

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

COMITETUL PENTRU AMNISTIE, ORGANIZAȚIE LEGALĂ
A PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA (1928—1929)

de Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

PARTIDUL SOCIAL-DEMOCRAT DIN ROMÎNIA ÎN AJUNUL
IZBUCNIRII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL de N. COPOIU
MOLDOVA ÎN EPOCA REFORMEI. de Ș. PAPACOSTEA

RĂSCOALELE ÎN EVUL MEDIU. CONSIDERAȚII ÎN
LUMINA TEZELOR MARXISM-LENINISMULUI de M. BERZA

CARACTERUL PRĂDALNIC AL DINASTIEI DE HO-
HENZOLLERN-SIGMARINGEN. UNELE OPERAȚII CU
DEVIZE ALE FOSTEI CASE REGALE ÎNTRE ANII
1935—1940 de C. MURGESCU

CONTRIBUȚIE LA ISTORICUL LUPTEI CALFELOR DIN
TRANSILVANIA ÎMPOTRIVA REGIMULUI REACȚIONAR
AL BRESLELOR (1849—1860) de C. GÖLLNER

ACTIVITATEA TIPOGRAFICĂ A LUI MIHAIL ȘTEFAN
ÎN GRUZIA de D. DUMITRESCU

ANUL XI — 1958

4

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

4

ANUL XI

1 9 5 8

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (directorul Colegiului de redacție); EUGEN STĂNESCU (redactor șef adjunct); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; B. BĂLTEANU; I. BĂNYAI; M. BERZA; B. CIMPINA; V. CHERESTESIU; V. MACIU; GH. MATEI.

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 18.25.86

S U M A R

	<u>Pag.</u>
* * * O pagină din istoria luptei partidului pentru pregătirea insurecției armate de la 23 August 1944 (Documente)	5
STUDII	
Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, Comitetul pentru amnistie, organizație legală a Partidului Comunist din România (1928—1929)	9
N. COPOIU, Partidul social-democrat din România în ajunul izbucnirii primului război mondial	35
Ș. PAPACOSTEA, Moldova în epoca reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea	55
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
M. BERZA, Răscoalele în evul mediu. Considerații generale în lumina tezelor marxism-leninismului	79
C. MURGESCU, Caracterul prădalnic al dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen. Unele operații cu devize ale fostei case regale între anii 1935—1940.	95
C. GÖLLNER (Sibiu), Contribuție la istoricul luptei calfelor din Transilvania împotriva regimului reacționar al breslelor în timpul absolutismului austriac (1849—1860)	121
DAN DUMITRESCU, Activitatea tipografică a lui Mihail Ștefan în Gruzia	135
VIATA ȘTIINȚIFICĂ	
Publicații de peste hotare despre activitatea istoricilor din R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>); Din activitatea istoricilor din R.S.S. Moldovenească (<i>G. B.</i>); Discuții în problema crîjalilor (<i>A. Constantinescu</i>); La apariția primului număr din <i>Revista Arhivelor</i> (<i>Șt. Olteanu</i>); Corespondență din Sighișoara (De coperirea resturilor unui monument închinat generalului Bem). (<i>Al. Mureșan</i>).	139
RECENZII	
I. MAISKII, Spania 1803—1917 (<i>G. C.</i>)	153
A. BĂLINTESCU, Meșteșugari și negustori din trecutul Craiovei (<i>C. Șerban</i>)	155
B. G. GAFUROV, Istoria poporului tajdic (<i>M. Guboglu</i>)	158
MÁLYUSZ ELEMÉR, Documente privitoare la epoca lui Sigismund de Luxemburg (<i>J. Toloiu</i>)	163
E. RÉVÉSZ, Etudes historiques (<i>Al. Dușu</i>)	167
* * * Acta Statuum Terrarum Prussiae Regalis (<i>Ș. Papacostea</i>).	169

REVISTA REVISTELOR

Pag.

* * *	Studii și cercetări de bibliologie, vol. II (<i>Dan Simonescu</i>)	173
* * *	Probleme noi în revista <i>Voprosi Istorii</i> , nr. 1-6/1958 (<i>N. Copoia</i>) . . .	176

ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

Istoria României. — EM. VÎRTOSU, 'Ce înseamnă „domn singur stăpînitor” în titulatura domnească a Țării Românești și a Moldovei, în *Analele Univ. C. I. PARHON*, nr. 9/1957 (*Șt. O.*). — C. GÖLLNER, Refugiații din Țara Românească la Sibiu în anul 1821 în *Studii și comunicări*, Muzeul Brukenthal (*I. N.*). — **Istoria U.R.S.S.** — * * * Istoria U.R.S.S. Epoca socialismului, Moscova 1957 (*C. Ș.*). — D. A. BAEVSKII, Studii asupra victoriei construcției economice în perioada războiului civil, Moscova, 1957 (*I. O.*). — V. V. GARMIZA, Pregătirea reformei zemstvelor din anul 1864, Moscova, 1957 (*I. O.*). — * * * Călătorii peste trei mări ale lui Atanasie Nikitin (1466-1472), Moscova, 1958 (*C. Ș.*). — **Istorie universală.** — JOSEF MAČUREK, Așezările valahilor în regiunea Kysucka-Cadeka și legăturile cu regiunea Tessin în sec. XVI și XVII în *Sleski Sbornik (Tr. I.-N.)*. — JAN URSYNZ KRAKOWA, Modus epistolandis, cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis (*Ș. P.*). — BISTRA A. ŢVETKOVA, Contribuție la studiul feudalismului turc în Bulgaria sec. XV-XVI (*M. G.*). — **Byzantinologie.** — GERMAINE ROUILLARD, La vie rurale dans l'empire byzantin (*G. C.*). — DIKAIOS-VAGHIAKAKOS, Domestikos-domestikissa (*Ch. C.*). — B. T. GOREANOV, Marea proprietate feudală în Bizanț (*C. C.*). — **Biblioteconomie — Muzeografie.** — ȘT. PASCU, I. PATAKI, V. POPA, Clujul, ghid istoric (*A. I.*). — Din activitatea muzeelor noastre (*C. Ș.*). — VIRGIL BIROU, 1894 Anina, *Tribuna*, II, nr. 32, Cluj, 9 aug. 1958, p. 5 (*O. V.*). — LIVIA MĂNESCU, Răscoala din 1907. Contribuții bibliografice (*M. U.*) 185

O PAGINĂ DIN ISTORIA LUPTEI PARTIDULUI PENTRU PREGĂTIREA INSURECȚIEI ARMATE DE LA 23 AUGUST 1944 (DOCUMENTE)*

Anul acesta oamenii muncii din țara noastră au sărbătorit a 14-a aniversare a zilei de 23 August, ziua răsturnării dictaturii fasciste antonesciene și a eliberării României de sub jugul fascist.

În condițiile deosebit de grele în care și desfășurau comuniștii activitatea, cadrele de partid devotate cu trup și suflet partidului și clasei muncitoare, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, au stabilit din timp, pe baza unei juste aprecieri a situației, linia directoare a pregătirii și desfășurării insurecției armate. Acțiunea în vederea atingerii obiectivelor prevăzute în planul elaborat și îndeplinirea insurecției armate ar fi fost imposibile dacă în prealabil nu erau demascate și înlăturate elementele trădătoare și dușmane ce se strecuraseră în conducerea partidului.

Această sarcină a fost îndeplinită la 4 aprilie 1944.

Publicăm mai jos două din numeroasele scrisori schimbate, pe cale conspirativă, între cadrele de partid din afară și cele din închisori și lagăre, care au menținut în tot timpul războiului hitlerist legături permanente și o strânsă colaborare.

Este vorba despre scrisoarea tovarășilor din afară, care aduc la cunoștință tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej și celorlalte cadre de partid aflate în lagărul de la Tg. Jiu că sarcina încredințată, de a înlătura elementele trădătoare, a fost îndeplinită și despre răspunsul la această scrisoare.

SCRISOAREA TOVARĂȘILOR DIN AFARĂ CĂTRE TOVARĂȘUL GH. GHEORGHIU-DEJ

Gîndul vostru, gîndul tuturor celor care simțeau din greu necazurile familiei noastre¹ și marea neputință la care era condamnată prin nedestoinicie², gîndul acesta și-a găsit îndeplinirea.

* Din *Scinteia*, 22 august 1958.

¹ Expresia conspirativă „familia noastră” are drept înțeles „partidul nostru”.

² Scrisoarea se referă la situația din partid în timpul activității trădătorilor Foris-Kofler, care duceau o politică de distrugere morală și fizică a cadrelor partidului și împiedicau partidul să-și îndeplinească rolul de organizator și conducător al luptei poporului român pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste.

În seara de 4 aprilie, forța nedestoinică¹ a fost dată în lături, cu toată o susținere...

Cu aceasta, o parte a sarcinii pe care ne-ați dat-o și a angajamentului pe care ni l-am luat în fața voastră, și, prin voi în fața întregii familii, a fost îndeplinită. O parte doar, pentru că ați mai rămas voi². Acum va fi împlinită și această parte...³

În toate ne-am condus de sfaturile voastre. Îndeosebi sfaturile lui F...⁴ au fost determinante pentru alcătuirea întregului plan. Rîndurile voastre au însemnat pentru noi un sprijin puternic. Ele ne-au întărit hotărîrea și ne-au îngăduit să găsim metoda cea mai sigură pentru a feri familia de convulsii și a nu da ocazie lui Tanti Varvara⁵ să se amestece în treabă... Un capitol întunecos din istoria familiei noastre a fost definitiv închis. Acum curg declarațiile de pocăință și devotament, începînd cu fostul cap al familiei⁶. Le primim fără părtinire dar cu ochi vigilenți.

Sfatul lui F. cu privire la organizarea moștenirii⁷ ni l-am însușit în întregime, el fiind cel mai corespunzător cu stările deosebite de astăzi. În jurul nostru am grupat un activ de bază, în primul rînd din muncitori. Peste tot situația a fost acceptată cu încredere. Entuziasmul, încrederea și calculul realist caracterizează munca noastră. Greutăți avem, și încă multe, pentru a face față tuturor sarcinilor. Le înfruntăm însă în tăcere, călăuziți de învățătura și experiența bunicilor, părinților și fraților noștri⁸. În rezolvarea sarcinilor noastre, pînă va veni ziua să vă îmbrățișăm, avem neapărată nevoie de sfaturile voastre. Nu ne îndoim că ni le veți da.

Grija noastră centrală o formează familia. Întărirea ei cu elemente devotate prin naștere și fel de viață. A doua grijă fundamentală este stabilirea legăturilor vii în interiorul familiei și prin ea cu mediul ei natural de creștere⁹, prin prezența în toate compartimentele conducătoare, începînd de sus și pînă jos, a elementului muncitoresc. Prin întărirea familiei pe aceste baze și prin ancorarea ei vie în clasa care o alimentează și susține, putem trece la căutarea și încheierea de alianțe fie firești, fie vremelnice, fără pericol de a ne pierde ființa și rolul îndrumător... Urmează problema lichidării trecutului... Sfaturile voastre ne vor ușura și această muncă. A treia problemă de bază o formează grija pentru voi și prietenii din jurul vostru.

Vă rugăm să primiți din partea noastră și să transmiteți tuturor fraților și prietenilor noștri asigurarea că ochii, gîndul și fața noastră sînt de aci înainte neobosit ațintite asupra voastră și că vom depune toate eforturile

¹ Elementele trădătoare.

² În sensul — „ați mai rămas în lagăr”.

³ Adică organizarea evadării din lagăr a unor cadre de partid.

⁴ „F” este prescurtarea numelui „Fieraru”, — numele conspirativ al tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej.

⁵ „Tanti Varvara” — denumire conspirativă prin care se înțelegea aparatul de reprimare al statului burghez-moșieresc.

⁶ „Fostul cap al familiei” — trădătorul Foriș.

⁷ Prin „organizarea moștenirii” se înțeleg măsurile de reorganizare a partidului, a organelor de partid.

⁸ „Învățătura și experiența bunicilor, părinților și fraților noștri” — învățătura și experiența clasicilor marxism-leninismului, a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice precum și propria experiență a Partidului Comunist Român.

⁹ Clasa muncitoare.

pentru a ușura viața voastră și a vă readuce cât mai curînd alături de noi cei de aici, spre a împărtăși cu noi marea bucurie a luptei și a izbîndei apropiate. Cu această hotărîre vă trimitem tuturor un frătesc și fierbinte salut...

16 aprilie 1944

SCRISOAREA DE RĂSPUNS A TOVARĂȘULUI GH. GHEORGHIU-DEJ

Nici nu vă puteți închipui cu ce mare bucurie și entuziasm am primit comunicarea și cele câteva amănunte despre felul cum s-a desfășurat acțiunea ... pentru curățirea partidului de elementele dușmănoase, incapabile, lașe și oportuniste. Cu rîndurile strînse, cu unitatea adevărată a partidului vom putea păși hotărît pe calea îndeplinirii sarcinilor ce stau în fața clasei muncitoare și a poporului român în acest sector atît de important pentru desfășurarea evenimentelor militare și politice.

Momentul a fost bine ales și de aceea țin să vă felicit pentru hotărîrea cu care v-ați îndeplinit datoria față de partid și de cauza clasei muncitoare și a poporului român. Acest act îndrăzneț și istoric pentru partidul nostru trebuie să fie desăvîrșit cu aceeași hotărîre și rapiditate.

I. Asigurarea unei puternice legături cu activul de bază, luînd măsuri de securitate corespunzătoare, începînd cu voi. Nu uitați ce responsabilitate v-ați luat în fața partidului și ce consecințe dezastruoase ar putea avea o cît de mică defecțiune sus.

II. Verificați politicește cadrele principale, starea lor de spirit, situația lor din punct de vedere conspirativ și instruiți-le bine asupra celor ce au de făcut. Trebuie pusă multă seriozitate în repartizarea lor; numai după ce se dovedesc a fi apți de a participa activ și cu toată responsabilitatea la opera de redresare a partidului să li se încredințeze sectorul de muncă. Pornind cu cadre verificate, instruite și bine încheigate, vom putea trece hotărît și siguri de succes la reorganizarea temeinică a tuturor organizațiilor partidului nostru, de sus și pînă jos.

III. Organizarea imediată a unui resort de propagandă, presă, radio și a unui serviciu de informații, pentru a ține pas cu desfășurarea vertiginoasă a evenimentelor și a orienta poporul și a înarma partidul în lupta sa pentru înfăptuirea sarcinilor fixate.

IV. Pentru a întări politic actul din 4/5 aprilie cred că ar trebui neapărat făcută o declarație publică unde partidul să ia poziție față de problemele rezultate din situația actuală, cînd războiul se dă pe teritoriul național, cu scopul mobilizării tuturor forțelor pentru izgonirea hoardelor fasciste și a elicii trădătorului Antonescu etc., pe baza platformei de încheiere a Frontului Unic Național. Nu mai e nevoie să insist asupra importanței unei astfel de declarații, dacă ea va fi bine și prudent construită... Să îndepărtați cu grijă tot ceea ce ar putea împiedica unirea forțelor politice antifasciste. Formularea declarației să răpească orice posibilitate de speculație pentru presa inamică în cercurile diferitelor grupări, pentru motivarea unei atitudini de expectativă sau rezervă.

V. Cele mai severe măsuri pentru păstrarea secretelor de partid, care trebuie să rezerve dușmanului surpriză după surpriză.

Cu fostul cap al familiei și acoliții lui imediați să nu vă permiteți ușurință ce ar putea fi scump plătită de partid. Până va sosi ziua marilor răsplătiri, ei trebuie bine asigurați și puși în imposibilitate de a mușca, iar cât privește declarațiile de pocăință, ele trebuie luate sub rezerva unui studiu politic minuțios și păstrate în arhiva partidului, cu care să fie însărcinat unul dintre cei mai verificați tovarăși. Acum nu putem întreprinde o campanie largă de lămurire și demascare a celor vinovați, din trei motive: pentru că ne răpește o bună bucată de timp și energie, necesare rezolvării problemelor centrale propuse; ar ușura lui Tanti Varvara să afle ceva din cele petrecute și să-și bage coada; — indirect poate dăuna autorității partidului și slăbi încrederea activului de jos și a maselor largi în C. C. și în partidul însuși. Cred că e suficientă lămurirea unui număr restrâns de cadre, cu mențiunea că orice pălăvrăgeală poate atrage după sine grave consecințe . . .

Dar acum cred că ar fi cu totul neserios să vă gândiți măcar la posibilitatea de a-l folosi, pentru cazul când „pocăința” vi s-ar părea „sinceră”. Nu este nici atât de pregătit cum și-au închipuit unii și nici atât de prost să vă „sprijine” în vreun fel oarecare. El a fost reprezentantul și purtătorul liniei capitulante la Doftana în 1935, când a îndemnat și singur a dat declarație de renunțare la convingeri. Este un vechi și puțin cunoscut oportunist care s-a strecurat în partid datorită lipsei de vigilență. Dacă într-adevăr este vorba de un sprijin serios, în primul rând puteți conta pe cadrele cinstite și hotărâte, care vor trebui grupate în jurul C. C., înțelegând prin aceasta atât pe cele din libertate, cât și pe cele vremelnice prizoniere în închisori și lagăre. Prin răspunsul dat apelului din comunicarea C. C., activul de bază cât și conducerea de aici . . . au dovedit maturitatea lor și constituie o forță pe care vă puteți bizui în orice împrejurare . . .

Data fiind importanța acestor cadre, va trebui să trecem neîntârziat la cel de-al doilea pas din angajamentul luat de noi¹. Am în vedere un număr de minunați activiști și care abia așteaptă clipa pentru a-și dovedi capacitatea și hotărârea în fața partidului . . .

Închei cele de mai sus cu cele mai bune urări pentru activitatea voastră. . . Țin să vă asigur de sprijinul meu necondiționat și vă rog să transmiteți o puternică strângere de mână tuturor activiștilor devotați care fac zid în jurul conducerii.

25 aprilie 1944

¹ Organizarea evadării din lagăr.

COMITETUL PENTRU AMNISTIE,
ORGANIZAȚIE LEGALĂ A PARTIDULUI COMUNIST
DIN ROMÎNIA (1928—1929)

DE

ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

În anii de luptă din ilegalitate Partidul Comunist din România n-a încetat o clipă să folosească toate mijloacele legale pentru aducerea la îndeplinire a programului său, care cuprindea apărarea intereselor imediate ale clasei muncitoare și ale întregului popor, o dată cu marile revendicări revoluționare.

Printre acțiunile duse de partid cu caracter imediat a fost aceea destinată obținerii amnistiei generale pentru deținuții politici, căzuți jertfă în lupta contra claselor exploatare. Lupta pentru amnistierea deținuților politici făcea parte integrantă din lupta dusă de Partidul Comunist pentru mobilizarea maselor populare împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Regimurile reacționare se decid la astfel de măsuri, ca amnistierea deținuților politici, numai în cazul cînd presiunea maselor este atît de puternică, încît o concesiune din partea claselor conducătoare este absolut necesară; cu alte cuvinte, cînd masele populare o smulg prin fermitatea și unitatea de care dau dovadă în lupta pentru obținerea acestei măsuri.

În România burghezo-moșierească, unde activitatea revoluționară se pedepsea cu ani grei de închisoare, iar fiii cei mai buni ai poporului erau omorîți cu mijloace barbare, problema amnistiei avea o importanță mare. Acțiunea pentru căpătarea amnistiei putea ralia în jurul clasei muncitoare și a partidului ei pături largi ale țărănimii, ale micii burghezii, ale intelectualității progresiste.

P.C.R. a luptat neîncetat pentru amnistie, protestînd împotriva legiurii sălbatice burghezo-moșierești care crease baza „legală” pentru înăbușirea activității revoluționare. Lupta consecventă desfășurată de partid în apărarea deținuților politici era înconjurată de simpatia maselor

largi. În goana lor după voturi, unele partide burgheze se declarau și ele, chipurile, pentru amnistie și promiteau că după venirea lor la putere o vor legifera imediat.

Așa a procedat și partidul național-țărănesc ajuns la putere în noiembrie 1928. Din această cauză lupta pentru amnistie a căpătat o importanță deosebită în această perioadă și P.C.R. i-a acordat atenția necesară, depunând toate eforturile ca să oblige guvernul să-și țină, măcar în parte, promisiunile și în același timp folosind campania pentru amnistie spre a demasca deșărtăciunea, făgăduielilor partidului național-țărănesc și caracterul lui net reacționar.

Din inițiativa și sub conducerea P.C.R. se formează *Comitetul pentru amnistie*, care a trăit și a activat în ultimele luni ale anului 1928 și prima jumătate a anului 1929, cu un larg răsunet în țară.

Partidul Comunist din România s-a interesat totdeauna de soarta celor căzuți în ghearele stăpînirii burghezo-moșierești. Sub conducerea sa activau organizația „Ajutorul roșu” semilegal și „Ajutorul muncitoresc”, legal, organizații mari de masă cu menire specială de-a apăra pe cei închiși și familiile lor, ca și toate victimele teroarei. Partidul Comunist din România a susținut interesele celor închiși, cerind amnistia generală, care trebuia să cuprindă toate categoriile de năpăstuiți, ca urmare a nedreptăților la care erau supuse clasele sociale exploatare, muncitorii și țărani.

De aceea mișcarea pentru amnistie, condusă de *Comitetul pentru amnistie* din anii 1928—1929, cerea „amnistia generală politică, militară și agrară”, care cuprindea nu numai pe cei căzuți în fruntea muncitorimii, ca membri ai Partidului Comunist sau ai sindicatelor revoluționare ci și pe țărani ce se ridicaseră împotriva exploatării moșierești, printre care și victimele răscoalelor de la Tatar Bunar ca și pe militarii condamnați ca dezertori sau infractori la asprele legi militare, toți fiii ai poporului, care nu mai puteau suferi regimul chinuitor al cazărmii.

P.C.R. a intensificat mișcarea pentru amnistie în toamna anului 1928, cînd combinațiile politicii burghezo-moșierești aduc la cîrma statului partidul național-țărănesc. În timpul opoziției lungi anterioare, folosind demagogia cea mai deșăntată, conducerea partidului național-țărănesc se exprimase pentru înlăturarea stărilor excepționale, care ar fi trebuit să ducă la înlăturarea urmărilor lor și deci la eliberarea deținuților politici, victime ale acestor stări. Era deci un prilej nimerit a se obține amnistia sau, în caz contrar, a se demasca adevărata față a conducerii partidului național-țărănesc.

Guvernul național-țărănesc instalat la 12 noiembrie 1928 dă o hotărîre la 15 noiembrie pentru desființarea cenzurii și a stării de asediu în toată țara, dar nici o dispoziție cu privire la urmările stării de asediu.

Dar nici măcar hotărîrea desființării cenzurii n-a fost pusă în aplicare¹. Cu atît mai puțin încetarea prigonirii comuniștilor.

Ședința Consiliului de miniștri de la 27 noiembrie se ocupă de „agitațiile extremiste de stînga”, după cum informează ministrul de interne,

¹ Sub titlul *Cenzura continuă*, ziarul *Dimineața* de la 26 noiembrie publică în facsimil plicul unei scrisori trimisă din Orhei ziarului, cu ștampila „Cenzurat”. Asemenea cazuri se repetă și mai apoi.

Vaida-Voevod. Guvernul hotărăște constituirea unei comisii speciale ministeriale, sub președinția primului ministru însuși, „ca să ia măsurile ce le va crede de cuviință față de aceste agitațiuni!”.

Deschizându-se campania electorală, Blocul Muncitoresc-Țărănesc¹ a fost împiedicat peste tot în țară să-și desfășoare propaganda. S-a interzis ținerea întrunirii anunțate la „Dacia”, pentru ziua de 2 decembrie ori alte întruniri de la Ploiești, din valea Jiului și din diferite alte centre.

Către finele lunii ianuarie 1929 s-a continuat arestarea comuniștilor și judecarea lor de consiliul de război din București, cu toată desființarea stării de război.

La câteva zile se respinge recursul a 7 condamnați politici pentru comunism cu pedepse între 1—10 ani fără a li se considera anii de prevenție.

La acea vreme erau deschise 12 procese împotriva conducătorilor Blocului Muncitoresc-Țărănesc în diferite orașe ale țării. La Turnu Severin 4 „acuzăți” în frunte cu M. Macavei, la Galați 6 „acuzăți”, la Constanța, Oradea, Timișoara, 7 la Sibiu, 7 la Siliștră și la București împotriva membrilor Comitetului Central al Blocului, Popescu-Doreanu și Angel Petrescu.

O mare întrunire a Blocului Muncitoresc-Țărănesc dintr-o sală publică din București, ținută în ziua de 4 februarie 1929, se termină cu arestarea a 140 de manifestanți de către masive forțe jandarmerești ce înconjuraseră sala în timpul întrunirii. A doua zi după acest act samavolnic, o ordonanță a prefecturii Capitalei interzice orice întrunire în fața sălilor publice și orice demonstrație pe străzi.

Ca răspuns la creșterea prigoanei, P.C.R. a inițiat organizarea unor acțiuni de masă. Pentru ziua de 3 martie fuseseră anunțate mai multe întruniri ale Blocului Muncitoresc-Țărănesc, la care urma să se pună în discuție și problema amnistiei. La București o mare întrunire avu loc la sediul sindicatelor unitare cu care prilej s-a cerut amnistia și eliberarea tuturor deținuților politici. De asemenea, la Tg. Mureș, Ploiești, Oradea, Cluj, Reșița și în alte părți au avut loc astfel de întruniri care însă din cauza represiunilor n-au putut fi urmate de manifestările programate. Totuși la Ploiești muncitorii au reușit în două rînduri să se grupeze, pornind în grupe mici cîte 5—10, pînă la localul sindicatelor unitare. Comuniștii foloseau diferite adunări ale P.N.Ț. unde le strigau: „Înșelători! Ne-ați promis amnistia generală, unde este?”².

Acțiunea pentru obținerea amnistiei generale începuse mai înainte. Ea a fost una din sarcinile speciale date de partid organizațiilor legale muncitorești. Încă de la începutul anului 1926 se înființase un „Comitet de ajutorare” al celor închiși și a familiilor lor. În cursul verii anului 1927 se reorganizează, „Comitetul central de ajutorare de pe lângă Sindi-

¹ Blocul Muncitoresc-Țărănesc a fost organizație legală inițiată de P.C.R. în 1925, care reprezenta interesele muncitorimii și țărănimii.

² *Dimineața*, 8 decembrie 1928.

catele unitare”, a cărei conducere lansează o circulară — în luna iulie — către toate sindicatele unitare, cu instrucțiuni privitoare la munca respectivă.

Prima sarcină a acestor comitete este campania pentru amnistia generală. „Această campanie trebuie extinsă în păturile sociale, mic burgheze și țărănești, întrucât aceste pături sînt interesate direct de cucerirea amnistiei. Trebuie agitată parola amnistiei, în afară de fabrici, ateliere, uzine și birouri, în mijlocul acestor pături”¹. Se dau apoi instrucțiuni amănunțite asupra căilor și mijloacelor de folosit pentru obținerea amnistiei.

Comitetul de ajutorare hotărăște scoaterea, în cursul lunii noiembrie 1928, a unui ziar *Amnistia*, ce urma să fie redactat de un grup de intelectuali care însă n-a apărut².

Apare alt ziar *Apărătorul proletar*, drept organ lunar al Comitetului central de ajutorare. Primul număr, din decembrie 1928, publică pe prima pagină manifestul Comitetului de inițiativă pentru amnistie — despre care vom vorbi mai departe — însoțit de un desen sugestiv: o femeie muncitoare cu doi copii întind mîinile către fereastra cu gratii a unei închisori, cu chemarea: „Luptați pentru amnistia generală, politică, militară și agrară!”. Prin articolul *De ce apărem* se justificau rosturile noii publicații.

În cuprinsul ziarului se publică o largă dare de seamă a mării întruniri de la „Dacia” din ziua de 25 noiembrie și alte articole referitoare la amnistie.

Numărul 2 apare în ianuarie 1929, cu un articol de fond *Guvernul și amnistia*, însoțit de un alt desen expresiv: un tînăr privind spre fereastra cu gratii a unei închisori. În articolul *Lupta pentru amnistie* se spune: „Nu-i suficient că în mijlocul muncitorimii curentul pentru amnistie e simpatizat. Simpatia aceasta trebuie cuprinsă organizatoric, altfel efectul ei se pierde”. În articolul *Drumul pentru cucerirea amnistiei* se arată că amnistia trebuie cucerită „nu prin milă, nici prin încredere în guvernul național-țărănesc, exponat al intereselor burgheziei... De aceea declarăm că ducem mai departe lupta pentru amnistia generală, împreună cu toți cei care sprijină această luptă”³.

Numărul 3 apare în februarie, cuprinzînd pe prima pagină două articole: *Dușmanii amnistiei*, în care se demască atitudinea conducătorilor de dreapta ai partidului social-democrat și *Lupta pentru amnistie* cu informații despre succesele comitetelor de amnistie din diferite orașe ale țării. Numărul 4 apare în martie cu un articol *Luptați pentru amnistia generală* și altul *Guvernul reprimă acțiunea pentru amnistie*, cuprinzînd numeroase date: condamnarea celor arestați cu prilejul întrunirii de la „Dacia”, împiedicarea întrunirii de la Iași, urmărirea vorbitorilor de la Oradea, confiscarea manifestelor pentru amnistie la București și arestarea difuzorilor etc.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3740, fasc. 1, p. 47.

² Ibidem, p. 167.

³ *Apărătorul proletar*, ianuarie 1929, p. 3.

Guvernul ia măsuri de confiscare a ziarului *Apărătorul proletar*. La Bîrlad, poliția întreabă Siguranța generală încă de la 11 ianuarie, dacă e permis să se predea 20 exemplare din ziar adresantului „comunistul” Iacomî¹. Numărul 4 este confiscat în numeroase localități, așa cum este anunțată Siguranța generală prin diferite rapoarte din: Iași, Deva (350 exemplare), Focșani, Bîrlad, Piatra Neamț, Timișoara, Ploiești, Arad, Botoșani, Lugoj² etc.

Ziarul avea și o ediție în limba maghiară *Proletar-Vede*.

În zilele de 11–12 noiembrie 1928 are loc la Timișoara plenara Consiliului general al sindicatelor unitare, care discută, ca un punct important al ordinei de zi, problema amnistiei generale. Se trimite o telegramă președintelui noului guvern, care se încheie cu cererea amnistiei generale politice, militare și agrare³.

Intensă activitate pentru amnistie duce în acest timp Blocul Muncitoresc-Țărănesc, organizație de masă înființată după ilegalizarea Partidului Comunist din România. La începutul lui noiembrie 1928 Comitetul central al Blocului lansează un amplu manifest-program, prin care cere împlinirea unor măsuri imediate; printre acestea: amnistia generală politică, militară și agrară.

Manifestul este publicat și în ziarul *Înainte* organul Blocului⁴. În același număr articolul *Procesele muncitorești*, în care, după ce se înșiră numeroasele cazuri recente de ilegalități se cere „lupta împotriva teroarei și cucerirea amnistiei generale politică, militară și agrară”⁵.

După venirea la putere a național-țărăniștilor Blocul Muncitoresc-Țărănesc intensifică acțiunea pentru amnistie. Ziarul *Înainte* de la 18 noiembrie publică pe prima pagină un articol *Să cucerim amnistia generală* și lozincă: „Cereți amnistia generală, politică, militară și agrară”⁶.

În ziua de 18 noiembrie are loc în sala „Transilvania” din capitală o mare întrunire publică convocată de Bloc, care se ocupă, în primul rând, de problema acordării amnistiei. Adunarea votează o moțiune, propusă de Comitetul central de ajutorare, care cere lupta pentru amnistia generală: „Luptați cu energie pentru deschiderea închisorilor, pentru victimele teroarei albe”⁷.

În cursul lunii decembrie, la întrunirile Blocului Muncitoresc-Țărănesc se cere cu insistență amnistia generală. Marea întrunire a Blocului de la București, convocată pentru ziua de 2 decembrie 1928, în sala Dacia, este consacrată și luptei pentru amnistia generală⁸. În ziua de 2 decembrie are loc o mare întrunire la Chișinău, cu participarea unui delegat de la centru; la 9 decembrie o întrunire la Bălți, cu participarea

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3740, p. 223.

² *Ibidem*, dos. 3775, p. 17–21, 36, 39, 42, 50, 53, 68, 70.

³ *Înainte*, București, 18 noiembrie 1928, p. 1.

⁴ *Ibidem*, 11 noiembrie 1928, p. 1.

⁵ *Ibidem*, p. 2.

⁶ *Ibidem*, 18 noiembrie 1928.

⁷ *Ibidem*, 21 noiembrie 1928, p. 1.

⁸ Manifestul de convocare a adunării, în *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, vol. II, Buc., 1953, p. 631–633.

a circa 2 000 persoane; în aceeași zi o mare întrunire la Sibiu; la 16 decembrie o întrunire la Birlad.

Cu prilejul aniversării a zece ani de la masacrul din 13 decembrie 1918 Comitetul central de ajutorare al sindicatelor unitare și Consiliul general sindical unitar lansează un manifest cu lozinca amnistiei generale¹.

Ziarul *Înainte*, organul Blocului, publică regulat articole și lozinci cerind amnistia generală, în numerele sale de la 23 și 30 decembrie 1928 precum și din 10 ianuarie 1929.

În aceeași vreme apare un manifest semnat de Comitetul executiv al Blocului Muncitoresc-Țărănesc, Executiva Consiliului general al sindicatelor unitare și Comitetul central de ajutorare de pe lângă sindicatele unitare, cerind, între altele, cucerirea amnistiei generale politice, militare și agrare. La începutul lui martie 1929 un manifest, intitulat *Organizația luptă contra teroarei albe*, este lansat de Blocul Muncitoresc-Țărănesc și Consiliul general al sindicatelor unitare, cerându-se amnistia generală.

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1928 se formează un comitet de inițiativă la București, preconizat și inițiat de P.C.R. care ia primele măsuri în vederea organizării unei largi acțiuni pentru obținerea amnistiei. Comitetul de inițiativă, alcătuit dintr-un grup de avocați din aceia ce apăreau de obicei ca apărători în procesele muncitorești, sub președinția lui C. Costa-Foru, președintele Ligii drepturilor omului, lansează un apel *Către opinia publică din România*, în mii de foi volante, apărut și în unele ziare burgheze de stînga.

„România cunoaște de ani întregi un regim de oprimare a libertăților publice, de încălcare flagrantă a celor mai elementare drepturi cetățenești” — începe apelul. „Abuzul guvernanților a luat locul și tăria legii. Stările excepționale, ilegale și anticonstituționale, s-au permanentizat în ultimii zece ani”. Se arată apoi cum a funcționat procesul politic ca armă de represiune. „Timp de zece ani după terminarea războiului, în plină pace, curțile marțiale și consiliile de război au continuat și continuă să judece și azi infracțiuni politice”. Aceste instanțe, după sumare cercetări, au condamnat oameni la ani grei de închisoare, numai pentru credințele lor sociale și politice. „S-au înscenat procese absurde, din toate punctele de vedere și totuși s-a condamnat”². În acel timp chiar și după relatările cifrelor diminuate ale ziarului *Dimineața* zăceau în închisorile și ocele României peste 300³ de condamnați politici.

Apelul mai amintește și de alte categorii de năpăstuiți ce zăceau în închisorile țării. Mii de oameni au fost aduși în fața tribunalelor militare, ca urmare a războiului și condamnați pentru infracțiuni cu mult mai puțin grave ca vinile celor ce-au purtat războiul, „condus așa cum se știe”. O a treia categorie de infracțiuni sînt acele cu caracter agrar. „Felul abuziv și nedrept în care s-a făcut reforma agrară a dat naștere nu numai într-un sat în cuprinsul țării, la mari și adînci nemulțumiri”. Pe urma

¹ Manifestul de convocare a adunării în *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, vol. II, Buc., 1953, p. 636—638.

² *Dimineața*, 24 noiembrie 1928.

³ *Ibidem*.

conflictelor cu proprietarii sau cu unele autorități abuzive „au urmat procese care s-au terminat, bineînțeles, cu condamnarea țăranilor. În Ocelele Mari mai zac încă țăranii condamnați cu prilejul răscoadelor din 1907”.

Apelul reclamă că : „În fața acestei situațiuni opinia publică cinstită din țară, muncitorimea și organizațiile ei, intelectualitatea, organizațiile țăărănești sînt datoare să ia atitudine”. Trebuie să se ceară și să se impună amnistia generală, politică, militară și agrară.

Comitetul hotărăște să-și desfășoare activitatea printr-o susținută campanie de presă și prin întruniri publice. Prima întrunire este anunțată pentru ziua de 25 noiembrie în sala „Dacia” cea mai mare sală de întruniri pe atunci din București.

O circulară din 27 noiembrie trimisă la diferite organizații muncitorești și personalități cunoscute prin activitatea lor progresistă, cere ca „în toate orașele să se ia inițiativa formării comitetelor de amnistie, alcătuite din muncitori, meseriași și intelectuali”. Se mai cere ca toate comitetele să trimită reprezentanți la întrunirile partidului social-democrat și la toate întrunirile partidelor burgheze, „unde vor cere stăruitor amnistia generală”¹.

Se lansează și un manifest ilustrat, care este confiscat de organele polițienesti, pe motiv că este un manifest comunist, „altfel de deținuți politici decît comuniștii neexistînd în închisorile din țară”², — argumentează raportul Siguranței generale. Date despre confiscări s-au păstrat din orașele Tg. Mureș, Tg. Neamț, Caransebeș, Aiud, Focșani, Sibiu, Turnu Severin, Piatra-Neamț, Corabia, Iași, Galați³.

Alte două manifeste, tipărite în limba romînă și maghiară, răspîndite mai tîrziu, au aceeași soartă din partea organelor polițienesti. Date se cunosc din orașele Cluj, Tg. Mureș, Galați, Iași, Chișinău, Sibiu, Ploiești, Brașov, Focșani, Oradea, Arad, Mediaș, Satu Mare⁴.

Din organizațiile de masă legale ale P.C.R. Blocul Muncitoresc-Țărănesc și Consiliul general al sindicatelor unitare și-au dat adeziunea totală la mișcarea pentru amnistie, folosind orice întrunire, orice prilej pentru a susține campania pentru acordarea amnistiei.

Într-un articol din ziarul *Înainte* de la finele lui decembrie 1928, se definește caracterul adevărat al acestei mișcări.

„Amnistia nu este numai o chestie de umanitate. Ea este un drept al clasei muncitoare, care de 9 ani de zile, jefuită de cele mai elementare drepturi politice, este ținută sub regimul stării de asediu, al curților marțiale, lăsată la bunul plac al siguranței generale”.

„...Cucerirea ei (a amnistiei) stă în puterea unită și organizată a maselor populare, care îi simt nevoia. Lozinca pentru amnistie va putea să strîngă în jurul ei aceste mase”.

„...Numai atunci oligarhia se va simți forțată să iscălească amnistia prin care se va reda familiilor stîlpilor lor, iar muncitorimii conducătorii ei”⁵.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3740, fasc. 1, p. 172.

² *Ibidem*, p. 173.

³ *Ibidem*, p. 174, 178, 179, 181, 183, 185, 186, 188, 190, 192, 199.

⁴ *Ibidem*, p. 243, 217, 258, 272, 273, 275, 278, 281, 285, 287, 289, 314, 325.

⁵ *Înainte*, decembrie 1928, p. 1.

Numeroase adeziuni, individuale sau pe grupe, se fac cunoscute mai întâi în Capitală.

La 28 noiembrie sînt publicate cîteva din primele adeziuni din București. Printre altele mai mulți funcționari cer : „Propunem ca să se declare amnistiați și toți funcționarii pedepsiți de orice comisiuni disciplinare, dacă din cuprinsul lucrărilor se constată că darea lor în judecată a fost făcută din motive politice...”.

„Deținuții din închisoarea Jilava vă urează succes în totul la opera de libertate a dreptului cetățenesc” — se arată într-o scrisoare trimisă imediat Comitetului de inițiativă.

În provincie, la *Chișinău*, s-a format un comitet regional de amnistie pentru întreaga Basarabie. Era și explicabil de ce tocmai în această regiune, pe atunci o provincie ocupată de stăpînirea burghezo-moșierimii romînești, noua inițiativă avu un răsunset rapid și larg.

Basarabia fusese cotropită de armatele romîne la începutul anului 1918, cînd fosta gubernie a Rusiei țariste se liberase de jugul vechiului regim și masele muncitorești și țărănești porniseră pe drumul instaurării regimului sovietic, proclamat cu puțin înainte în vechea Rusie. Basarabia este ocupată — fără ca guvernul sovietic să recunoască vreodată această anexiune — și supusă unui regim de exploatare și teroare, fiind considerată ca o adevărată colonie a imperialismului romînesc.

Masele muncitoare din orașe și de la țară de pe tot cuprînsul Basarabiei moldoveni, ucrainieni, ruși sau de alte naționalități — de asemenea, n-au fost de acord cu noul regim de silnicie și în repetate rînduri, sub diferite forme, s-au ridicat împotriva dominației burghezo-moșierimii romînești. Procese nenumărate, urmate de grele condamnări au dus la un mare număr de victime ale curților marțiale și consiliilor de război trimiși în cele mai fiore se închisori din România (Doftana, Suceava, Aiud, Ocele Mari, Jilava etc.).

Lupta pentru amnistie era o cerință și a maselor muncitoare din Basarabia — organizațiile P.C.R. nu o dată au agitat cu răsunset lozincile amnistiei. Solidaritatea maselor din Basarabia cu victimele regimului de opresiune se baza și pe spiritul de conștiință cetățenească mult dezvoltat în această provincie, care nu putea uita răstimpul scurt, dar viu — de libertăți pe care-l trăise în lunile revoluției din 1917.

Condițiile obiective — mizeria de nedescris a maselor muncitoare din Basarabia — ca și cele subiective — focar viu revoluționar dirigit și întreținut de P.C.R. — au dus la organizarea unei acțiuni pentru amnistie, puternică de la început, dar gîtuită cea dintîi de organele de represiune ale statului romîn.

În ziua de 16 decembrie 1928 are loc prima ședință de constituire, a Comitetului regional de amnistie la locuința unui ziarist din str. General Broșteanu 48 (Cupecescaia), considerat sediu provizoriu al noului comitet de amnistie. Printr-un proces verbal, semnat de membrii Comitetului regional de inițiativă, se stabilesc zece puncte, care privesc modalitățile de organizare și activitate¹.

¹ Sintem în măsură să dăm detalii mai multe asupra desfășurării activității Comitetului regional de amnistie pentru Basarabia deoarece autorul acestui articol a participat direct la organizarea și activitatea acestui comitet.

Comitetul regional pentru Basarabia a aderat la Comitetul central de inițiativă de la București, al cărui manifest l-a aprobat, urmînd a fi tipărit în romînește și rusește cu un adaos pentru Basarabia. Ca mijloace de activitate se stabilesc : constituirea de comitete locale în toate centrele Basarabiei, întruniri publice în Chișinău și în celelalte orașe ale Basarabiei, lansarea de apeluri pentru adeziuni, obținerea de informațiuni pentru toate cazurile speciale. Se mai stabilesc o serie de detalii cu privire la fondurile necesare, legături cu alte centre, publicarea în ziarele locale și cele de la centru a hotărîrilor luate etc. S-a mai hotărît o comisie pentru redactarea manifestului și delegarea unor reprezentanți pentru legătura cu centrul.

Apelul-manifest cuprinde în întregime apelul de la București, cu un adaos pentru Basarabia. În Basarabia mai ales, datorită unui regim special, creat de legile excepționale aplicate în permanență timp de 10 ani, fenomenele de mai sus s-au produs și mai des și mai dureros.

Comitetul regional de inițiativă este format din cîteva personalități ale vieții culturale și politice, cei mai mulți basarabeni : printre care amintim pe N. Alexandri, fost senator și cunoscut pentru vederile sale progresiste, Gala Galaction, decanul Facultății de teologie, cîteva avocați în frunte cu decanul baroului din Chișinău, delegați ai organizațiilor de masă muncitorești.

Apelul Comitetului regional pentru Basarabia a apărut în toate ziarele din Chișinău și în unele de la București¹.

Comitetul regional din Chișinău întreprinde imediat acțiunea pentru stringerea de adeziuni din întreaga Basarabie și formarea de comitete locale în diferite orașe. Această sarcină este considerată ca o măsură de prim ordin, cum se constată indirect și dintr-un document al Siguranței regionale, îngrijorată de noua acțiune².

Cel dintîi comitet județean se formează la Tighina ; acesta convoacă o mare adunare publică în sala „Record”. Cu acest prilej se alege comitetul în care intră și președintele secției locale a Blocului Muncitoresc-Țărănesc.

Alt comitet județean se formează la Bălți în frunte cu un avocat, doi medici, doi profesori de liceu și un muncitor din partea Blocului Muncitoresc-Țărănesc. La Leova se formează un grup de inițiativă, către finele lunii decembrie 1928. Un grup de intelectuali și muncitori din Călărași se adună în ziua de 29 decembrie la locuința unui avocat, consemnînd printr-un proces verbal, trimis în copie la Chișinău, alcătuirea unui comitet de inițiativă, format din 11 persoane : doi avocați, patru medici, doi dentiști, președintele oborului de cereale și doi muncitori.

Adeziuni s-au mai primit și din alte centre din Basarabia. Unele acte au fost păstrate de autorul acestor rînduri care a purtat corespondența cu unii dintre aderenți.

Un alt centru important regional unde se organizează comitet de amnistie a fost Iașul. Din inițiativa regionalei P.C.R. Moldova și în legă-

¹ De la Chișinău în *Raboc-Krestlieanscaia Pravda, Bessarabscoe Slovo, și Bessarabscaia Pocita* de la 18 decembrie 1928 ; din București în *Dimineața* de la 18 decembrie și 1 ianuarie 1929, *Viața muncitoare* de la 30 decembrie și *Apărătorul proletar* din ianuarie 1929.

² Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 1.

tură cu conducerea Comitetului central de amnistie, se hotărăște la finele lui decembrie începerea unei acțiuni printre intelectualii progresiști din Iași în vederea constituirii comitetului.

În ziua de 8 ianuarie 1929 are loc o consfătuire la Iași cu câțiva intelectuali după care la invitația Comitetului Central de amnistie au răspuns „un mare număr de intelectuali ieșeni”, cum anunță ziarul *Opinia*. Același ziar arată că la ședință : „S-a hotărât lansarea unui manifest și convocarea unei mari întruniri populare, la care vor participa delegați ai comitetului central și ai comitetului regional basarabean. În curînd comitetul ieșan va începe activitatea intensă pentru formarea comitetului care să determine guvernul să acorde o cît mai largă amnistie militară, politică și agrară”¹.

Apelul Comitetului de inițiativă din Iași fu imediat redactat și tipărit în 3000 de exemplare², ca și în ziarele *Opinia* și *Dimineața*. El cuprinde o expunere a situației grele creată de regimurile stărilor excepționale și necesitatea urgentă a lichidării marilor nedreptăți comise de niște cîrmuiri părtinitoare. „Noul guvern, care prin reprezentanții lui nu o singură dată în opoziție s-a pronunțat pentru amnistia generală, are astăzi datoria să acorde amnistia pentru condamnații curților marțiale și consiliilor de război, pentru muncitori, intelectuali și țărani, condamnați fiindcă au crezut într-o lume mai bună și au dovedit în lupta lor mult idealism și generozitate”³.

Comitetul din Iași de inițiativă pentru amnistie este format din : decanul baroului din Iași, profesorii universitari Iorgu Iordan, Radu Cernătescu, dr. V. Mirza, scriitorii Ionel Teodoreanu și A. Frunză, C. R. Chiulea directorul ziarului „Opinia”, I. Niculi și Gh. Romașcanu din partea Blocului Muncitoresc-Țărănesc, doctorii M. Held și M. Cahane etc.

Comitetul de la Iași avea caracterul unui comitet regional. În Moldova s-au mai format comitete de amnistie în orașele *Galați*, *Focșani*, *Huși* și *Tecuci*. Pe la începutul lui februarie 1929 un grup de muncitori membrii ai Blocului Muncitoresc-Țărănesc din Galați — pe care un raport al siguranței locale de la 15 februarie îi numește „cunoscuți fruntași comuniști” — și un socialist, alcătuiesc un comitet de acțiune pentru amnistie. Ei lansează un manifest pentru unirea tuturor în vederea obținerii amnistiei, demascînd pe național-țărăniști care nu voiau să acorde amnistia; se convoacă o adunare publică în sala sindicatelor unitare⁴.

În orașul Focșani se formează un comitet de inițiativă pentru județul Putna⁵.

La Huși se formează un comitet de inițiativă alcătuit din doi avocați, dintre care unul deputat, doi profesori, un doctor și doi meseriași. La Tecuci comitetul de inițiativă este format dintr-un avocat, conducătorul Blocului Muncitoresc-Țărănesc și câțiva meseriași.

¹ *Opinia*, 9 ianuarie 1929.

² Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 62.

³ *Opinia*, 11 ianuarie 1929 și *Dimineața*, 13 ianuarie 1929.

⁴ Arhiva Institutului de istorie a Partidului, dosar 3.733, p. 154.

⁵ Idem, dosar 3740, p. 242).

În ziua de 25 noiembrie 1928 are loc o întrunire publică la *Ploiești* a secției locale a Blocului Muncitoresc-Țărănesc în sala „Elizeu”, la care iau cuvîntul mai mulți muncitori din localitate și un delegat de la centru. Cu acest prilej se pornește acțiunea pentru amnistie.

În aceeași zi are loc o întrunire publică la *Turnu Severin*, votîndu-se o moțiune care cere amnistia generală. Un comitet de inițiativă se formează la *Constanța* sub conducerea unui avocat și a cîtorva muncitori.

Pe la mijlocul lunii ianuarie 1929 se constituie și la *Brăila* un comitet de inițiativă, format din cîțiva intelectuali și muncitori. Un raport al siguranței locale de la 28 ianuarie menționează că mulți intelectuali din localitate au primit prin poștă manifestul Comitetului central de amnistie¹.

În Transilvania apelul de la București găsește de asemenea un larg ecou. Dintre primele azeziuni pe țară de remarcate scrisoarea semnată de cunoscutul luptător Simo Géza : „Muncitorimea din Tg. Mureș salută inițiativa Dv. și va sprijini necondiționat lupta pentru amnistie”².

La *Cluj* se pornește o acțiune printre intelectuali de vază, hotărîndu-se convocarea unei largi consfătuiri, care avu loc în sala „Citti” în ziua de 25 ianuarie 1929. „S-au adunat intelectuali din toate cercurile locale : avocați, profesori, medici etc., alegîndu-se cu unanimitate dr. Suciu, decanul baroului”³. Din comitetul regional fac parte, printre alții, profesorii Iuliu Deri și Aurel Pampu, doi doctoranzi în drept, un medic, un publicist, un inginer și doi muncitori. Se trimite o telegramă de azeziune la centru și se hotărăște convocarea unei ședințe plene.

La *Tg. Mureș*, comitetul de amnistie se organizează temeinic mai tîrziu. La începutul lui februarie 1929 un grup de intelectuali și muncitori lansează un manifest, redactat în romînește și ungurește, care reproduce în largă măsură apelul comitetului central. „În momentul de față în închisorile și ocele Romîniei sînt peste 350 de condamnați politici. Peste 60 de muncitori, țărani și intelectuali au încă procese în curs în fața instanțelor militare din țară. De curînd la Galați au fost condamnați peste 30 de muncitori și studenți la 88 ani închisoare și sute de mii de lei amendă”⁴. Comitetul local este format din mai mulți intelectuali : Géza Simo, Dr. Olga Berkovitz, un profesor, un avocat, un comerciant, un agricultor, cinci meseriași și doi muncitori.

În ziua de 7 ianuarie 1929, un grup de intelectuali din *Brașov* se adună pentru a pune bazele unei secțiuni a comitetului regional de amnistie. Se alege un comitet de inițiativă sub președinția profesorului Ilie Cristea, anunțîndu-se o nouă întrunire peste cîteva zile pentru constituirea unui comitet regional pentru sudul Ardealului. Se mai hotărăște lansarea unui manifest către cetățeni pentru aderarea la acțiune. În seara zilei de 10 ianuarie o nouă consfătuire desemnează comitetul de amnistie, în care mai intrau doi ziarîști, un doctor, un publicist, doi muncitori și un meseriaș. La această întrunire, fiind constrînși de masele de muncitori, participaseră

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 80.

² *Dimineața*, 28 noiembrie 1928.

³ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 82.

⁴ *Ibidem*, p. 128—130.

și doi social-democrați : secretarul secției locale a partidului social-democrat și secretarul sindicatelor reformiste¹.

Prima acțiune pentru amnistie are loc la *Timișoara* cu prilejul unei întruniri a secției locale a Blocului Muncitoresc-Țărănesc în ziua de 25 noiembrie 1928, când președintele Consiliului general al sindicatelor unitare pune această problemă. Organizatoric abia la 10 februarie 1929, din inițiativa unuia din avocații de vază din *Timișoara* și a scriitorului Victor *Ărađi* se constituie comitetul local de amnistie. Se hotărăște începerea unei campanii mai largi de lămurire, folosindu-se și presa. Un articol apare în ziarul *Delî Hirlap* din 14 februarie².

În ziua de 20 februarie 1929 are loc în sala „Crucea Albă” din *Arađ* o întrunire cu peste 200 participanți, sub președinția dr. D. Gherman, avocat. Se alcătuieste un comitet județean de amnistie și se hotărăște convocarea unei adunări pentru ziua de 3 martie³.

Acțiuni pentru constituirea unui comitet se cunosc și la *Satu Mare*⁴.

La începutul lunii februarie comisia locală a sindicatelor locale din *Mediaș* lansează un apel pentru alcătuirea unui comitet de amnistie; neprimindu-se nici un răspuns din partea intelectualilor locali, comitetul de inițiativă se formează numai dintre muncitori⁵. În cursul lunii februarie circulă manifeste pentru amnistie, redactate în românește și în ungurește la *Gheorghieni*; unele se află în sute de exemplare la oficiul poștal⁶.

La 30 ianuarie Comitetul central pentru amnistie publică un comunicat în presă, prin care anunță : „Campania pentru amnistie continuă să se desfășoare în toată țara. Se formează noi comitete locale și regionale, în afara celor existente până acum...”. Din înșirarea care urmează, ca și dintr-o notă a Siguranței generale de la începutul lui februarie, rezultă existența comitetelor de inițiativă și în orașele : *Cernăuți*, *Orađea Mare*, *Cetatea Albă* și *Bîrlad*⁷.

După lansarea primului manifest al Comitetului de inițiativă se primesc adeziuni de la numeroase personalități din capitală și din țară, se formează comitete locale și regionale, fapte care determină lărgirea Comitetului de inițiativă într-un Comitet Central, pentru amnistie, în care intră intelectualii de vază și reprezentanți ai diferitelor categorii sociale. Comitetul are în frunte pe C. G. Costa-Foru, după care urmează dr. C. Parhon, N. Alexandri, Gala Galaction, P. Constantinescu-Iași, Șt. Voitec, C. Paraschivescu-Bălăceanu, St. Nițulescu, M. Cruceanu și alți cîțiva avocați, Vlad Aronov, președintele Blocului Muncitoresc-Țărănesc din *Chișinău* și alți muncitori din capitală și din provincie.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 43.

² Ibidem, p. 148, 165.

³ Ibidem, p. 162, 172.

⁴ Ibidem, p. 107.

⁵ Ibidem, p. 150.

⁶ Ibidem, p. 127, 140.

⁷ Ibidem, p. 106.

Comitetul Central lansează un manifest nou, tipărit în câteva mii de exemplare¹. Manifestul este un apel „pentru întreaga intelectualitate a țării”, în care, după ce se arată situația diferitelor categorii de întemnițați politici, se spune: „În fața acestei situațiuni, opinia publică cinstită și mai ales intelectualitatea sînt datoare să ia atitudine cerînd și luptînd pentru amnistia generală politică, militară și agrară”². Cu privire la caracterul acțiunii pentru amnistie, de la conducerea noului comitet emană mai multe documente.

O circulară cuprinzînd cîteva „observații” este trimisă o dată cu scrisoarea Comitetului Central, oamenilor de încredere din comitetele locale, din partea unui reprezentant al conducerii centrale. „Agitația pentru amnistie — se scrie în circulară — trebuie să fie o agitație politică pentru mișcarea revoluționară, împotriva clasei stăpînitore și a tuturor guvernelor ei, începînd cu liberalii și sfîrșind cu guvernul național-țărănesc, legînd-o în toată campania de luptă împotriva teroarei și a reacțiunii. . . Amnistia nu se va putea obține decît prin luptă, prin acțiune de jos în sus”³.

Cîțiva membri ai Comitetului Central publică în ziarul *Înainte* de la 29 ianuarie 1929 o „Precizare de atitudine”, drept răspuns unor afirmații din ziarul *Dimineața*. Se spune între altele „Cucerirea amnistiei generale politice, militare și agrare, nu poate să fie decît rezultatul unei lupte. Această luptă, ca să izbutescă, trebuie să ia caracterul unei acțiuni de masă”⁴.

Ca un exemplu pentru întărirea acestei afirmații se dă măsura luată pentru îmbunătățirea regimului lui M. Gh. Bujor, scos de la izolarea totală în care a fost ținut mai bine de opt ani la închisoarea Doftana⁵.

În prima jumătate a lui ianuarie Comitetul Central a trimis instrucțiuni în țară pentru înființarea de Comitete regionale: de asemenea se trimit manifeste. Comitetul hotărăște convocarea unei mari întruniri la „Tomis” pentru ziua de 27 ianuarie; nu avem însă știri să se fi ținut. Secretarul general al Comitetului trimite o circulară sindicatelor unitare din țară, cerînd informații despre toți cei condamnați sau în curs de judecată, în vederea întocmirii unei liste pentru amnistie, pe adresa Consiliului general al sindicatelor unitare⁶.

Unul din manifestele publicate de către Comitetul central în ianuarie 1929 cuprinde date importante despre activitatea sa.

Activitatea Comitetului central de inițiativă continuă a se dezvolta în diferite direcții.

Corespondența primită de la numeroși interesați la darea amnistiei, se împarte secțiunii care studiază cazurile ce-i sînt supuse pentru stabilirea diferitelor categorii de condamnați, pe care Comitetul își propune să-i recomande a fi amnistiați.

¹ În 3000 exemplare (Arhiva Institutului de Istorie a partidului, dos. 3733, p. 7).

² *Dimineața*, 2 ianuarie 1929.

³ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 91-92.

⁴ *Înainte*, 23 ianuarie 1929, p. 2.

⁵ *Ibidem*, 27 ianuarie 1929, p. 1.

⁶ Arhiva Institutului de Istorie a partidului, dos. 3733, p. 51. 67-68.

Lucrarea nu era ușoară și cerea din partea avocaților care s-au angajat a o face, multă experiență.

În ședințele Comitetului central, care se succed destul de des, se discută și se iau hotărâri relativ la organizațiile pe regiuni și pe localități, dîndu-se îndrumările necesare a propaga această mișcare în modul cel mai sistematic.

Siguranța nu pregeta să insceneză comploturi și pentru a da o mai mare importanță acestor inscenări proceda la arestarea în masă, trimițînd consiliilor de război numeroși învinuiți pentru inexistente crime împotriva siguranței statului.

Consiliile de război condamnau cu nemiluita, îngrămădindu-se sute de condamnați, care așteptau cu nerăbdare amnistia.

La indicația P.C.R. Comitetul central de amnistie reinnoiește inițiativa de a i se trimite o serie de date noi, pentru a se grăbi intervenția în favoarea amnistiei.

„Comitetul de inițiativă, precum și acele constituite în provincie, se străduiesc să strîngă dovezi, adunînd materialul necesar acestei mult așteptate măsuri”.

„La această accelerare va contribui și constituirea a cît mai numeroase comitete în diferite orașe ale țării”¹.

Una din formele de agitație pentru împlinirea programului îl constituiau adunările publice. O mare întrunire cetățenească are loc în ziua de 25 noiembrie 1928 în sala „Dacia”, convocată în vederea obținerii amnistiei generale. A prezidat Costa-Foru, care arată datorita guvernului de a acorda amnistia. „Vom cere grațierea lui Bujor, care zace la Doftana... scoaterea din ocnă și repunerea în toate drepturile a tuturor năpăstuiților unui regim reacționar”. Iau cuvîntul alți membri ai Comitetului de inițiativă și cîțiva muncitori, după care seria vorbitorilor o încheie dr. Parhon, care spune că „crezul său social este foarte apropiat de al cetățenilor ce luptă pentru deplină libertate”. Se votează o moțiune, care, între altele, arată că cetățenii capitalei „cer într-un singur glas amnistia generală, politică, militară și agrară, pentru a se curma regimul de teroare și inegalitate, sub care sînt ținute toate păturile producătoare ale țării romînești”².

Participanții la întrunire s-au încolonat pentru a demonstra pe calea Victoriei, dar au fost împiedicați de un cordon de jandarmi, pe care însă l-au rupt și au trecut mai departe pe str. Carol. Autoritățile polițienești în frunte cu primul procuror s-au opus și au cerut împrăștierea manifestațiilor. A urmat o puternică busculadă, cu răniți de-o parte și alta. Sosesc alte forțe armate în frunte cu prefectul poliției, dar mulțimea rupe cordonul pentru a treia oară. Se fac arestări printre manifestați și se deschide acțiune judiciară împotriva a doi muncitori.

↳ Măsurile de represiune sînt conduse direct de cei doi subsecretari de stat de la Interne și directorul general al Siguranței.

S-a arătat astfel din primele momente fața adevărată a guvernului

¹ *Dimineața*, 13 ianuarie 1929.

² *Inainte*, 29 noiembrie 1952, p. 1.

național-țărănesc, în legătură cu problema amnistiei, dovedindu-se minciuna programului și a atitudinii așa-zise democratice.

Cu toate că partidul liberal era în opoziție și nu scăpa nici o ocazie de a specula slăbiciunile rivalului său P.N.Ț., totuși, față de o astfel de acțiune de masă se pronunță în favoarea guvernului ceea ce arată solidaritatea de clasă a burghezo-moșierimii.

Presa reacționară, în frunte cu *Viitorul*, organul partidului liberal, s-a datat la atacuri furibunde împotriva demonstrațiilor și a mișcării pentru amnistie, arătând că la întrunire s-au pronunțat strigăte „subversive” ca : „Trăiască Rusia Sovietică !”, „Jos armata !”. Ziarul *Viitorul* consacră cinci articole acestei manifestații numai într-un singur număr.

Partizanii mișcării pentru amnistie foloseau diferite împrejurări pentru a-și exprima dorințele lor; îndeosebi întrunirile electorale ale țărăniștilor, care făgăduiseră înainte amnistia sau întrunirile social-democraților, unde participau muncitori.

Cu prilejul întrunirii național-țărăniste, care a avut loc în sala „Victoria” din Iași, în ziua de 10 decembrie „în timp ce vorbeau mai mulți oratori, oțșiva muncitori din sală i-au întrerupt cerind amnistia generală”¹.

Cereri, formulate și mai energic, au avut loc din partea muncitorilor la întrunirile social-democrate de la Petroșani, Vulcan, Băicoi și alte centre, în aceeași vreme. O puternică demonstrație pentru amnistie din provincie a fost întrunirea publică de la Chișinău din 6 ianuarie 1929. O scrisoare a lui Costa-Foru de la acea dată însărcinează Comitetul din Chișinău cu organizarea întrunirii.

În ședința de la 3 ianuarie 1929, la sediul provizoriu al Comitetului Central din Chișinău, se hotărăște convocarea unei întruniri publice pentru ziua de 6 ianuarie în sala „Expres”, fixându-se vorbitorii și alte amănunte în legătură cu organizarea întrunirii. Afișe mari, în limba română și rusă, convoacă pe cetățeni la miting, spre „a cere guvernului actual imediata amnistie generală, politică, militară și agrară”. Manifestul de convocare este reprodus pe prima pagină din *Raboc-Krestianskaia Pravda*, organul Blocului Muncitoresc-Țărănesc de la Chișinău². S-au difuzat și mii de afișe de mână.

Întrunirea s-a bucurat de un mare succes, fiind, după spusele localnicilor, cea mai mare adunare publică din Chișinău, de la 1917. Au participat și delegați din provincie, președintele comitetului de la Tighina; comitetele de la Bălți și Leova au trimis telegrame.

Întrunirea a fost deschisă de N. Alexandri președintele Comitetului regional, printr-un scurt și călduros apel; Constantinescu-Iași demască samavolnicile regimului reacționar burghezo-moșieresc.

Din partea muncitorilor iau cuvântul Procupeț din partea Sindicatelor unitare, Aronov și Furtună, secretarul și președintele Blocului Muncitoresc-Țărănesc din Chișinău. Seria cuvântărilor o încheie Costa-Foru, după care se votează o moțiune. „Garanția oțștigării amnistiei generale

¹ *Dimineața*, 12 decembrie 1928.

² *Raboc-Krestianskaia Pravda*, 6 ianuarie 1929.

politice, militare și agrare, nu va putea fi dată decît de o acțiune cuprinzînd întreaga masă muncitoare și țărănească de la noi¹ — se spune în moțiune.

Ziarele din Chișinău dau o deosebită atenție adunării: *Raboco-Krestianskaia Pravda*, care consacră o pagină și jumătate dării de seamă; *Basarabskaia Pocita*, *Slobodvoe Slovo* și *Basarabskoie Slovo*. Dintre ziarele din Capitală o largă dare de seamă publică *Adevărul* și *Dimineața* la 9 ianuarie, *Înainte*, la 13 ianuarie.

În după amiaza aceleiași zile are loc o ședință a Comitetului regional, în prezența delegaților de la centru. S-a discutat caracterul problemei amnistiei, problemă foarte importantă. Deși Costa-Foru crede că guvernul va da amnistia, s-a precizat că guvernul trebuie silit, prin campania puternică populară, „adresîndu-se mereu maselor strîns legate de cei condamnați”².

Guvernul, furios din pricina succesului întrunirii, a încercat să ia unele măsuri de intimidare a unora dintre conducătorii Comitetului regional. Parchetul de Chișinău, sesizat de un raport al siguranței locale, deschide acțiune publică împotriva celor care au luat cuvîntul la întrunire. Răspunsul din partea conducerii mișcării pentru amnistie urmează prompt.

Comitetul central pentru amnistie ține o ședință extraordinară la 16 ianuarie și luînd cunoștință de procesul intentat la Chișinău, își exprimă indignarea hotărînd publicarea unui protest, în care, între altele, se spune: „Întreg Comitetul central declară că se solidarizează fără restricții cu vorbitorii de la Chișinău și este hotărît să răspundă la această provocare cu o campanie energetică dusă în întreaga țară”³.

Protestul este publicat în mai multe ziare, care iau atitudine⁴.

Comitetul regional de la Chișinău, în ședința sa din 20 ianuarie întocmește un comunicat de protest împotriva acțiunii judiciare.

Proteste au avut efect; acțiunea judiciară, în cele din urmă a fost închisă.

Comitetul regional de la Iași hotărăște o adunare publică pentru ziua de 17 februarie, în sala „Elisabeta”. Siguranța ia măsuri din timp pentru a zădărnici întrunirea. Peste 500 persoane veniseră în fața sălii, pe care o găsesc cu ușile închise, din ordinul poliției, care interzisese întrunirea⁵.

La 15 februarie are loc o adunare publică în sala sindicatelor unitare din Galați, la care luară cuvîntul membrii comitetului de amnistie și C. Neniță, președintele Blocului Muncitoresc-Țărănesc.

În ziua de 10 februarie o adunare se ține în sala „Concordia” din Ploiești, din inițiativa Comitetului local, pentru amnistie a secretarului blocului Muncitoresc-Țărănesc și a secretarului Comisiei locale a sindicatelor unitare. Au participat o serie de fruntași politici de diferite opinii politice și numeroși intelectuali. Au luat cuvîntul un avocat social-demo-

¹ *Adevărul*, 9 ianuarie 1929.

² Proces-verbal de ședință.

³ *Dimineața*, 19 ianuarie 1929.

⁴ Între altele *Dimineața*, 18 ianuarie 1929.

⁵ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 151—152.

crat, un avocat socialist centrist, un doctor și un meseriaș, comuniști și alți câțiva muncitori. Se votează o moțiune și se hotărăște lansarea unui manifest¹. După un comunicat al Comitetului central de la 30 ianuarie a mai avut loc, în săptămâna precedentă, o întrunire pentru amnistie și la Turnu Severin.

În același comunicat se anunță convocarea unei întruniri la Cluj pentru ziua de 10 februarie și la Brașov pentru 3 februarie. La Cluj întrunirea are loc în sala Căminului muncitorilor unitariști, cu o participare de câteva sute de persoane. În prezidiu intră câțiva intelectuali și muncitori, care iau toți cuvântul; se votează o moțiune și se alege o comisie pentru redactarea unui memoriu către guvern. Mai înainte cu două-trei zile, sînt împrăștiate în oraș, patru mii de exemplare dintr-un manifest al Comitetului local pentru amnistie; mai mulți tineri sînt trimiși cu manifeste prin sate².

În ziua de 20 ianuarie 1929 are loc la Oradea o mare întrunire în sala Căminului muncitoresc, la care au luat parte cetățeni de diferite categorii sociale. La întrunire au fost prezenți și delegați de la centru. Au vorbit mai mulți oratori: intelectuali, muncitori și țărani, printre care, în afara celor doi delegați de la centru, dr. Eugen Rosvany, dr. Dezideriu Szanto, conducătorii Blocului Muncitoresc-Țărănesc.

S-a votat o moțiune, în care „se protestează împotriva continuării proceselor delincvențelor politici și se cere amnistia generală; adunarea asigură că se va duce lupta pînă cînd toți acești deținuți își vor recăpăta libertatea”.

Mulțimea, extrem de însuflețită, a pornit în număr de peste o mie, cu pancarte, pe străzile orașului, demonstrînd în corpore pentru amnistie. Manifestanții au străbătut străzile centrale pînă la parcul orașului. În drum, forțe polițieneste au încercat să oprească demonstrația, amenințînd cu revolverele; s-a produs o mare învălmășeală, poliția procedînd la cîteva arestări. Demonștranzii s-au întors apoi la Căminul muncitoresc³.

Alte întruniri de la Oradea, despre care avem date, sînt cea ținută în ziua de 23 februarie, „fără nici un incident” și alta din ziua de 4 martie, de la Căminul muncitoresc, cînd un grup de 200 muncitori au demonstrat pe străzi, dar au fost împiedicați de poliție, făcîndu-se și arestări⁴.

În ziua de 26 februarie, muncitorii de la toate fabricile din Timișoara declară o grevă de un sfert de oră pentru amnistie, pentru încetarea concedierilor arbitrare, pentru ajutorarea șomerilor. Patronii închizînd fabricile, muncitorii în număr de peste 15 000 au demonstrat pe străzile orașului, îndreptîndu-se spre sediul sindicatelor din Cetate, unde au ținut o întrunire.

Editura locală „Munkas Könyv Kereskedés” tipărește niște cărți poștale reprezentînd un deținut în lanțuri, pe verso cu legenda unui extras dintr-o cuvîntare pentru deținuții politici⁵.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 119—120.

² Ibidem, p. 103, 141—145.

³ Ibidem, p. 53, 60—61.

⁴ Ibidem, p. 166, 178.

⁵ Ibidem, p. 126.

Comitetul local din Tg. Mureș anunță prin manifeste, scrise în românește și ungurește, ținerea unei „adunări populare” în sala Transilvania pentru ziua de 20 februarie. La întrunire au luat parte câteva sute de muncitori și intelectuali, luînd cuvîntul mai mulți oratori: președintele Comitetului local de amnistie, secretarul comisiei locale sindicale, un avocat, un medic și alții. S-au citit adeviziuni de la mai multe fabrici din regiune de către delegați muncitori ¹.

În seara aceeași zile, cu prilejul unei serbări la palatul cultural, cîțiva participanți apar costumați semnificativ în deținuți, cu lozinci în favoarea amnistiei pe ei. Sînt arestați imediat un ziarist și doi muncitori și condamnați la 1—5 luni închisoare ².

La Brașov, cu prilejul conferinței sindicatelor unitare, vorbesc pentru amnistie conducătorul sindicatelor din localitate și un reprezentant din Cluj ³. Comitetul central, într-un comunicat despre care am vorbit, anunță o întrunire pentru amnistie în ziua de 3 februarie, nu avem informații asupra ei.

Activitatea pentru obținerea amnistiei ia diferite forme. Între altele, delegații de muncitori care se prezentau la sediul Comitetului central, cum este aceea de la 15 ianuarie ⁴. Cu prilejul înmormîntării lui Vasilescu-Vasia, în ziua de 20 martie, s-au purtat, alături de steagurile roșii, pancarte cu lozinca: „Cerem amnistia generală”. Soția unui condamnat politic de la Cluj înaintează la 22 ianuarie ministrului de interne o cerere de amnistie semnată de mai mulți muncitori și intelectuali ⁵.

Comitetul central, întrunit în ședința obișnuită de lucru în ziua de 17 martie, ia cunoștința de rapoartele comitetelor regionale și județene și hotărăște intensificarea legăturilor dintre comitete, în vederea campaniei de întruniri publice ce se programaseră pentru cursul lunii aprilie. Comitetele locale sînt invitate să trimită la sediul din str. Speranței 10 dări de seamă asupra activității lor din ultimul timp și lista persoanelor care au aderat la campania pentru amnistie ⁶.

În cursul lunii martie au loc întruniri în diferite orașe; sînt cunoscute mai ales cele din Ardeal.

În ziua de 3 martie au loc întruniri reușite în orașele Arad și Tg. Mureș. Adunarea de la Arad se ține în sala Teatrului de vară cu peste 600 participanți ⁷, vorbitorii sînt muncitori și redactorul unui ziar din localitate; se votează o moțiune către guvern, cerînd amnistia. Cîțiva polițiști provoacă scandal, dar sînt scoși din sală ⁸.

Intrunirea de la Tg. Mureș are loc la Căminul muncitoresc, cu participarea a cîtorva sute de muncitori și intelectuali. Simo Géza protestează împotriva prigoanei contra sindicatelor unitare; alți oratori sînt:

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 46—47, 121—122.

² Ibidem, p. 70.

³ Ibidem, p. 86.

⁴ Ibidem, p. 45.

⁵ Ibidem, p. 72.

⁶ *Dimineața*, 19 martie 1929.

⁷ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 175.

⁸ Ibidem, p. 183.

trei muncitori, un ziarist și un reprezentant al tineretului. Autoritățile postaseră armata la barierele orașului ca să împiedice pe țărani să vină la întrunire. S-a protestat și împotriva faptului că nu s-a admis și întrunirea din curtea căminului, dat fiind numărul mare de participanți. S-a ajuns la o busculadă violentă, cu răniți și arestarea citorva manifestanți ¹.

Comitetul regional Cluj convoacă o adunare pentru aceeași zi, în sala Uniunii funcționarilor particulari, cu delegați de la Timișoara. A intervenit poliția și sub diferite pretexte face câteva arestări, interzicând întrunirea ².

Muncitorii din Petroșani demonstrează, în aceeași zi, pentru amnistie, anunțând grevă pentru a doua zi ³.

Pentru ziua de 24 martie, comitetul din Brașov anunță o întrunire în sala „Modern”, care se ține însă la sediul din str. Roșiorilor, anunțându-se o întrunire în prima sală pentru ziua de 24 aprilie. În același timp, sînt rîspîndite manifeste pentru amnistie; poliția confiscă un număr de 400 exemplare la fabrica de avioane ⁴. În aceeași zi are loc o adunare și la Lugoj, cu participare efectivă ⁵.

La 2 aprilie se deschide la Timișoara congresul sindicatelor unitare, cu largă participare din întreaga țară. Unul din punctele la ordinea de zi se ocupă cu amnistia. Luptătorul Fonagyi Ioan căzuse victima regimului inuman din închisori. În semn de solidaritate cu deținuții politici, aceștia sînt propuși în prezidiul de onoare al congresului.

După cum se știe, congresul s-a terminat cu o provocare, pusă la cale de guvern, cu spargerea congresului și arestarea a 250 delegați, dintre care o bună parte au fost trimiși în judecată. Guvernul hotărăște dizolvarea sindicatelor unitare, adăugînd încă o dovadă a reacționarismului său. Se închid localurile sindicatelor unitare din numeroase orașe, se suspendă ziarul *Înainte*, organul Blocului Muncitoresc-Țărănesc; arestările de muncitori continuă în diferite centre din țară.

Cu toată această grea lovitură, mișcarea pentru amnistie continuă.

Comitetul central convoacă o mare întrunire în sala „Dacia”, lansîndu-se un manifest special *Către opinia publică*. „Amnistia generală nu poate fi cucerită decît prin luptă, prin stringerea acestei parole, prin formarea unui real și puternic curent popular în sprijinul ei. Comitetul central de amnistie se adresează din nou maselor țărănești și muncitorești, întregii opinii publice cinstite din țară și le cere un sprijin hotărît în lupta începută” ⁶. Se lansează și afișe de mină pentru convocare.

Pe la 7 dimineața începe să se adune lumea, dar sala este ocupată în întregime de jandarmi. Cîțiva muncitori, membri ai Blocului Muncitoresc-Țărănesc, dau cuvîntul de ordine de a se aduna mulțimea în Piața Mare, dar la orele 9 sînt arestați și duși la prefectură. Alți conducători ai mișcării pentru amnistie adună cetățenii în dosul halelor, iar de acolo

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 179—180.

² Ibidem, p. 191—192.

³ Ibidem, p. 168.

⁴ Ibidem, p. 194, 199, 201.

⁵ Ibidem, p. 195.

⁶ Ibidem, p. 214.

pornesc spre Piața Mare, unde se aflau adunați mulți cetățeni. Cu toții sînt arestați și împreună cu alții sînt duși la prefectură; în total 68 arestați femei și bărbați, în frunte cu Popescu-Puțuri. Alte liste cuprind 44 bărbați și 21 femei¹. Sînt reținuți cîțiva pentru înscenarea unui proces, cei din provincie sînt trimiși la urmă.

Amnistia este cerută în cursul lunii aprilie și de alte ziare după interzicerea gazetei *Înainte*. Ziarul *Székely Naplo* din Tg. Mureș, în numărul său de la 7 aprilie, scrie că guvernul trebuie să acorde grabnic amnistia. „Amnistia este chemată a repara multe nedreptăți, abuzuri și erori judiciare”². Ziarul *Nesfői Naplo* de la 22 aprilie 1929 speră că guvernul va da amnistia cu prilejul lui 10 mai, cînd se vor deschide și căminele muncitorești³.

Presiunea maselor pentru amnistie continuă, obligînd pe conducătorii partidului social-democrat să ia atitudine cu prilejul manifestațiilor muncitorești din ziua de 1 Mai, autorizate de autorități numai pentru sindicatele reformiste.

La întrunirea de la București, unul din fruntașii partidului social-democrat, fu nevoit să vorbească pentru amnistia generală, pentru eliberarea închișilor de la Doftana în frunte cu Bujor. Moțiunea votată cuprinde drept ultimă cerere acordarea amnistiei generale, politică și militară.

Cu toate piedicile puse de organele polițienești, muncitorii revoluționari din București reușesc să se adune pe un cîmp de lîngă calea ferată, la capătul căii Rahova, iar după amiază să sărbătorească 1 Mai la grădina Bordei, manifestînd și pentru amnistie.

La Iași, muncitorii revoluționari se adună în localul din str. Socola, dar sînt împrăștiați de puternice forțe polițienești, un număr mare dintre ei fiind arestați, deschizîndu-se acțiune judiciară contra citorva.

Alte întruniri muncitorești au fost cu totul interzise la Brăila și Tg. Mureș. La Craiova, adunarea muncitorească de 1 Mai votează o moțiune, prin care se cere amnistia generală.

Deținuții politici iau atitudine hotărîtă și drept gest puternic de protest împotriva aminării amnistiei, declară greva foamei. După știrile din ziare, la Doftana sînt 63 de greviști. Primul procuror de Prahova este nevoit să vină la Doftana, căutînd să „demonstreze deținuților că greva lor nu are sens și că, în orice caz, înainte de a se face legea amnistiei, nu e logic să se protesteze contra ei, sub orice formă”⁴.

În ziua de 8 mai, un manifest al Comitetului de ajutorare al deținuților politici și Comisiei locale a sindicatelor unitare cere eliberarea celor închiși, care de 7 zile fac greva foamei. „Amnistia, promisă odată de guvernul național-tărănist, nu va fi dată, nici un deținut politic nu va ieși din închisoare. . . Lupta pentru amnistie nu trebuie să înceteze. Astăzi mai mult ca oricînd, ea trebuie dusă cu hotărîre, strîngînd mase

¹ Arhiva Institutului de Istorie a partidului, p. 210 211, 216.

² Ibidem, p. 219.

³ Ibidem, p. 217.

⁴ *Dimineața*, 7 mai 1929, p. 7.

cît mai numeroase împrejurul parolei; să cucerim: Libertatea pentru tovarășii noștri închiși, să smulgem burgheziei amnistia generală, politică, militară și agrară”¹. Și, într-adevăr, legea amnistiei, dată de guv. P.N.Ț., neînsemnată cum a fost ea, era urmare a luptei maselor largi.

Proiectul legii privitor la amnistie, cuprindea cîteva delictе militare: absența la recrutare, dezertarea în țară și în străinătate în timp de pace — excluzîndu-se dezertările la inamic, tănuirea nesupușilor și dezertorilor — și alte delictе mai mici.

La 10 mai 1929, apare decretul cu amnistia politică, cu o serie de excepții, care reduc mult dintr-o adevărată amnistie.

Amnistia de la 10 mai 1929 nu era amnistia cerută de masele muncitoare, de Comitetul central de amnistie, de opinia publică conștientă din țară. Prin ea erau achitați numai acei — foarte puțini la număr — care nu aveau încă condamnări definitive, iar pentru cei din închisori aduceau doar mici reduceri din anii la care erau condamnați.

Însăși presa burgheză recunoaște că decretul de amnistie „a fost drămuț cu multă zgîrcenie”². Ziarul *Iövö*, din Arad, de la 13 mai, publică un articol *În locul amnistiei*, care arată nedreptățile ce s-au comis cu decretul de grațiere individuală și reduceri de pedepse, dat de guvern. „Înșelînd, trădînd pe acei care au crezut în el, (guvernul), s-a aliat cu reacțiunea, cu fascismul, cu trădătorii social-democrați, a creat frontul unit al burgheziei contra săracilor muncitori și a țărănimii fără de pămînt din România, pentru încătușarea definitivă și exploatarea acestora”³.

Apărătorul proletar din iunie 1929 publică pe prima pagină articolul *Amnistia burgheză o minciună sfruntată*, în care se demască minciuna celor două decrete. „În România nu s-a dat amnistia politică. Guvernul național-țărănist a împiedicat prin forța armată, cu ajutorul jandarmilor și siguranței, orișice manifestare a muncitorimii pentru amnistie, căci știa ce pregătește. El nu voia să fie demascată”⁴.

Mișcarea pentru amnistie din România s-a bucurat de un larg ecou și peste granițele țării, datorită legăturilor care existau cu unele organizații internaționale cu caracter progresist din Apus, pentru apărarea victimelor diferitelor regimuri reacționare, ca și solidarității internaționale muncitorești. Am putut reconstitui cîteva intervenții din: Franța, Germania, Austria, Danemarca și America — după documente, la care putem adăuga intervențiile din Cehoslovacia.

La mijlocul lunii ianuarie, Henri Barbusse, în numele Comitetului de apărare a victimelor teroarei albe din Balcani, al cărui președinte era — adresează președintelui consiliului de miniștri al Romîniei, un apel viguros pentru amnistia generală. Reproducem cea mai mare parte a apelului, care oferă interesante date⁵.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 247.

² *Dimineața*, 13 mai 1929, p. 19.

³ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 220.

⁴ *Apărătorul proletar*, II, 4 iunie 1929.

⁵ *Dimineața*, 19 ianuarie 1929.

„Domnule președinte al Consiliului,
Ne luăm îngăduința de a stărui pe lângă dv. în favoarea prizonierilor politici din România.

Partidul național-tărănesc... s-a rostit în nenumărate rânduri pentru o amnistie politică generală. De aceea, ne socotim în drept să reinnoim pe lângă dv. stăruințele noastre în sprijinul amnistiei.

Apelul, pe care l-a lansat d. Costa-Foru pentru amnistie, a fost tradus în franțuzește și a cules, pe cât știm, adeziunea unor personalități, printre care d-nii : Durafour, fost ministru ; Ferdinand Buisson, președinte de onoare al Ligii Drepturilor Omului ; G. Pioch, om de litere ; Ceocaldi, avocat la Curtea de Apel din Paris ; Jean Longuet, fost deputat ; Paul Louis, publicist ; Jean Zyromski din comitetul de direcție al partidului socialist ; Augustin și Henriette Hamon, traducătorii lui Bernard Shaw ; Félicien Challaye, profesor agregat de filozofie ; Leon Merth, scriitor etc.”.

După ce se insistă asupra câtorva cazuri speciale, apelul se încheie astfel :

„Vrem să credem că opinia publică românească ca și opinia publică franceză vor avea în curînd satisfacția pe care o doresc prin realizarea amnistiei. O nădăjduim cu atît mai mult, cu cît represiunea sub vechiul regim liberal a dat loc la adevărate atrocități”.

„Amnistia generală pentru condamnații politici, oferă — sîntem încredințați — guvernului celui nou pe care-l prezidați, singurul mijloc de a pune capăt lugubrelor istorii de teroare albă care par a fi manifestările unui alt ev și pe care guvernul precedent vi le-a lăsat moștenire”.

„Iată pentru ce încă o dată — siguri că interpretăm sentimentele profunde de amicitie ale poporului francez față de România — facem apel la dv. pentru realizarea neîntîrziată a amnistiei”.

În cadrul mării mișcări internaționale de protest împotriva amînării acordării amnistiei de către guvernul român, mai mulți intelectuali și oameni politici din Austria trimit telegrame președintelui consiliului de miniștri român, cerînd amnistia politică¹.

Telegramele au fost publicate și în unele ziare de la Viena, *Die Rote Fahne*, de pildă, care ducea campania susținută în favoarea amnistiei în țara noastră.

Cunoscuta scriitoare daneză Karin Michaelis adresează direct consiliului de regentă o scrisoare, publicată și în unele ziare românești de la 30 ianuarie 1929.

Ecoul mișcării pentru amnistie ajunge și în America.

În Statele Unite se formează un larg comitet din fruntași romîni locuind în orașele : Akron, Alliance, Compbell, Cleveland, Canton, Youngstown, Lisbon, Jorkwille din statul Ohio ; Chicago ; New York, Baltimore, San Francisco, Los Angelos, Detroit, Oakland și alte localități din statul Michigan ; Garry și Hammond din statul Indianopolis ; ca și din orașele Montreal și Kaywille din Canada.

¹ *Die rote Fahne*, Viena, 24 ianuarie 1929.

Comitetul trimite președintelui consiliului de miniștri român un memoriu — tipărit apoi.

„Noi pribegii fii ai aceleiași țări, România, alungați de biciul sărăciei și opresiunii grofilor și ciocoimii parazitare, care în prezent ne aflăm în America, cerem o amnistie largă pentru toți condamnații politici. . .”.

Se cere apoi eliberarea lui M. Gh. Bujor, a condamnaților de la răscoalele din 1907; se mai cere o adevărată democratizare a țării, libertatea presei, schingiuirile polițienești să ia sfârșit.

„Pentru ca doleanțele și cererile noastre să fie luate în considerare, noi românii din America ne-am organizat un comitet activ de 100 persoane din toate coloniile românești, pentru a cere alături cu toată lumea, amnistierea prizonierilor politici. . .”.

Se arată că s-au tipărit mai multe liste de adeziuni subscrise în număr mare de români și trimise la Liga drepturilor omului din București ¹.

Mișcarea pentru amnistie, concretizată în *Comitetul pentru amnistie* din anii 1928—1929, inspirată și condusă de Partidul Comunist, nu și-a realizat scopul propus: guvernul reacționar național-țărănist, acordând un simulacru de amnistie, a lăsat să zacă mai departe în închisori victimele regimurilor de opresiune, fiii cei mai buni ai poporului român.

Scopul propus n-a fost atins ca atare. Dar acțiunea *Comitetului pentru amnistie* n-a fost zadarnică, cum n-a fost zadarnică nici una din acțiunile inițiate și conduse de Partidul clasei muncitoare, partidul care întruchipa năzuințele cele mai fierbinți ale maselor poporului român de atunci și de totdeauna.

Cei închiși n-au disperat. Crezul lor sfânt le-a dat putere de rezistență, așa că și peste zece ani ei să poată comunica conducerei Partidului, de la Doftana:

„Vă asigurăm, iubiți tovarăși, că în frunte cu marii noștri conducători și cu prețiosul vostru sprijin moral și politic, vom ști să ne facem întreaga datorie față de P.C.R. și clasa muncitoare din România în lupta pentru pace, pîine, pămînt și libertate” ².

Agitația din mijlocul muncitorimii și a cetățenilor de diferite alte categorii sociale de către comitetele de amnistie a avut darul de a trezi noi conștiințe, de a lămurii opinia publică asupra luptei drepte dusă de combatanții clasei muncitoare, de comuniști îndeosebi. Această operă de lămurire a fost cu atât mai folositoare cu cît în acea vreme începe marea criză economică din 1929—1932, ce a cuprins întreaga lume capitalistă, cu repercusiuni grave și în țara noastră.

Activitatea *Comitetului pentru amnistie*, dusă în cadrul legal, dar în vitrege împrejurări, se poate înscrie ca un fragment demn de reținut în istoria luptei poporului român pentru o soartă mai bună.

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 197.

² Din scrisoarea trimisă de celula P.C.R. de la Doftana în 1938, *Comitetului Central al P.C.R. (Documente din istoria Partidului Comunist din România, București, 1951, p. 292)*.

КОМИТЕТ ПО АМНИСТИЯМ — ЛЕГАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ РУМЫНИИ (1928—1929)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Комитет по амнистиям, созданный в 1928—1929 гг. по инициативе и под руководством Румынской Коммунистической партии, проводил кампанию по оказанию помощи всем тем, кто страдали под террором буржуазно-помещичьего режима.

В ноябре 1928 г. КПП усилила движение по предоставлению общей амнистии: политической, военной и аграрной.

После учреждения в Бухаресте Инициативного Комитета, который предпринимает первые меры для организации широкой деятельности по амнистированию, это движение находит приверженцев и в провинции. Так, по примеру Бухареста, создаются областные комитеты амнистирования в Яссах, Тыргу-Муреше, Клуже, Кишеневе и т. д. Областные центры стремятся расширить кампанию по амнистированию созданием новых комитетов в различных местностях.

Совместно с Рабоче-Крестьянским союзом и другими массовыми организациями, Комитет по амнистированию ведет сильную кампанию в прессе, издает манифесты и организует многочисленные собрания, чтобы принудить правительство утвердить общие амнистии.

В статье подчеркивается, что для получения амнистирования необходимо проводить политическую агитацию за революционное движение против эксплуатарского класса и его правительства, против реакции и террора, настаивая на том, что амнистирование может быть получено только борьбой, путем выступления масс против правительства. В статье разоблачаются маневры национал-царанистского правительства, продолжавшего подавлять революционные элементы, находящиеся в заключении, и тех, которые их защищали, конфискуя газеты, выступающие за амнистию, запрещая митинги и демонстрации и т. д.

Движение за амнистирование нашло широкий отклик и за границей. Многочисленные лица и прогрессивные организации всего мира защищали борьбу масс за амнистию.

Комитет по амнистиям, хотя и не мог своей деятельностью заставить правительство предоставить общее амнистирование, возбудил кампанию помощи в пользу амнистий и вырвал определенные уступки со стороны буржуазно-помещичьего режима.

LE COMITÉ POUR L'AMNISTIE, ORGANISATION LÉGALE DU PARTI COMMUNISTE DE ROUMANIE (1928—1929)

RÉSUMÉ

Le Comité pour l'amnistie, dont l'activité s'est déroulée dans les années 1928—1929 sur l'initiative et sous la direction du P.C.R., a mené une puissante campagne en faveur des victimes de la terreur exercée par le régime des bourgeois et grands propriétaires fonciers.

Au mois de novembre 1928, le P.C.R. a intensifié le mouvement pour l'amnistie générale, politique, militaire et agraire.

Après la constitution d'un Comité d'initiative à Bucarest, qui entreprend les premières mesures en vue d'une large action pour obtenir l'amnistie, le mouvement trouve de nombreux adhérents dans le reste du pays. Sur le modèle de la capitale, des comités régionaux prennent naissance à Jassy, Tirgu Mures, Cluj, Kichinev, etc. Les centres régionaux cherchent à élargir cette campagne et, à ces fins, forment de nouveaux comités dans diverses villes du pays.

En collaboration avec le Bloc Ouvrier-Paysan, et d'autres organisations de masse encore, le Comité pour l'amnistie mène une puissante campagne de presse, fait imprimer des tracts et organise de nombreuses réunions pour obliger le gouvernement à accorder une amnistie générale.

En soulignant le fait que l'amnistie ne pouvait être obtenue que par la lutte des masses contre le gouvernement et la réaction exploiteuse, l'auteur relève la nécessité de l'agitation politique en tant que méthode d'action du mouvement révolutionnaire. L'article dévoile les manœuvres du parti national-paysan, alors au pouvoir, qui continuait à réprimer les éléments révolutionnaires emprisonnés et leurs défenseurs, confisquait les journaux qui militaient pour l'amnistie et interdisait les meetings et les démonstrations, etc.

Le mouvement pour l'amnistie a connu un large écho à l'étranger, où de nombreuses personnes et organisations progressistes ont soutenu la lutte des masses de Roumanie.

Bien qu'elle n'ait pas réussi à imposer au gouvernement l'amnistie générale, l'activité de ce Comité a le mérite d'avoir soulevé l'opinion en faveur de l'amnistie et d'avoir arraché au gouvernement bourgeois quelques concessions.

PARTIDUL SOCIAL-DEMOCRAT DIN ROMÂNIA ÎN AJUNUL IZBUCNIRII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

N. COPOIU

În istoria mișcării muncitorești din România, anul 1910 marchează un eveniment însemnat: refacerea partidului social-democrat, partidul muncitorilor care fusese dizolvat în 1899, prin trădarea generoșilor. Problema reorganizării clasei muncitoare din România într-un partid politic propriu, bazat pe principiul luptei de clasă, a constituit o preocupare centrală a elementelor înaintate în întreaga perioadă 1900—1910. După 1905, când sub influența puternică a revoluției burghezo-democratice din Rusia are loc și în România o regrupare a socialiștilor și un avânt al luptelor muncitorești, problema refacerii partidului social-democrat se pune din ce în ce mai acut. Căile pe care s-a mers în această direcție au fost înființarea a numeroase sindicate muncitorești, adevărate școli pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor și crearea în principalele centre din țară a unor cercuri socialiste, al căror scop era de a face educație membrilor lor în spiritul socialismului științific.

Aceste forme organizatorice ale muncitorilor au dus inevitabil, în curînd, la centralizarea lor pe întreaga țară. În felul acesta s-au creat în august 1906 Comisia generală sindicală, iar în ianuarie 1908 Uniunea socialistă (ale cărei baze fuseseră puse de fapt la conferința de la Galați din 1907). Este semnificativ faptul că mișcarea socialistă din România ceruse — și cererea fusese acceptată — afilierea la Internaționala a II-a socialistă încă din primăvara anului 1907¹.

După răscoalele din 1907, guvernul liberal intensifică persecuțiile împotriva mișcării muncitorești, persecuții care culminează cu votarea legii împotriva sindicatelor, la sfîrșitul anului 1909. Acest fapt a dus la

¹ *Propositions et projets de résolutions avec rapports explicatifs présentés au Congrès socialiste international de Stuttgart (18—24 août 1907). Edition en trois langues du Bureau socialiste international, p. XXX.*

o temporară slăbire a acțiunilor clasei muncitoare. Dar oricât de drastice ar fi fost măsurile guvernului burghezo-moșieresc, mișcarea muncitorească nu putea fi lichidată, în condițiile existenței unei baze destul de puternice în mase (peste 8 000 de muncitori erau organizați), pe care o aveau Comisia generală sindicală și Uniunea socialistă.

De aceea refacerea partidului social-democrat care are loc la începutul anului 1910, exprima în fond creșterea conștiinței de clasă a proletariatului din țara noastră.

Programul partidului social-democrat deși proclama recunoașterea învățăturii marxiste și cuprindea unele teze ale socialismului științific era pătruns de oportunism. Programul fusese întocmit de o comisie constituită în acest scop la conferința socialistă din ianuarie 1908. În fruntea comisiei fiind Dobrogeanu Gherea¹, era firesc ca în program să predomină concepțiile oportuniste ale acestuia².

Activitatea noului partid social-democrat este pătrunsă chiar de la început de spiritul legalist. În primii ani după înființare, partidul social-democrat și-a concentrat eforturile, în special, asupra votului universal și implicit a alegerilor parlamentare, la care a început să depună candidaturi.

Cu toate acestea, din cauza legii scelerate din 1909, care interzicea muncitorilor din întreprinderile statului să se organizeze în sindicate sau să declare grevă, are loc o vremelnică scădere a grevelor muncitorești. În primăvara anului 1912, guvernul conservator promulgând o nouă lege a breslelor (așa-numita lege Nenițescu) încerca să dea iarăși o lovitură organizațiilor muncitorești. Muncitorii au răspuns prin numeroase greve³, iar conducerea P.S.D. și C.G.S. au convocat congresul socialist din vara anului 1912, care, printre altele, a discutat și problema legislației muncitorești în România.

Așadar, în toamna anului 1912, când izbucnea războiul în Balcani, mișcarea muncitorească din România ajunsese la o anumită dezvoltare.

¹ *L'Internationale communiste*, nr. 7—8, 1919, p. 1054.

² Concepțiile lui Gherea privitoare la activitatea unui partid social-democrat într-o țară mai învâpăiată, cum era România, au fost formulate din nou de acesta, după trădarea generoșilor în scrisoarea sa publicată în 1900 în *Adevărul* (reprodusă și de *Lumea nouă*), scrisoare semnată „un vechiu socialist” și cu mai multă claritate în studiul asupra socialismului în țările învâpăiate adăugat lucrării lui Kautski, *Programul de la Erfurt*, tradusă și publicată în românește, în 1911, sub titlul *Bazele social-democrației*.

Conform teoriei lui Gherea proletariatul din țările mai învâpăiate din punct de vedere economic trebuia: a) să ajute burgheziei în desăvârșirea revoluției ei; b) să aștepte victoria revoluției socialiste în țările dezvoltate; c) în care timp să facă educație socialistă muncitorilor în cadrul unor cercuri sau chiar a unui partid social-democrat. Problema cuceririi puterii de către proletariat, problema revoluției nu era pusă în nici un fel. Falsitatea teoriei lui Gherea a fost demonstrată în anii puternicului avânt revoluționar din 1917—1920, când în România creându-se o situație revoluționară ar fi fost posibilă cucerirea puterii politice de către proletariat dacă acesta ar fi avut în fruntea sa un partid marxist-leninist, cu adevărat revoluționar.

³ Acțiunea cea mai impunătoare a muncitorimii împotriva acestei legi a avut loc în orașul Ploiești, unde întreaga viață industrială a fost paralizată, muncitorii de la 30 fabrici — peste 6000 — intrând în grevă.

Cu toate că România nu era implicată în mod direct în conflictele din Balcani, propaganda războinică, întreținută de cercurile conducătoare din România și ostilă mai ales Bulgariei, făcea totuși ca pericolul de război să planeze și asupra țării noastre. După începerea ostilităților, neutralitatea României, neutralitate cu totul provizorie din cauza intenselor pregătiri de război, provoca în țară o criză ale cărei urmări se răsfrângeau în primul rând asupra clasei muncitoare și asupra țărănimii. De aceea clasa muncitoare a răspuns cu însuflețire la chemările partidului social-democrat și ale Comisiunii generale sindicale și a protestat în zeci de întruniri publice împotriva pregătirilor de război ale guvernului român.

Trebuie însă să spunem că, conștiința clasei muncitoare nu era încă atât de ridicată încât să dea posibilitatea îmbinării luptei în vederea satisfacerii unor revendicări economice, profesionale, cu lupta politică. Din această cauză întrunirile împotriva războiului s-au ținut separat și exclusiv în acest scop; pe de altă parte, greviștii nu asociau la cererile lor revendicări impuse de apropierea intrării României în război.

Cît timp guvernul român a rămas în expectativă, mișcarea muncitorească nu a avut de întâmpinat greutăți deosebite, exceptînd pe autorii manifestului de la Ploiești — „Război războiului”; dimpotrivă, întrunirile de protest împotriva războiului au făcut ca revirimentul marcat în primele opt luni ale anului 1912 să continue pînă în vara anului 1913, cînd România avea să declare război Bulgariei.

Participarea României la cel de-al doilea război balcanic a avut un caracter imperialist, România anexînd prin pacea de la București, cu care s-a încheiat acest război un teritoriu străin, bulgar, despre care chiar un istoric burghez naționalist ca N. Iorga — recunoștea că nu cuprindea romîni decît în foarte mică măsură¹.

În timpul războaielor balcanice au ieșit la iveală două atitudini ale socialiștilor romîni față de război. Una oportunistă, susținută de comitetul executiv al partidului social-democrat și alta revoluționară, curajoasă, exprimată de autorii manifestului „Război războiului”. Tendința oportunistă consta în condamnarea războiului prin vorbe, pînă ce acesta izbucnea, după care socialiștii urmau să-și facă „dureroasa datorie”². Cealaltă tendință, dimpotrivă, considera că lupta împotriva războiului trebuia să nu fie numai formală, limitată la propaganda antimilitaristă. Această luptă, după concepția autorilor manifestului „Război războiului”, trebuia extinsă asupra unor forme concrete chiar după declararea războiului. „Atîta timp cît vom continua să fim docili — se spunea în manifest — atîta timp cît vom avea netrebnicia de a servi de carne de tun, tunul va bubui. Să refuzăm acest lucru și tunul va tăcea. Dezarmarea visată de pacifiști nu se poate înfăptui decît prin voințele noastre”³.

Aici, după cum se vede, nu mai există tonul confuz, care caracteriza, în general, manifestele comitetului executiv al P.S.D.-ului în problema războiului.

¹ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, p. 91.

² *România muncitoare*, 30 iunie 1913.

³ *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, ediția a II-a, p. 549—550.

Participarea României la cel de-al doilea război balcanic a cauzat mișcării muncitorești mari greutăți. O parte dintre activiști au fost mobilizați, starea excepțională a împiedicat orice manifestare a clasei muncitoare, iar o parte din sindicate s-au destrămat. Numărul muncitorilor organizați a scăzut de la 9 708 cîți erau la sfîrșitul anului 1912, la 5 189 în decembrie 1913. În puternicul centru muncitoresc Brăila, numărul organizațiilor sindicale a scăzut de la unsprezece la cinci.

În ceea ce privește numărul grevelor, în timp ce în 1912, numai în șase luni, au fost declarate 42 de greve, în întregul an 1913 au izbucnit numai 45 ¹.

În ansamblu, a existat o ridicare mai numeroasă a muncitorilor în 1912. Totuși este de remarcat faptul că în acest an au izbucnit foarte multe greve în ramurile de producție în care muncitorii nu erau organizați. În 1913 însă, această particularitate dispare, numărul greviștilor organizați în sindicate fiind aproape dublu față de cel al greviștilor neorganizați.

Grevele din 1912 se mai caracterizează de asemenea printr-o durată mai mare. Aproape același număr de greve (42 și 45) înregistrează un număr de zile pierdute destul de diferențiat. În prima jumătate a anului 1912 numărul zilelor pierdute este de 51 155, iar în întregul an 1913 numai de 35 611 ².

Participarea României în cel de-al doilea război balcanic, din cauza stării excepționale și a mobilizării a dezorganizat prin unele locuri mișcarea muncitorească, dar acțiunile antirăzboinice duse în 1912—1913 au marcat o formă superioară de luptă a clasei muncitoare din România.

În aceste condiții, se deschide în luna ianuarie la Ploiești, congresul sindical. Acesta era primul congres sindical care se ținea separat de congresul partidului social-democrat, și în general, prima reuniune a muncitorilor după evenimentele din Balcani.

Dezbaterile congresului ³ arată în genere un nivel ideologic scăzut. Din ele reiese, într-adevăr nu prea clar, existența mai multor tendințe, dintre care cea mai puternică este cea neutralistă. Această tendință provenea din faptul că după refacerea mișcării muncitorești, rolul preponderent îl aveau nu organizațiile politice (cercurile socialiste), ci organizațiile profesionale (sindicatetele).

Chiar după reorganizarea partidului social-democrat din 1910, centrul de greutate al mișcării era reprezentat tot de sindicat.

Principiile călăuzitoare ale sindicatelor din România, alături de lupta de clasă și internaționalismul proletar, includeau și neutralitatea politică. Propaganda oficială făcută în acest sens de conducerea C.G.S. nu a putut să nu aibă urmări. Ea a dăunat dezvoltării conștiinței politice a muncitorilor și a îngreunat trecerea unor pături ale proletariatului de la lupta economică la lupta politică.

¹ Raport către al V-lea Congres al organizațiilor sindicale ce se va ține la Ploiești în zilele de 5 7 ianuarie 1914, publicat sub îngrijirea secretariatului Comisiei generale sindicale, p. 6.

² *Ibidem*.

³ Vezi *Dezbaterile celui de-al V-lea congres al sindicatelor unite ținut la Ploiești în zilele de 5 6 7 ianuarie 1914*, București, 1914.

Neutralitatea sindicală se răspîndise foarte mult în anii dinaintea primului război mondial. Acest curent tindea să transforme sindicatul în organizație exclusiv profesională. Gazeta *Tribuna transporturilor*, scria în această vreme: „Organizațiile sindicale, oricît s-ar spune că au la baza lor principiul luptei de clasă... trebuie să rămînă în activitatea lor pe terenul strict al neutralității și al luptei pur profesionale și economice”¹. Iar unul dintre fruntașii partidului scria în 1913 că „inima clasei muncitoare din România e cu totul dată sindicatelor”². Congresul sindical din ianuarie 1914 s-a desfășurat sub semnul acestei neutralități sindicale.

Totuși la congres au răsunit voci care subliniau importanța pentru sindicatele muncitorești de a fi cît mai apropiate de ideile revoluționare. „Organizațiile noastre — spunea un delegat — trebuie făcute și refăcute în spiritul marxist”³.

Aceste divergențe s-au reflectat într-o oarecare măsură și în hotărârile Congresului.

În mișcarea socialistă din țara noastră din prima jumătate a anului 1914, se desprind trei momente importante: activitatea socialistilor în timpul agitației pe marginea reformelor, congresul P.S.D. din aprilie 1914 și prima reacțiune a social-democrației din România după izbucnirea războiului mondial.

a. Problema reformelor la începutul anului 1914

După pacea de la București, statul burghezo-moșieresc român trece prin noi greutăți. Războiul pe care presa oficioasă îl considera o „glorioasă campanie”, a avut ca urmări pierderi de vieți omenești și de bunuri materiale precum și urmări de altă natură.

Pentru a înțelege aceste urmări este necesar să subliniem câteva aspecte din viața social-economică a României. În România din acești ani, nemulțumiri adînci frământau viața maselor populare.

Răscoalele din 1907 care avuseseră rolul să trezească cercurile conducătoare au demascât o dată mai mult în fața poporului întreg legăturile strînse ale moșierimii cu burghezia. Legile pe care le-a adoptat guvernul liberal după 1907 au fost departe de a rezolva problema agrară în România. Clasele conducătoare, după cum arată tov. Gh. Gheorghiu Dej, după 1907 au promovat „o politică de creare la sate a unei baze sociale de sprijin, prin întărirea burgheziei sătești cu ajutorul Casei rurale și al altor instituții special înființate în acest scop”⁴. În același timp guvernul a luat măsuri de terorizare permanentă a țărănimii înființînd jandarmeria rurală. Clasele stăpînitoare au reușit astfel, „... împletind teroarea singeroasă cu promisiuni demagogice să înăbușe pentru un timp desfășurarea largă a luptelor țărănești pentru pămînt”⁵.

¹ *Tribuna transporturilor*, 22 ianuarie 1914.

² *România muncitoare*, 13 iunie 1913.

³ *Dezbaterile celui de al V-lea congres al sindicatelor unite ținut la Ploiesti în zilele de 5 - 7 ianuarie 1914*, p. 15.

⁴ Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1955, p. 178.

⁵ *Ibidem*.

Guvernarea partidului conservator, care începe la sfârșitul anului 1910 și durează pînă la începutul anului 1914 se caracterizează printr-o voită ignorare a problemei agrare, acest partid socotind că liberalii făcuseră deja „prea mult” pentru țărănime.

În scopuri demagogice, guvernul conservator încearcă să legitimizeze pentru muncitori (legea Nenișescu din 1912) și se amestecă în conflictul din Balcani. Ca să înșele clasa muncitoare, adoptînd o lege profund reacționară, guvernul a inclus în această lege și asigurările sociale, o revendicare cunoscută a muncitorilor. Cu toate acestea legea breslelor este primită de clasa muncitoare cu ostilitate iar războiul balcanic la care participă România va avea urmările cele mai neașteptate pentru partidul marilor proprietari.

După războiul balcanic a avut loc în țară un proces de radicalizare a maselor muncitorești și țărănești. Liberalii se temeau de noi răscoale țărănești, de alianța țăranilor cu masele de muncitori de la orașe. Vintilă Brătianu scria că „Uitarea învățămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revolta de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebuie să fim seamă și de masele muncitoare de la orașe, mai lesne de aprins și de revoltat... Grevele, mișcarea sindicalistă, sînt probe evidente ale acestei mișcări”¹. Aceasta a fost adevărata cauză care a determinat partidul liberal să pună problema „reformelor” și nu influența realităților din Bulgaria asupra țăranilor romîni². Prin urmare, liberalii care susțineau în parlamentul țării că după campania din Bulgaria, resemnarea (țărănimii — *N.C.*) s-a transformat în murmur și revoltă³, urmăreau în primul rînd să explice nemulțumirea și revolta țăranilor prin factori externi, prin influențe externe. Un biograf al lui Ionel Brătianu scria că acesta ar fi declarat că dacă s-a decis să dea ceva de bună voie țăranilor, a făcut-o ca să nu fie silit mai tîrziu să le dea de nevoie mai mult sau ca să nu ajungă să-și ia ei singuri oricît⁴.

„Reformele” au fost anunțate printr-o scrisoare⁵, publicată în organul Partidului, *Viitorul*. Alături de reforma agrară⁶, liberalii au propus și colegiul unic, prin care s-ar fi acordat dreptul de vot tuturor știutorilor de carte. Într-o țară în care analfabetismul cuprindea aproape 80% din populație, colegiul unic era departe de votul universal, revendicare pentru care lupta clasa muncitoare.

¹ Vintilă Brătianu, *Criza de stat 1901—1907—1913*, p. 21.

² Desigur pe teritoriul Bulgariei, unde revoluția burghezo-democratică înlăturase din agricultură rămășițele feudale, țăranii romîni au observat lipsa latifundiilor. Problema în ce măsură acest fapt a înrîurit asupra stării de revoltă a țărănimii romine este, fără îndoială, foarte interesantă și merită o cercetare specială.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1913—1914*, p. 112.

⁴ Hyperion [St. Antim], *Ion I. C. Brătianu, Un studiu politic*, Buc., 1918, ed. II, p. 46.

⁵ *Viitorul*, 8 octombrie 1913.

⁶ Reforma agrară ale cărei principii nici n-au fost elaborate în acest an, era în realitate o diversitate demagogică „o supapă de siguranță pentru a se preîntîmpina eventuale răscoale țărănești” (Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților 1913—1914*, p. 8, Discursul lui C. Mille)

La începutul anului 1914 în urma agitației pe marginea reformelor făcute de partidul liberal, regele primește demisia guvernului conservator Maiorescu și însărcinează cu formarea noului guvern pe șeful liberalilor, Ionel Brătianu. În luna februarie 1914 au loc alegeri pentru noul parlament care ca de obicei, asigură o majoritate liberală, adică partidului care făcea alegerile. Activitatea acestui parlament este de scurtă durată, el fiind dizolvat la 20 aprilie 1914, în vederea unor noi alegeri pentru Adunarea constituantă.

Adunarea constituantă care avea rolul să modifice constituția în sensul aplicării noilor reforme, s-a deschis la 5 iulie 1914. În adunarea constituantă nu a reușit să pătrundă nici un socialist. Majoritatea era liberală.

Dezbaterile în legătură cu reformele au dat la iveală din nou lipsa de dorință a guvernanților români de a realiza reforme în folosul maselor. Numeroși deputați conservatori¹ au vorbit împotriva reformelor. Naționalistul A. C. Cuza era pentru revizuirea constituției în sens reacționar și bineînțeles împotriva reformelor².

Izbucnirea războiului mondial în vara anului 1914, deși nu a angajat imediat România, a schimbat evoluția vieții social-politice și aici. Toamna când Adunarea constituantă și-a reluat lucrările, primul ministru Ionel Brătianu a declarat că situația internațională impune amânarea reformelor pentru a căror înfăptuire fusese aleasă Adunarea constituantă³.

În felul acesta a luat sfârșit agitația în jurul reformelor și pentru modificarea constituției din anul 1914. Dar masele populare, care voiau să li se îmbunătățească situația, au continuat să lupte. În perioada neutralității (1914—1916) lupta clasei muncitoare se va ridica la o treaptă superioară în special prin puternica demonstrație pentru pace și pâine din iunie 1916 de la Galați, iar din 1917 manifestările de nemulțumire și revoltă ale maselor, din ce în ce mai puternice, sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia vor sili guvernul și pe regele Ferdinand să promită că imediat după terminarea războiului va realiza reforma agrară și va introduce votul universal.

În această luptă pentru reforme democratice, anul 1914, an de agitații în jurul reformelor, ca urmare a creșterii nemulțumirii maselor, reprezenta o primă etapă.

Care a fost atitudinea partidului social-democrat față de aceste reforme, față de această agitație?

Întrucît partidul social-democrat, luînd parte activă la alegerile parlamentare, a făcut o propagandă întinsă în timpul campaniilor electo-

¹ Un rol important în combaterea reformei agrare preconizată de liberali l-a avut broșura lui C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și exproprierea* (Buc., 1913) ale cărei teze favorabile menținerii marii proprietăți, au fost îmbrățișate de partidul conservator.

² *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1913—1914, p. 121.

³ *Ibidem*, 1914—1915, p. 16.

Guvernării români a. profitat în realitate de începerea războiului european pentru a scoate problema reformelor de pe ordinea de zi a Adunării, pentru că și fără acest pretext ei n-ar fi realizat de bună voie reforme democratice. Chiar în 1917, când au fost siliți, în plin război, să reia discuția pe marginea reformelor, s-a văzut cât de potrivnici erau, în special conservatorii, realizării reformelor.

rare, punctul de vedere al social-democrației față de reforme este destul de bine cunoscut.

Trebuie să semnalăm din capul locului că una dintre cele două mari probleme care frământau opinia publică în această vreme, problema agrară, nu se bucura de o atitudine clar precizată din partea partidului social-democrat. Se știe că P. S. D. nu avea un program agrar definitiv, discutarea acestuia fiind aminată atât la congresul din 1910, cât și la cel din 1912. Totuși ideile călăuzitoare ale socialiștilor români în această problemă erau cele expuse de C. Dobrogeanu Gherea în cunoscuta sa lucrare *Neoiobăgia*, apărută în 1910¹, care erau exprimate și în programul general al P. S. D.

Socialiștii români își aminteau deseori de țărănime; ei considerau că „proletariatul român este menit să fie reprezentantul sincer al țărănimii române”², dar activitatea lor nu se întindea sub nici o formă la sate. Congresele socialiste din anii 1910 și 1912, deși luaseră în discuție problema țărănească, nu adoptaseră un punct de vedere clar, tot amânând mereu luarea unei hotărâri, sub pretextul complexității problemei. Aceasta se datora în bună măsură confuziei pe care o produsese Dobrogeanu Gherea cu teoria lui asupra neoiobăgiei.

Merită să fie menționat faptul că la mitingurile muncitorilor, rezolvarea problemei agrare era văzută într-un chip mai radical decât în lucrarea lui Gherea. Într-o motiune votată în noiembrie 1913, la sfârșitul unei mari întruniri din București, adunarea declara că „numai exproprierea completă a marilor proprietari de către stat și arendarea lor la țărani pe termene lungi și cu preț mic, va ușura situația clasei țărănești. . . .”³.

Trebuie să subliniem că această idee, a arendării pământului țăranilor, nu va dispărea din discursurile conducătorilor socialiștilor români nici un moment, după cum ideea împrumutării țăranilor nu va apărea deloc în timpul discuției reformelor.

O chestiune, de asemenea neclarificată, era limita la care trebuia să se oprească exproprierea. În 1910, această limită era foarte ridicată: 500 ha. În manifestul electoral din mai 1914 dat de P. S. D. în ajunul alegerilor pentru Constituanta limita era coborâtă la 100 ha⁴.

La congresul partidului social-democrat din aprilie 1914 aripa oportunistă s-a manifestat și mai puternic: sub pretextul că partidul social-democrat trebuie să fie un „partid realist”⁵, reprezentanții acestei aripi (în general socialiștii din Iași) nici nu admiteau măcar exproprierea to-

¹ Conștient de o lucrare întinsă problemei agrare în România și combaterii teoriilor lui Gherea, S. Timov, luând ca element de comparație geniala lucrare a lui Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* caracteriza în felul următor Neoiobăgia: „Lenin pune accentul pe dezvoltarea capitalismului, Gherea pe menținerea iobăgiei. Primul apreciază unirea sistemului de clacă al gospodăriei din punctul de vedere al dezvoltării capitalismului în mod dinamic, cel de al doilea din punct de vedere al menținerii iobăgiei, în mod static. Și această greșală principală a lui trece ca un fir roșu prin întreaga lucrare”. (S. Timov, *Agrarnyîi vopros i krestyanskoe dvizhenie v Rumynii*, Moscova 1928, p. 59).

² *Viitorul social*, nr. 5, 6, 7 1913, p. 266.

³ *România muncitoare*, 3 decembrie 1913.

⁴ *România muncitoare*, 6 mai 1914.

⁵ *Viitorul social*, nr. 10, 1914, p. 479.

tală. Ei cereau o expropriere parțială, exact ceea ce în vorbe susțineau și liberalii ¹.

Așadar, în problema agrară conducerea partidului social-democrat nu a avut o poziție justă. Influențat puternic de concepțiile lui Gherea asupra așa-numitei neoiobăgii, nepregătit pentru o muncă temeinică de propagandă la sate, luat prin surprindere de agitația liberală, partidul social-democrat nu a fost la înălțimea sarcinilor care se puneau în fața unui partid revoluționar, „Gherea—după cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, ca și social-democrații din Europa occidentală, considera țărănimea ca un element individualist, reacționar, ignorând imensele rezerve de energie revoluționară ale țărânimii apăsate de jugul moșieresc, ca și ideea fundamentală a marxism-leninismului care spune că alianța dintre proletariat și țărănime este o condiție principală a victoriei revoluției proletare” ².

Ceea ce se poate aprecia ca activitate pozitivă este faptul că partidul social-democrat a demascat fățărnicia partidului liberal, arătând că toată agitația demagogică făcută în jurul problemei agrare era numai în scopul abaterii maselor populare de la lupta lor, luptă care se intensificase în urma nemulțumirilor provocate de războiul balcanic. Din păcate, socialiștii nu au fost în stare să opună demagogiei liberale un program radical susținut cu consecvență.

În ceea ce privește atitudinea partidului social-democrat față de cea de a doua mare reformă de pe ordinea de zi, reforma electorală, ea a fost justă, numai în măsura în care partidul social-democrat lupta pentru revendicări democratice în general. Dacă ținem seamă însă că acestui partid îi revenea misiunea să lupte pentru transformarea *radicală* a societății, felul cum P. S. D. subordona toate celelalte probleme votului universal ne duce la concluzia că acest partid nu pune problema cuceririi puterii de către clasa muncitoare pe cale revoluționară. Este drept că, poziția partidului social-democrat în această privință se deosebea de a partidelor burgheze. P. S. D. se pronunța împotriva colegiului unic susținut de liberali; P. S. D. cerea votul universal egal, direct și secret, cu reprezentarea proporțională pentru toți locuitorii țării.

Partidul social-democrat cheltuise multă energie încă înainte de 1914, pentru susținerea unor campanii în scopul obținerii votului universal. Acum, când problema se pune pe plan național, P. S. D. își afirmă din nou cu tărie poziția sa. Zelul pe care-l depuneau socialiștii români în obținerea acestei reforme, se explică și prin aceea că ei nu aveau nici un reprezentant în parlament. Ei vedeau că lupta împotriva claselor exploatoare trebuia dusă și în parlament, după exemplul celorlalte partide social-democrate din Apus. Or, votul universal urma să spargă „blocul claselor stăpânitoare care s-au baricadat în parlamentul țării” ³.

¹ Într-un articol publicat în 1956, Tr. Lungu identică în mod greșit poziția acestei aripi cu poziția întregului partid social-democrat (Vezi *Studii*, nr. 2 3/1956, p. 23)

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 363 364.

³ *Viitorul social*, nr. 5, 6, 7/1913, p. 261. Nu este greu să se vadă în poziția partidului social-democrat din România influența Internaționalei a II-a și a partidelor social-democrate din Apus. Conducătorii oportuniști ai P.S.D., adepți ai „căii legale” credeau că obținând votul uni-

În ajunul alegerilor pentru Adunarea constituantă, P. S. D. a dat zece manifeste în care își preciza poziția față de mai multe probleme, nu numai față de cea agrară și cea electorală¹. Toate acestea dovedesc că P.S.D. a luat parte activă la luptele politice care se desfășurau în România în prima jumătate a anului 1914. P. S. D. a depus candidaturi la ambele alegeri în orașele București, Galați, Brăila, Constanța, Ploiești, Tulcea² și Tr. Severin.³

Toate aceste cauze : urmările războiului din Bulgaria, înrăutățirea situației clasei muncitoare prin legea breslelor din 1912, agitația dusă în întreaga țară pe marginea reformelor, au creat în 1914 condițiile unui avânt al mișcării muncitorești. Din păcate, a lipsit o forță conducătoare care să canalizeze acest avânt în scopuri precise. Partidul social-democrat, cu toate eforturile pe care le-a făcut, nu a reușit să se ridice la înălțimea unei forțe serioase. Este drept că unii conducători au sesizat momentul favorabil pentru întărirea partidului, dar spiritul corporatist, autonomist, a fost destul de puternic la congresul din aprilie 1914 pentru a paraliza o serie de hotărâri importante.

Totuși, ideea folosirii grevei generale de către clasa muncitoare și a ieșirii în stradă în scopul de a împinge pe guvernanți la lărgirea reformelor în interesul maselor populare, a fost primită de congres și popularizată de presa muncitorească. „Grewa generală — explică *România muncitoare* — . . . începe a fi . . . armă de luptă politică. De la 29 august 1905 când muncitorii ruși au făcut cea măreață grevă generală . . . ideea grevei generale politice s-a răspândit ca sămânța cea bună. În acest înțeles trebuie să luăm și noi greva generală pe care Congresul a hotărât s-o pregătim în campania pentru exproprierea totală și votul universal”³.

Propaganda în vederea ridicării generale a maselor muncitoare folosea chemările cele mai revoluționare. Se vorbea chiar despre baricade. „. . . Poporul trebuie să rămână de acum mereu amenințător, continuu amenințător în fața Constituantei mincinoase. Și în ziua când dînsa se va aduna . . . țărănimea și muncitorimea să se coboare în stradă. Prin stradă și pe baricade și-a cucerit burghezia libertățile ei, pe stradă și pe baricade e dat poporului proletar să și le cucerească pe ale sale”⁴.

Totuși faptele nu au confirmat aceste fraze revoluționare și lucrurile s-au desfășurat altfel. Conducerea P.S.D. nu a chemat masele în stradă

versal, vor reuși să democratizeze statul român în așa măsură încît să permită trecerea spre socialism. Cît de greșită era această cale, a dovedit-o întreaga desfășurare a evenimentelor istorice pînă în zilele noastre.

¹ Iată titlurile celor zece manifeste : 1. *Vrem expropriere totală* ; 2. *Birurile și clasa muncitoare* ; 3. *Scumpirea traiului și P.S.D.* ; 4. *P.S.D. și ceferiștii* ; 5. *Votul universal* ; 6. *Militarismul, ruina poporului* ; 7. *Funcționarii publici și P.S.D.* ; 8. *Cine sînt conservatorii ?* ; 9. *Cine sînt liberalii ?* ; 10. *Ce sînt și ce vor socialiștii ?*

² La Tulcea socialiștii au scos o gazetă ocazională *Dunărea socialistă*.

³ *România muncitoare*, 10 iulie 1914.

⁴ *Ibidem*, 22 mai 1914.

la începutul lunii iunie cînd s-a deschis Constituanta. Explicația care a fost dată în mod oficial este, desigur, neconvingătoare ¹.

Rămăsese însă lozincă grevei generale. Greva generală urma să se declare în momentul cînd în parlament s-ar fi ajuns la o formulă precisă în privința revizuirii constituției. Cum după două săptămîni de dezbateri infructuoase, Adunarea constituantă a intrat în vacanță, Comitetul executiv al P.S.D. a dat un comunicat prin care făcea cunoscut că greva generală rămînea la fel de actuală, dar ea urma să fie declarată în toamnă, la redeschiderea Constituantei ².

După cum s-a arătat, din cauza izbucnirii războiului mondial, toamna, cînd și-a reluat lucrările, Adunarea constituantă a renunțat „temporar” ³ la scopul pentru care fusese convocată; în felul acesta, proiectul organizării grevei generale pentru a sili Adunarea constituantă să voteze reforme cît mai democratice, a eșuat.

b. Congresul partidului social-democrat din aprilie 1914

Războaiele balcanice și problema reformelor au determinat social-democrația romînească să adopte poziții fără echivoc. Cît timp viața social-politică a țării se desfășura fără frămîntări prea mari ⁴ divergențele dintre socialiști nu erau încă prea puternice, întrucît era vorba de combaterea, în general, a coaliției burghezo-moșierești. Cînd însă probleme mari, ca cea a războiului sau a reformei agrare apar pe ordinea de zi a statului român, în rîndurile partidului social-democrat încep să se delimiteze anumite tendințe, provocate tocmai de poziția clară care trebuia să se adopte față de aceste probleme.

Paralel cu aceasta, pe măsură ce P.S.D. căpăta experiență și-și lărgea rîndurile, se constatau anumite deficiențe în ce privește organizarea, care, dacă putuseră fi trecute cu vederea în perioada de început, nu mai puteau fi tolerate și în 1914.

Congresele socialiste dintre 1910—1914, dezvăluiseră puncte de vedere diferite în abordarea multor probleme, conducerea oportunistă

¹ În timpul dezbaterilor din Adunarea constituantă partidul conservator care se găsea în opoziție, amenința că va organiza demonstrații cu clientela sa politică împotriva Adunării constituante. Ca să nu ajute acestor demonstrații ale conservatorilor, P.S.D. a hotărît să nu cheme pe muncitori în stradă. Această măsură lasă să se vadă clar poziția oportunistă care caracteriza în cea mai mare parte activitatea P.S.D. Și aici există o asemănare frapantă cu partidele socialiste din Occident, care, de pildă, ani de zile în zeci și sute de rezoluții, moțiuni și discursuri preveneau guvernele burgheze că dacă vor îndrăzni să înceapă războiul, socialiștii vor chema clasa muncitoare din toate țările să răspundă prin grevă generală. Cînd a început războiul însă, Hervé, s-a înrolat... voluntar pentru „apărarea patriei” burgheze.

² *România muncitoare*, 15 iunie 1914.

³ De fapt, Adunarea voia să înmormînteze definitiv problema reformelor. Timp de doi ani „marele mut” cum era poreclit parlamentul, n-a mai putut discuta despre reforme, deși unii deputați au ridicat problema. De fiecare dată însă, Brătianu sau refuza să răspundă, sau părăsea incinta Adunării.

⁴ Face excepție momentul 1907, cînd, temporar, în mișcarea socialistă s-au manifestat divergențe fățișe în legătură cu atitudinea pe care trebuia s-o adopte clasa muncitoare față de răscoală.

împiedicase însă manifestarea lor fățișă. Este drept că într-o problemă importantă ca aceea a reformei agrare, congresele socialiste evitaseră să adopte o hotărâre.

La Congresul sindical de la Ploiești din ianuarie 1914, divergențele de opinii s-au manifestat mai puternic, dar totuși la un nivel teoretic destul de scăzut, lăsînd să iasă la iveală, în special, spiritul corporatist al unor delegați. Pînă la sfîrșit, după cum s-a arătat, nu s-a produs nici o ruptură între reprezentanții diferitelor tendințe.

Toate acestea arătau că pe măsură ce mișcarea socialistă din România creștea, se conturau diferite tendințe. Ele s-au delimitat mai clar la Congresul P.S.D. din aprilie 1914 unde a avut loc o dispută serioasă între reprezentanții diferitelor concepții.

În presa muncitorească din această vreme se reflectă suficient aceste tendințe, întrucît atît *România muncitoare* cît și *Viitorul social* continuau vechiul obicei de a publica articole de toate orientările.

De fapt, manifestările din timpul Congresului reprezintă punctul culminant al unor lungi discuții contradictorii purtate anterior în presa socialistă. Aceste discuții nu avuseseră un obiect precis, ele fiind duse mai mult în scopul înlăturării unor nedumeriri, al clarificării și precizării concepțiilor unor fruntași ai mișcării socialiste. De aceea, din acest punct de vedere, importanța Congresului din aprilie 1914, constă în faptul că aici divergențele dintre delegați se manifestă nu în mod abstract, ci legate de abordarea unor importante probleme concrete.

Este drept că la Congresul de refacere din 1910 votarea primului statut al P.S.D. stîrnise unele controverse, dar acestea, pe lîngă faptul că nu erau prea adînci, nici nu puteau să se dezvolte, întrucît atunci se punea problema nu a adoptării statutului unui partid de tip nou revoluționar, ci pur și simplu a adoptării primului statut al unui partid, care în momentul cînd lua ființă trecea prin mari greutăți.

La Congresul din 1912, problema războiului ar fi putut duce la confruntarea unor poziții deosebite, dar după cum s-a arătat, la Congres s-a discutat această problemă numai în treacăt, ea nefiind trecută pe ordinea de zi.

Atitudinea deosebită a unui grup de muncitori din Ploiești în frunte cu Ștefan Gheorghiu, exprimată prin manifestul *Război războiului* din toamna anului 1912, care a întrunit și azeziunea muncitorilor din alte orașe, nu a putut căpăta o bază solidă, din cauza conducerii P.S.D. care s-a desolidarizat de poziția lui Ștefan Gheorghiu și a împiedicat răspîndirea manifestului în rîndurile muncitorilor.

În 1914, însă, Congresul P.S.D. s-a ținut în condiții deosebite, cînd viața politică și socială a țării era frămîntată de problema reformelor. Aceste frămîntări erau generate și accentuate de intervenția imperialistă a Romîniei în conflictul balcanic. „În pragul zilelor mari de frămîntare și de luptă, se scria în ajunul Congresului, de dezlănțuirea oarbilor interese de clasă, de ciocniri între ele, de asalturi înverșunate și în vederea cărora clasa muncitoare trebuie să mobilizeze sub steagul roșu toate forțele, Congresul are rolul. . . de a da păturilor nevoiașe și munci-

toare, social-democrației și democrației adevărate și cinstite cuvîntul de ordine, de orientare și de luptă”¹.

Tocmai aceste frămîntări adinci ale societății romînești impuneau partidului social-democrat o linie de conduită fermă și unitară.

Ordinea de zi definitivă a Congresului P.S.D. care se deschidea la 6 aprilie 1914 era următoarea: 1. discuția raportului Comitetului executiv; 2. modificările statutului; 3. constituanta, votul universal, platforma electorală, chestia evreiască (înglobate în discuții); 4. problema agrară; 5. presa; 6. politica externă; 7. ieftinirea traiului; 8. viitorul Congres; 9. alegerea noului Comitet executiv.

La Congres participau 40 de delegați cu drept de vot și 2 fără drept de vot, reprezentînd 10 localități. Numărul mai mic de delegați, în raport cu congresele anterioare, se explică prin aceea că, pentru prima oară, Congresul partidului avea loc separat de congresul sindicatelor. Această împrejurare de altfel explică în parte și caracterul ideologic mai pronunțat al dezbaterilor, care nu au mai fost încărcate cu problemele profesionale, ca la congresele anterioare.

La acest Congres a fost o mai mică participare a delegaților străini în raport cu congresele anterioare. Congresul a fost salutat mai mult prin scrisori și telegrame. Asemenea saluturi au fost primite din partea partidelor socialiste din Austria, Franța, Germania, Norvegia, Boemia, Bulgaria („largii”). Singurul delegat străin sosit la Congres a fost reprezentantul „tesniacilor” bulgari, Kabacieff. Salutînd Congresul în numele partidului său, socialistul bulgar a mulțumit socialistilor romîni pentru sprijinul pe care l-au acordat aceștia în timpul războiului. „Nu vom uita niciodată — a spus el — partea ce ați luat proletariatului bulgar, atît prin intrunirea din ajunul mobilizării cît și prin protestul contra anexării Cadrilaterului”².

Președinte al biroului Congresului a fost ales I. C. Frimu.

În mod normal, lucrările Congresului trebuiau să înceapă prin citirea raportului de activitate. Avînd în vedere însă că acest raport fusese tipărit cu o lună înainte și pentru a se economisi timp, Congresul a trecut direct la discutarea lui.

Observațiile delegaților pe marginea raportului de activitate ne sînt cunoscute într-o formă extrem de prescurtată, așa cum au fost publicate de organul central al partidului. Ceea ce merită să fie reținut este faptul că raportul nu dădea o evidență precisă a numărului membrilor de partid, fapt care se explica prin prevederile statutare care nu impuneau organizațiilor și membrilor partidului principiile disciplinei revoluționare.

Discuțiile din prima zi a Congresului au fost în legătură cu unele modificări ale statutului, modificări menite să întărească partidul din punct de vedere organizatoric. Aceste discuții au dus la scindarea congre-

¹ *Romînia muncitoare*, 4 martie 1914.

² *Ibidem*, 10 aprilie 1914.

sului în două grupuri : unul care susținea necesitatea modificării statutului iar celălalt care era împotriva modificării ¹. După îndelungate discuții majoritatea congresiștilor a admis ca organizațiile din provincie să fie considerate secțiuni ale clubului central, să fie puse deci sub direcțiunea și controlul permanent al clubului central, ca înscrierile de membri să se poată face direct la Comitetul executiv al partidului etc. După relatarea ziarului *Dimineața*, Congresul a votat modificările propuse ².

Și problema agrară a provocat disensiuni în sinul Congresului. Socialiștii din Iași au prezentat în această problemă un punct de vedere aparte. Raportul privitor la problema agrară care a fost citit la Congres era întocmit în lumina principiilor lor. „În viața de la țară — glăsuiește acest raport — trebuie să introducem raporturile burghezo-capitaliste, să suprimăm toate rămășițele feudale . . . Trebuie să *reducem* (subl. n. *N.C.*) anormala proprietate latifundiară și parazitara la justa ei proporție, expropriind o parte din întinderea ei . . . ” ³. Această moderație în abordarea problemei agrare a fost combătută de majoritatea delegaților.

Merită să fie subliniat faptul că nici aceia care cereau confiscarea tuturor moșilor, nu vedeau ce trebuia să se facă cu pământul confiscat. Conducătorii socialiștilor se fereau de lozinca „împroprietărirea țăranilor”, lozincă ce ar fi atras dintr-o dată masele țărănești. Soluția lor era luarea pământului de la moșieri și darea lui în arendă țăranilor. Congresul a adoptat hotărârea privitoare la chestiunea agrară în aceiași termeni: „exproprierea totală a marii proprietăți și arendarea prin comună la obștii și individual pe termene lungi și arende mici” ⁴.

Slaba influență a partidului social-democrat în rîndurile țărănimii, se datora și acestui mod de a pune problema agrară. Țăranii erau interesați, în primul rînd, în împrumutarea lor. Formula arendării pe care o foloseau socialiștii, nu-i atrăgea în mod deosebit atîta timp cît, tot în arendă, ei luau pământ și de la moșieri.

De aceea, cu toate că la Congres au răsunat numeroase voci de simpatie pentru țărani, abordarea practică a rezolvării problemei agrare nu a fost de natură să miște țărănimia. „Partidul socialist, spune tov. Gh. Gheorghiu Dej, nu s-a pus în fruntea țărănimii pentru a o organiza în această luptă, nu i-a dat claritatea perspectivelor și a sarcinilor, căci însăși conducerea partidului socialist stătea pe o poziție oportunistă . . . ” ⁵.

Divergențele manifestate de Congres, atît în problema modificării statutului cît și în problema agrară amenințau serios unitatea partidului social-democrat. O ruptură părea foarte probabilă în curînd, mai ales că

¹ În unele articole despre istoria mișcării muncitorești din România cele două curente care s-au manifestat în problema modificării statutului au fost denumite „autonomist” și „centralist”. „Autonomiștii” erau adversarii modificării statutului, „centraliștii”, susținătorii acestei modificări. Adepții modificării statutului, elemente de stînga, voiau de fapt să introducă în partid principul centralismului democratic. Reprezentantul autonomiștilor, dr. Gheleter, susținea dimpotrivă fărîmițarea partidului.

² *Dimineața*, 10 aprilie 1914.

³ *România muncitoare*, 15 aprilie 1914.

⁴ *Ibidem*, 13 aprilie 1914.

⁵ Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, p. 178.

dezbaterile congresului au luat un caracter furtunos. După relatările ziarului partidului, Congresul nu a putut să-și epuizeze ordinea de zi din cauza plecării unor delegați¹. Conducerea oportunistă s-a străduit să ascundă aceste divergențe fiind prezentată mai mult ca o discuție aprinsă².

Evenimentele interne și mai ales externe, au împiedicat ruptura definitivă pentru moment. Iată cum se exprimă unul din participanții la Congres cîțiva ani mai târziu, referindu-se la aceste frămîntări din sînul partidului social-democrat: „Războiul mondial surprinse partidul în toiul unei crize interne. Totuși evenimentele care amenințau însăși existența socialismului internațional, reduse la tăcere repede toate tendințele din sînul partidului și împăcară provizoriu pe «autonomiști» cu «centraliștii»”³.

Cu toate că Congresul a luat sfîrșit așa cum s-a arătat mai sus, totuși el a adoptat o serie de hotărîri importante legate de problemele interne ale vieții statului român. Hotărîrile Congresului priveau în primul rînd revizuirea constituției cu care P.S.D. se declara de acord. Alături de cele două mari reforme—votul universal și exproprierea totală, P.S.D. mai adăuga următoarele: 1. reprezentarea proporțională; 2. efectuarea alegerilor într-o zi de repaus legal; 3. indemnizații pentru cei aleși; 4. suprimarea Senatului; 5. desăvîrșita egalizare a evreilor pămînteni; 6. respectarea limbii grupurilor etnice în învățămînt; 7. desființarea impozitelor indirecte; 8. proclamarea republicii. Congresul a hotărît de asemenea să se declare grevă generală cu ocazia revizuirii constituției.

În lucrările scrise pînă acum despre istoria mișcării muncitorești, congresul P.S.D. din aprilie 1914 este aproape trecut cu vederea⁴. Importanța lui este umbrată pe nedrept nu numai de evenimentele legate de modificarea constituției, dar și de Congresul sindical care l-a precedat. Cu toate acestea, dacă avem în vedere dezvoltarea ulterioară a mișcării muncitorești din România, Congresul din 1914 reprezintă un moment de seamă, cînd pentru prima oară și în mod serios are loc o delimitare mai categorică a curentelor din sînul partidului social-democrat⁵.

c. Partidul social-democrat și izbucnirea primului război mondial

În vara anului 1914, cînd izbucnește primul război mondial, România se găsea, în toiul unor puternice frămîntări sociale, și a agitației în legătură cu modificarea constituției în direcția îmbunătățirii vieții țărănimii și a lărgirii dreptului de vot. Clasa muncitoare din România era vital intere-

¹ *România muncitoare*, 10 aprilie 1914.

² În realitate, socialiștii din Iași au constituit o dizidență și au scos puțin mai tîrziu, la 1 ianuarie 1916, o revistă proprie *Convorbiri sociale*.

³ *L'Internationale communiste*, nr. 7—8 nov.—dec. 1919, p. 1055.

⁴ Faptul că în lucrările de istorie a mișcării muncitorești Congresul P.S.D. din aprilie 1914 a fost aproape ignorat se reflectă și în „Tematica provizorie a tratatului de istorie a R.P.R.”, unde nu este nici măcar amintit.

⁵ Felul cum s-a încheiat Congresul, prin părăsirea lui de către unii participanți era fără precedent. De altfel „autonomiștii” vor fi aceia care, după cum s-a arătat mai sus, se vor desprinde pe față în 1916 din partidul social-democrat.

sată în rezolvarea cât mai radicală a acestor probleme. Partidul social-democrat, în ciuda oportunismului care caracteriza conducerea lui, a luat parte cu energie la dezbaterile acestor probleme, la propagarea punctului lui de vedere și la mobilizarea maselor. Ultimul lui cuvânt de ordine lansat în iunie 1914, era „greva generală”, cu ajutorul căreia voia să smulgă de la clasele conducătoare reforme cât mai democratice.

Izbucnirea războiului, ca și în celelalte țări, schimbă situația. Chestiunea care se punea pretutindeni era: atitudinea față de război.

Deși România a păstrat neutralitatea doi ani, guvernul României nu numai că nu a promovat o politică neutrală, dar a dus permanent tratative cu reprezentanții ambelor coaliții. El aștepta numai momentul potrivit și o recompensă cât mai mare pentru a interveni în război. Chiar comunicatul consiliului de coroană din vara anului 1914 nu vorbea despre neutralitate. În schimb amintea, la fel cum s-a procedat în timpul crizei balcanice, de măsurile pe care le va întreprinde România „spre a-și păzi fruntariile”¹.

Politica neutralității, a cruțării poporului român de nenorocirile unui război imperialist, a fost susținută numai de partidul social-democrat². În primul său manifest în legătură cu războiul adresat „către toți salariații, către întreg poporul român”, se spunea: „Politica noastră trebuie să tindă spre o neutralizare completă a țării față de aceste două mari puteri (Austro-Ungaria și Rusia — *N.C.*) și o apropiere, o alianță cât mai strânsă cu micile popoare balcanice de care ne leagă aceeași situație și aceleași interese”³.

Clasa muncitoare a sprijinit această poziție și a răspuns cu entuziasm la chemările partidului social-democrat.

Izbucnirea războiului între Austro-Ungaria și Serbia găsește muncitorimea din București în mare fierbere din cauza grevei muncitorilor de la tramvaie. Mitingurile muncitorilor pentru apărarea greviștilor în acest moment capătă un îndoit caracter: lupta împotriva exploatării se îmbină cu lupta împotriva războiului. La mitingul de la 18 iulie (st. v.) care a avut acest dublu scop au participat 8 000 de cetățeni, făcându-se după cum scria *România muncitoare*, „o primă manevră în vederea grevei generale”⁴.

Asasinarea lui Jaurès stârnește indignarea clasei muncitoare din România. O serie de mitinguri de protest au loc în toată țara. Aceste întruniri erau convocate de P. S. D. și la ele luau cuvântul alături de fruntașii partidului și simpli muncitori.

Coincidea oare punctul de vedere al conducerii P. S. D. în problema războiului cu punctul de vedere al muncitorilor?

Dacă le confruntăm, chiar după textele publicate de același ziar, *România muncitoare*, vom constata că unii conducători ai P. S. D. la fel

¹ *Adevărul*, 23 iulie 1914.

² Nu trebuie să se confunde neutralitatea pe care o susțineau conservatorii germanofili în frunte cu Marghiloman, atunci când pierduseră orice nădejde de a împinge România în război alături de Puterile Centrale, cu lupta împotriva războiului pe care o ducea clasa muncitoare și cea mai mare parte a partidului social-democrat.

³ *România muncitoare*, 20 iulie 1914.

⁴ *Ibidem*, ed. specială, 20 iulie 1914.

ca și în ajunul izbucnirii războiului în Balcani, se declarau, în vorbe, împotriva războiului. Ei se arătau însă incapabili să lupte împotriva războiului, o dată ce el fusese declarat. În 1913, acești conducători vorbiseră muncitorilor care plecau pe câmpiile Bulgariei despre „dureroasa datorie” de a se supune; în 1914, rămăseseră la același punct de vedere.

Dobrogeanu Gherea era exponentul cel mai de seamă al acestei poziții. Într-o polemică pe care a purtat-o cu ziarul partidului liberal, *Viitorul*, Gherea scria: „Dar dacă războiul se va dezlănțui totuși și peste țara noastră?... În cazul acesta socialiștii români, ca și frații lor din Occident, își vor face datoria...”¹.

Prin urmare, în ipoteza că România ar fi intrat în război, indiferent în ce tabără s-ar fi găsit, Gherea asigura partidele burgheze că socialiștii vor lupta cu abnegație „pentru apărarea patriei”.

Clasa muncitoare însă, ca și unii reprezentanți ai ei, nu împărtășea această poziție social-șovinistă. Iată cum expunea un muncitor părerea lui în cazul când războiul s-ar fi extins și asupra României: „Dacă împrejurările ne vor forța să punem mâna pe arme ca să ne vărsăm sîngele, îl vom vărsa, însă nu pentru război, ci pentru revoluție”².

Fără îndoială că, în România, oportunistul era ideologia dominantă în mișcarea socialistă din acești ani. Faptul că în rîndurile maselor populare era vie năzuința alipirii Ardealului a fost folosit de clasele dominante în scopurile lor. Clasele conducătoare din România care voiau să participe la „împărțirea prăzii”, au profitat de această împrejurare pentru a înșela poporul și a-l împinge în războiul imperialist. „În acest război, scria Lenin, modul cel mai răspîdit de înșelare a poporului de către burghezie este ascunderea scopurilor ei de jaf prin ideologia «eliberării naționale»”³. Deși în vorbe P. S. D. se declara un adversar neîmpăcat al oricărui guvern burghezo-moșieresc, cerînd o luptă neîncetată împotriva lui, totuși cînd acesta întîmpina dificultăți mari pe plan extern, socialiștii îl menajau. Burghezia din țara noastră cunoștea această tactică a conducătorilor socialiști. Ea știa de asemenea că aceștia imitau în mare măsură, în problemele tacticii, social-democrația germană. Este semnificativ faptul relatat de *România muncitoare* că știrea despre votarea creditelor de război în Germania de către socialiști și declarația trădătoare a lui Haase au fost trimise secretarului P. S. D. de către ministrul de interne, înainte chiar de a apărea în ziarele din București⁴.

Poziția majorității social-democrației germane a influențat politica P. S. D. cu toate că ziarul *România muncitoare* nu a aprobat direct această poziție, nici chiar în primele zile, cînd știrile fiind incomplete, domnea confuzia generală.

La 10 iulie cînd a avut loc o mare întrunire la București s-a citit în numele Comitetului executiv al P. S. D. o declarație pe care o redăm aproape în întregime. Întrucît ea exprima tocmai poziția oportunistă adoptată de P. S. D. la începutul războiului. „Guvernul ne-a cerut ca, în

¹ *Lupta*, 12 septembrie 1914.

² *România muncitoare*, 22 iulie 1914.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 310.

⁴ *Lupta zilnică*, 23 octombrie 1915.

fața evenimentelor prin care trecem, să renunțăm la manifestațiunea de azi, deoarece ea ar îngreua pozițiunea sa față de celelalte state în demersurile pe care le face. I-am răspuns că o manifestație *pentru pace* i-ar ușura tocmai această pozițiune. Totuși, pentru a nu înlesni acreditarea calomniilor ce ni se aruncă, care în aceste momente prind mai ușor și spre a lua guvernului un argument, *noi vom face acest act mare de stăpânire a noastră înșine* (subl. n. — *N. C.*). Dar făcînd aceasta spunem guvernului : « Te temi guvern, de o manifestare pacifistă ; nu o vom face, dar să te vedem la datorie, să vedem dacă politica ta secretă va putea să apere România de cataclism. Prin aceasta noi îți lăsăm întreaga răspundere a situației și ne păstrăm toată libertatea ca în ziua mare a răspunderii să te aducem în fața marii judecăți... Să ne răspundim deci în liniște »¹.

Această declarație lasă să se întrevadă în același timp o stare de spirit caracteristică conducerii oportuniste a P. S. D. din România, care considera că mișcarea socialistă era prea slabă, și că în România încă nu sosise timpul ca să se pună problema răsturnării guvernului burghezo-moșieresc. Călăuzită de acest spirit, conducerea P. S. D. în momentul izbucnirii războiului nu a pus problema folosirii greutăților pe care le întâmpina guvernul, în interesul luptei clasei muncitoare.

Cu toate aceste manifestări fățiș oportuniste de la începutul războiului, anii neutralității se caracterizează prin mari demonstrații anti-războinice organizate de clasa muncitoare cu sprijinul elementelor de stînga din conducerea P. S. D. și C. G. S. Curentul de stînga începe să se manifeste din ce în ce mai puternic în 1915—1916 și o serie de acțiuni, ca participarea la conferința socialistă interbalcanică cu excluderea „largilor” din Bulgaria, participarea la conferințele de la Zimmerwald și Kienthal, dovedeau că elementele de stînga deveneau preponderente în conducerea mișcării socialiste din România.

Faptul că lupta lor nu a fost încununată de succes se datorește lipsei unui partid consecvent revoluționar. Ar fi exagerat să se creadă că un partid numericește nu prea mare, ca partidul social-democrat din România ros de spiritul legalist, care ani de zile își concentrase lupta pentru „domnia legilor” și pentru reforme în cadrul statului burghezo-moșieresc, s-ar fi putut transforma în cîteva zile într-un partid revoluționar. Acest proces a fost mai îndelungat. Totuși atît în anii neutralității, cit și în anii războiului s-a produs o transformare, în sensul că în sînul vechiului partid social-democrat curentul predominant a devenit curentul revoluționar. El va crește și mai mult și își va îmbunătăți metodele de luptă în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, și a uriașei influențe pe care aceasta a exercitat-o asupra mișcării muncitorești din țara noastră.

Ca urmare a acestui proces, la 8 mai 1921, va lua ființă partidul de tip nou, marxist-leninist, Partidul Comunist din România.

¹ *România muncitoare*, 22 iulie 1914.

РУМЫНСКАЯ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ НАКАНУНЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Воссоздание социал-демократической партии, происшедшее в 1910 году, явилось важным моментом в истории румынского рабочего движения. В идеологическом плане создание СДП означало поражение „попоранизма” (народничества), однако влияние теорий Доброджану-Геря относительно социализма в отсталых странах и аграрного вопроса привели к тому, что победа марксизма и развитие рабочего движения в Румынии заповдали.

Во время балканских войн в СДП выявилось двоякого рода отношение к ним: одно — оппортунистическое, поддерживаемое руководством СДП, и другое — революционное, провозглашенное группой плоештских рабочих в манифесте „Война войне”.

Вмешательство Румынии во вторую балканскую войну оказало серьезное влияние на социально-политическую жизнь румынского государства. Крестьяне вновь стали волноваться, добиваясь земли, что побудило либеральную партию прибегнуть к демагогическому маневру, а именно, обещать (в сентябре 1913 года) провести новую аграрную и избирательную реформу (ввести единую коллегия вместо существовавших трех).

В первой половине 1914 года, когда происходили выборы в парламент, СДП, не имевшая последовательной аграрной программы, боролась за экспроприацию помещиков, однако, не добивалась наделения земель крестьян, выступала против ограничительной единой коллегии и поддерживала введение всеобщего, прямого, тайного и равного голосования.

Конгресс СДП, созванный в апреле 1914 года, хотя и мало изученный до настоящего времени, является важным событием, так как обсуждение вопроса об изменении устава, а также о позиции, которую должна занять социал-демократическая партия по отношению к „реформам” либералов, привело к выявлению некоторых течений в рабочем движении.

Война, вспыхнувшая летом 1914 года, застала сильное брожение в среде рабочего класса Румынии в связи с „реформами”. Занятая сразу же руководством СДП позиция, выразителем которой был, в особенности, Доброджану-Геря, была оппортунистической. Однако, рабочий класс с самого начала боролся изо всех сил против вступления Румынии в империалистическую войну.

LE PARTI SOCIAL-DÉMOCRATE DE ROUMANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

La reconstitution du parti social-démocrate roumain, en 1910, marque une date importante dans l'histoire du mouvement ouvrier de notre pays. Du point de vue idéologique c'était là une défaite du «populisme»,

mais l'influence des théories de Dobrogeanu-Gherea sur l'instauration du socialisme dans les pays arriérés et sur la question agraire, a contribué à retarder la victoire du marxisme et celle du mouvement ouvrier en Roumanie.

Au cours des guerres balkaniques, deux attitudes, touchant le conflit, se sont manifestées au sein du parti social-démocrate roumain : l'une, opportuniste, adoptée par la direction du parti, l'autre révolutionnaire, qui trouva son expression dans le manifeste „Guerre à la guerre” d'un groupe d'ouvriers de la région de Ploesti.

L'intervention de la Roumanie dans la seconde guerre balkanique a eu des conséquences sérieuses pour la vie sociale et politique de l'Etat roumain. Les paysans, revendiquant des terres, recommençaient à s'agiter, ce qui détermina le parti libéral à recourir à une diversion démagogique : il s'engagea, en effet, en septembre 1913, à procéder à une nouvelle réforme agraire, ainsi qu'à une réforme électorale qui prévoyait l'institution d'un collège unique à la place des trois collèges électoraux existants.

Lors des élections parlementaires de la première moitié de l'année 1914, le parti social-démocrate, dépourvu d'un programme agraire positif, lutta pour l'expropriation des grands domaines fonciers, mais non point cependant pour la distribution de terres aux paysans. Il combattit par ailleurs le collège unique, d'un caractère restrictif, et réclama le suffrage universel, direct, égal et secret.

Le Congrès d'avril 1914 du parti social-démocrate roumain, bien qu'il ait été peu étudié encore, constitue un événement important, du fait que les discussions qui s'y produisirent touchant la modification des statuts et l'attitude à adopter à l'égard des prétendues réformes des libéraux, aboutirent à la délimitation de certains courants dans le sein du mouvement ouvrier.

La déclaration de guerre de l'été 1914 surprend la classe ouvrière roumaine en pleine agitation quant au problème des „réformes”. La position adoptée dès le début par la direction du parti et dont Dobrogeanu Gherea notamment se fit l'interprète, fut opportuniste. Néanmoins, la classe ouvrière a, dès la première heure, lutté avec acharnement contre la participation de la Roumanie à la guerre impérialiste.

MOLDOVA ÎN EPOCA REFORMEI
CONTRIBUȚIE LA ISTORIA SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI
ÎN VEACUL AL XVI-LEA *

DE

ȘERBAN PAPACOSTEA

Cînd la 31 octombrie 1517 Martin Luther afișa, pe poarta capelei castelului din Wittenberg, tezele de condamnare a vînzării indulgențelor, el dădea semnalul unei mari mișcări care, în scurt timp, avea să scoată o însemnată parte a societății europene de sub puterea papalității. Pentru prima oară în istoria Europei o mare mișcare de rezistență față de Roma papală triumfa nu numai în limitele statului în care apăruse, dar cîștiga rapid adeziuni în numeroase alte țări, dintre care cele mai multe vor fi definitiv pierdute pentru catolicism. „Neputința de a stîrpi erezia protestantă — arată F. Engels — corespundea invincibilității burgheziei care se statornicea; cînd această burghezie a devenit destul de puternică, lupta ei împotriva nobilimii feudale, care avusese pînă atunci mai ales un caracter local, a început să ia proporții naționale”¹.

Tutelată încă de la început de principii teritoriale, beneficiari ai secularizării bunurilor eclesiastice, mișcarea luterană a triumfat în cea mai mare parte a Germaniei nordice, împotriva forțelor solidarizate o clipă în fața primejdiei, ale papalității și ale imperiului; aceeași tutelă explică atitudinea conservatoare adoptată de Luther, atunci cînd masele țărănești răscolite au arătat că există multiple feluri de a înțelege reforma².

* Comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București în ziua de 23 ianuarie 1957.

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 433. Vezi idem, *Opere*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 421 și urm. și F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., 1958, p. 53 și urm.

² Cf. K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 433 și F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 198.

Pornit din Germania curentul de reformă s-a extins rapid în toate direcțiile : înspre nord în țările scandinave, înspre apus în orașele confederații helveticе, în Franța, în Țările de jos și în Anglia.

Reforma în răsăritul Europei. Ideile reformei au găsit teren favorabil de expansiune nu numai în centrul și apusul Europei, dar și în unele țări ale Răsăritului. Vom urmări în linii mari etapele penetrației lor în cele două țări care, nu numai prin vecinătatea cu Moldova, dar și prin intensitatea relațiilor economice și politice cu această țară, erau în măsură să influențeze situația de aici, anume : Polonia și Transilvania.

Pregătită de o intensă activitate umanistă care a creat o atmosferă ostilă papalității, propagată de numeroșii tineri poloni aflați în această perioadă la studii în universitățile apusene, adoptată de o parte a populației principalelor orașe, reforma și-a făcut drum încă de timpuriu în Polonia¹. Abia trecuse un an de la afișarea tezelor la Wittenberg și doctrina lui Luther găsea la Danzig numeroși aderenți ; în anii următori, luteranismul se răspindea cu atîta repeziciune, încît autoritatea de stat a fost silită să recurgă la măsuri severe pentru a-l stăvili. Dar succesiunea la intervale scurte a edictelor regale și agravarea neconținută a pedepselor prevăzute, constituie indiciul cel mai sigur al profunzimii procesului de penetrație a noii doctrine în Polonia ; la 20 iulie 1520, edictul regal din Thorn interzicea importul scrierilor lui Luther, sub pedeapsa exilului și a confiscării bunurilor² ; trei ani mai tîrziu, la 7 martie 1523, un nou edict reproducea interdicția și agrava pedepsele : în locul exilului se introducea pedeapsa cu moartea. În același an, un nou edict regal instituia la Cracovia dreptul de percheziție domiciliară la cererea episcopului, pentru descoperirea cărților eretice³ ; concomitent se introducea cenzura cărților, atît a celor tipărite la Cracovia cît și a celor importate din străinătate. Atît edictete regale cît și măsurile încă mai severe adoptate de clerul catolic în virtutea jurisdicției spirituale pe care o exercita, s-au dovedit însă ineficace ; reforma se întindea în tot mai multe regiuni, oferind prilej de manifestare a conflictelor politice și sociale latente. La Danzig, acolo unde a fost înregistrată prima adeziune, chiar în anii imediat următori celor dintîi manifestări ale curentului de reformă, în 1522, se produce o mișcare a meseriașilor și a micilor negustori împotriva patriciatului orașenesc, iar în 1529 o a doua mișcare reușește să elimine patriciatul din sfatul orașului ; a fost necesară intervenția militară directă a regelui Sigismund I pentru a se putea restabili situația anterioară⁴. Dar în ciuda faptului că această mișcare n-a fost izolată, insuficienta dezvoltare a orașelor polone nu a permis triumful reformei prin ele. În schimb, adeziunea masivă a nobilimii

¹ Pentru reforma în Polonia vezi Karl Völker, *Kirchengeschichte Polens*, Berlin - Leipzig, 1936, capitolul *Die Reformation*, p. 133-194 ; *The Cambridge History of Poland*, Cambridge, 1950, vol. I, capitolul : *The Reformation in Poland*, p. 322-329 ; Stanislaw Arnold, *Les idées politiques et sociales de la Renaissance en Pologne*, în vol. *La Pologne au Dixième Congrès International des Sciences Historiques à Rome*, Varșovia, 1955, p. 147-165.

² Textul edictului reprodus de Ign. Chrzanowski și Stanislaw Kot., *Humanizm i Reformacja w Polsce*, Lvov, 1927. p. 316.

³ *Ibidem*, p. 316-317.

⁴ Stanislaw Arnold, *op. cit.*, p. 158.

polone la reformă — mai ales la varianta calvină, care convenea mai bine intereselor ei prin afirmarea dreptului de împotrăvire la puterea regală — a transformat mișcarea protestantă într-una din *forțele politice* cele mai însemnate ale statului polon în veacul al XVI-lea. În anii 1550—1560 lupta șleahței împotriva clerului catolic și pentru obținerea unui statut legal noii credințe, ia un mare avânt, mai ales după încheierea păcii confesionale de la Augsburg în imperiu (1555). Încercarea regelui, sub influența clerului catolic, de a îndigui progresul reformei, nu a avut rezultate durabile; cîțiva ani mai târziu, la dieta din Piotrokow (1562—1563), nobilimea reușește să obțină suspendarea provizorie a jurisdicției eclesiastice, adică a dreptului de urmărire a celor care se îndepărtau de catolicism. Transformarea acestei concesi limitate într-o recunoaștere totală nu s-a realizat decît în deceniul următor, cînd Henric de Valois, pentru a obține coroana, a fost silit să accepte și să jure pentru respectarea textului cunoscut sub numele de „Confederația de la Varșovia”, din 28 ianuarie 1573, care asigura deplină libertate confesională protestanților.

Tot atît de rapidă, dar cu efecte mai de durată, a fost penetrația reformei în Transilvania¹; aduse în țară de negustorii care frecventau iarmaroacele din Germania², scrierile lui Luther au găsit un mediu prielnic în lumea orașelor săsești. Și aici, ca și în Polonia, progresul noii doctrine se poate măsura prin reacția pe care a provocat-o. În aprilie 1523, dieta regatului proclama eretici pe toți adepții învățaturii lui Luther și-i declara pasibili de condamnarea la moarte³. La 9 martie 1524, regele Ungariei porunca în termeni severi sfatului orășenesc al Sibiului să ia măsuri de stăvilire a ereziei: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc....; nu fără nemulțumirea sufletului nostru am aflat că dogmele sacrale ale unui oarecare Martin Luther, excomunicat mai dinainte de sfîntul scaun apostolic împreună cu adepții săi, au orbit într-atît de mare măsură mințile oamenilor pretutindeni, încît doctrina acestuia și cărțile scrise de el se află în mijlocul vostru în mîinile tuturor și voi le citiți și le respectați, dînd uitării adevărul evanghelic și așezămintele sfinților părinți. Dar afirmațiile și scrierile acestui Martin Luther, fiind potrivnice adevărului însuși și excomunicate, după cum am mai spus, ne-a supărat foarte tare că voi, concetățenii și negustorii voștri și ceilalți locuitori ai acestui oraș, ați început să vindeți, să cumpărați și să discutați aceste scrieri”⁴. Ordinul regal impunea cercetări din casă în casă pentru desco-

¹ Pentru reforma în Transilvania, între altele: Seivert, *Beiträge zur Religionsgeschichte von Hermannstadt in Siebenbürgen in den Jahren 1521—1546*, în *Ungarisches Magazin*, IV (1787), p. 154—211; Friedrich Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, vol. I, 1150—1699, Sibiu 1921; Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter. Untersuchungen zur Siebenbürgischen Geistes- und Reformationsgeschichte*, Sibiu, 1935.

² „Alhier finde ich zu erst dass sich die wahre Luthrisch-Evangelische Lähr unter den Sachsen in Stätten in Siebenbürgen habe entzündet durch trewe und gelährte Männer Gottes welche etlige Kauff-Leuthe mit sich in Hermannstadt gebracht hatten, so zu erst nur heimlig in Heusern das Evangelium geprediget und das itzige Wayden-Hauss darzu gebracht haben”. Chr. Milles, *Siebenbürgischer Würg-Engel*, Sibiu, 1679, p. 22.

³ Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, vol. I, p. 180.

⁴ Seivert, *Beiträge*, p. 173—175.

perirea scrierilor lui Luther și arderea lor și interzicea, sub pedeapsa confiscării tuturor bunurilor, cumpărarea, citirea sau discutarea lor. Dieta regatului din 1525 hotărârea extirparea luteranismului prin cele mai drastice mijloace¹. Dar memorialul-plângere, înaintat în 1526 de clerul catolic din Sibiu, arată, că, departe de a dispărea sub presiunea măsurilor de constrângere, luteranismul câștiga tot mai mulți aderenți; în oraș se înființase o școală în care se propovăduia noua doctrină, iar clericii care abjuraseră catolicismul erau venerați de populație. Noi măsuri și mai drastice erau invocate pentru a se face față situației; prăbușirea de la Mohács a împiedicat însă aplicarea vastului program de represiune preconizat. În cele două decenii următoare, luteranismul nu cucerește numai, prin acțiune subterană, masa populației săsești din Transilvania, dar începe să fie adoptat chiar de oficialitățile orașelor. Trecerea de la adeviziunea populară la adoptarea oficială a reformei a fost accelerată de apariția unei mari personalități: Ioan Honterus. Înapoiat la Brașov după o prelungită ședere în străinătate, la universitățile din Viena și Cracovia, și după o intensă activitate umanistă, Honterus reformează în anii 1541—1542 biserica Brașovului și a Țării Bîrsei. Cronica lui Ostermayer notează laconic că în luna octombrie 1542 „a început să se țină slujba evanghelică în biserica brașoveană, iar papistașii au fost izgoniți”². Impulsul venit de la Brașov a fost urmat în scurt interval de celelalte orașe: 1543 Sibiu, 1545 Sighișoara, apoi Mediașul, Bistrița etc; de la orașe curentul s-a extins repede la sate, încît la mijlocul veacului, procesul de convertire la luteranism a populației săsești din Transilvania era în linii mari încheiat³.

Europa centrală față de primejdia înaintării otomane. În vreme ce lumea europeană era pradă acutelor frămintări dezlănțuite de reforma luterană, Imperiul otoman intra în faza celei mai rapide expansiuni pe care a cunoscut-o istoria sa. Etapele mari ale acestei înaintări vertiginoase sînt însemnate de cîteva date celebre: în 1521 ocuparea Belgradului, în 1526 zdrobirea regatului ungar la Mohács, în 1529 asediul Vienei, în 1532 prezența trupelor otomane în Austria și devastarea Știriei, în 1541 ocuparea Budei și transformarea Ungariei centrale în pașalic; în anii următori campaniile militare largesc tot mai mult zona stăpînirii turcești în fostul regat ungar; pînă la moartea sultanului, sub zidurile Sighetului, în 1566, limitele imperiului n-au încetat să se extindă nu numai în Europa, dar și în bazinul apusean al Mediteranei și în Asia. Prezența turcilor în Europa centrală a creat o preocupare permanentă pentru țările devenite acum granița Europei în raport cu lumea otomană și destinate a fi primele victime ale unui eventual non val ofensiv al islamului; mai ales în Italia și în Germania se urmăreau cu grijă desfășurările politice și militare ale noii mari puteri. Teama pe care o inspira expansiunea Imperiului otoman, necesitatea de a înțelege factorii care îi asigurau superioritatea și elementele de slăbicie care puteau fi speculate în luptă, se fac tot mai mult

¹ „Lutherani etiam omnes de regno exstirpentur, et ubicunque reperti fuerint non solum per ecclesiasticos verum etiam per seculares personas libere capiantur et comburantur”: Teutsch, *Geschichte*, I, p. 200, n. 4.

² Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, I, p. 219.

³ *Ibidem*, p. 231—247.

simțite acum și explică eflorescența unei întregi literaturi cu caracter politic și istoric referitoare la turci, mai ales în cele două țări amintite. De la începutul pînă la mijlocul veacului al XVI-lea, s-au tipărit în Europa peste 500 de lucrări cu privire la turci¹; nici chiar apariția, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, a operei lui Leunclavius, primul mare turcolog european, n-a reprezentat un moment al erudiției gratuite, a cărei vreme nu sosise încă, ci este strîns legată de problemele politice și militare pe care le puneja prezența otomană în Europa centrală²; astfel s-a născut turcologia europeană.

În cercurile conducătoare ale imperiului — atît în cele catolice cît și în cele protestante — primejdia otomană a constituit o preocupare permanentă. Nu e o simplă întîmplare faptul că Melanchton a prefăcut mai multe lucrări referitoare la turci, printre altele traducerea în limba germană a lucrării de largă circulație europeană a italianului Paolo Giovio; în postfața lucrării, traducătorul ei, Justus Jonas, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Luther și Melanchton, evocă atmosfera din Germania în vremea în care expansiunea otomană se apropia de punctul culminant: „Îmi aduc încă bine aminte cum în anul 1529, pe cînd mă aflam cu doctorul Martin și cu Filip Melanchton între Gotha și Eisenach, în drum spre Marburg s-au auzit deodată zvonuri și strigăte și mulți oameni de treabă încă nu vroiau să creadă că turcii se aflau în Austria și că le-a fost posibil să ajungă sub zidurile Vienei cu atîta oștire”³. E anul în care Luther edita lucrarea sa „Despre războiul împotriva turcilor”; în timpul chiar al asediului Vienei el redacta „Predica divină împotriva turcilor”⁴; în anii următori, în fața amenințării tot mai mari, Luther trece de la argumentele teologice la cele politice; el afirmă acum obligația pentru principii protestanți de a participa la lupta condusă de împărat împotriva turcilor, înlăturînd astfel scrupulele sincere sau prefăcute ale celor dintîi: „e vorba de apărarea comună”, exclamă el⁵. Și mai puternic se reflectă problema primejdiei otomane în opera lui Melanchton, în corespondența întretinută cu capii emigrației grecești⁶, în activitatea sa publicistică etc.

Teama inspirată de înaintarea turcilor n-a fecundat numai literatura istorică, ea a fost generatoare și de numeroase proiecte politice

¹ Bibliografia publicațiilor apărute în Europa asupra turcilor, la Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, X, Pest, 1835, p. 57—336; rectificări pentru perioada 1500—1550 la C. Göllner, *Fehlerquellen in Hammers Bibliographie der abendländischen Türkendrucke*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine*, XXV (1944), p. 214—224.

² *Allgemeine Deutsche Biographie*, XVIII, Leipzig, 1883, art. *Leunclavius*, p. 489.

³ *Ursprung des Türkischen Reichs bis auff den itzigen Solymen durch D. Paulum Jovium Bischoff Nucerin... verdeutschet durch Justum Jonam... Vorrede Phil(ipp) Mel(anchton)*, 1538, f. 7.

⁴ Richard Lind, *Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg*, Giessen, 1940, p. 6—7.

⁵ *Ibidem*, p. 63.

⁶ E. Benz, *Melanchton et l'Eglise orthodoxe*, în rev. *Irénikon*, XXIX (1956), nr. 2, p. 171; lucrarea de ansamblu a aceluiași, intitulată *Willenberg und Byzanz. Zur Begegnung und Auseinandersetzung der Reformation und der östlich-orthodoxen Kirche*, Marburg, 1949, în care un capitol întreg e închinat acțiunii lui Despot Vodă, nu mi-e cunoscută decît din recenzie la A. Wenger, în *Revue des études byzantines*, 1952, p. 275—278; studii mai recente al lui St. A. Fisher-Galați, *Ottoman imperialism and the lutheran struggle for recognition in Germany 1520*, în rev. *Church History*, XXIII (1954), p. 46—47, nu mi-a fost accesibil.

și militare, dintre care majoritatea s-au risipit în fața unei realități mai durabile decât o socoteau contemporanii, dar dintre care câteva au trecut pragul realității. Din multiplicitatea măsurilor al căror scop era înjgheburile unui sistem militar și politic antiotoman, vom semnală deocamdată doar pe cea legată de intrarea Moldovei în cîmpul de acțiune al diplomației habsburgice. Prăbușirea Ungariei la Mohács a pus în contact direct Imperiul otoman și cel habsburgic și l-a silit pe acesta din urmă să elaboreze un întreg sistem de politică răsăriteană, în cadrul căruia un loc însemnat l-a ocupat și Moldova. Eforturilor de integrare a Moldovei în sistemul militar și diplomatic habsburgic li se datorează câteva momente însemnate din istoria țării, încă de la începutul domniei lui Petru Rareș și pînă la sfîrșitul veacului; dar momentul culminant al acestei acțiuni l-a reprezentat instaurarea în domnia Moldovei, cu concurs habsburgic, a lui Despot vodă. În aceste împrejurări de istorie generală s-au produs evenimentele pe care le vom expune mai jos.

Reforma la romîni. Convertirea romînilor la noua doctrină a constituit una din preocupările capilor reformei; mărturie a acestei preocupări sînt însemnările care se găsesc în corespondența lor. În anul 1539 Melancton afirma cu satisfacție că doctrina luterană a pătruns printre romîni¹; cîțiva ani mai tîrziu, în 1544, el și ceilalți conducători ai reformei se întrețineau cu Honterus asupra dificultăților pe care le întîmpina propagarea reformei în rîndurile populației romînești din Transilvania². Și mai departe spre apusul Europei se urmăreau progresele noii doctrine; colaboratorul lui Calvin, Guillame Farel, transmitea în anul 1546, unui cunoscut, știrea care-i parvenise: „se spune că valahii au primit și ei evanghelia”³ (în limbaj protestant, a primi evanghelia însemna a adera la principiile reformei). Chiar și reprezentanții ai curentelor de reformă mai radicale au avut legături cu romîni; în 1555, Melancton informa laconic pe unul dintre colaboratorii săi: „Stancarus a plecat la valahi” (*Stancarus abiit ad Valachos*)⁴. În textul manifestului redactat cu prilejul reformării bisericii brașovene, Honterus prevede modalitățile convertirii romînilor⁵. În același timp își făcea apariția prima tipăritură în limba romînă: Catehismul luteran din Sibiu, tipărit la 1544; pastorul bistrițean Adalbert

¹ *Corpus Reformatorum*, III, p. 629, la Imre Révész, *La réforme et les roumains de Transylvanie*, Budapesta, 1937, p. 14.

² *Ibidem*, p. 14; pentru interesul deosebit manifestat de Melancton nu numai pentru populația săsească din Transilvania, dar și pentru celelalte popoare din sud-estul Europei, vezi lucrarea mai recentă a lui Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, vol. II, *Reformation und Gegenreformation*, München, 1955, p. 40.

³ *Corpus Reformatorum*, XXX, p. 325, la Imre Révész, *op. cit.*, p. 15.

⁴ B. P. Haudeu, *Istoria toleranței religioase în Romînia*, ed. a II-a, București, 1868, p. 31; Francesco Stancar, 1501–1574, preot italian convertit la protestantism; a desfășurat o intensă activitate în răsăritul Europei, mai ales în Transilvania și Polonia. A organizat prima reuniune a clericilor protestanți din Polonia, la Pinczow și a redactat *Canones reformationis* la cererea nobilimii protestante din Polonia (1548); a întreținut polemici violente cu Melancton și Calvin în probleme de cristologie.

⁵ „Quapropter neque infantes neque valachi semel rite baptizati, sunt rebaptizandi”. Honterus, *Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis provinciae. Cum praefatione Philippi Melancton*, Wittenberg, 1543, p. [13].

Wurmloch scrie cu acest prilej unui corespondent din Breslau: „S-a tradus Catehismul în limba valahă și s-a tipărit la Sibiu, cu litere sîrbești... Și mulți dintre preoți privesc cu sfințenie acea carte, dar mulți o disprețuiesc cu totul”¹. În deceniul următor au apărut tipăriturile brașovene îngrijite de Coresi. Propagării prin traduceri i-a urmat apoi acțiunea de convertire silită. În 1559, sfatul Brașovului adoptă măsuri pentru a impune romînilor reforma; cronica notează: „Johann Benkner și ceilalți senatori au reformat biserica valahilor și le-au propus spre învățare preceptele catehismului”². Mai puțin eufemistic, textul german înlocuiește termenul „le-a propus” prin „le-a impus”³. Dacă însă acest capitol referitor la romîni transilvăneni e bine cunoscut, cel referitor la reforma în Moldova este mult mai puțin, sau aproape de loc.

Reforma în Moldova. Era firesc ca ideile promovate de diversele secte protestante să nu-și oprească expansiunea la granița țărilor romîne. Există și aici, în lipsa altor condiții, o populație orașenească, populație care întreținea intense legături comerciale cu orașele transilvănene și polone și care constituia un mediu favorabil pentru propagarea noilor doctrine. În veacul precedent, husitismul, prigonit în alte țări, găsise în târgurile Moldovei un loc de refugiu, cîștigînd chiar adeviziuni printre locuitorii acestora⁴.

Din rîndurile populației meșteșugărești a târgurilor moldovenesti erau trimiși tineri, pentru deprinderea meseriilor cărora li se dedicau, în orașele Transilvaniei⁵. Din rîndurile elementelor înstărite ale aceluiași târguri porneau la studii superioare în universitățile din Cracovia, Praga și Viena alți tineri⁶; și unii și alții veneau astfel în contact cu noile curente de idei și cu frămîntările pe care acestea le prilejuiau și fără îndoială nu le rămîneau străine. O mărturie contemporană ne arată că negustorii din țările romîne nu erau indiferenți la frămîntările epocii; în introducerea la manifestul redactat cu prilejul reformării bisericii brașovene, Honterus arată că a fost determinat să adopte această măsură și de faptul că numeroșii moldoveni, munteni, bulgari și greci care frecventau orașul, participau la controversele ce se desfășurau în acea vreme la Brașov și își manifestau ostilitatea față de practicile bisericii catolice, obținînd ade-

¹ I. Crăciun, *Catehismul romnesc din 1544 urmat de celelalte catehisme romno-luterane Bărzeanu, Sturdzan și Marțian*, Sibiu, 1945—1946, p. 2—3; Adolf Schullerus, *Luthers Katechismus und Agende in romänischer Sprache. Der Katechismus von 1544*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XLIV (1921), nr. 1—6, p. 58—59.

² *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, IV, Brașov, p. 80.

³ *Ibidem*, p. 100.

⁴ Radu Manolescu, *Elemente de cultură orașenească în epoca lui Ștefan cel Mare*, în vol. comemorativ *Ștefan cel Mare și cultura moldovenească în veacul al XV-lea* (în curs de apariție).

⁵ Socolile orașului Brașov însemnează la 5 martie 1558: „adduxit quidam Moldaviensis aliquot adolescentes qui artificia addiscerent”; Hurmuzaki, XI, p. 798; cazuri mai vechi, din ultimii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare, la Radu Manolescu, *op. cit.*

⁶ E. Barwinski, *Mironis Costini Chronicon Terrae Moldaviae*, București, 1912, p. VII, dă lista studenților originari din Moldova care au fost înregistrați în matricolele Universității din Cracovia; pentru alți studenți din Moldova în universitățile din Viena și Praga, vezi Radu Manolescu, *op. cit.*

ziunea unora dintre locuitorii oraşului¹. S-a arătat într-o lucrare recentă, că domnia, în atâtea domenii inovatoare, a lui Despot vodă, a găsit un sprijin intern solid, tocmai în rîndurile acestei populaţii a tirgurilor moldovenesti, devenită apoi ţinta principală a represiunii dezlănţuite de reacţiunea boierească şi clericală care a urmat răsturnării lui Despot. Sommer, biograful domnului, el însuşi scăpat cu greu de soarta care a lovit pe ceilalţi susţinători ai lui Despot, povesteşte: „Toţi meşteşugarii, cîţi erau: fierari, zidari, săpători de şanţuri, arhitecţi, dintre care cei mai mulţi erau germani sau italieni, au fost ucişi”². Aceeaşi categorie socială a constituit mediul în care s-au propagat ideile reformei în Moldova.

Nu numai pe calea propagării prin circulaţia firească a oamenilor şi a ideilor, dar şi prin acţiunea conştientă a protagoniştilor momentului istoric de care ne ocupăm s-a produs extinderea reformei în Moldova. Detaliile procesului ne scapă, dar posedăm suficiente elemente de informaţie, pentru a putea fixa etapele principale ale progresului noii doctrine în Moldova.

Un document publicat cu cîţiva ani în urmă în Polonia, neobservat la noi, dar deosebit de însemnat pentru istoria Moldovei şi pentru istoria culturii româneşti în prima jumătate a veacului al XVI-lea, aduce o lumină nouă în această privinţă. La 11 martie 1532, un cunoscător al evenimentelor de la Wittenberg, relatează unui corespondent, probabil din Cracovia, ştirea sosirii în oraşul devenit centru al reformei, a unui „doctor” din Moldova, venit să-l audieze pe Martin Luther. Dar în afara acestui amănunt, deosebit de preţios prin el însuşi, scrisoarea mai informează că anonimul doctor venise la Wittenberg *chemat de Martin Luther* şi că aici el se pregătea să dea o ediţie trilingvă a celor patru evanghelii şi a epistolelor lui Paul, texte considerate fundamentale de mişcarea luterană³. Dar înainte de a continua expunerea, iată textul scrisorii:

„Dies quidam doctor ex Walachia, vir canus, qui non germanice sed latine et polonice loquitur, venit Wittembergam, ut videat audiatque Martinum Lutherum vultque quottuor Evangelia et Paulum in lingua Walachica Polonicaque et Teuthonica excudiri curare, quasi Cracoviae in Universitate tam eruditi doctores non sint. Miror tamen seneni doctorem sic infatuari a seductore isto et tam longe ex sua provincia

¹ „Quod cum pro nostra mediocritate accuratius animadverteremus et emporium Coronense in ultimis partibus ecclesiae occidentalis constitutum, assidue frequentari videamus a Graecis, Bulgaris, Moldavis et Valachis transalpinis, ac aliis orientali ecclesiae subiectis populis, qui tum multitudine altarium et simulachrorum, tum etiam ineptis quibusdam ceremoniis vehementer offenduntur, et variis disputationibus de religione pertinaciter nos oppugnant, adeo ut saepe quorundam animos a veritate seducant, et suis contentionibus ea quae compertissima sunt, apud simplices in dubium vocent; ne fides christiana propter nostras consuetudines male audiat apud eos, qui suos qualescunque ritus synceriores gloriantur, ac caeteris insolenter anteponunt, in quibusdam levioribus cedere coacti sumus propter conscientiam”. Johannes Honterus. *Reformatio ecclesiae Coronensis*, p. [7 8].

² P. P. Panaitescu, cap. *Producţia şi viaţa economică*, în vol. *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova* (sec. XIV—XVII), Bucureşti, 1957, p. 53.

³ Tot la Wittenberg s-au publicat unele din cărţile luterane destinate slavilor din sud; vezi M. Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Sudslaven*, Prag Heidelberg, 1927, p. 11.

Wittenbergam evocari. Datum feria 2-a post letare 1532'' (11 martie 1532)¹.

Nu ne vom ocupa deocamdată de contribuția pe care o aduce textul scrisorii la rezolvarea unor însemnate probleme ale vechii noastre culturi; vom reveni cu alt prilej asupra acestei chestiuni, semnalând deocamdată doar faptul că formula folosită de autorul scrisorii presupune existența la data aceea, a unei traduceri în limba română a principalelor texte ale noului testament; dar un fapt rezultă cu certitudine din textul semnalat și anume: că în anul 1532 doctrina luterană cîștigase teren în rîndul populației catolice din Moldova, că un contact *direct* se stabilise între centrul reformei și reprezentanți ai acestei populații, că din rîndurile păturilor avute ale tîrgurilor moldovenesti, aceleași care își trimiteau fiii la studii universitare, porneau acum elemente la Wittenberg, în scopul de a adopta acolo măsurile cele mai potrivite pentru propagarea doctrinei la care aderaseră² și în sfîrșit că, după ce cîștigase adeziuni în populația catolică din Moldova, luteranismul se pregătea acum să-și extindă acțiunea de convertire asupra populației românești. Ca pretutindeni, arma principală a propagandei avea să fie folosirea limbii naționale; tipărirea textelor evanghelice în limba română constituia prima etapă a acestui program.

Despre progresele doctrinei luterane în Moldova, în perioada imediat următoare, avem doar știri sporadice care, dacă nu ne îngăduie să cunoaștem detaliile procesului, ne permit însă să-i constatăm continuitatea. La o dată care nu poate fi stabilită cu precizie, în orice caz anterioară anului 1540, Ioan Honterus, sub a cărui conducere avea să se reformeze biserica Brașovului, a fost în Moldova. Umanistul Neander (elev al lui Melanchton), care edita în 1569 la Basel una din operele muncicului Nil, scrie în prefața acestei lucrări: „pe acest autor l-a descoperit cîndva, într-o bibliotecă străveche, ... în Valahia, Joannes Honterus brașoveanul, pe cînd a cercetat bibliotecile acelei regiuni și ale învecinatei Moldove”³. Nu putem ști în ce măsură prezența lui Honterus a slujit cauzei luteranismului în Moldova; de altfel contactele între populația germană din Moldova și sașii din Transilvania aveau caracter de continuitate. În mare parte clerul catolic și apoi reformat din Moldova se recruta din centrele săsești ale Transilvaniei⁴. Faptul că în 1543 apărea

¹ *Acta Tomiciana*, XIV, Posnan, 1952, p. 203.

² În articolul lui B. P. Hasdeu, *Scilele polone în privința romnilor*, publicat în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1867–1868, p. 15–16, se dă o listă a studenților români înregistrați în matricolele universității din Wittenberg; dar N. Drăganu, *Cei doi studenți români ardeleni în universitățile apusene*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, IV (1926–1927), p. 422 a arătat că interpretarea lui Hasdeu este cu totul improbabilă.

³ „Meum auctorem (Nilum) reperiit aliquando in bibliotheca quadam vetustissima, ... in Valachia, Joannes Honterus Coronensis, ... dum ejus regiones et viciniae Moldaviae bibliothecas excussit. ...”, la Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, p. 75, n. 1 și Papadopol-Calimah, *Istoria tipografiei în Țările Românești*, Bibl. Acad. R.P.R., mss. 927, f. 218; alte date referitoare la legăturile lui Honter cu Moldova, la Karl Kurt Klein, *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen*, Heidelberg, 1929, p. 71.

⁴ M. N. Burghele, *Despot Vodă Ereticul domnul Moldovei (1561–1563). Studiu istoric*, în *Convorbiri literare*, XXXI (1897), p. 625 și R. Fr. Kaindl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, II, Gotha, 1907, p. 373.

la Brașov o culegere de cîntece, pătrunse de un puternic suflu luteran, compuse de un sas originar din Moldova, probabil din Baia, nu constituie decît un indiciu mai mult al profunzimii pătrunderii doctrinei luterane în Moldova, care la data aceasta se realiza într-o creație literară¹. Dar în afara acestor știri referitoare la cazuri izolate, există un document cu informații precise și de caracter general cu privire la progresele reformei în Moldova. Cîteva decenii mai tîrziu, în epoca în care valul contra-reformei cuprinsese și Moldova, la 1587, Bartolomeu Brutti, postelnicul și omul de încredere al lui Petru Șchiopul, raporta nunțiului papal din Polonia că domnul „a izgonit din această provincie pe falsii predicatori eretici, care încă cu 50 ani în urmă au smuls aceste populații din sînul bisericii romane”². În jurul anului 1540 mare parte, dacă nu totalitatea populației catolice din Moldova aderase deci la reformă.

Reacția împotriva reformei. Așadar, la mijlocul veacului al XVI-lea, reforma triumfase în mare parte a Transilvaniei și realizase mari progrese în Polonia. Nu numai regiunile nordice și apusene ale acestei țări erau contaminate de luteranism și calvinism, dar curentele protestante de nuanță mai radicală cîștigaseră, la această dată, adeziuni puternice în regiunile învecinate cu Moldova. Cronicarul polon Orechovius notează pătrunderea ereziei, în anul 1551, ca a unui „microb vătămător”, în însăși provincia Rusiei, „înainte încă neatînsă de alte erezii”³. În aceiași ani în Transilvania capii locali ai mișcării reformate depuneau mari eforturi pentru convertirea la reformă a populației romînești; devenită factor dominant în orașele săsești ale Transilvaniei, forță în plină ascensiune în Polonia, reforma cîștigase teren solid în Moldova, unde se străduia să cîștige noi adeziuni în rîndurile populației autohtone⁴. Era firesc

¹ Opera păstrată într-un singur exemplar, în biblioteca fostului gimnaziu evanghelic din Brașov, are titlul: *Geistliche Lieder durch H. Andream Moldner gemacht*. 1543; vezi Julius Gross, *Seltene Druckwerke in der Bibliothek des evang. Gymnasiums in Kronstadt*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, IX (1886), nr. 1, p. 1—5.

² „Non restero significarli la bona et santa mente dell' Ill-mo Principe mio Signore, il quale è molto devotissimo della santa sede apostolica, il quale ha cacciato di questa provincia gli falsi predicatori erettici, quali già 50 anni hanno smembrato questi popoli del grembo della santa chiesa romana”. Hurmuzaki, III, p. 96; cf. M. N. Burghelle, *op. cit.*, p. 626.

³ „... sectae perniciosae coeperunt in Dioecesi Praemisliensem sensim irripere. Quarum illa fuit capitalis, quae profecta ex Martini Lutheri fontibus ac deinde Zwinglianis aucta erroribus in Germania labefactarat, quidquid erat in ea gente divini, et humani juris. Hanc in Polonia importaverat Franciscus Stancarus Italus, Mantua fugitivus, quam etiam Pinczovii apud Nicolaum Olesnicium severat magno cum veteris religionis detrimento. Quo homine susceptus, hanc eandem haeresim ibidem aluerat atque inde haeresin, tanquam noxium virus, in aliis illustres familias disperserat. Quae latius serpendo dum vires sumpsisset, in Russiam quoque, nullis ante contactam haeresibus, penetraverat, ac in Dubieccium oppidum a tore Alberto, quodam ignobili haeretico, influxerat, qui opibus Stanislai Stadnicii illius oppidi domini contra episcopalem vim tectus, errores sacramentarios impune intrepideque ferebat, perfeceeratque ut Stadnicus liberos suos iusta uxore editos baptizaret sacramentario ritu”. Ocrichovius *Annales*, la Dlugosz, *Historiae polonicae*, vol. II, Lipsiae, 1712, coloana 1527—1529.

⁴ În aceeași perioadă se intensifică acțiunea de propagare a luteranismului printre s'aviu de sud; la 1550—1551 apare catehismul reformat pentru sloveni, editat de Primus Trubar; apoi mișcarea culturală provocată de curentul de reformă se dezvoltă și dă naștere unei întregi literaturi slovene. Paralel se desfășurau eforturile de difuzare a traducerilor religioase printre croați; M. Murko, *op. cit.*, p. 1—2 și 9—11. Cît de largă era zona din sud-estul Europei asupra căreia se exercita efortul de convertire la luteranism se vede din textul în care conducătorii uni-

ca, lovită de acest asalt care se străduia să surpe una din instituțiile fundamentale ale statului moldovenesc de atunci și care anunța inovații nu numai pe tărîm religios, autoritatea laică și eclesiastică a Moldovei să reacționeze. Reacțiunea a îmbrăcat un dublu aspect, pe care vom încerca să-l analizăm în rândurile de mai jos.

Cînd, în timpul domniei lui Petru Rareș, solul habsburgic în Moldova, Reichersdorf, aduna știri în vederea unei descrieri geografice a țării, care avea să apară la Viena în anul 1541, el nota libertatea totală de care se bucurau aici toate populațiile și cultele, cu firească surprindere pentru cunoscătorul aprigilor lupte și a manifestărilor de intoleranță stîrnite de reforma lui Luther în Europa¹. Dar situația consemnată de Reichersdorf nu avea să se perpetueze; exactă în ceea ce privește epoca lui Petru Rareș, informația nu va mai corespunde realității în vremea succesorilor săi, în timpul cărora Moldova a intrat în zona tot mai largă a țărilor bintuite de persecuții și lupte confesionale².

E îndeobște cunoscută prigoana dezlănțuită împotriva armenilor din Moldova de către Ștefan Rareș. Începînd cu Hasdeu și pînă la cea mai recentă lucrare generală asupra societății feudale romînești, faptul a fost semnalat în o serie de lucrări de istorie; dar el a fost considerat un fenomen accidental, izolat, fără antecedente și fără urmări în istoria Moldovei, în veacul al XVI-lea. Înainte însă de a urmări interpretarea dată faptului de istoriografia noastră, socotim că e util să urmărim desfășurarea evenimentelor. Un martor ocular, diaconul armean Minas

versității din Tübingen expun rostul tipăriturilor în limbile naționale ale popoarelor din această regiune (1564): „...zu zeitlicher und ewiger wolfart der armen unwissenden in Croația, Dalmatia, Histria, Bosna, Seruia, Bulgaria, *Walachia* und denen anrainenden Vilen Königreichen und lendern, auch gar in der Turkey biss gehn Constantinopel und weyter ausgebraitet werden möge”; *ibidem*, p. 11; prozelitismul reformat în regiunile cu populație ucraineană și reacția bisericii ruse împotriva acestei acțiuni sînt expuse în lucrarea lui Ludovic Müller, *Die Kritik des Protestantismus in der russischen Theologie vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Mainz, 1951; lucrarea nu mi-a fost accesibilă.

¹ „...istic diversae sectae, et diversa quoque religionum et nationum genera habentur, ut pote Ruthenorum, Sarmatarum, Rascianorum, Armeniorum, Bulgarorum et Tartharorum, non minor denique pars Saxonum Transylvanorum, hanc terram passim inhabitantes, imperio Moldavi waywodae obnoxii, varietate tamen ceremoniarum et dogmatum sine contentione utuntur et quaelibet secta sive, natio solitis suis, ritibus et legibus pro suo fruitur libitu. Eodem quoque modo et ordine monachi christianam religionem illic profitentes, sacris suis ceremoniis et officiis iuxta monasterii et ordinis sui consuetudinem sive regulam utuntur”. Reichersdorf, *Chorographia Moldaviae*, în *Tezaur de Monumnte Istoric*, III, p. 157.

² E drept că și mai trziu unele descrieri ale Moldovei raportează aceeași situație de libertate ca și *Chorographia* lui Reichersdorf, de pildă descrierea Moldovei din 1560, de un anonim, pe care editorul său modern îl califică „un bun cunoscător al țării”; Veress, *Documente privilegiate la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, vol. I, București, 1929, p. 189–191; dar la cea mai sumară confruntare, acest „bun cunoscător” se dovedește a nu fi decît un fidel plagiator al lui Reichersdorf (dacă nu e vorba, mai probabil, de o copie), pe care îl reproduce pe alocurea textual (de pildă paragraful referitor la libertatea cultelor în Moldova). Aceași observație se poate face și cu privire la alte opere geografice sau istorice, sau chiar descrieri de călătorie, care folosesc din plin lucrarea lui Reichersdorf; aceasta se bucura, pe bună dreptate, de cea mai mare autoritate în cercurile politice și intelectuale ale Europei apusene. O cercetare atenta asupra filiației știrilor referitoare la țările romîne în literatura istorică și geografică europeană a veacului al XVI-lea se impune, pentru a putea separa lucrările cu valoare de izvor autonom de simplele parafrazări sau reproduceri ale acestora.

din Tokhat, a compus un poem în versuri a cărui temă este însăși prigoana dezlănțuită de Ștefan Rareș împotriva armenilor. Acest poem e izvorul principal (nu însă singurul) al istoriei persecuțiilor îndurate de armenii din Moldova¹. Iată principalele momente ale prigoanei :

„În anul armenilor o mie (corespunde anului 551)

În a șaisprezecea zi din august

Căzu pedeapsa pe armeni

Pentru păcatele cele multe

Ce făcură în această lume.

Înspre miază-noapte a lumii

Stă țara mică a vlahilor

În care mulți armeni trăiau,

Buni creștini, oameni de seamă,

Cu oamenii lor învățați,

Cu bisericile lor strălucite.

Peste acest popor minunat

Căzu deodată o mare nenorocire.

Al vlahilor mare voievod

Ce purta numele de Ștefan,

Crud chiar din pruncie,

Mult rău făcu omenirii”².

După această introducere în temă, autorul începe să dea detalii asupra desfășurării prigoanei. Ceea ce merită a fi reținut, e faptul că prigoana a fost precedată de un mare sfat domnesc, în cadrul căruia a fost luată hotărârea, cu azeziunea boierimii și a clerului înalt :

„Crudul voievod al vlahilor,

Împreună cu ai săi boeri,

Intrară în cetatea Sucevii

Și cu episcopii țării toți

Precum și cu arhieriei,

Se puse în jurul mesei

Spre mîncare și băutură ;

Între ei țînură sfat

De răutățile ce aveau să semene...”³.

E vorba așadar nu de o măsură izvorită, cum s-a afirmat, din creierul dement al domnului, ci de o hotărâre luată în comun de întreaga conducere a statului moldovenesc. Executarea hotărîrii a reeditat pe pămîntul Moldovei toate aspectele pe care le-au cunoscut împrejurările similare în ce-

¹ Publicat la noi de Dimitrie Dan, *Die Verfolgung der Armenier in der Moldau im Jahre 1651 beschrieben vom Diakon Minas von Tokhat*, Cernăuți, 1894, apoi de același în traducere românească ; altă traducere din limba armeană, a dat Grigore M. Buicliu, *Cîntec de Jălire asupra armenilor din Țara Vlahilor cîntat de diaconul Minas Tokațli*, în *Convorbiri literare*, XXIX (1895), nr. 1, p. 3—29 și nr. 2, p. 137—150.

² Gr. M. Buicliu, *op. cit.*, p. 137—138.

³ *Ibidem*, p. 139.

lelalte țări: profanarea și dărîmarea bisericilor, ridicarea obiectelor de cult și a cărților religioase, arderea acestora, schingiuirea clerului, urmărirea prin armași a celor ce se ascundeau prin case și păduri pentru a scăpa de prigonitori, în sfîrșit convertirea silită. De la Suceava prigoana s-a extins în toate centrele orășenești cu populație armeană: poruncile domnului erau categorice și nu admiteau excepție:

„Armeni în țară să nu mai rămînă,
Toți de legea greacă să fie.
Biserici ce vor mai avea ei
În Hotin, Siret și Iași,
Vaslui, Botoșani și Roman
Să se dărîme din temelie”¹.

Încercările armenilor de a se salva pe ei și bisericile lor amenințate cu distrugerea, prin răsкупărare în bani, se izbesc de intransigența domnului:

„Armenii de voievod se roagă
Zicînd: să-ți dăm roșii o mie,
Potirele, crucile și vasele toate.
Numai biserica nu ne-o dărîma.
Spurcatul de voievod le zice
Respingînd a lor rugăminte:
Numai decît am s-o dărîm
Și capetele am să vi le iau”².

Consecințele prigoanei au fost pe de o parte convertirea silită a unora dintre armeni, pe de altă parte emigrația în număr mare a armenilor din Moldova:

„Din țară în țară au pribegit
Și preoți și mireni.
Mulți frați s-au despărțit
Și prin străini au rătăcit;
Soți de soți s-au depărtat
Fugind care încotro”³.

Sentimentele și atitudinea clerului înalt al Moldovei, adică adeziunea sa totală față de prigoană, se reflectă în letopisețul lui Macarie: „Acesta deci [Ștefan Rareș], prin pronia dumnezească, dărîmă altarele și închise bisericile, în care întunecații armeni aduceau jertfe deșerte, și stîrpi necurătenii murdare și jertfele scîrnave și toate murdăriile, iar pe ei înșiși îi botează pe toți în botezul adevărat al dumnezeului înțelepciunii și luminii, pe unii de bună voie, pe alții fără de voie”⁴.

Ce fapt l-a determinat pe Ștefan Rareș și întreaga conducere a țării să adopte o hotărîre atît de neobișnuită și care contrasta total cu

¹ Gr. M. Buicliu, *op. cit.*, p. 145.

² *Ibidem*, p. 145-146.

³ *Ibidem*, p. 149.

⁴ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909, p. 146 (extras din *Anal. Acad. Rom.*, Seria II, tom. XXXI).

situația anterioară, de libertate nemărginită în materie confesională, pe care o constata două decenii mai devreme Reichersdorf?

Grigore Ureche, care-și scria cronica aproximativ un veac mai târziu, a simțit nevoia unei explicații și a căutat-o, firește, în împrejurările contemporane faptului relatat; i s-a părut că există o legătură strânsă între atitudinea lui Ștefan Rareș și turcirea fratelui și predecesorului său la domnie Iliș Rareș care a provocat o atît de profundă impresie în Moldova¹; iată ce spune în această privință Ureche: „biseriilor s-au arătat cu dumnezeire mare ca să poată stinge numele cel rău al frăține-său”; mai departe: „Ca să nu să vază ceva că iaste răsărit dela pravoslavie. . .”, și în sfîrșit: „Cu aceasta vrînd Ștefan vodă să astupe faptele frăține-său, de lucruri ce făcîia, cu nevoița siliiu”². Emisă pentru prima oară în veacul al XVII-lea, această explicație s-a transmis din lucrare în lucrare pînă în istoriografia modernă; Miron și Nicolae Costin³ dintre cei mai vechi, Hasdeu, Xenopol și Iorga⁴ dintre cei mai recentî, au reluat această explicație sau au atribuit prigoana înclinațiilor morbide ale firii lui Ștefan Rareș. Recent s-a emis ipoteza că această prigoană, ar fi fost provocată de dorința domnului și a boierilor de a-și însuși averile negustorilor armeni⁵.

Pentru a înțelege însă momentul acesta din istoria Moldovei, se impune extinderea cercetării; dacă prigoana dezlănțuită împotriva armenilor de Ștefan Rareș este îndeobște cunoscută, pentru că a îmbogățit literatura diasporei armene cu încă un poem, nu lipsesc însă știri și asupra altor persecuții al căror teatru a fost Moldova în acești ani; Grigore Ureche, în același capitol, din care am extras citatele de mai sus, referindu-se la activitatea internă a lui Ștefan Rareș, adăogă: „. . . *Toți ereticii* din țara sa vrea, au să-i întoarcă să fie la o lege, au să iasă din țară. Pre armeni, pre unii de bună voie cu făgăduințe împlîndu-i, pre alții cu sila i-au botezat și i-au întors spre pravoslavie, mulți din țară au ieșit la turci și la leși și printr-alte țări, vrîndu să-și ție legea sa”⁶. Grigore Ureche știa deci că prigoana nu s-a limitat la populația armeană, ci i-a înglobat *pe toți cei considerați eretici* de domnie și de autoritatea eclesiastică. Dacă textul cronicarului ar mai lăsa loc la îndoială, un însemnat document contemporan, publicat mai de mult, dar nefolosit de istoriografia noastră⁷, clarifică lucrurile. La 11 aprilie 1552, un ungur care se afla în Moldova (Piatra-Neamț), transmitea la Sibiu știrea că domnul

¹ I. Bogdan, *Evangeliiile de la Homor și Voroneș din 1473 și 1550*, București, 1907, p. 10—11 (Extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist. Seria II, tom. XXIX).

² Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1957, p. 157.

³ Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. II, București, 1888, p. 301; Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Ioan St. Petre, București, 1942, p. 429—430.

⁴ B. P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 62; Xenopol *Istoria romînilor*, ed. III, vol. V, p. 55; Iorga, *Armeni și romîni: o paralelă istorică*, București, 1914, p. 64—65.

⁵ P. P. Panaitescu, cap. *Biserica* în vol. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), București, 1957, p. 460—461.

⁶ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 157.

⁷ Doar N. Iorga, în *Istoria romînilor*, vol. IV, p. 425, a semnalat în treacă documentul, atribuindu însă acțiunea relatată tot stării psihice a domnului, care „arătase răpede tulburări de minte îngrijorătoare”.

Moldovei hotărîse să-i convertească pe toți ungurii la „credința valahă” și trăgea concluzia că, dacă știrea se confirmă, nimic bun nu e de așteptat pentru populația ungurească; chiar în cercurile cele mai apropiate de domnie se semnalau situații grave; același informator vestea că în toate părțile țării au fost trimise porunci domnești pentru paza drumurilor și prinderea secretarului fugar al domnului, Gheorghe, care refuzase să se convertească¹. După cum se vede, era o acțiune cu caracter general, nu o prigoană limitată la armeni².

Moartea, în împrejurările cunoscute, sub cortul de la Țuțora, a lui Ștefan Rareș³, a întrerupt poate firul persecuției, dar în orice caz el a fost curînd reluat de Alexandru Lăpușneanu. Știrile, pe care le avem despre acest aspect al domniei lui Lăpușneanu, aparțin sfîrșitului primei sale domnii, dar violența cu care s-a desfășurat prigoana ne lasă să bănuim că ea n-a reprezentat decît continuarea măsurilor inițiate de Ștefan Rareș. Iacob Heraclide, viitorul Despot-vodă, care în 1560 se străduia să dobîndească domnia Moldovei, într-o scrisoare prin care solicita concursul pecuniar și militar habsburgic pentru alungarea lui Alexandru Lăpușneanu din țară, arăta printre altele, că acesta a dezlănțuit o violentă prigoană confesională: dărimă bisericile construite cu mulți ani în urmă de oameni credincioși, pe preoți îi ucide, împotriva dreptului creștin, fără a-i desțituți mai întîi din demnitatea lor, cum s-a întîmplat de curînd cu șapte preoți pe care i-a tras în țepău, *la simpla bănuială*, fără a-i judeca și fără a da ascultare martorilor⁴. Informația lui Despot nu e o acuzație gratuită, ea este confirmată de relatări ulterioare; doi ani mai tîrziu, după ce Alexandru, izgonit, lăsase domnia lui Despot, solul imperial Belsius, trimis pentru a cerceta situația internă și externă a noii domnii și pentru a aprecia perspectivele ei de durată, arată că Despot era iubit mai ales de sași, *pe care Alexandru îi convertise silit la ortodoxie* și căroră noul domn le permise să revină la vechea lor credință⁵. Din alt raport al aceluiași sol rezultă că și populația ungurească fusese supusă de Lă-

¹ „In primis 25 Martii in oppido Moldaviae Karachon Kewwy (Piatra-Neamț) ab uno Hungaro auditum est, se intellexisse, quod waywoda Moldaviensis omnes Hungaros in regno suo existentes in Valachicam fidem baptisari vellet, ex qua re, si ita esset, Hungaris nihil boni futurum; imo et hoc ille se audivisse dixit, quod Waywoda ad omnes partes in regno suo literas circumferri iussisset, ut viae ubique in limitibus regni custodirentur, et quod Georgium quoque secretarium suum intercipi iussisset, propterea quod in fide illorum baptisari se noluisset, constanter affirmantem, se baptismum non suscepturum, etiam si eum occidentum iusserit”. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Țării Românești și Moldovei*, vol. I, p. 78—79.

² Pentru activitatea internă a lui Ștefan Rareș, în legătură cu faptele expuse, trebuie semnalată și următoarea notiță analitică contemporană, însemnată pe ultima filă a evangheliarului de la Voroneț: „În același an (1551) se sui în domnie evlaviosul Io Ștefan Voevod și începu a nu fi pe placul turcilor și porunci oamenilor din Țara Moldovei să lapede hainele după obiceiul turcesc, pe care începuseră a le purta pe vremea lui Iliăș Voevod. . .” Ion Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, București, 1907, p. 10.

³ Pentru convența dacă nu chiar inițiativa habsburgică înuciderea lui Ștefan Rareș, vezi V. Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 71—72.

⁴ Hurmuzaki, II, 1, p. 374.

⁵ „Certe omnibus est amor et delitiae, precipue ex Saxonum genere. Omnes enim Alexander, vi et nefande ad baptismum flaccicum redigerat, quibus hic iterum cessit suam religionem” I, Hurmuzaki, II, I, p. 404.

pușneanu unei prigoane similare ; o măsură cu caracter de lege — *edictum Alexandri tirani* — spune textul, interzicea ungarilor de a ține slujba conform obiceiului. Despot le restituie și acestora bisericile confiscate de predecesorul său ¹.

Caracterul general pe care l-a avut prigoana în vremea lui Ștefan Rareș s-a menținut și în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu ; nu numai populația ungară și cea germană (în mare parte cîștigate de reformă) au fost supuse persecuției, dar și cea armeană a avut de suferit în continuare ; „Cîntecul de jălire” al lui Minas din Tokhat își limitează expunerea la domnia lui Ștefan Rareș, dar din fericire un alt izvor armean ne oferă știri prețioase și pentru domnia lui Alexandru Lăpușneanu ; e vorba de cronica armenilor din Camenița, care conține atîtea date însemnate pentru istoria Moldovei ². Era firesc ca vicisitudinile suferite de comunitățile armenie din Moldova să aibă ecou în însemnările armenilor din orașul polon apropiat de graniță. Apariția lui Despot și nădejdiile pe care le puneau cei prigoniiți în eventuala reușită a întreprinderii lui se reflectă în cronica amintită : „Se ivi în aceste timpuri un oarecare Despot, care se dădea drept domn al valahilor. El de neam era sîrb, adică arnăut și se duse la Ferdinand împăratul creștinilor, care-i dădu un oarecare număr de ostași și arme multe și bune, de tot felul, tunuri, puști, săbii și-l trimise să domnească peste țara vlahilor, ai cărei locuitori erau în mare strîmtoare și îndurau mari chinuri din partea spurcatului lor domn numit Petru Alexandru, om crud, de zece ori mai crud decît a fost Iulian pentru creștini. Cu deosebire rău a făcut acesta pentru biata nație armeniească pe capul căreia a adus multe neazuri ce nu merită să fie povestite și ascultate” ³. Dar cînd relatează alungarea lui Alexandru, cronicarul renunță la discreție și indică lămurit natura neazurilor suferite de armeni : „pentru toate acele prigoniri și suferințe ce a îndurat biata noastră nație și despre care am pomenit mai sus, arătînd cum unii au fost schingiuiți ca să se lepede de legea lor, cum toate bisericile au fost dărîmate din temelie și odoarele din ele prădate, pentru toate aceste nelegiuri și cruzimi săvîrșite din porunca spurcatului Alexandru, bunul și milostivul dumnezeu a trimis asupra lui și a poporului lui pedeapsa cuvenită” ⁴.

Concluzia se impune de la sine și ne dispensează de a apela la alte citate suplimentare : de la Ștefan Rareș la Alexandru Lăpușneanu prigoana împotriva „ereticii” a avut în același timp *caracter general și de durată*.

¹ Hurmuzaki, II, 1, p. 429 ; cu alt prilej solul imperial scrie sub dictarea lui Despot : „...haec quoque scribere jussit quod quoniam Alexander Moldavus omnis generis nationibus religione genuina adempta in flaccicam et rebaptizatione et habitu coegisset...”, Hurmuzaki, II, 1, p. 407.

² Fragmentele din cronică referitoare la istoria Moldovei au fost traduse de H. Dj. Siruni, *Mărturii armeniești despre Romînia* extrase din Cronică armenilor din Camenița. Partea I (1430—1611), București, 1936 (extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. XVII).

³ *Ibidem*, p. 5.

⁴ *Ibidem*, p. 8 ; pentru natura ereziei care li se imputa armenilor, e semnificativ textul unui raport francez asupra Moldovei, redactat un veac și jumătate mai tîrziu : „Les hérétiques, qui appartiennent au sectes des demi-ariens, des eutychiens et des marcionites se cachent tous le nom d'Arméniens”. C. C. Giurescu, *Une enquête française sur les principautés roumaines au commencement du XVIIIe siècle*, Paris, 1924, p. 14.

Nu înclinațiile morbide ale lui Ștefan Rareș, nu dorința lui de a șterge amintirea turcirii fratelui său Iliăș și nici tendința de a acapara averile negustorilor armeni, l-au determinat să dezlănțuie prigoana pe care a menținut-o și a agravat-o chiar succesul său. Progresele reformei în țările învecinate și în Moldova, eforturile depuse pentru convertirea populației românești din Transilvania și chiar a celei din Moldova și tot ceea ce aduceau nou pe plan social și politic curentele protestante, au determinat domnia să intervină pentru apărarea uneia din instituțiile principale ale statului moldovenesc de atunci.

Această constatare ne duce la cercetarea altui aspect al domniei lui Alexandru Lăpușneanu, strict legat de cel expus. S-a semnalat în repetate rânduri, dar nu s-a explicat nici odată decât doar prin factorul personal, excepționala activitate de sprijinire a ortodoxiei slave, depusă de Alexandru Lăpușneanu¹. Era firesc ca domnia să se sprijine pe biserică și să o sprijine la rândul ei, statul medieval fiind de neconceput fără colaborarea strânsă a acestor doi factori². Toți domnii, într-o măsură mai mare sau mai mică, au clădit și au înzestrat biserici și mănăstiri, au patronat marile fundații ortodoxe din țară și de peste hotare; dar activitatea lui Alexandru Lăpușneanu conține un aspect deosebit, reflex al împrejurărilor în care s-a desfășurat. Un document revelator în această privință îl constituie scrisoarea adresată de domn preotului Sava, prin care îi vestește trimiterea a 1000 de aspri pentru cumpărarea unor cărți necesare pentru învățatură; scrisoarea se încheie cu îndemnul domnului către preot: „Și mă rog sfinției tale, ca să te silești cu învățătura, să fii învățător al creștinilor și stilp și sprijin credinței creștinești și să nu fie munca sfinției tale în zadar”³. Grija deosebită pe care o dă la iveală scrisoarea lui Alexandru Lăpușneanu pentru pregătirea culturală a preoților, corespondența directă pe care o întreținea cu preoții aflați la studii, e unul din aspectele deosebite ale activității domnului; dar departe de a fi izolat, fenomenul se încadrează într-un șir de măsuri similare. De o însemnătate deosebită e și bogata corespondență a domnului cu conducătorii comunității ortodoxe din Lvov. Nu numai grija cu care urmărește domnul construirea noii biserici din acel oraș și ajutoarele nenumărate trimise de el pentru desăvîrșirea construcției, dar și directivele pe care le dă cu privire la regulile ce urmau să fie respectate de enoriași sînt foarte semnificative. Dar, fapt mai interesant decât toate, Lăpușneanu cere să-i fie trimiși, din rîndurile orașenilor ortodocși, cîțiva tineri pentru a-și desăvîrși în Moldova pregătirea preoțească: „deasemenea trimeteți-ne patru diaconi, tineri buni, iar noi îi vom învăța

¹ I. Minea, *Letopiseșele moldovenești în Cercetări istorice*, I (1925), p. 196—197; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 16—17; Nicolae Sulică, *Minunata cetate a Brașovului. Cărturarii brașoveni ai secolului al XVI-lea ca editori ai limbii noastre literare*, Brașov, 1943, p. 44. V. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1931, p. 65—68 și 74, singurul care emite ipoteza unei legături între sprijinirea de către domn, a bisericii ortodoxe din Lvov și progresele reformei în regiunile Poloniei învecinate cu Moldova.

² Pentru rolul bisericii în țările romine, vezi P. P. Panaitescu, *capitolul Biserica în vol. Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, p. 447—461.

³ *Documente privind istoria României, veacul al XVI-lea Moldova*, vol II (1551—1570), p. 34—35.

aici cîntul grecesc și sîrbesc, iar cînd îl vor fi învățat, noi îi vom trimite îndărăt la voi; numai să aibe glasuri bune: au fost trimiși diaconi și de la Prezemyśl pentru învățatură”¹. După cum se vede, din centrele amenințate de progresele reformei erau aduși tineri în Moldova spre a fi pregătiți în școlile bisericești de aci. Dar nu întotdeauna eforturile domnului erau încununete de succes. Ar fi de neînțeles dojana severă pe care o adresează Lăpușneanu ortodocșilor din Lvov, într-una din scrisorile sale, dacă n-am cunoaște rapida înaintare a reformei, ca a unui „microb vătămător”, în această regiune a Poloniei. După ce le amintește toate abaterile de la practica ortodoxă de care s-au făcut vinovați: neglijarea slujbelor, desconsiderarea preotului etc., domnul adaugă: „... ne pare rău că nu țineți aceste obiceiuri așezate de veacuri. Vă dojenim pentrucă să nu urmați pilda celor care nu se conformează orînduieiilor hotărîte de veacuri, ci să le urmați așa cum se cuvine...”².

Se înțelege lesne nu numai cine erau cei care se abăteau de la orînduielele „hotărîte de veacuri”, dar și care era rostul repetatelor intervenții ale domnului Moldovei. Activitatea aceasta fără precedent în istoria țării, zelul ortodox al lui Lăpușneanu, se încadrează în reacția împotriva reformei și constituie aspectul complimentar și pozitiv al acțiunii paralele de prigonire. Ea explică poate și dualitatea imaginii sub care ne e cunoscută personalitatea domnului, tiran și vărsător de sînge în cronica boierească, evlavios ctitor și zelos apărător al bisericii în literatura clericală³.

Încuiera lui Alexandru Lăpușneanu prin Despot n-a fost o banală substituire de domni; ea a adus și o însemnată modificare de politică. Despot a fost fără îndoială, astfel cum s-a spus de nenumărate ori, un aventurier, dar aventura lui personală s-a încadrat într-o acțiune generală. Interferența celor două procese de istorie europeană amintite mai sus, expansiunea spre răsărit a ideilor reformei și politica imperiului habsburgic de integrare a Moldovei în sistemul său politic, a dat trăsăturile specifice ale acestui episod, deosebit din istoria Moldovei pe care îl reprezintă domnia lui Despot. Pornit dintr-o insulă a Mediteranei orientale, ajuns, după peregrinări prin Spania și Franța, comandant al unei unități de mercenari din Țările de jos în slujba lui Carol Quintul, el reușește repede să-și creeze celebritate în lumea apuseană; constatînd *forța politică* pe care o reprezenta la mijlocul veacului protestantismul, el intră în relații cu capii reformei, printre alții cu însuși Melancton și se convertește la noua credință⁴. S-a discutat mult asupra sectei protestante

¹ Hurmuzaki, Supliment II, 1, p. 207—208.

² *Ibidem*, p. 220—222; pentru relațiile lui Alexandru Lăpușneanu cu comunitatea ortodoxă din Lvov, vezi N. Iorga, *Note polone*, București, 1924, p. 7—8 (Extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Sect. Ist., Seria III).

³ Nu numai în cronica oficială a lui Eftimie, dar mai ales în *Cuvîntul pentru zidirea sfintei mănăstiri Pîngărași*, scris, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, de ieromonahul Anastasie de la mănăstirea Moldovița și publicat de Ioan Antonovici: *Un manuscris din mănăstirea Pîngărași, județul Neamțului în Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X (1902), p. 70—76.

⁴ „...er ist in grekischer Sprach wohl geübt... und ist der Lehre in unseren Kirchen zugethan”, scrie Melancton despre Despot; Burghelle, *op. cit.*, p. 482; „multa de doctrinis nobiscum familiariter colloquens”; același *ibidem*, p. 718.

căreia i-a aparținut Despot¹, dar nu s-a luat în considerare fragmentul din biografia lui Despot în care sînt expuse motivele convertirii sale la reformă; în ultimile zile ale domniei și ale vieții sale, atunci cînd, asediat în Suceava, nici o nădejde nu-i mai putea rămîne în privința soartei care-l aștepta, Despot își evoca trecutul în deplină sinceritate. Biograful său Gratiani, a cules în Polonia mărturiile unora dintre cei care au stat pînă în ultima clipă alături de domn: „Ne-a povestit Dionisius, medicul său, părtaș al aproape tuturor hotărîrilor sale, mai ales în acel război, că Despot cînd își povestea nenorocirea, a mărturisit că doar răzbunarea lui dumnezeu l-a prăbușit în acea catastrofă, pentru că își bătuse joc de religia divină, mai înainte din dorința de a pune mîna pe putere și apoi pentru a o extinde; iar celor care erau atunci de față, între care și Dionisius, le-a poruncit să fie martori că reneagă și blestemă noile secte...”²; dar înainte de a ajunge la această concluzie, Despot beneficiase din plin de concursul lumii protestante. Înarmat cu recomandări din partea capilor reformei, Despot pornește de la Wittenberg spre țările nordice, pentru a se fixa apoi cîtăva vreme, în 1556, la curtea palatinului de Wilno, Nicolae Radziwill, și el cîștigat de curentul reformei³. Probabil aici a fost informat asupra situației din Moldova și asupra posibilităților care i se ofereau în această țară⁴. Încă dinainte el își făurise o genealogie fantezistă, care începea cu Hercule, continua cu alte personaje ilustre ale antichității, apoi cu împăratul bizantin Heraclius și despotul Lazăr al Serbiei. Dar dacă această ascendență îi putea asigura simpatia cercurilor umaniste ale apusului Europei, ea nu constituia un titlu suficient pentru pretendentul la domnia Moldovei, în vremea în care ficțiunea osului domnesc se mai cerea încă respectată: de aceea Despot își completează acum genealogia, pentru a face loc unor înrudiri mai puțin ilustre dar mai folositoare pentru țelul pe care și-l propusese și se descoperă acum rudă cu neamul doamnei Ruxandra, fiica Elenei Despotovna și soția lui Alexandru Lăpușeanu⁵. Acest titlu, dar mai ales concursul habsburgic și ajutorul partidului nobililor protestanți din Polonia, care i-au oferit mijloacele de a-l valorifica, l-au adus pe Despot pe tronul Moldovei⁶.

¹ Coloman Szentmártoni, *Despot Vodă și Ungurii*, Odorhei, 1931, p. 47-52.

² Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota...*, la Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Basiliscos*, Paris, 1889, p. 201.

³ Xenopol, *Istoria romnilor*, V, p. 64.

⁴ Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 11; totuși în lumina datelor noi, care dovedesc existența unui vechi contact între Wittenberg și Moldova, poate fi acceptată și afirmația lui Jacques Auguste de Thou, conform căreia informațiile despre Moldova le-a avut Despot încă din vremea șederii sale la Wittenberg; T. G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Jacob Heraclide Despotul*, în *Revista istorică*, II (1916), nr. 3-6, p. 48; părerea că Despot n-a luat cunoștință despre situația din Moldova decît la curtea palatinului de Wilno, expusă mai recent de Tadeusz Gostynski, *Despot Vodă și Ciprian Bazylk în Revista istorică română*, XV (1945), fasc. p, p. 92.

⁵ Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 98-100.

⁶ La 5 octombrie 1560 nunțul papal în Polonia, Everardo Buongiovanni, transmitea unui cunoscut următoarea știre: „Hier matin le grand chancelier (Jean Ocieski), qui devait partir de Cracovie, vint me voir... Il me donna lecture des lettres qu'il avait reçues de la part du roi, d'où il résultait que le roi était très fâché contre les hérétiques à cause d'une réunion récente, où 500 protestants, avaient pris part. Cette réunion avait eu lieu à cause d'un Valaque quelconque,

Cercetarea în amănunt a politicii interne și externe a noii domnii — care coincide cu unul din momentele cele mai dinamice din istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea (răscoala țărănimii, mișcarea Țîrgurilor, reacția boierimii și a clerului) — nu-și are locul în această comunicare; vom semnala deocamdată doar câteva știri referitoare la tema tratată. Încă înainte de intrarea lui în Moldova, Despot se angajase față de nobilii protestanți să sprijine noul cult în Moldova. Intrat în țară, el și-a respectat angajamentul față de cei care îl sprijiniseră și de al căror sprijin mai avea nevoie încă și în viitor. Unul din primele sale acte este proclamația dată din Vaslui, la 11 decembrie 1561, prin care anunța tuturor pribegilor protestanți din Europa că-i primește în noua sa țară: „După ce Dumnezeu s-a îndurat să ne înalte în stăpînirea părintească, am hotărît să slujim după putință, cu toate mijloacele, creștinătății. Așadar, deoarece am aflat că se găsesc mulți pribegi din pricina credinței lor din Franța, Spania, Germania și alte țări, dorim ca ei să vină în stăpînirea noastră și le vom da deplină libertate și dreptul de a se așeza aici; le făgăduim ajutor pentru a-și construi orașe și le vom da pămînt și altele necesare traiului”¹. Firește, măsurile de prigoană împotriva „ereticiiilor” fuseseră toate suspendate încă dinainte; s-a arătat mai sus că sașilor și unгурilor el le-a restituit libertatea profesională; episcopul numit de el al sașilor și al unгурilor, avea printre altele, misiunea de a reclădi bisericile dărimate de Alexandru Lăpușeanu². Și populația armeană greu lovită de predecesorii lui Despot, cum s-a arătat, se bucură de protecția noului domn: „Și

qui pendant longtemps mendiait en vain du secours aux différentes cours des rois et des princes pour reconquérir la Valachie qui lui avait été injustement arrachée, comme il le prétendait. Comme il n'avait su gagner la confiance de personne, il était venu en Pologne, et s'était adressé aux protestants, leur promettant d'embrasser leur foi et de l'introduire en Moldavie, dès qu'il en serait roi. Ces gens crédules (les protestants polonais) s'obligèrent a le secourir et a lui envoyer 500 cavaliers en Valachie. . . . Le chancelier croit que tout cela va probablement mal disposer le roi pour les protestants” ; Maria Kasterska-Sergescu, *Albert Laski et ses relations avec les Roumains in Revue historique du sud-est européen*, VII (1931), nr. 10—12, p. 262—263 ; pentru legătura dintre nobilimea protestantă polonă și politica habsburgică, vezi *The Cambridge History of Poland*, I, p. 350. Legătura dintre Maximilian de Habsburg, regele Boemiei, la data aceea în excelente relații cu mișcarea protestantă, și acțiunea de sprijinire a lui Despot de către nobilimea protestantă polonă, rezultă foarte clar din scrisoarea adresată celui dintîi de Albert Laski, la 2 aprilie 1560 ; regele Poloniei era la data aceea considerat muribund, iar Maximilian nădăjduia să obțină tronul vacant cu sprijinul nobilimii protestante : „In negotio illo, de quo cum Serenissima Maestate Vestra Regia Viennae coram locutus sum, ac per egregium Sigismundum Tor dam postea scripsi, omnem operam impendi. Versatur autem res in eo, quod de multorum piorum seu evangelicorum et fidelium voluntate atque sententia nullo modo dubitandum sit. Nam de eadem ipsorum voluntate atque sententia non solum nihil immutatum esse, verumeciam plus adhuc mea opera accessisse sciat. Certunquē est illud, quod si *auxilium aliquod Despotae praestitum fuerit ad occupandam terram suam, quod omnes pii (quibus idem Despota iuravit, se velle Evangelium per totam Valaquiam doceri facere, et omnes exules propter sinceram religionem, cuiuscumque tandem nationis sint, in tutelam suam accipere, illisque de commoda ac honesta sustentatione prospicere) Maestatem Vestram Serenissimam in regem suum eligent, et hoc fieret procul dubio in proxima congregacione generali. . . . Nam si haberent Despotam a partibus suis contra quem conque casum, certe adversarios et Maestati Vestrae minus faventes parum curarent*” . Hurmuzaki, II, 1, p. 375.

¹ Veress, *Documente*, I, p. 201—202 ; cf. Iorga, *Istoria romnilor*, V, p. 63.

² „. . . constituisse se episcopum nationis Saxonicae et Hungaricae, qui et *templa ablata restauret* et animas in fide confirmet”. Hurmuzaki, II, 1, p. 407.

fiindcă acest credincios Despot a venit la domnia acestei țări prin voia lui Dumnezeu, apoi pe armeni i-a adus înapoi și le-a dat voie să se poarte după legile lor, slobozi și pe față, poruncind ca nimeni să nu le spună nici un cuvânt de rău și să nu-i împiedice, iar acei care ar îndrăzni să judece sau să batjocorească pe armeni din pricina legii lor, să fie pedepsiți cu moarte”¹.

Nu vom insista asupra faptelor cunoscute ale domniei lui Despot: introducerea unui episcop protestant și activitatea desfășurată de acesta, înființarea școlii de la Cotnari, a cărei conducere a fost încredințată lui Sommer, și el adept al bisericii reformate², despuiera bisericilor de obiectele de cult prețioase, măsură conformă cu preceptele noii doctrine, dar mai ales salutară pentru vistieria goală a domnului³.

Măsurile acestea și altele similare au provocat ostilitatea clerului ortodox al Moldovei împotriva lui Despot. Gratiani, biograful domnului, a arătat că primele îndemnuri la răscoală au venit tocmai din partea clerului moldovenesc⁴; boierimea, care prin defectiunea de la Verbia, îi ușurase în mare măsură înscăunarea pe tronul Moldovei, se îndepărtase repede de noul domn; măsurile de reorganizare politică a țării, în vederea cărora Despot chemase în țară un legiuitor grec, cum informează locuitorul bailului venețian din Constantinopol⁵, au agravat desigur prăpastia care separa concepția domnului de interesele boierimii. Desfășurarea evenimentelor e cunoscută: după o manevră abilă, în urma căreia o parte însemnată a trupelor de mercenari străini pe care se sprijinea Despot a fost îndepărtată din Suceava, acesta a fost silit să se închidă în cetate unde a fost asediat timp de câteva luni de trupele boierilor răsculați, în frunte cu Ștefan Tomșa. Până la urmă numai categoria care beneficiase datorită politicii lui Despot, i-a rămas credincioasă: populația țărilor. La aceasta se referea Despot atunci când, asediat în Suceava își afirma față de solul lui Dimitrie Wișniowiecki, încrederea în victoria finală, spunând că „deși boierii s-au abătut de la datoria de credință față de el, dar deoarece sufletele celor din popor sînt de partea lui (*popularec animos in eum esse propensos*), este sigur că va dobîndi victoria”⁶.

¹ H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 8—9.

² Vezi mai recent în această privință Ștefan Birșănescu, „*Schola Latina*” de la Cotnari, biblioteca de curte și proiectul de academie al lui Despot Vodă, București, 1957.

³ Pentru politica religioasă a lui Despot vezi Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basiliscus Heraklides zis Despot Vodă cu capii reformațiunii... și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei*, București, 1927, extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., Seria III.

⁴ „Sic alienatis omnium animis, cum sacerdotcs, omnibus injuriis expositis, sacrorum causam non desererent, sed monendo hortandoque nobiles ad tuendam quam a majoribus acceperant religionis fidem accenderent...”, Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota*, la Legrand, *op. cit.*, p. 181.

⁵ „...ha condotto un grcco dotto per ordinar nove leggi politiche”. Veress, *Documente*, I, p. 223.

⁶ *Mélanges d'histoire générale*, Cluj, II, p. 408, la Al. Grecu, *Răscoala țăranilor în Moldova în anii 1563—1564 în Studii*, VI (1953), 2, p. 209; autorul consideră că cuvintele lui Despot s-ar referi la țărani, al căror concurs l-ar fi așteptat; dar în afara faptului că izvoarele timpului folosesc un termen mult mai precis atunci când e vorba de țărani (rustici, agricole) nu se explică de ce țărănimia, care a fost greu lovită de politica fiscală a lui Despot și care s-a și răsculat împotriva domnului din această pricină, ar fi acționat acum în sprijinul lui; nu există nici un izvor care

Sommer a povestit cu amănunte întinderea măcelului care a lovit, după prăbușirea lui Despot, mai ales în această lume a târgurilor¹. Și cronica armenilor din Camenița reîncepe acum lamentația, întreruptă scurt timp în vremea domniei lui Despot: „Iar acest Tomșa a fost un om spurcat și rău; el a făcut să piară o mulțime de oameni nevinovați în cele mai mari cruzimi; pe un călugăr Ioan, poreclit Zur-Cădag (Căciulă-Strimbă), om liniștit și nevinovat, a pus să-l spînzure de o grindă; pe voitul armenilor numit Hacires, om bun și de treabă, deasemenea l-a spînzurat și odată cu dînsul trei femei armene cu copiii lor mici, cu judecată crudă și nedreaptă”².

Politica inițiată de Ștefan Rareș, continuată de Alexandru Lăpușneanu și întreruptă de Despot, era reluată acum de succesorul acestuia.

Frământările legate de progresele reformei în răsăritul Europei, nu au încetat în Moldova odată cu căderea lui Despot, dar domnia acestuia a reprezentat momentul cel mai însemnat din istoria reformei în Moldova. Prima epocă a istoriei protestantismului în Moldova s-a încheiat mai târziu, în vremea domniei lui Petru Șchiopul, cînd, pe pămîntul țării și-a făcut apariția un personaj nou, reprezentant al curentului de reacție catolică: misionarul iezuit³.

În încheiere se pot desprinde următoarele constatări: reforma luterană a pătruns foarte de timpuriu în Moldova; ea nu și-a limitat acțiunea la populația străină de aici, ci a încercat să cîștige și populația românească; eforturile de convertire a romînilor au fost paralele celor depuse în Transilvania, dar sînt atestate documentar anterior; progresele reformei în răsăritul Europei în general, și în Moldova în special, și întreaga situație izvorîtă din acest fapt, au provocat reacția statului moldovenesc și au dat naștere unei politici de prigonire a „erezilor” în general, politică ce s-a prelungit sub mai multe domnii; momentul culminant al progresului reformei în Moldova îl reprezintă domnia lui Despot-vodă, prin care s-au realizat în același timp încercările imperiului habsburgic de a integra Moldova în sistemul său politic și triumful protestantismului în această țară; în sfîrșit, întreaga acțiune a acestui curent în Moldova e legată de un moment însemnat din istoria târgurilor moldovenești și constituie fără îndoială, cea mai însemnată manifestare socială și politică a acestora în veacul al XVI-lea.

să afirme că țărani moldoveni s-au pus în mișcare pentru a-l salva pe Despot; în schimb există multiple știri, din izvoarele cele mai de încredere, din care rezultă atașamentul târgurilor față de domn.

¹ Sommer, Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 46—48, 118; vezi și M. N. Burgehele, *op. cit.*, p. 796—797.

² H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 10.

³ În 1588 Petru Șchiopul anunța clerului catolic: „Già a voi ho dato e libertà di incarzerar gli eretici. . .”; Chiril Karalewskij, *Relațiunile dintre domnii romîni și sîntul scaun în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *Revista catolică*, II (1913), p. 54.

МОЛДАВИЯ В ПЕРИОД РЕФОРМАЦИИ

К ИСТОРИИ МОЛДАВСКОГО ОВЩЕСТВА XII ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Идеи реформации нашли себе благоприятную почву для экспансии не только в Центральной и Западной Европе, но и в некоторых странах Восточной Европы раньше, чем этого можно было ожидать. Известно, как быстро распространилась реформация в Польше и Трансильвании, но до сих пор не было известно, насколько быстро после своего возникновения движение Лютера нашло себе приверженцев в Молдавии среди городского населения этого княжества. Документ, опубликованный несколько лет назад в Польше в коллекции *Acta Tomisiana*, т. XIV, стр. 203, проливает свет на этот эпизод в истории Молдавии XVI века. В этом документе от 11 марта 1532 года говорится о том, что некий „доктор” из Молдавии, имя которого осталось неизвестным, вызванный Мартином Лютером, прибыл в Виттенберг и намеревался выпустить на трехязыках, в том числе и на румынском, печатное издание евангелия и послание апостола Павла. Согласно другим сведениям доказано, что около 1540 года католическое население (венгры, саксы) молдавских городов перешло в протестанство.

Попытка привлечь на сторону новой доктрины румынское население путем перевода на румынский язык церковных текстов вызвала реакцию молдавской государственной власти и дала начало политике гонения на „ереси” (протестанскую и армянскую) в Молдавии во времена правления Стефана Рареша (1551—1552) и Александра Лăпушняну (1552—1561). Следовательно, уже известная попытка Деспота навязать княжеству новую веру основывалась на прецедентах. При поддержке политики Габсбургов (постоянно стремившихся после Могача включить Молдавию в свою политическую и военную систему) и в согласии с протестанским польским дворянством, находившимся в те времена в тесной связи с Габсбургами, Деспоту удалось стать во главе Молдавии (1561—1563). С самого начала своего правления он отказался от политики своих предшественников — политики гонения на ереси — и повел активную политику поддержки протестантизма. В связи с этим весьма замечательно то, что единственной категорией населения, неизменно верной новому господарю, было городское население, сильно пострадавшее позже от боярской и клерикальной реакции, последовавшей за падением Деспота и возобновившей политику религиозных преследований, которую проводили прежние господа.

Распространение протестантизма в Молдавии и деятельность Деспота связаны с важным моментом в истории молдавских городов.

LA MOLDAVIE AU TEMPS DE LA RÉFORME

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DE LA SOCIÉTÉ MOLDAVE AU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les idées de la Réforme ont trouvé d'emblée un terrain propice, non seulement en Europe centrale et occidentale, mais encore dans certains pays est-européens. L'on sait assez combien furent rapides les progrès de la Réforme en Pologne et en Transylvanie. On ignorait par contre jusqu'ici les adhésions de première heure que le mouvement de Luther suscita en Moldavie dans la population des villes. Un document publié il y a quelques années en Pologne, dans la collection des *Acta Tomiciana* (t. XIV, p. 203), apporte la lumière sur cet épisode inconnu de l'histoire de la Moldavie du XVIe siècle. Ce document, daté du 11 mars 1532, nous apprend l'arrivée à Wittenberg, sur l'invitation de Martin Luther, d'un „docteur” anonyme de Moldavie, dans le dessein d'y faire imprimer en trois langues, dont le roumain, une traduction des Évangiles et des Épîtres de Paul. D'autres renseignements attestent qu'aux environs de l'an 1540, la population catholique des villes moldaves, composée de Hongrois et d'Allemands, était d'ores et déjà acquise au protestantisme.

Cette tentative de gagner à la nouvelle doctrine la population roumaine à l'aide des textes religieux traduits en roumain, provoqua la réaction de l'Etat moldave et suscita, sous les règnes de Ștefan Rareș (1551—1552) et d'Alexandru Lăpușeanu (1552—1561), une politique de répression des „hérésies” (protestante et arménienne). La tentative bien connue de Despot d'imposer à la province moldave la nouvelle religion se fondait donc sur des antécédents. Avec le concours de la politique des Habsbourgs (qui, après la défaite de Mohács, se sont constamment appliqués à englober la Moldavie dans leur système politique et militaire), et de connivence avec la noblesse protestante de Pologne qui, à cette époque, entretenait d'étroits rapports avec les Habsbourgs, Despot réussit à conquérir la Moldavie (1561—1563). Dès le début de son règne, il rompit avec la politique de répression des „hérésies” qui avait été celle de ses prédécesseurs et adopta une politique de protection active du protestantisme. À ce propos notons ce fait significatif que la population des villes fut seule à témoigner une fidélité constante au nouveau voïvode. Aussi, après la chute de Despot, eut-elle fort à souffrir de la réaction de la noblesse et du clergé, qui reprirent la politique de persécution, des voïvodes précédents.

Les progrès du protestantisme en Moldavie et l'entreprise de Despot se rattachent à un moment important de l'histoire des villes moldaves.

RĂSCOALELE ÎN EVUL MEDIU

CONSIDERAȚII GENERALE ÎN LUMINA TEZELOR MARXISM-LENINISMULUI *

DE

M. BERZA

Indicarea problemelor esențiale ridicate de răscoalele medievale nu se poate face fără de a se da răspuns mai întâi la întrebarea : ce înțelegem prin răscoală ?

Luată în sensul ei cel mai larg, răscoala e un protest violent, o ridicare la arme împotriva orînduirii existente, o luptă colectivă și fățișă a asupriților împotriva asupritorilor, a claselor exploatate împotriva clasei dominante, care deține mijloacele de producție și puterea în stat. Cu toată evidența ei, această definiție nu e însă suficientă. Pentru a determina într-adevăr cuprinsul noțiunii de răscoală, se impune încă raportarea la categoria revoluție.

Din șirul infinit de ridicări armate, de intensitate diferită, de durată deosebită, de arii geografice mai largi sau mai restrînse, pe care le-a cunoscut istoria, revoluții sînt numai acele ce se desfășoară în condiții obiective permițînd trecerea de la o orînduire la alta, prin preluarea puterii politice de către clasa revoluționară, legată de noul mod de producție și lichidarea vechii baze economice și a suprastructurii determinate de aceasta. „Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor — scria Marx în Prefața la *Contribuții la critica economiei politice* — forțele materiale de producție ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente sau, ceea ce nu este decît expresia lor juridică, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se prefac în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială”¹. Dar — adaugă Marx — „o formație

* Text prezentat la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în ședința din 15 ianuarie 1958 a cercului de materialism istoric, în ciclul de referate despre „categoria revoluție”.

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., J.S.P.L.P., 1955, p. 371.

socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție pentru care ea este destul de largă, și noile relații de producție, superioare, nu apar niciodată înainte de a se fi copt chiar în sinul vechii societăți condițiile lor materiale de existență”¹.

Aceste constatări universal valabile impun două concluzii: una de ordin general și alta privind direct cercetarea ce ne propunem să întreprindem. Cea dintâi este că răscoala — indiferent de orînduirea în care se desfășoară ea — are drept caracteristică — alături de acele care spuneam că țin de evidență, în sensul că sînt material vizibile în cursul desfășurării ei — existența unei situații obiective, datorită căreia nu este posibil să triumfe o nouă orînduire socială. De aici, din existența condițiilor obiective pentru una sau alta din aceste categorii de mișcări, derivă faptul că ridicări armate de cea mai mare violență și extindere nu depășesc stadiul răscoalei, pe cînd, alte ori, mișcări în aparență eșuate, dar ale căror țeluri se împlinesc, măcar în parte, în perioada imediat următoare — cum este cazul acelor de la 1848 din țările noastre — pot fi socotite, totuși, ca revoluții.

Cea de-a doua concluzie e că, prin firea lucrurilor, evul mediu nu a putut cunoaște decît răscoala, ca forma cea mai înaltă a luptei de clasă. În momentul în care elementele noii orînduiri s-au dezvoltat suficient în sinul acelei vechi pentru a putea avea o revoluție, sîntem — cel puțin în ce privește teritoriul pe care s-a petrecut acest fenomen — la limita însăși a orînduirii feudale.

Dacă feudalismul, în cursul dezvoltării lui și pînă la acest prag al morții, nu a putut depăși, în ce privește lupta de clasă, stadiul răscoalei, aceasta nu înseamnă că înfățișarea răscoalelor medievale ar avea un caracter uniform. Ea este dimpotrivă deosebit de variată, varietate derivînd din ansamblul condițiilor de moment și din complexitatea pe care o dobîndește la un moment dat structura societății feudale.

Desigur că cele două clase fundamentale ale evului mediu luat în generalitatea lui, și al căror antagonism este antagonismul esențial al orînduirii feudale, sînt clasa șerbilor și aceea a stăpînitorilor de pămînt. Dar, începînd din veacul al XI-lea înainte, tabloul social se nuanțează din ce în ce mai mult. Pierzîndu-și caracterul eminent rural, societatea feudală se îmbogățește cu elemente urbane din ce în ce mai numeroase, iar în sinul acestora o diferențiere tot mai accentuată are loc. Patriciatul orășenesc, meșteșugăria și, în cazul centrelor care cunosc mai de timpuriu relațiile de producție capitaliste, anteproletariatul, vin fiecare cu interesele lor de clasă, pentru a face din ce în ce mai complexă desfășurarea luptelor sociale. Diferențierile se produc și în sinul masei țărănești, nu atît în privința statutului juridic, care e pînă la urmă un element secundar, cît într-aceea a stării de avere și a ansamblului relațiilor cu stăpînii pămîntului. Diferențele de interese se accentuează și în sinul clasei stăpînitoare, între feudalitatea laică și aceea eclesiastică și, mai departe, între straturile diferite ale

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 371—372.

feudalității, ceea ce explică participarea adesea a unor elemente mic nobiliare la răscoalele țărănești.

Acestei structuri puternic diferențiate a societății feudale în ultimele ei veacuri, îi corespunde varietatea țărilor pe care și le propun răscoalele medievale și a mediurilor în care se desfășoară ele. Asupra acestor aspecte va trebui însă să revenim, fie când vom vorbi de cauze, fie când ne vom opri asupra programelor. Este neîndoielnic, pe de altă parte, că oricât de numeroase categorii de răscoale am desluși în evul mediu, acele mai importante prin amploare, durată și arie de extensiune rămân răscoalele țărănești. Lucru firesc, de altminteri, țărănimea fiind nu numai clasa cea mai numeroasă, dar și principalul producător de bunuri în orînduirea feudală și astfel clasa fundamental opusă clasei stăpînitoare. Calitățile de durată, amploare și, mai ales, extensiune geografică ale răscoalelor țărănești sînt totuși calități dobîndite la un moment dat în desfășurarea istorică. Ele sînt cunoscute îndeosebi din veacul al XIV-lea înainte, și la mijloc nu poate să fie doar o iluzie a noastră, o impresie derivînd din natura izvoarelor, care devin bogate tocmai începînd din această vreme, ce ne-a lăsat mari depozite de arhive și a cunoscut o istoriografie de un caracter mai larg. Supuse la o critică stăruitoare, izvoarele epocii anterioare vor mai avea desigur multe fapte de dezvăluit istoricului în acest domeniu. Totuși, diferențele față de marile răscoale ale veacului al XIV-lea nu vor putea să nu iasă și mai bine în evidență. Atunci, unde trebuie să căutăm explicația dobîndirii noilor caractere de către răscoala țărănească? Cauzele sînt numeroase și se leagă între ele, fiind doar fețele aceluiași proces: ieșirea din localismul implicat de dominația economiei naturale; transformările intervenite în situația țărănimii în cursul primelor veacuri ale mileniului nostru, între care trecerea la renta în bani a fost generatoarea de atît de puternice urmări; progresele centralizării de stat, care corespund ieșirii din localismul economic, creînd un cadru administrativ și politic favorabil extensiunii ariei răscoalelor — iată cîțiva dintre factorii care ne dau explicația căutată.

Cauza generală a răscoalelor medievale este ușor de definit. Ea constă în exploatarea la care e supusă o clasă din partea altei clase. Dar pornind de la această teză clasică sîntem datorii să mergem mai departe. Exploatarea e un fenomen continuu, și dacă lupta de clasă a exploataților împotriva exploataților are și ea același caracter de permanență, formînd însăși „istoria tuturor societăților de pînă azi”¹, înfățișarea răscoalei nu o ia totuși — oricît de frecvente ar fi aceste ridicări în masă — decît în mod excepțional. Care sînt circumstanțele deosebite, în care masele exploatare se ridică, în această permanență a luptei lor de clasă, la forma superioară a răscoalei? Se va conveni că, aici, răspunsul devine foarte dificil și numai o largă analiză a întregului material documentar, condusă cu rigoare metodologică, ne va duce la explicațiile cuprinzătoare de care avem nevoie.

¹ K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere alese în două volume*, Buc., E.S.P.L.P., 1955, vol. II, ed. a II-a, p. 11; vezi și explicația lui Engels că e vorba, natural, de societatea împărțită în clase, *ibid.*, p. 11, n. 2.

Natural, trebuie deosebit mai întâi motivul imediat — pretextul, am putea zice — al răscoalei, de cauza sa adevărată. Acel dintîi ne apare îndeobște ca datorat unei sarcini suplimentare, care declanșează la un moment dat revolta. În răscoala Flandrei maritime, începută în 1323, avem a face cu dările grele puse în vederea despăgubirilor cerute de regele Franței; cauza imediată a Jacqueriei stă, după multe izvoare, în surplusul de stoarcere a țărănimii, cauzat de măsurile luate în vederea întăririi castelurilor feudale; în 1381, răscoala țărănimii engleze condusă de Wat Tyler izbucnește în urma impunerii unei noi capitații, pentru continuarea războiului cu Franța; țărănimea ardeleană pornește în 1437 la luptă în urma cererii episcopului Lepeș de a se plăti dările față de biserică într-o monedă nouă, mai puternică.

Dar aici avem numai ultima picătură, care umple paharul. Obligațiile noi vin totdeauna în momente în care situația revoluționară pre-există, și cauzele acesteia sînt mai adînci. Să luăm și aici cîteva exemple. Unele răscoale se petrec atunci cînd procesul de aservire a maselor țărănești e în curs de desfășurare. Astfel avem, de pildă, în vremea lui Carol cel Mare și a urmașilor săi, mișcările de pe domeniile episcopilor de Reims și Mainz și răscoala „Stelling” a țăranilor saxoni din 841—842, sau la începutul secolului al XIII-lea, răscoala frisonilor, reprimată de episcopul de Bremen și de feudalii germani prin organizarea unei așa-numite „cru-ciade”.

Și cel de-al doilea val de șerbie — iobăgia a doua — abătut asupra țărănimii din Europa centrală și răsăriteană la date diferite, dezlănțuie aceleași reacțiuni violente. În Germania, dacă războiul țărănesc din 1525 reprezintă încheștarea supremă, el a fost precedat, vreme de mai multe decenii, de o serie întreagă de mișcări, analizate de Engels în lucrarea sa clasică¹. Înfrîngerea oștilor țărănești de către armatele principilor, în 1525, va deschide drum larg instaurării celei de-a doua iobăgii.

Alte răscoale țărănești se plasează în momente în care șerbia se afla pe panta coboritoare. Astfel e cazul, de pildă, al Jacqueriei. Izbucnirea ei, în 1358, vine într-o vreme cînd soarta țărănimii franceze, după ce cunoscuse o curbă ascendentă, se înrăutățise în curs de cîteva decenii. Dezvoltarea schimburilor comerciale, cu corolarul lor, trecerea de la renta în produse la renta în bani, transformase vechile relații de caracter patriarhal dintre țăranii dependenți și stăpînitorii pămîntului, în relații de exploatare în vederea cîștigului de bani². Mișcarea de colonizare internă, desfășurată în primele veacuri ale celui de-al doilea mileniu, își atinsese și ea limitele posibile în condițiile vremii, astfel că țărănimea, al cărei număr crescuse

¹ F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 67—84.

² „Dar renta în bani, ca formă transformată a rentei în produse și în opoziție cu aceasta, este ultima formă și totodată forma de descompunere a celui fel de rentă funciară pe care l-am examinat pînă acum, și anume renta funciară ca formă normală a plusvalorii și a supra-muncii neplătite ce urmează a fi prestată pentru proprietarul condițiilor de muncă... Odată cu renta în bani, tradiționala relație de drept cutumiar dintre producătorii direcți dependenți [Untersassen] care posedă și lucrează o parte a pămîntului, și proprietarul funciar, se transformă în mod necesar într-o relație contractuală pur bănească, stabilită de normele precise ale legii pozitive” (K. Marx, *Capitalul*, vol. III, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 751).

în acest răstimp, se vedea rămasă la dispoziția unor stăpîni cu pretenții tot mai mari. Criza monetară, care depreciază valoarea rentei în bani, într-o vreme cînd viața devenea din ce în ce mai scumpă și pretențiile de lux ale nobilimii erau în creștere, împingea pe stăpînitorii de pămînt la căutarea unor noi izvoare de venituri, prin repunerea în uz a unor obligații căzute de mult în desuetudine, corvezi, redevențe în natură, cu atît mai exasperante pentru țăran cu cît scăpase o dată de ele. Trebuie adăugate, pentru a avea o schiță mai completă a situației țărănimii franceze în preajma Jacqueriei, dezvoltarea fiscalității de stat, datorită, pe de o parte, procesului însuși de centralizare, iar pe de alta, greutăților lungului război cu monarhia engleză; dezvoltarea paralelă, în cursul veacului al XIV-lea, a fiscalității pontificale; contribuțiile extraordinare impuse tot mai frecvent de marii feudali, ravagiile războiului și ale bandelor de mercenari și cheltuielile răscumpărării din captivitate a seniorilor luați prizonieri de englezi.

Dezvoltarea sarcinilor bănești, atît față de seniori cît și față de biserică, se regăsește și între cauzele mișcării husite. „Ajutorințele” — impuneri în bani — cerute tot mai frecvent de stăpîni oamenilor dependenți la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor, fac să se nască dictonul: „pentru pan ajutorință iar pentru ceilalți pieire”. Aici, însă, după cum se știe, lupta socială se împletește cu o luptă națională anti-germană, ceea ce-i face pe Marx și Engels să definească mișcarea revoluționară husită drept „un război țărănesc național ceh, cu caracter religios, împotriva nobilimii germane și a puterii supreme a împăratului german”¹.

Trecerea la renta în bani se face simțită și în originile răscoalei engleze, din 1381. Întilnim chiar, în Anglia primei jumătăți a veacului al XIV-lea, o convertire foarte semnificativă a rentei în muncă în rentă în bani: în multe cazuri, deși seniorul continua să-l constrîngă pe șerb la efectuarea clăcii, îl silea să o achite în bani atunci cînd nu simțea nevoia clăcii efective. Ciuma neagră din 1348—1349 aduce, prin imensa mortalitate pe care o cauzează, o goană după mina de lucru și o scumpire a acesteia, căreia îi corespunde o scumpire generală a vieții. Clasa stăpînitoare intervine, și prin „statutul muncitorilor” din 1340—1351² se fixează, sub amenințarea celor mai grave pedepse, o scară a salariilor la prețurile joase dinaintea ciumei. În același timp, stăpînii de domenii, fie că arendează loturile pe termen scurt — chiar de un an — cu creșterea arenzii de fiecare dată, fie că silesc pe țărăni rămași pe domenii la împlinirea riguroasă a tuturor sarcinilor șerbiei, sarcini devenite cu totul insuportabile, atît față de stadiul de dezvoltare ajuns de țărănimea engleză la mijlocul veacului al XIV-lea, cît și în raport cu noile condiții create de ciuma neagră. Drepturile de justiție ale seniorilor sînt folosite mai mult ca oricînd drept un instrument de exploatare; pe unele domenii, în decurs de trei ani, valoarea amenzilor impuse s-a triplat. Instrumentele de tortură funcționează din plin. Stoarcerii de către seniori i se adăugau și în Anglia — ca

¹ *Lupta revoluționară în Ungaria*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. VII (ed. rusă), p.275.

² Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 734. O ordonanță cu un cuprins similar este dată și în Franța, de către regele Ioan în anul 1351.

și în Franța — dijmele bisericesti și o sporire continuă a fiscalității de stat, legată de operațiile Războiului de 100 de ani.

O analiză mai adâncă ar trebui fără îndoială să meargă mult mai departe, la cercetarea diversității condițiilor locale din ansamblul ariei de extindere a unei răscoale și a modului cum acționează aceste condiții locale, uneori atât de diferite. Pentru a rămînea la exemplul englez, între cele două principale centre ale răscoalei, comitatele Essex și Kent, existau mari deosebiri. În Essex, sarcinile servile erau deosebit de grele, pe cînd în Kent șerbia era relativ rară. La fel în Hertfordshire, în Suffolk și în Norfolk. Ar trebui de altminteri analizată și situația specifică a diferitelor straturi ale țărănimii, care participă la răscoală în același cadru teritorial, ceea ce fără îndoială că nu se poate face aici. Păstrîndu-ne la liniile generale, se poate afirma că o mare răscoală țărănească izbucnește într-o perioadă de schimbare a condițiilor obișnuite de viață ale țărănimii, fie că este vorba de atacul împotriva obștilor libere și dezvoltarea relațiilor feudale, fie că, dimpotrivă, țărănimea se află în cursul procesului de eliberare din șerbie, cînd, în bună parte în urma progreselor economiei de marfă-bani — care determină, de altminteri, însăși dizolvarea șerbiei — intervine o înăsprire mai mult sau mai puțin bruscă a stării țărănimii, sau se creează situații în care țărănimea simte mai viu propria sa stare de exploatare.

Aceste momente coincid de obicei cu momente de criză a statului, ca reflex al crizei clasei dominante pe care statul o reprezintă și o apără în interesele ei. Este cunoscută definiția dată de Lenin „situației revoluționare”, în care se disting „trei simptome principale: 1) Neputința claselor stăpînitoare de a-și menține dominația într-o formă neschimbată; o criză sau alta a «vîrfurilor», criza politicii clasei stăpînitoare, care provoacă o spărtură prin care răbufnește nemulțumirea și revolta claselor asuprite. De obicei, pentru ca revoluția să izbucnească, nu e de ajuns ca «păturile de jos să nu mai vrea» să trăiască ca înainte, ci mai e necesar ca «vîrfurile să nu mai poată» trăi ca înainte. 2) O înăsprire mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și a mizeriei claselor asuprite. 3) O însemnată creștere, în virtutea cauzelor menționate, a spiritului combativ al maselor, care în epoca «pașnică» se lasă jefuite în liniște, iar în vremuri de vîltoare sînt împinse atât de întreaga conjunctură a crizei, cît și de «vîrfurile» înseși, să acționeze independent pe arena istoriei”¹.

Aceste trăsături ale situației revoluționare, așa cum au fost definite de Lenin pentru precizarea condițiilor de izbucnire a revoluțiilor, rămîn valabile, după cum s-a văzut și pînă acum — natural, cu ținerea prezentă a diferențelor dintre răscoale și revoluții — și pentru condițiile de izbucnire a celor dinții. O „criză a politicii claselor stăpînitoare” se verifică și în studiul genezei acestora. Astfel, în Franța, Jacqueria izbucnește în epoca de anarhie care urmează după dezastrul de la Poitiers; răscoala engleză ia naștere într-o vreme în care Anglia pierduse aproape

¹ V. I. Lenin, *Falimentul internaționalei a II-a*, în *Opere*, vol. 21, Buc., Ed. P.M.R., 1952, p. 202; vezi și idem, „Stîngismul” — boala copilăriei comunismului, în *Opere*, vol. 31, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 68.

toate posesiunile de pe continent, iar coastele sale erau atacate de corsarii francezi; în Cehia, criza socială se împletește cu criza politică determinată de succesiunea regelui Vaclav.

Dacă de la problema cauzelor trecem la aceea a programelor de luptă, și aici definiția cea mai generală este și cea mai ușoară. Răscoalele medievale, deși nu sînt capabile să promoveze în locul orînduirii feudale o nouă orînduire, totuși tind să desființeze în mod violent relațiile de producție feudale, să suprimă dominația feudalității laice și eclesiastice, să nimicească pe nobili în însăși persoana lor fizică, pentru a se asigura suprimarea dominației lor de clasă. În timpul răscoalei din Flandra maritimă, oricine nu se vedea că trăiește din munca mîinilor lui, era socotit suspect și tratat ca atare. La izbucnirea Jacqueriei, Froissart povestește că unii din țărani adunați spuneau că „toți nobilii din regatul Franței... trădau țara și era bine ca toți să fie nimiciți”. La care mulțimea răspundea în cor: „Zice adevărat, zice adevărat. Blestemat fie acela din vina căruia va mai rămînea vre-un nobil”. Acesta este însă, de bună seamă, programul maximal. De el se leagă aspirațiile egalitariste ale mulțimii, care se vădese în cele mai multe dintre răscoale. În răscoala flamandă se spunea că „toți ar trebui să aibă deopotrivă unii ca alții”. În timpul mișcării husite, taboriții practică comunitatea de bunuri după regula: „În Tabor nu există nimic al meu, nimic al tău, ci toți au în mod egal”. Adamiții împing comunitatea de bunuri pînă la o formă totală. Dar, după cum arată Engels, „abia la Münzer aceste idei comuniste embrionare devin expresia năzuințelor unei fracțiuni reale a societății, abia la dînsul ele sînt formulate cu oarecare precizie. Începînd de la dînsul, le vom regăsi în orice mare mișcare populară, pînă cînd, încetul cu încetul, ele se vor contopi cu mișcarea proletară modernă...”¹.

Dar problema comunității de avere și a suprimării diferențelor sociale e strîns legată de aceea a ereziei religioase. Este bine cunoscut veșmintul religios pe care-l capătă în tot cursul evului mediu revendicările sociale, ceea ce face ca, pînă la revoluția burgheză din Franța — „cea dintîi care a lepădat complet mantia religioasă și care a dat lupta fățiș pe teren politic”² — chiar revoluțiile din Țările de jos și din Anglia să mai îmbrace într-o măsură mai mare sau mai mică această haină a religiei. Engels a distins erezia păturilor bogate orașenești de aceea „țărănească-plebeiană”, care, aceasta din urmă, „întovărășea aproape întotdeauna o răscoală”³. Erezia țărănească plebeiană „cerea restabilirea raporturilor de egalitate existente între membrii comunității religioase în timpul creștinismului primitiv și recunoașterea acestei egalități ca normă și în viața laică a cetățenilor. Ea a preconizat ca „egalitatea fiilor domnului” să fie extinsă încît să se ajungă la o egalitate cetățenească și, în parte, chiar la o egalitate de avere”⁴. Fracțiunea plebeiană,

¹ F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52—53.

² Idem, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 111.

³ Idem, *Războiul țărănesc german*, p. 50.

⁴ *Ibidem*, p. 51.

„complet lipsită de avere, trebuia să pună sub semnul întrebării instituțiile, concepțiile și ideile comune tuturor formelor societății întemeiate pe antagonisme de clasă”¹.

În cele spuse pînă acum, avem a face fie cu tendințe de caracter cu totul general, fie cu programul aripei cele mai radicale din diferitele mișcări, în practică, deci, al unei minorități. Pe lângă aceste aspirații maxime, se afirmă însă, în cursul răscoalelor, programe definite, limitate la stabilirea unor noi raporturi între clase, fără de răsturnarea a ceea ce se numea de către clasele dominante „întreaga ordine socială”. Aceste programe sînt determinate de natura intereselor diferitelor grupuri de participanți, de raporturile de forță dintre aceste grupuri și de raporturile de forță dintre ansamblul răscolăților și clasa antagonistă. În același timp, în cursul mișcării, cînd ea are durată, programele suferă transformări. Tendința normală e de radicalizare a programelor, pe măsură ce răscoala se adîncește și cîștigă în durată. Dar sînt și cazuri cînd evoluția merge invers, cînd asupra mișcării luate în ansamblul ei se exercită influența elementelor cu o situație economică mai bună și o poziție socială mai favorabilă, înclinate prin aceasta spre compromis, dacă nu și spre trădare. Nu trebuie uitat de asemenea că o victorie mai categorică sau mai îndoielnică poate schimba programul de revendicări imediate și că noi avem îndeosebi posibilitatea de a cunoaște programele de revendicări în formulările obținute cu prilejul tratativelor dintre părți. Astfel, de pildă, în răscoala de la Bobilna, care după cum s-a arătat de curînd, a avut în ansamblul ei un mers ascendent, culminînd în ultima sa fază, acordul din octombrie, împlinește cerinți mult mai mici ale țărănimii decît acel din iunie. Chiar atunci cînd nu e vorba de programul pe care l-am numit ideal, programele cele mai radicale sînt firește acele ale fracțiunii numite de Engels „țărănească-plebeiană”, datorită tocmai poziției ei de clasă în societatea feudală. Dacă, în cursul răscoalei engleze, în întrevederea de la Mile-End revendicarea cea mai însemnată este desființarea șerbiei, în cea următoare, de la Smithfield, se cere pe lângă acest punct — care, natural, rămîne — abrogarea legislației îndreptate împotriva muncii salariate, confiscarea pămînturilor clerului și împărțirea lor la țărani, suprimarea privilegiilor seniorilor și înapoierea pămînturilor obștilor, uzurpate de aceștia.

La începutul războiului țărănesc german, revendicările din „cele 12 articole”, expresie a partidului moderat și împăciuitor — abolirea șerbiei, a dreptului de vinat și pescuit, a mîinii moarte, reducerea corvezilor și a redevențelor și înapoierea pămînturilor comunale uzurpate — se opun „scrisorii program”, care cuprindea țelurile de reformă radicală ale partidului revoluționar, formulate sub inspirația lui Thomas Münzer.

Obiective și mai limitate urmăresc de obicei răscoalele circumscrise la lumea orășenească. Natural că și aici pot fi deosebite numeroase categorii de răscoale, după caracterul stratificării sociale din felurile așezări, ieșită din natura însăși a activității economice desfășurate înăuntrul

¹ F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52.

acestora. Foarte frecvente sînt răscoalele meșteșugărești, îndreptate împotriva patriciatului urban, care stăpînea orașele, fixînd nu numai repartiția dărilor, dar și controlînd activitatea breslelor. De aici obiectivul principal care se impune acestor răscoale : răsturnarea conducerii orașenești în ființă și trecerea puterii în mîinile organizațiilor de breaslă. Astfel este cazul, de pildă, la Liège, unde încercări de răscoală există încă de la mijlocul veacului al XIII-lea, pentru ca mișcarea să capete deosebită intensitate la începutul celui următor. Cu succese alternante, ea este reluată vreme de mai multe decenii, încheindu-se abia în 1384, cu abdicarea patriciatului de la conducere, care rămînea în seama breslelor. Nu mai puțin durează lupta între bresle și patriciat la Colonia, unde ea se termină de asemenea cu triumful celor dîntii. Nu e cazul să insistăm asupra a ceea ce a însemnat în cele din urmă acest triumf.

Avem, în afara categoriei bogate a celor din perioada mișcării comunale și — îndeosebi în ce privește orașele italiene, — chiar din perioada precomunala, și răscoale orașenești îndreptate împotriva clasei dominante, nobilimea, și a statului feudal, cum e, de pildă, răscoala Parisului din 1356—1358. Înfăptuită de masele pariziene, care-i fac forța, ea e condusă însă de virfurile orașenești în frunte cu Etienne Marcel, care-și propun lărgirea influenței păturii înstărite în viața statului, prin transformarea adunărilor de stări în adevărate organe de conducere, și trecerea acestui patriciat la situația de clasă dominantă.

Mai radicale sînt răscoalele orașenești acolo unde avem a face cu dezvoltarea unei industrii de export, cum este, în evul mediu, îndeosebi aceea a postavurilor, în cadrul căreia meșteșugarii sînt transformați în salariați cu bucata ai negustorilor-antreprenori, ca în marile centre flamande, sau se organizează chiar ateliere manufacturiere, în care-și desfășoară activitatea un anteproletariat numeros, cum sînt ciompii florentini. De fapt, în acest din urmă caz, într-o vreme cînd societatea europeană în ansamblul ei și chiar, în mare parte, aceea italiană sînt încă feudale, ne aflăm în fața unei situații cu totul speciale, de depășire oarecum a timpului. Avem a face cu o enclavă ținînd de o orînduire viitoare, în care relații de producție deosebite generează un nou tip de luptă de clasă. Din păcate, ignorăm programul de guvernămînt al ciompilor. Dacă în faza alianței cu „popolo minuto”, ei se mulțumesc cu participarea la conducerea orașului-stat, eliberarea de sub autoritatea breslei linii și crearea unei bresle proprii — triumful lor din 20 august 1378, care ar fi putut să ne dezvăluie programul lor integral, a fost urmat, după doar cîteva ceasuri, de coaliția tuturor păturilor contrarevoluționare, care a nimicit în scurt timp veleitățile de conducere ale ciompilor.

Am vorbit pînă acum în mod separat de răscoalele țărănești și de acele orașenești. În fapt, ele se petrec de obicei în legătură unele cu altele. Se pune deci problema alianțelor stabilite în cursul luptei, care dau tocmai caracterul complex al răscoalelor medievale. Alianța cea mai firească este aceea între țărănime și păturile sărace ale orașelor sau, acolo unde ele există, elementele de anteproletariat. Firească și, în fapt, și frecventă, această alianță nu e totuși decît una dintre acele care au existat în realitate. Astfel, de exemplu, în timpul cruciadelor împotriva Cehiei,

cînd tabăra reacțiunii cuprindea pe marii feudali cehi și germani, clerul înalt și patriciatul orășenesc german, lagărul taboriților, format din elemente țărănești și plebeiene, și acel calixtin, al nobilimii cehe și orășenilor cu stare, reușesc, în fața primejdiei, să stabilească o unitate de acțiune. În timpul Jacqueriei, țărani răsculați se aliază cu păturile orășenești din unele mici centre și mai cu seamă cu răsculații parizieni conduși de Etienne Marçel, care, la rîndul lor, erau aliații unei facțiuni feudale, avînd în frunte pe regele Navarrei, Carol cel Rău. În luptele care împart, la începutul veacului al XIV-lea, în două tabere dușmane pe țesătorii din orașele flamande și patriciatul care, în același timp, îi domina economicește și politicește, se formează alianțe curioase la prima vedere, dar explicabile în lumina circumstanțelor momentului. Patriciatul arborează florile de crin ale casei regale franceze, într-o vreme cînd Filip al IV-lea cel Frumos urmărea anexarea Flandrei la domeniul regal, pe cînd țesătorii luptau sub emblema leului casei domnitoare flamande, de vreme ce contele de Flandra urmărea reducerea privilegiilor patriciatului și centralizarea posesiunilor sale. În bătălia de la Courtrai, țesătorii vor înfrînge oastea feudală franceză, venită în ajutorul patriciatului, avînd în fruntea lor pe fiu și nepotul contelui de Flandra. Ceea ce nu va împiedica de altminteri pe acești mari feudali de a încheia apoi pace cu regele Franței fără a-și consulta aliații.

Încheind considerațiile asupra alianțelor care se stabilesc în cursul răscoalelor, trecem, în această schițare fugară, la altă problemă, anume aceea a modurilor de acțiune.

În răscoalele țărănești, care cunosc cea mai largă desfășurare teritorială și rîmîn, cum am mai spus, principalele manifestări ale luptei de clasă în sînul societății feudale, pot fi distinse două tendințe, una centrifugă și alta centripetă. Avem, adică, o tendință de fărîmîtare în acțiuni locale și alta de agregare în grupuri tot mai importante. De raportul dintre aceste două tendințe depinde posibilitatea unor victorii cel puțin temporare și, de obicei, durata mișcării. Fărîmîțarea în acțiuni locale izvorăște din dorința de nimicire a dușmanului imediat, concret, cunoscut. Ținta principală este castelul feudal local, centru și reazem al exploatării feudale, care e jefuit, distrus. O îndîrjire deosebită se îndreaptă împotriva registrelor în care erau consemnate obligațiile țărănești și a actelor de posesiune. Aceeași soartă o aveau și rolurile fiscale. În răscoala condusă de Waț Tyler, între inamicii principali au fost socotiți judecătorii, care impuneau pedepsele pentru călcarea „statutului muncitorilor”, și agenții fiscului regal. Natural, însă, că această formă de luptă, legată de dominarea în conștiințe a cadrului local în care se desfășoară viața țărănească, dovedește o completă lipsă de maturitate politică. Alături de ea, avem totuși și celălalt mod de acțiune, în mase, cu conducători. Prezentă peste tot în marile răscoale, această încercare de formare a unor oști țărănești dovedește înțelegerea, la o parte cel puțin din țărănime, a necesității grupării forțelor în vederea obținerii unor victorii militare asupra dușmanului de clasă. Aceasta dă, de altminteri, posibilitatea transformării răscoalei în război țărănesc. Coeziunea cea mai mare, o asemenea

oaste a căpătat-o în mișcarea husită, ceea ce explică strălucirea victoriilor obținute pe cîmpurile de luptă, ca și durata rezistenței.

S-a vorbit chiar de alegerea unor regi ai țărănilor, care să confînțească înfringerea nobilimii, fără a se ajunge totuși la o formă de organizare superioară feudalismului. De astfel de regi s-a vorbit în răscoala de la Bobilna sau în Norfolk, în răscoala din Anglia. S-ar putea să fie la mijloc, în izvoarele care îi pomenesc, doar expresia, și în această formă, a adversității feudaliilor și a spaimei lor față de mișcările țărănești. Chiar în Jacquerie, după Froissart, țărăni au ales un rege, pe Jacques Bonhomme. În afară de confuzia curioasă pe care o face cronicarul — totuși un contemporan — între porecla răsculaților și numele căpeteniei principale, Guillaume Kale sau Charles, dovada înșelării o avem în toate documentele care îl pomenesc pe acesta din urmă, fără a aminti de vreo arogare a titlului regal. Multă vreme, de altminteri, răscoalele își fac îndeobște un punct de program din păstrarea legăturilor cu monarhia. În răscoala ardelenescă, înțelegerile se încheie sub rezerva ratificării lor de rege. La Mello, răsculații francezi desfășoară bandiere cu florile de crin ale monarhiei franceze și au drept strigăt pe acela al casei regale: Montjoie Saint-Denis. Răsculații englezi aveau drept parolă: „Cu cine ții?”, iar răspunsul era: „Cu regele Richard și cu poporul credincios”. Se poate, desigur, vedea aici, ideea naivă — legată tocmai de neputința găsirii unor forme de organizare superioare feudalismului — a unui rege bun, pe care îl înconjură însă consilieri fără credință, de unde goana în cele mai multe răscoale după acești sfetnici „trădători”. Dar este de bună seamă, în această atitudine, și dorința de a disocia capul statului de clasa dominantă pe care o reprezenta, de a nu rupe ultima punte cu autoritatea considerată legitimă.

De mult interes sînt și tacticile de luptă urmate de țărani, cu organizarea de tabere pe înălțimi sau închiderea între zidurile orașelor, fără a mai vorbi de tactica husită, atît de importantă în istoria generală a artei militare. Fără a insista însă asupra lor, vom trece la indicarea ultimelor două probleme esențiale, ridicate de răscoalele medievale: problema cauzelor eșecului răscoalelor țărănești și aceea a consecințelor pe care le-au avut aceste mișcări pentru dezvoltarea societății.

Cauzele eșecului răscoalelor țărănești au fost de multe ori puse în lumină de clasicii marxism-leninismului. Avem mai întîi incapacitatea obiectivă a țărănimii de a se organiza în mod eficace pentru luptă. Această incapacitate este desigur relativă. Răscoalele țărănești au cunoscut tabere puternice, animate de o remarcabilă forță combativă. O mare parte însă a efortului s-a pierdut îndeobște în acțiunile locale, izolate. Constatarea e făcută, natural cu satisfacție, de însuși cronicarii clasei feudale. Astfel Froissart spune, vorbind de reprimarea Jacqueriei: „Dar (răsculații) se înmulțiseră deja în așa de mare măsură, că de ar fi fost toți împreună, s-ar fi ridicat la cel puțin 100 000 de oameni”. Incapacitatea e relativă și în raport cu capacitatea militară a adversarului. Nobilimea prezenta o superioritate de armament și de tehnică de luptă, ieșită din condițiile materiale în care se afla și din seculara îndeletnicire a armelor. În același timp, în momentul în care își vedea primejduită dominația de clasă și

uneori viața însăși, nobilimea era capabilă să formeze un bloc compact, pe deasupra disensiunilor care o frământau. În aceeași Jacquerie de pildă, nobilii care luptaseră de partea regelui Franței sau de aceea a regelui Angliei, partizani ai lui Carol de Navarra sau ai Delfinului, urmăresc cu aceeași înverșunare țărănimea răsculată. Cavaleri din Flandra sau din Brabantul neatins de răscoală vin să participe la marea vinătoare de oameni. Răscoala Flandrei maritime e înfrântă în bătălia de la Cassel (1328) de către feudații flamanzi cu sprijinul feudalității franceze în frunte cu regele Filip al VI-lea; aceeași soartă o au țesătorii din Gand, căzuți în 1382, la Roosebeke, sub loviturile feudalității franceze.

Această unitate de luptă e rareori realizată pe o durată mai lungă în tabăra țărănească, formată de obicei din elemente eterogene, care atacă disciplina atît de necesară, dacă nu trec chiar la acte de trădare. În afară de tendința țărănilor răsculați, — firească în lipsa unei mai largi viziuni strategice — de a căuta să ducă războiul cît mai aproape de casă și de a asigura recolta necesară întreținerii familiei, în afară de acțiunea demoralizatoare exercitată de elementele de „lumpenproletariat”, intervin interesele diferite, uneori divergente, ale păturilor care formează țărănimea, pături care, tocmai din pricina insuficienței dezvoltării a înțelegerii politice, nu reușesc, așa cum reușește nobilimea, să depășească aceste divergențe. Se manifestă aici, în chipul cel mai izbitor, absența unei ideologii proprii, deplin cristalizată, a taberei răsculaților.

Între cauzele eșecului răscoalelor țărănești, un rol evident l-a avut natura alianțelor pe care le-a încheiat țărănimea. În epoca feudală, țărănimea nu putea lua conducerea în lupta unitară care trebuia dusă de toate păturile asupra dominației nobilimii. Ea nu putea „să prezinte interesele ei ca interese comune ale tuturor membrilor societății”¹. Acest rol îi va reveni burgheziei, atunci cînd va deveni capabilă să dea lupta pentru preluarea puterii politice, pentru că „la început interesele ei sînt într-adevăr mai legate de interesele comune ale tuturor celorlalte clase nedominante și de aceea, sub presiunea relațiilor de pînă atunci, interesele ei nu s-au putut încă dezvolta ca interese particulare ale unei anumite clase”². De aceea, „în toate cele trei mari revoluții burgheze țărăniile furnizează armata care trebuie să ducă lupta”³, dar ei nu pot lua conducerea luptei antif feudale. În cursul răscoalelor, țărănimea încheie, cum am văzut, alianțele pe care le oferă circumstanțele momentului. Dar un Etienne Marcel va exploata Jacqueria în folosul răscoalei pariziene, fără a da în schimb nici un ajutor răsculaților urmăriți de nobilime. Iar înfrîngerea finală a taboriților cehi nu va fi opera cruciadelor organizate de papă și de împărat, ci aceea a aliaților lor trecători, calixtini.

Singura alianță valabilă și firească pentru țărănime era, cum s-a mai spus, aceea a păturilor plebeie din orașe. Dar acestea, la rîndul lor, nu ajunseseră la suficientă maturitate politică și nu reprezentau, ca și țărănimea, un nou mod de producție, care să le asigure posibilitatea de

¹ K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 45.

² *Ibidem*, p. 45—46.

³ F. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 108.

conducere a luptei comune. Cit despre elementele proletare, ele erau încă mult prea puțin dezvoltate pentru a putea juca, în raport cu feudalitatea, rolul care va reveni proletariatului în lupta contra burgheziei, de a fi „conducătorul tuturor maselor muncitoare și exploatare, mase exploatare, subjugate, asuprite de burghezie deseori nu mai puțin, ci chiar mai mult decât proletarii, dar incapabile de luptă independentă, în vederea eliberării lor”¹. După cum observă Engels, vorbind de năzuințele spre o societate comunistă apărute în evul mediu, „această tendință de a depăși nu numai cadrul prezentului, ci și cel al viitorului, nu putea avea decât un caracter violent, fantastic, și trebuia la prima încercare de a o aplica în practică să revină la limitele restrinse ale epocii, singurele permise de condițiile de atunci. Atacul împotriva proprietății private, revendicarea comunității de bunuri, trebuia să degenezeze într-o organizare primitivă a binefacerii . . . ”². Chiar în timpul revoluției burgheze din Franța, „proletariatul — care abia începea să se desprindă din aceste mase neavute, ca embrion al unei clase noi, absolut incapabil încă de o acțiune politică independentă — se înfățișa ca o stare socială asuprită și obidită, căreia, în neputința ei de a se ajuta singură, i se putea da un ajutor cel mult din afară, de sus”³.

Oricât de frumoase pagini ar fi înscris lupta de clasă a țărănimii în evul mediu, oricât de dreaptă ar fi fost cauza ei, țărănimea, deși principala producătoare de bunuri în acea vreme, nu reprezenta, după cum am văzut, noul merit spre dezvoltare în sinul societății feudale. Formularea aspirațiilor ei se inspira îndeobște din trecut, din epoca fericită a obștilor libere, nu închidea semințele viitorului. La Bobilua, țărănimea invoca vremea „vechilor libertăți, date și dăruite. . . de primii regi ai Ungariei”. Răsculații englezi își aminteau de timpurile lui Wilhelm Cuceritorul. Era o încercare de restaurare, nu de depășire, în idealul țărănesc. Nefiind legată de un mod de producție nou, țărănimea medievală s-a dovedit — în bună parte tocmai din această cauză — și lipsită de capacitatea de a exercita puterea politică în chip organizat și în formele făcute necesare de stadiul de dezvoltare atins de ansamblul societății. Așa cum nu reușește să înmănucheze toate forțele în vederea acțiunii militare, ea nu reușește să asigure nici condițiile politice ale desfășurării unei mai complexe activități sociale. Țărănimea atacă sau se apără, amenință sau tratează, dar nu organizează, nu conduce. În afara taberelor de luptă, viața social-politică se pulverizează în mărunță viață locală, aplecată spre împlinirea nevoilor imediate. Dar aceasta înseamnă tocmai secătuirea treptată a forțelor de rezistență, în fața unui dușman de clasă cu puternice tradiții de conducere.

În această lumină se înțelege și diversitatea urmărilor avute de răscoalele medievale. În ceea ce privește rezultatele imediate, ele au fost, după cum se știe, îndeobște înfrinte. Succese finale, în sensul obținerii puterii politice n-au putut avea decât atunci când se desfășurau în

¹ V. I. Lenin, *Statul și revoluția*, în *Opere*, vol. 25, Buc., E.S.P.L.P., 1954, p. 397—398.

² F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52.

³ Idem, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 284; idem, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 127.

cadre restrinse, cum a fost cazul unor răscoale orășenești, adică acolo unde nu era vorba de o asemenea trecere pentru ansamblul societății de pe un anumit teritoriu. Chiar acolo unde atari succese au fost obținute — ca, de pildă, în orașele unde breslele iau conducerea din mâinile patriatului — nu avem decît victoria unei pături legate de modul de producție feudal, împotriva alteia ce luase naștere în cadrul aceluiași condiții de dezvoltare.

De un succes final, în sens larg și imediat totodată al răscoalelor antif feudale, am văzut, de altminteri, că nici nu putea fi vorba, căci el ar fi presupus împlinirea condițiilor obiective ale unei revoluții. De aceea tocmai, în analiza unor mișcări sociale de categoria răscoalelor, problema care se pune nu e aceea a izbînzii, ci a consecințelor. A le evoca pe acestea din urmă prin simpla formulă : răscoala a fost înfrîntă, dar ea a zdruncinat din temelii orînduirea feudală — este a simplifica excesiv o realitate mult mai complexă, atît timp cît se știe că în atîtea regiuni feudalismul a durat încă veacuri de-a rîndul după marile răscoale țărănești. Formula cea mai cuprinzătoare ar fi : răscoalele antif feudale au contribuit fie la destrămarea feudalismului, fie la transformarea lui, la trecerea lui pe o altă treaptă, după cum condițiile în care s-au desfășurat îngăduiau una sau alta din aceste consecințe. Lucrul stă astfel tocmai pentru că, potrivit formulării lui Marx pe care am mai amintit-o, „o formație socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție pentru care ea este destul de largă”. În alți termeni, urmarea răscoalelor a constat în fixarea unor noi relații, capabile să permită acea dezvoltare a tuturor forțelor de producție pentru care formația feudală era destul de largă.

Se găsește, aici, implicită și posibilitatea ca urmările unei răscoale să se răsfrîngă împotriva clasei care a întreprins-o. Este cazul răscoalelor acolo unde procesul de feudalizare se află în plină desfășurare sau unde, sub influența unor factori care nu au a fi analizați aici, dezvoltarea istorică dobîndește un mers nou, dînd loc la o înăsprire a exploatării feudale la care e supusă țărănimea — la formele iobăgiei a doua. Asupra celor dintii — a răscoalelor din cursul procesului de feudalizare — nu mai e cazul să insistăm. În ce le privește pe acele dintr-a doua categorie, este locul să observăm că — cu toate aspectele ei de regres social și respingătoare forme de exploatare care o caracterizează — cea de-a doua iobăgie este legată de cerințele crescute de cereale pentru piața externă. Pentru regiunile care au cunoscut-o, „perioada capitalistă la țară s-a anunțat sub forma mării exploatări agricole pe baza muncii iobagilor”¹.

Dar, alături de răscoalele care, în procesul general de transformare a societății feudale, au urmărit ce se răsfrîng împotriva clasei care le-a întreprins, sînt toate celelalte ale căror efecte sînt direct pozitive pentru acea clasă.

Astfel avem, de exemplu, mișcarea comunală, în cuprinsul căreia se disting o serie de răscoale și care duce la crearea aceluia cadru de autonomie orășenească, necesar creșterii mai departe a forțelor de producție

¹ F. Engels, *Marca*, în anexe la *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 152.

din domeniul meșteșugurilor. Lupta de clasă a păturilor orășenești joacă astfel un rol fundamental, într-un proces istoric care nu însemna destrămarea formațiunii feudale, ci dimpotrivă îmbogățirea ei cu noi elemente.

Aceste constatări sînt valabile — *mutatis mutandis* — și pentru mari răscoale țărănești cum sînt răscoala țărănilor englezi din 1381 sau Jacqueria. Deși învinse, amîndouă au contribuit la lichidarea șerbiei în țările respective și au impus stabilitatea obligațiilor țărănimii și chiar în bună parte scăderea lor. Spaima Jacqueriei va rămîne atît de puternică în amintirea claselor stăpînitoare, încît numele ei va deveni, în limba franceză, un substantiv comun. Dacă feudalismul va fi lichidat în Franța abia patru veacuri mai tîrziu, descompunerea domeniului feudal în formele lui clasice, care are loc în cursul secolului al XIV-lea și a celui următor, se face sub presiunea luptei de clasă a țărănimii, în care Jacqueria a reprezentat momentul culminant.

În fiecare caz, rezultatul unei răscoale a depins de condițiile obiective în care ea s-a desfășurat și de raportul de forțe care s-a vădit în timpul mișcării sau s-a statornicit după înfrîngerea ei. În același timp, dat fiind caracterul deosebit de complex al procesului istoric, datorită jocului interacțiunilor, consecințele unei răscoale sînt de obicei multiple, deosebit de variate și cu adînci prelungiri în timp. De aceea istoricul e dator să cerceteze fiecare situație în concretul ei, pentru a putea stabili rolul jucat de această formă a luptei de clasă, în dezvoltarea generală a unei societăți date. Privind însă în ansamblu răscoalele medievale, este limpede că trebuie să li se aplice și lor definiția pe care Marx o da formei supreme a luptei de clasă : *Revoluțiile sînt locomotivele istoriei*¹.

¹ K. Marx, *Luptele de clasă în Franța, 1848—1850*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 211.

CARACTERUL PRĂDALNIC AL DINASTIEI DE HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN

UNELE OPERAȚII CU DEVIZE ALE FOSTEI CASE REGALE,
ÎNTRE ANII 1935—1940 *

DE

COSTIN MURGESCU

1. — *Rolul fostei case regale în viața economică a României.* Actul de la 30 Decembrie 1947 reprezintă una din verigile deosebit de importante ale transformărilor care caracterizează desfășurarea revoluției democrat-populare din România. Raportul Politic al Comitetului Central la Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Român din februarie 1948 preciza în această privință că lichidarea monarhiei a însemnat înlăturarea unei forme de stat „care nu numai că era învechită și cu totul nepotrivită noilor condiții sociale și politice din țara noastră, dar constituia o piedică gravă în drumul dezvoltării noastre democratice”¹. Datorită acestui fapt, „nu era posibil să pornești la construirea temelii unei orânduirii sociale superioare, câtă vreme statul mai avea o formă moștenită din timpurile întunecate ale evului mediu”².

Monarhia a reprezentat însă nu numai o instituție feudală incompatibilă cu cerințele desfășurării revoluției socialiste, ci și „un parazit uriaș pe corpul țării noastre”³.

* Text revăzut al comunicării prezentate în decembrie 1957 la sesiunea Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R. Materialele de care ne-am folosit în această lucrare au fost scoase la iveală abia acum, datorită stăruitoarelor cercetări de arhivă făcute de tov. Constanța Bogdan și Mihai Ștefan de la Institutul de cercetări economice al Academiei R. P. Române cărora autorul le exprimă și pe această cale mulțumirile sale.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvântări*, ed. IV, București, 1955, p. 137.

² *Ibidem*, p. 138.

³ *Ibidem*.

Lucrarea de față, dezvăluind câteva aspecte puțin studiate pînă acum din activitatea economico-financiară a fostei case regale, își propune să aducă o anumită contribuție la dezvăluirea rolului nefast pe care această instituție l-a îndeplinit în viața publică a Romîniei. Este vorba de operațiunile cu devize înfăptuite de membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen între anii 1935—1940, operațiuni pe care le prezentăm pe baza unor materiale de arhivă inedite pînă astăzi.

Pentru o justă înțelegere a materialului la care ne referim este însă necesar să precizăm din capul locului că operațiunile cu devize nu reprezintă decît un singur episod din acțiunea de spoliere a economiei naționale pe care fosta casă regală a desfășurat-o permanent timp de opt decenii, în complicitate cu întregul aparat de stat burghezo-moșieresc¹.

Este știut faptul că atunci cînd Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen a pășit pe pămîntul țării, la 8 mai 1866, situația sa materială era mai mult decît modestă. În răstimpul celor 81 de ani cît el și familia sa au stat pe tronul Romîniei, membrii fostei case regale au reușit însă să acumuleze o fabuloasă avere. Este practic imposibil să mai determinăm astăzi cuantumul acestei averi, deoarece o însemnată parte a ei a fost din vreme trecută peste hotare, așa cum a confirmat procesul desfășurat anii trecuți în fața unor tribunale din occident, între moștenitorii fostului rege Carol al II-lea. Totuși, unele indicații parțiale existente în presa vremii, în publicații sau documente oficiale, pot da o imagine generală asupra proporțiilor ei, ca și asupra metodelor utilizate pentru jefuirea muncii poporului romîn.

Din prima zi a venirii lui Carol I în Romînia, casa de Hohenzollern-Sigmaringen a reprezentat o grea povară pentru bugetul țării. Sute de milioane adunate pe calea impozitelor de la cetățeni au fost cheltuite în decursul anilor pentru întreținerea fostei familii regale.

În 1894, un ziar făcea socoteala că în primii 28 de ani de domnie a lui Carol I, statul cheltuise pentru întreținerea dinastiei suma de 175 milioane lei aur, distribuiți în felul următor :

— Lista civilă, domenii, agio	126 000 000 lei
— Casa civilă și militară	6 000 000 „
— Parăzi, primiri	3 000 000 „
— Vagoane regale, transporturi C.F.R.	1 000 000 „
— Scutiri de vamă și transportul gratuit al obiectelor necesare Palatului	3 000 000 „
— Scutiri de impozite	15 000 000 „
— Cheltuieli de reprezentare în țară și străinătate, necesitate de monarhie	10 000 000 „
— Donații	2 000 000 „
— Personalul palatului	9 000 000 „
Total :	175 000 000 lei ²

¹ Vezi, în această privință, materialul consemnat în lucrarea *Jefuirea poporului romîn de către monarhie* de maior V. Anescu și căpitan M. Popa. București, 1958, 150 p.

² Articolul *Mormîntul bogățiilor țării*, în *Adevărul*, nr. 1861 din 11 mai 1894. Calculul este făcut la o listă civilă de 1 200 000 lei aur pe an, cu dobîndă compusă de 5%.

Pentru aprecierea sumei, vom menționa că la data cînd a fost făcut calculul de mai sus, suma de 175 milioane lei aur reprezenta aproximativ întregul buget al țării pe un an¹. În decursul vremii, aceste cheltuieli au mers crescînd permanent. În 1931, în plină criză, numai lista civilă a patru membri ai fostei familii domnitoare și sumele afectate pentru transporturile de materiale, persoane și bagaje ale casei regale, însumau o cheltuială bugetară de 80 milioane lei — cam tot atîta cît reprezenta, în medie, venitul anual a 40 000 familii țărănești, avînd proprietăți pînă la 3 ha².

Oricît de împovărătoare pentru economia țării, dotațiile oficiale de la buget nu reprezentau însă decît o infimă parte a profiturilor pe care casa de Hohenzollern-Sigmaringen le storcea din România.

Imediat după proclamarea monarhiei a început astfel să se manifeste tendința familiei domnitoare spre acapararea de proprietăți funciare. Răspunzînd acestei dorințe, coaliția burghezo-moșierească a elaborat în 1884 Legea pentru domeniul coroanei prin care 12 moșii ale statului cu o suprafață totală de 132 112 ha erau scoase din patrimoniul public și dăruite gratuit casei de Hohenzollern-Sigmaringen. Toate aceste moșii erau foste proprietăți mănăstirești închinat; Alexandru Ioan Cuza le secularizase, transformîndu-le în proprietate de stat. Ele urmau să servească împroprietăririi treptate a țărănimii. Socotind în medie chiar 4 ha de gospodărie, cele 12 moșii tot ar fi fost suficiente pentru a împroprietări peste 33 000 familii țărănești. Clasele exploatatoare au smuls însă moșiile statului destinației lor inițiale și dăruindu-le familiei domnitoare au făcut din aceasta una din cele mai mari deținătoare de latifundii din România, garanție sigură a identității de interese dintre moșierime, burghezie și monarhie în exploatarea maselor țărănimii muncitoare. Astfel constituit printr-un imens jaf în avutul public, caracteristic acumulării primitive, domeniul coroanei cuprindea la constituirea lui ³:

¹ Cheltuielile bugetare ale Romîniei au fost în anul bugetar 1891/1892 de 168 milioane în 1892/1893 de 178 milioane și în 1893, 1894 de 186 milioane lei. Referindu-se la cifrele de mai sus, un publicist arăta că sumele plătite casei domnitoare în primii 28 de ani de la venirea în țară a lui Carol I, reprezentau echivalentul următoarelor cheltuieli: împroprietărirea țăranilor, plătindu-se costul pămîntului și venitul pe doi ani (140 milioane lei aur), construirea a 600 școli noi, înființarea a 3000 biblioteci sătești, a 150 atenee populare, a 600 ferme-model, a 2 universități, înzestrarea școlilor existente cu noi materiale și organizarea de laboratoare pentru studenți, electricizarea a patru județe. (Vezi Al. Gîrneață, *Adevărata istorie a unei monarhii. Familia Hohenzollern*, Ed. Cartea romînească, București, f. a., p. 25). — Dăm această comparație cu titlu informativ, deoarece n-am avut elementele necesare pentru a-i putea aprecia exactitatea.

² Vezi *Statistica impozitelor directe pe anii 1930 și 1931*, p. 31 și *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, București, 1943, p. 894, de unde rezultă un venit mediu de 2000 lei pentru proprietățile agricole pînă la 3 ha.

³ „Legea pentru domeniul coroanei”, votată de Camera deputaților la 5 iunie 1884 și de Senat la 6 iunie 1884, publicată cu Decretul de promulgare nr. 1789 din 9 iunie 1884 în *Monitorul oficial*, nr. 53 din 19 (22) iunie 1884 și *Notice sur le Domaine de la Couronne de Roumanie*, București, 1900, p. 7.

1.	Moșia Rușețu din județul Brăila, cu o suprafață de	5 850 ha
2.	„ Sadova din județul Dolj, cu o suprafață de	20 242 „
3.	„ Segarcea din județul Dolj, cu o suprafață de	15 000 „
4.	„ Cociocul județul Ilfov, cu o suprafață de	4 271 „
5.	„ Biczul județul Neamț, cu o suprafață de	13 164 „
6.	„ Gherghița județul Prahova, cu o suprafață de	4 944 „
7.	„ Clăbucetul Taurului și Caraiman județul Prahova cu o suprafață de .	2 509 „
8.	„ Domnița județul R. Sărat, cu o suprafață de	7 787 „
9.	„ Mălini județul Suceava, cu o suprafață de	28 780 „
10.	„ Borca din județul Suceava, cu o suprafață de	18 132 „
11.	„ Sabasa și Farcașa din județul Suceava cu o suprafață de	4 705 „
12.	„ Dobrovăț din județul Vaslui, cu o suprafață de	6 728 „
	<u>Total :</u>	<u>132 112 „</u>

Acapararea celor 132 mii de hectare nu părea însă suficientă nici casei domnitoare, nici claselor stăpînitoare ; prin legea de înființare a domeniilor coroanei, ele creau acestora condiții de exploatare cu totul excepționale pe pămînturile răpite de fapt țărănimii muncitoare. Astfel, legea menționată prevedea în plus dreptul coroanei de a exploata solul și subsolul respectiv „fără a fi supusă la vre-o dare de cauțiune” (art. 2) ; scutirea domeniilor de impozite către stat (art. 6), scutirea contractelor și oricăror acte relative la administrarea domeniilor coroanei de plata oricărui fel de taxe de timbru și înregistrare (art. 7) etc. Alte privilegii deci pe seama finanțelor publice ale țării. Condițiile create prin legi și exploatarea crîncenă a muncitorilor agricoli care lucrau pe aceste domenii asigurau familiei domnitoare venituri uriașe. Carol I recunoaște de pildă în testamentul său că numai moșiile Broșteni, Sinaia-Predeal și Minăstirea „dau împreună o sumă de 400 000 lei (aur, — *C.M.*) cel puțin”¹. Profiturile stoarse pe spinarea țării fac ca la moartea sa, Carol I să lase moștenire în afară de moșii, castele, tablouri, acțiuni industriale, bancare etc. numai ca daruri în numerar unor membri ai familiei sale peste 7 milioane lei aur, sume pe care le decrețează cu cinism drept „economii mele”². Formate prin jaf, proprietățile funciare ale fostei case domnitoare au sporit în decursul anilor, mereu alte moșii adăugîndu-se celor existente la 1884. În felul acesta, cu toate că în 1917—1921, spre a se arunca praf în ochii poporului, au fost supuse unei exproprieri parțiale și unele moșii ale domeniilor coroanei, membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen dețineau în septembrie 1940, moșii cu o suprafață agricolă de peste 150 000 ha, repartizată astfel³ :

¹ Vezi *Testamentul regelui Carol I*, publicat în *Universul* din 1 octombrie 1914.

² *Ibidem*.

³ Al. Gîrnează, *op. cit.*

A. Domeniile Coroanei :

— Moșia Mălini-Baia cu o suprafață de	22 431 ha
— „ Borca-Neamț cu o suprafață de	21 291 „
— „ Bicz-Neamț cu o suprafață de	11 863 „
— „ Dobrovăț-Vaslui cu o suprafață de	5 023 „
— „ Sadova-Dolj cu o suprafață de	4 633 „
— „ Segarcea-Dolj cu o suprafață de	4 656 „
— „ Cocioc cu o suprafață de	3 758 „
— „ Clăbucetul Taurului-Prahova cu o suprafață de	1 674 „
— „ Poduri-Drăganul Prahova cu o suprafață de	684 „
— „ Copălnași-Severin cu o suprafață de	2 815 „
— „ Săvîrșin-Arad cu o suprafață de	4 725 „
Total :	83 553 ha

B. Proprietățile fostului rege Mihai I :

— Rășinoasa Predeal cu o suprafață de	1 277 ha
— Clăbucetul Baiului, Sorica, Doica și Azuga cu o suprafață de	2 560 „
— Susaiul, Fetivoiul, Fala Găvanei, Unghia Mică, Lacul Roșu-Predeal cu o suprafață de	4 273 „
— Coștila Bușteni cu o suprafață de	790 „
— Pietra Arsă, Cumpătul, Jepii-Sinaia cu o suprafață de	3 954 „
— Caraiman-Prahova cu o suprafață de	762 „
— Moșia Rușeșu-Brăila cu o suprafață de	882 „
Total :	14 498 ha

C. Moșia fostei arhiducese Ileana :

— Poeni-Iași cu o suprafață de	2 247 ha
--	----------

D. Moșia fostului principe Nicolae :

— Broșteni-Neamț cu o suprafață de	42 760,7 ha
--	-------------

E. Moșia fostului rege Carol al II-lea :

— Mânăstirea Ilfov, cu o suprafață de	1 400 ha
---	----------

F. Moșiile fostei regine Elisabeta a Greciei :

— Cocargeaua-Ialomița, cu o suprafață de	4 300 ha
— Banloc, cu o suprafață de	1 091 „
— Frăsinet-Caraș, cu o suprafață de	704 „
— Mănești-Prahova, cu o suprafață de	90 „
Total :	6 185 ha

Existența monarhiei a însemnat astfel și dezvoltarea proprietăților celui mai mare latifundiar pe care l-a cunoscut România modernă — familia de Hohenzollern-Sigmaringen.

De altfel, fosta familie domnitoare nu s-a limitat la acapararea de terenuri agricole, ci s-a preocupat și de creșterea proprietăților sale urbane. Încă din secolul XIX ziarele relatau despre cumpărările de case și terenuri pe care Carol I le făcea în București, plătind, de exemplu, probabil tot „din economii”, 270 000 lei aur numai pentru o singură casă cu teren din str. Calvină¹. Cu timpul, s-a renunțat însă chiar și la formula cumpărare și membrii fostei case regale au început să ceară și să obțină castele și case direct sub formă de donații ale statului. Așa a pus stăpânire fosta regină Maria pe castelul Bran și alte castele. Testamentul regelui Ferdinand atestă existența palatelor, castelelor și imobilelor din București aflate în proprietatea sa personală și pe care la moarte le-a împărțit familiei².

Perfecționind sistemul, fostul rege Carol al II-lea a hotărât să-și mărească palatul regal impunând statului să facă exproprieri urbane pentru mărirea pieții Palatului, în valoare de 380 605 230 lei și pentru mărirea grădinii Palatului exproprieri pînă în str. Cîmpineanu, în valoare de 409 706 108 lei³. În total așadar, numai pentru exproprieri legate de amenajarea Palatului s-au cheltuit din fondurile publice aproape 800 000 000 lei. Ca și cînd aceasta n-ar fi fost suficient, tot Carol al II-lea a supus exproprierilor respective și cîteva case ale sale, încasînd bine înțeles sumele respective : 12,5 milioane lei, pentru o casă de pe str. Luterană nr. 4, alte 12,8 milioane lei pentru o casă de pe str. Pictor Grigorescu nr. 20 și 7,7 milioane lei pentru o a treia casă de pe str. Pictor Grigorescu nr. 24—26⁴.

La zecile de mii de hectare de terenuri arabile, ferme, vii, păduri etc. trebuie astfel adăugate numeroasele palate, castele, clădiri urbane pe care pusese stăpînire aceeași familie de Hohenzollern.

Concomitent cu acapararea de moșii și clădiri, fosta familie domnitoare s-a orientat cu egală sete și spre operațiuni cu caracter industrial-bancar. Orice prilej a fost folosit în acest scop : donații, avantajarea unor firme în primirea de comenzi din partea statului, intervenții pentru crearea de privilegii întreprinderilor care se constituiau, acordarea de concesiuni din partea statului etc. Pe asemenea căi, completate cu diverse operațiuni de bursă, au intrat în proprietatea membrilor fostei case regale pachete însemnate de acțiuni la principalele întreprinderi bancare și industriale din țară. Pe Carol I îl vedem astfel intrînd în stăpînirea unor pachete de acțiuni la fabrica de postav Azuga, fabrica de bere Azuga, fabrica de hîrtie Bușteni, întreprinderea Cloșani etc.⁵. Pe Ferdinand îl găsim acționar la Banca de Credit Român, Banca de Scont, Banca Rominească etc.⁶. Caracteristic

¹ *Republica Romîna*, an. 1, nr. 5 din 1890.

² *Testamentul regelui Ferdinand I*, în *Universul*, nr. 168 din 23 iulie 1927. De asemenea, vezi actul de împărțire a averii reginei Maria, încheiat între moștenitorii ei în 1938. Academia R. P. R., Manuscrise „Arhiva Casei Regale”, mapa nr. 15.

³ *Vezi Universul*, nr. 265 din 26 sept. 1940.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Al. Gîrneală, *op. cit.*, p. 8—9 și urm.

⁶ *Ibidem*, p. 82.

pentru proporțiile pe care le căpătase integrarea fostei familii domnitoare în activitatea industrială și bancară a țării este rezultatul la care a ajuns în 1949 prof. Aurel Vijoli făcînd o analiză amănunțită a situației Băncii de Credit Român. La data de 31 decembrie 1942, fostul rege Carol al II-lea avea în depozit numai la sus-numita Bancă acțiuni și efecte publice cu o valoare reală (calculată la cursul zilei respective) de 1 088 362 011 lei¹. Este semnificativă nu numai valoarea impresionantă a acestui depozit de peste un miliard lei, la peste 2 ani de cînd proprietarul lor fusese obligat să plece de pe tronul țării și cînd el își mutase centrul activității financiare în occident, ci și lista nominală a întreprinderilor la care deținea pachete de acțiuni. Sînt cuprinse în această listă marile bănci ale țării începînd cu Banca Națională a Romîniei (10 606 acțiuni), Banca Marmorosch-Blank (10 000 acțiuni), Banca Romînească (1993 acțiuni), Banca de Credit Român (301 291 acțiuni), Banca Generală a Țării Romînești (1211 acțiuni); marile întreprinderi din industria metalurgică, începînd cu Reșița (163 739 acțiuni), Titan, Nadrag, Calan și Astra-Vagoane; din industria petroliferă (Redevența, I.R.D.P., Creditul Minier, Generala Petrolifera, Concordia, Astra Romînă, Steaua Romînă); industria minieră (Mica la care deținea 16 800 acțiuni); industria de cauciuc (Banloc la care avea 15 000 acțiuni); industria hîrtiei (Letea, Bușteni); industria lemnului (Cloșani, Bucovina, Societatea fost Goetz); industria textilă (Noua fabrică de postav Azuga); industria materialelor de construcții (fabrica de ciment Portland, Societatea de ciment I. G. Cantacuzino); industria alimentară (fabrica de bere Azuga, pivnițele Rhein-Azuga); S.A.R. de Telefoane, întreprinderi de transport (S.R.D., S.T.B.), societăți de asigurare (Dacia Romînă) etc.

Fără îndoială însă că principala poziție era chiar cea deținută la Banca de Credit Român, unde fostul rege Carol al II-lea avea 301 298 acțiuni (37% din total); el era astfel nu numai principalul acționar, dar și cel care în fapt avea posibilitatea de a dicta în mod absolut². Dacă mai adăugăm amănuntul că sora lui Carol al II-lea, fosta principesă și regină a Greciei, Elisabeta, stăpînea la rîndul ei un pachet de 121 356 acțiuni³, ajungem la concluzia că în perioada celui de-al doilea război mondial, Banca de Credit Român se afla de fapt în mîinile membrilor fostei case regale care dețineau 53% din totalul acțiunilor. Banca de Credit Român era însă una din principalele reprezentante ale capitalului financiar din Romînia; strîns legată de finanța internațională (Reichs-Kredit Gesellschaft, Bk. British Overseas Ltd. și Kleinwort Sons et Co., erau principalii acționari după Carol și Elisabeta), ea își subordonase numeroase întreprinderi industriale din țară. Lista participațiilor industriale ale băncii este concludentă în această privință⁴. Din ea reiese că „Banca de Credit Român” nu numai că deținea pachete de acțiuni ale unora din cele mai importante întreprinderi industriale ale țării, dar în unele ramuri avea control deplin. În industria sticlăriei, Banca de Credit Român deținea 58% din capitalul „Fabricii de sticlă cu gaz metan”, din Mediaș, cea mai importantă întreprindere produ-

¹ Aurel Vijoli, *Cercetări asupra capitalului financiar în țara noastră*, București, 1949, p. 68.

² *Ibidem*, p. 43.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 121—137.

cătoare de geamuri; aceasta, la rîndul ei, controla alte 4 întreprinderi mai mici. Întreaga industrie a geamurilor din țară era însă cartelată în soc. „Sorin”, la care cea mai mare cotă (40%) o deținea „Fabrica de sticlă” din Mediaș. „Banca de Credit Român” era deci adevăratul stăpîn al monopolului geamurilor. În extracția de granit, „Banca de Credit Român” deținea 80% din producția țării, prin întreprinderile „Turcozia Granit” (84% din capitalul acesteia aparținea „Băncii de Credit Român”) și „Granit” (majoritatea capitalului deținut de „Turcozia Granit” și „Banca de Credit Român”). În industria textilă, „Banca de Credit Român” deținea 55% din capitalul societății „Industria textilă” — Buhuși; aceasta, la rîndul ei controla întreprinderile „Saturn” (100% din capital), „Fabrica de postav-Azuga” (56,16% din capital), „Dorobanțul” (98,99% din capital) și „Industria textilă-Ploiești” (13,33% din capital). În ansamblu acest monopol al „Băncii de Credit Român” deținea 80% din producția de postav a Romîniei. Un rol important avea „Banca de Credit Român” și în industria zahărului, industria fierului. Așa cum am văzut însă, în epoca respectivă „Banca de Credit Român” era în realitate Carol al II-lea și Elisabeta, deci 2 din membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen.

Fostul rege Carol al II-lea deținea însă pachete de acțiuni nu numai prin filiera și în depozitul „Băncii de Credit Român”. În 1940 el deținea 1/3 din capitalul întreprinderilor N. Malaxa (Uzina de locomotive și armament — Halta Titan, Uzinele din Tohanul Vechi și Uzina de tuburi și oțelărie), unul din cele mai mari monopoli din industria metalurgică, precum și la alte întreprinderi mari ale țării. Ceilalți membri ai fostei familii domnitoare aveau la rîndul lor pachete de acțiuni la diferite bănci și întreprinderi industriale.

Miliardari, membrii fostei case domnitoare ajunseseră astfel să ocupe, în preajma și în cursul celui de-al doilea război mondial, un loc de frunte în cadrul oligarhiei financiare din țara noastră.

Chiar dacă ne rezumăm la aceste cîteva indicații parțiale, avem o ilustrare suficient de convingătoare a afirmației că *familia regală era cea mai tipică exponentă a intereselor moșierimii și capitalului financiar din Romînia.*

În goană după profiturile cele mai înalte, familia regală nu se mulțumea să supună unei exploatări din cele mai crîncene zecile de mii de muncitori care-și vindeau forța de muncă în întreprinderile industriale pe care le controla, ci utiliza poziția pe care o ocupa în stat spre a storce și alte profituri suplimentare de pe spinarea întregului popor muncitor. Este caracteristică în această privință politica de înarmare dusă de Carol al II-lea. Mărind impozitele asupra populației, Carol al II-lea a dus — mai ales în anii dictaturii sale personale — o politică de largi comenzi ale statului pentru înzestrarea armatei și înarmarea țării. Aceste comenzi date în condiții de adevărat jaf în bugetul statului, erau acordate în primul rînd întreprinderilor la care el însuși era interesat. Sînt cunoscute, de exemplu, numeroasele schimbări de uniformă introduse de Carol al II-lea; toate aceste schimbări implicau însă comenzi de sute de milioane date industriei de postav din Romînia, industria în care — așa cum am menționat — familia regală avea interese directe din cele mai mari.

Tot atît de concludent este și exemplul comenzilor date întreprinderilor N. Malaxa, la care Carol al II-lea era mare acționar. Producția acestor întreprinderi era în întregime livrată statului. Astfel în 1940, din valoarea producției globale a monopolului respectiv 66% era reprezentată de comenzile pentru înarmare, 32% de locomotive, frîne și automotoare pe care le cumpăra tot statul prin direcția C.F.R. și numai 2% de comenzile particulare. Aceste comenzi ale statului, întreprinderile Malaxa le efectuau în mare parte cu capitalul pus la dispoziție tot de stat : astfel, la un capital social de 500 milioane lei, S.A.R. N. Malaxa a beneficiat numai în 1940 de credite din partea statului în valoare de 3 miliarde lei (2,5 miliarde credite de lombard din partea Băncii Naționale a Romîniei, 250 milioane credite prin „Societatea de Credit Industrial” dirijată de stat, 200 milioane avansuri din partea Ministerului Apărării Naționale etc.). Ca și cînd toate acestea n-ar fi fost suficiente, întreprinderea furnizoare livra statului produsele la prețuri care-i asigurau supraprofituri de miliarde. Astfel, o singură comandă de armament al cărei preț de cost era de 182 milioane lei a fost livrată statului de întreprinderea furnizoare la prețul de 1 658 milioane ! De altfel, în raport cu prețul de cost, prețul de livrare către stat era mai mare cu 236% la locomotive, cu 302% la automotoare, remorci și reparații, cu 866% la frîne, cu 910% la armament, cu 1140% la arcuiri etc.¹

Cu greu s-ar putea găsi exemple care să ilustreze mai concludent adevărata dezvoltare pe care o luase în Romînia capitalismul monopolist de stat, precum și rolul pe care familia de Hohenzollern-Sigmaringen, aflată pe tronul țării, îl juca în acest cadru.

Exploatînd deopotrivă pe oamenii muncii de la orașe și sate, jefuind bogățiile țării, fosta familie domnitoare mergea mîna în mîna nu numai cu moșierimea și burghezia romînă, ci și cu toate monopolurile internaționale interesate în aservirea Romîniei. Sînt cunoscute intervențiile directe pe care Carol I le făcea spre a înlesni penetrația capitalului german și austro-ungar în Romînia, rolul pe care l-a jucat în acordarea de concesiuni pentru construirea căilor ferate întreprinderilor germane. Numai în 1881 o asemenea intervenție a regelui, la cererea lui Bismark, s-a soldat cu o pierdere de 750 milioane lei aur pentru țara noastră². Continuînd această linie, Ferdinand I și Maria au intervenit activ pentru a sprijini capitalul anglo-francez. Cit privește pe Carol al II-lea acesta a fost legat rînd pe rînd de toate marile monopoluri internaționale. Adus pe tronul țării de capitalul francez și englez, care doreau să-și întărească pozițiile economice și politice din Romînia, el s-a legat repede prin relațiile de afaceri cu concernul american „Morgan” și cu monopolul englez „Vickers”, devenind un adevărat reprezentant al intereselor marelui capital monopolist din Occident. Pe bună dreptate afirma o broșură editată de Partidul Comunist Român în 1936 că „Regele Carol este strîns legat de industria internațională de armament și de trusturile internaționale de petrol, pentru care războiul și pregătirea de război este o piață de desfacere din cele mai bune. El e legat cu firma

¹ Cifrele luate după raportul însoțitor al decretului-lege nr. 370 din 18 febr. 1941 privind trecerea întreprinderilor N. Malaxa în proprietatea statului, publicat în *Universul* din 20 febr. 1941.

² *Republica Romînă*, anul I, nr. 4 din 27 mai 1890.

engleză de armament „Vickers”, el este amicul personal al lui Deterding, regele petrolului internațional, de care a fost ajutat la înscăunarea pe tron. În lăuntru țării, regele este strâns legat cu băncile mari, care țin în mîinile lor cele mai importante bogății și domenii economice ale țării, și mai ales cu industria grea și de armament, pentru a căror întreținere și finanțare din banii statului el face tot posibilul. Interesele celor mai mari bănci românești, interesele industriei de armament și de petrol, interesele trusturilor industriale și sindicatelor mari de export, cum și ale moșierimii mari românești — acestea sînt interesele pentru care îi bate regelui inima, în serviciul cărora se află și pentru care lucrează zi de zi”¹.

Legăturile cu monopolurile anglo-franco-americane nu l-au împiedicat de loc pe Carol al II-lea să stabilească ulterior relații tot atît de cordiale și cu monopolurile germane. Fosta casă regală a fost unul din factorii activi care au pregătit și înlesnit subjugarea Romîniei de către Germania hitleristă. Este semnificativă în acest sens întreaga politică dusă de Romînia în perioada dictaturii regale. Pentru a face pe placul imperialismului german casa de Hohenzollern-Sigmaringen n-a ezitat să înstrăineze în favoarea acestuia o parte din industria țării, așa cum procedase mai înainte și față de imperialismul anglo-franco-american. Nu putem, în această ordine de idei, să nu subliniem faptul că tocmai în perioada cînd se afla în mîinile casei domnitoare Banca de Credit Romîn a contribuit din plin la subjugarea economiei romînești de către Germania hitleristă vînzînd în 1941 întregul pachet de acțiuni pe care îl deținea la „Uzinele de Fier Reșița” concernului „Hermann Göring—Berlin”. A fost poate singurul caz cînd Banca de Credit Romîn a înstrăinat fără rațiuni de profit economic imediat, un pachet din acțiunile pe care le deținea : momentul cînd s-a făcut înstrăinarea și numele cumpărătorului sînt concludente însă pentru poziția politică pe care membrii fostei case regale se situau în una din cele mai grele împrejurări din istoria contemporană a Romîniei.

Utilizînd funcțiile pe care le dețineau în viața publică drept izvoare de profituri personale, membrii fostei case regale au ajuns să scoată la mezat însăși ocuparea demnităților în stat. Devenise de notorietate publică modul în care Carol al II-lea numea miniștrii în guvernele țării sau reprezentanții diplomațici ai Romîniei din străinătate în funcție de interesele diverselor sale afaceri financiare. Un memorialist contemporan, cunoscător al afacerilor care se făceau la Palat, dă în această privință un concludent exemplu : un diplomat romîn condamnat de juriul diplomatic după primul război mondial deoarece vînduse Germaniei acte diplomatice ale țării, a fost numit ulterior ministru al Romîniei, succesiv, la Belgrad, Viena și Berna „după recomandăția doamnei Lupescu pe care o copleșise cu cadouri și bani”².

O bună parte a averilor adunate în țară pe spinarea poporului romîn, membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen le scoteau peste hotare.

¹ *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, București, 1951, p. 287—288.

² Acad. R.P.R. *Msse. Fondul Brătianu. Memoriile Sabinei Cantacuzino* (iulie-septembrie 1940).

Și aceasta reprezenta una din „tradițiile” fostei case regale, inaugurată încă de Carol I. În preajma și în cursul celui de-al doilea război mondial când membrii familiei domnitoare au început să presimtă apropierea sfârșitului, scoaterea peste graniță a profiturilor obținute în România a căpătat o amploare cu totul excepțională. Investițiile și depozitele la băncile din Occident au crescut în această perioadă vertiginos. Numai printr-o singură cerere din vara anului 1940, fosta regină Elisabeta a Greciei a încercat să obțină transferul în Elveția a unei sume de 200 milioane franci elvețieni. Carol al II-lea a plecat din România cu un tren cuprinzând 12 vagoane în care erau... bagajele sale. Într-o singură valiză uitată în graba plecării au fost găsite, după unele afirmații, devize străine în valoare de 120 milioane lei¹.

Fără îndoială că toate cele arătate mai sus sînt departe de a epuiza problema rolului pe care casa de Hohenzollern-Sigmaringen l-a jucat în viața economică a României și de a indica toate căile prin care ea și-a manifestat caracterul prădalnic.

Studii ulterioare vor trebui să delimiteze și mai precis aceste probleme scoțind în evidență importanța istorică pe care a avut-o nu numai în ordine social-politică, ci și pe planul democratizării vieții economice a țării înlăturarea monarhiei.

În acest cadru de preocupări, socotim de un evident interes prezentarea unor noi materiale privitoare la operațiunile cu devize efectuate de fosta casă regală, prin intermediul Băncii Naționale a României, în perioada 1935—1940.

2. — *Materialul utilizat.* Materialele pe care ne bazăm provin în întregime din lucrările *Comisiei pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către Banca Națională a României*².

Comisia și-a extins investigațiile asupra tuturor operațiunilor cu devize făcute de B.N.R. între anii 1935—1940, sintetizîndu-și observațiile și propunerile în diferite rapoarte care însumează peste 500 pagini dactilografiate³.

Deși redactate cu numeroase reticențe și privind problemele dintr-un punct de vedere strict limitat, al respectării formelor juridice burgheze

¹ Acad. R.P.R. *Msse.* Fondul Brătianu, Memoriile Sabinei Cantacuzino (iulie-septembrie 1940).

² Comisia pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către Banca Națională a României pe anii 1935—1940 a fost instituită prin decretul-lege nr. 3079 publicat în *Monitorul oficial* nr. 208 din 8 septembrie 1940, modificat prin decretul-lege nr. 3093 publicat în *Monitorul oficial* nr. 210 din 10 septembrie 1940.

³ Raportul general întocmit de această comisie, funcționînd pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, a fost înaintat sub nr. 664 din 15.IV.1942. În el sînt incluse și rapoartele speciale înaintate de comisie:

— către Ministerul Justiției cu nr. 165 din 18.XII.1940; 201 din 1.I.1941; 233 din 4.II.1941; 234 din 4.II.1941; 238 din 7.II.1941;

— către Președinția Consiliului de Miniștri cu nr. 305 din 10.III.1941; 339 din 26.III.1941; 340 din 26.III.1941; 421 din 14.V.1941; 597 din 20.X.1941; 598 din 20.X.1941; 599 din 20.X.1941; 608 din 28.X.1941; 609 din 28.X.1941; 626 din 12.I.1942; 628 din 14.I.1942; 629 din 14.I.1942; 631 din 16.I.1942; 638 din 19.I.1942; 641 din 29.I.1942; 654 din 31.III.1942; 655 din 31.III.1942; 656 din 31.III.1942.

Din copia raportului pe care am utilizat-o lipsește însă dosarul anexă cuprinzînd 39 file.

determinate de legislația în vigoare la acea dată, rapoartele comisiei cuprind un material extrem de important pentru istoricul marxist care va face analiza politicii B.N.R. în perioada amintită. După informațiile ce deținem, numeroasele ilegalități comise și care sînt consemnate în rapoarte, au rămas fără urmări pentru autorii lor. Împrejurarea că în operațiile care fac obiectul anchetei comisiei au fost implicate cercuri din cele mai influente ale claselor dominante din România burghezo-moșierească explică nu numai acest fapt, ci și tăcerea care a învăluit atît activitatea comisiei, cît și rezultatele la care ea a ajuns.

Din bogatul material pe care ne bazăm vom reține aici numai pe acela care privește fosta casă regală. Menționăm totuși că el nu epuizează nici pe departe afacerile cu devize făcute de membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen, deoarece :

a). controlul comisiei s-a extins în timp numai asupra operațiilor de devize efectuate între 8 septembrie 1935—9 septembrie 1940 de către B.N.R. ;

b). competența comisiei a fost în mod strict delimitată în așa fel încît ea n-a avut calitatea să intre în analiza legalității unor operațiuni „cu mari posibilități de fraudă”, după cum recunoaște însuși raportul ei general ;

c). posibilitățile comisiei de a controla cele peste 600 000 cereri de transfer aprobate de B.N.R. în perioada amintită au fost extrem de reduse, numeroase greutăți de ordin practic — relevate în raport — determinînd comisia să cerceteze numai anumite operațiuni pe care le-a apreciat ca „prezentînd interes pentru cercetare”. Ce ascundeau însă operațiile asupra cărora comisia nu s-a oprit, din diferite motive ? Cîte din ele se vor fi referit la alte afaceri ale casei regale ?

d). bazîndu-se pe prevederile diferitelor decrete-legi de funcționare, comisia s-a limitat permanent, în cazul operațiilor studiate, la stabilirea „relei întrebuintări” dată devizelor de către B.N.R., ca mandatară a statului, și s-a ferit să facă orice fel de apreciere asupra prejudiciilor suferite de economia națională prin operațiile respective¹ ;

e). concepția monarhică a comisiei a făcut ca ea să procedeze nu numai cu circumspecție în ceea ce privea operațiile casei regale, dar să și încerce adeseori să găsească o justificare legală acestora.

Materialele amintite scot la iveală o serie de afaceri înfăptuite de fosta casă regală în dauna intereselor dezvoltării economice a țării².

3. — *Foamea de devize.* Înainte de a cerceta operațiunile respective, sînt necesare cîteva precizări sumare asupra importanței pe care utilizarea devizelor o prezenta pentru economia națională în anii 1935—1940.

¹ Cadrul legal de activitate al amintitei comisii a fost determinat în afară de decretele-legi menționate la nota nr. 7 de mai sus, prin decretul-lege nr. 3263 publicat în *Monitorul oficial* nr. 266 din 27.IX.1940 ; decretul-lege nr. 2062 publicat în *Monitorul oficial* nr. 166 din 16.VII.1941 și decretul-lege nr. 43 din 9.I.1942.

² Comisia a fost alcătuită din P. Davidescu (președinte), C. Ionescu, I. Dobrescu, T. Lăzărescu, toți consilierii la Înalta Curte de Casație și Justiție, prof. A. Basilescu, St. Teodorescu, consilier la Curtea de Apel din București (secretar), doi magistrați delegați (M. Tretinescu și D. Volveanu) și a fost ajutată de un corp de referenți-specialiști.

„Foamea de devize” a caracterizat statul burghezo-moșieresc în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale. În această „foame” se oglindeau deopotrivă disproporțiile profunde din economia românească și poziția șubredă a țării pe piața mondială capitalistă.

Situația s-a agravat considerabil sub imperiul crizei din 1929—1933. Împrumuturile externe contractate au fost repede irosite datorită retragerilor de plasamente ale capitaliștilor străini și operațiunilor făcute de marea industrie și marele comerț, care-și plăteau cu devizele statului datorile contractate cu importuri de mărfuri neplătite la timp.

În 1935, deși economia românească începuse să se redreseze după zguduirile crizei, poziția leului era încă precară. După ce lipsa de devize determinase în 1933 suspendarea plăților de amortizare a datoriei publice externe, au fost luate în decursul anilor următori o serie de măsuri menite să ducă la o mai bună gospodărire a resurselor de devize.

Nu intră în obiectul prezentei comunicări să cerceteze conținutul social-economic al unor asemenea măsuri — care aveau în vedere interesele capitalismului român, — nici să inventarieze nenumăratele transformări intervenite în reglementarea concretă a problemei, în decursul anilor.

În liniile cele mai generale, măsurile amintite vizau în esență :

a). Stimularea exportului, principalul dacă nu singurul izvor de alimentare cu devize și preluarea apoi, de către stat, prin B.N.R. și în condiții avantajoase pentru exportatori, a devizelor obținute prin export.

b). Stricta reglementare a importurilor și în general a plăților particulare pe piețele străine, în așa fel încât devizele obținute (în condițiile amintite la punctul a) să poată fi utilizate numai în raport cu principalele nevoi ale capitaliștilor.

Caracterul capitalist al economiei a făcut ca rezultatele obținute să fie destul de relative. De pildă, în 1936 din totalul de 21 miliarde lei (valoarea exportului) au fost predate B.N.R. numai 16 miliarde lei. Faptul este explicabil prin prisma diferenței sensibile existente între cursul oficial și cel liber al devizelor, diferență care nu era întotdeauna compensată prin primele pe care B.N.R. le plătea la un moment dat la cumpărare, ceea ce stimula „tîrgul negru” al devizelor.

În aceste condiții este ușor de înțeles lupta înverșunată care se dădea pentru obținerea de devize din stocul B.N.R., luptă de concurență în care găsim mereu prezentă, în anii 1935—1940, fosta casă regală.

4. — *Transferurile casei regale.* Între operațiile de devize în efectuarea cărora Banca Națională a României a încălcat în mod flagrant legile și dispozițiile în vigoare la acea dată, un loc important îl ocupă transferurile aprobate casei regale. Așa cum rezultă din materialele adunate de „Comisia pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către Banca Națională a României”, în decurs de cinci ani a fost cedată casei regale, la curs oficial, valută în valoare de 741 906 094 lei¹. Într-o perioadă

¹ Rapoartele nr. 201 din 1.I.1941 înaintat Ministerului Justiției și nr. 201 din 1.I.1941 înaintat Președinției Consiliului de Miniștri.

cînd se luau măsuri restrictive pentru economisirea stocului de devize cînd — pentru a putea face față plăților sale externe — statul cumpără devize de la exportatori plătind prime de 38—107% peste cursul oficial, tot statul prin B.N.R. — își reducea disponibilul propriu cedînd familiei regale valută care la curs oficial — reprezenta peste 700 milioane lei. Dacă socotim că în perioada 1935—1939 valoarea medie a tonci exportate de România a fost de 2 663 lei¹, ajungem la concluzia că devizele astfel cedate familiei de Hohenzollern-Sigmaringen fuseseră obținute de România în schimbul a 280 000 tone de mărfuri trimise peste hotare. Faptele apar și mai grave decît poate indica această cifră medie, atunci cînd constatăm că în majoritatea cazurilor era vorba de valută forte, a cărei lipsă era în mod special resimțită; în plus, membrii familiei domnitoare plăteau devizele obținute cu lei care proveneau, fie din vistieria statului, pe baza listei civile, fie din exploatarea muncii salariate în zecile de întreprinderi industriale și agricole acaparate de ei.

Care era scopul acestor operațiuni cifrate la sute de milioane lei? Un răspuns precis și complet este greu de dat, datorită ilegalităților comise de Banca Națională a Romîniei care, așa cum menționează raportul comisiei, „s-a mulțumit... în aproape toate cazurile... cu o simplă adresă, semnată de diverse persoane din administrația casei regale, în care nu se arată temeiul transferului și, în unele cazuri, nici chiar numele beneficiarului”, ceea ce „a avut ca rezultat acordări de devize în cazuri în care acestea nu erau admisibile”.

În ciuda materialului incomplet de care comisia a dispus, unele operațiuni au fost totuși studiate; rezultatele obținute ne dau astăzi dacă nu un răspuns complet, cel puțin unul orientativ, în lămurirea întrebării puse. De pildă, din transferurile obținute de familia lui Carol al II-lea în decurs de cinci ani s-au cheltuit devize în valoare de 8,6 milioane lei pentru cumpărarea de bijuterii; 26,4 milioane lei pentru cumpărarea de articole de lux (blănuri); 0,8 milioane pentru băuturi spirtoase; 5,1 milioane pentru cumpărarea de cai de curse; 30,7 milioane pentru cumpărări de timbre etc. Un loc important în aceste cheltuieli somptuoase făcute în dolari, lire, franci etc., îl ocupă importul de mașini. Între 1935—1939 s-au importat numai pentru casa regală un număr de 151 automobile, fără a mai socoti pe cele ale diverșilor demnitari de la curte. Singur, Carol al II-lea a importat mașini în valoare de 35,4 milioane lei.

La cheltuielile familiei regale se adăugau cele ale personalului de la curte, care obținea și el transferuri în aceleași condiții ca și familia regală. Materialele comisiei cuprind liste de adjutanți regali, doamne de onoare etc., care obțineau transferuri în lire sterline, dolari și franci francezi la curs oficial. Toți aceștia erau, la rîndul lor, în legătură cu diverși oameni de afaceri care deveneau și ei beneficiari ai cererilor casei regale. S-a găsit astfel scrisoarea unui reprezentant de mașini-auto care mulțumind pentru acceptarea unei oferte a sa (un automobil Cadillac) cerea totodată

¹ Calculat pe baza datelor cuprinse în tabelul XXII din *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, București, 1943, p. 1007.

mareșalului palatului să se intervină la B.N.R. spre a i se aproba un transfer de 4650 dolari. Cererea i-a fost rezolvată în aceleași condiții ca și când ar fi fost membru al familiei regale !

În fruntea personalului de la curte care a desfășurat o largă activitate în domeniul transferurilor de devize se situa fostul mareșal al palatului Ernest Urdăreanu, beneficiar al unor transferuri de 40,7 milioane lei.

Bineînțeles că transferurile oamenilor de la palat sau ale curierilor regali (pentru aceștia s-au transferat 1 454 824 lei) nu reprezentau decît o mică parte din operațiile masive cu devize făcute de dinastie.

În afară de cheltuielile amintite, merită să fie menționate sumele utilizate pentru întreținerea sau cumpărarea de imobile în străinătate. Carol al II-lea a obținut în acest scop devize în valoare de 57 milioane lei, iar fostul principe Nicolae a primit, spre a-și cumpăra o casă în Elveția, 9 957 135 lei din așa-numitul fond al „ordinei publice”, asupra căuia nu apar regulile de contabilitate publică — sumă care i-a fost transferată în franci elvețieni. De altfel, într-o vreme, la dispoziția fostului principe Nicolae se puneau lunar devize în valoare de 500 000 lei, transferîndu-i-se astfel peste 19 milioane lei.

Oricît de uimitoare ar fi pentru noi, astăzi, aceste cifre — nu putem omite totuși că aspectul cel mai semnificativ al transferurilor obținute de familia de Hohenzollern-Sigmaringen este dat de preocuparea ei în vederea exportului de capital și a constituirii de depozite în străinătate.

Presa vremii a relatat de pildă, pe larg, despre eleganța iahtului regal „Luceafărul” achiziționat de fostul rege Carol al II-lea ; nu s-a vorbit însă nimic despre faptul că în iulie 1937, s-au plătit pentru acest iaht 30 000 lire sterline prin „Lloyd's Bank” — Londra, 41 000 lire sterline prin „Westminster Bank” — Londra ¹ și 20 000 lire prin „Bank of Roumania” — Londra, ceea ce face o sumă rotundă de aproximativ 90 000 lire sterline (peste 50 000 000 lei).

Aceste plăți nu s-au putut face decît din depozitele pe care Carol al II-lea le avea la amintitele bănci, depozite care nu reprezentau altceva decît rezultatul transferurilor anterioare, al exporturilor de capital pe care membrii familiei regale trebuie să le fi practicat pe scară largă.

Dovada peremptorie o găsim — în perioada 1935—1939 — în operațiunea numită „Cumpărarea de acțiuni ale reginei Marioara a Iugoslaviei”. Potrivit unei înțelegeri intervenită între frați, Carol al II-lea a cumpărat de la fosta regină Marioara a Iugoslaviei acțiunile unor întreprinderi românești în valoare de 40 826 400 lei sau în lire sterline aproximativ 59 168. Pentru achitarea acestei datorii, Carol al II-lea a obținut transferarea pentru contul reginei Marioara a Iugoslaviei a unei sume de 99 168 lire, dintre care 9168 la Banca „Morgan, Grenfeld & Co.” și 90 000 la Banca „Coutte & Co.”. Avem de-a face aici cu un export de capital care, în ceea ce privește cele 40 000 lire transferate în plus față de convenția încheiată, ia forma unui depozit la băncile londoneze amintite.

Transferurile de devize legate de afacerile pe care le încheiau între ei membrii familiei domnitoare a României, nu se opresc nici aici. În vara

¹ Din această sumă, ulterior s-au restituit și deșus 1030 lire.

anului 1938, Carol al II-lea și ex-regina Elisabeta a Greciei hotărâse să lichideze definitiv drepturile succesoriale din țară ale ex-reginei Marioara a Iugoslaviei; în acest scop, ei intervin la B.N.R. și obțin să se transfere și să se remită la Londra pentru contul lor, 78 955 lire sterline, iar Elisabeta singură obține un alt transfer la Zürich de 53 921 lire sterline. Este greu de stabilit în ce măsură aceste exporturi de capital erau menite să fie folosite la plata drepturilor succesoriale ale fostei regine Marioara a Iugoslaviei și în ce măsură reprezentau etape ale depozitelor pe care, în fața agravării situației internaționale, membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen le făceau la diverse bănci din Elveția, Anglia și Statele Unite. Comisia se mulțumește să constate că „*nu s-a putut stabili originea, natura, cuantumul exact și modul de repartizare ale acestor drepturi succesoriale*”.

Că în această epocă, fostul rege Carol al II-lea se preocupa intens să-și constituie depozite în străinătate o dovedește, în afara celor amintite mai sus, cererea sa din 4 decembrie 1939 de a i se transfera în Elveția contravaloarea în franci elvețieni a 40 000 000 lei, tot sub motivul că are de plătit drepturi de succesiune unor moștenitori care locuiesc în străinătate.

Întrucît B.N.R. nu mai avea disponibil în franci elvețieni se convine ca transferul să se facă în dolari la „The Chase National Bank of the City of New York”. La 9 decembrie 1939, Carol al II-lea își și formase la amintita bancă un depozit de 381 777 dolari contravaloarea a 40 000 000 lei, — depozit care ulterior a fost sporit prin noi depuneri la 613 283 dolari.

Astfel, în timp ce pregătea țara spre a o arunca într-un război nefast, Carol al II-lea și membrii familiei sale scoteau averi de sute de milioane peste hotare, depunându-le la băncile din Occident.

În afară de irosirea unor cantități importante de valută forte, cu greu obținute de economia națională, problema transferurilor casei regale are și un al doilea aspect, nu mai puțin semnificativ. Potrivit prevederilor legale, ori de câte ori B.N.R. vindea devize necesare unor plăți în străinătate, ea trebuia să perceapă în folosul statului o primă față de cursul oficial. Aceste prime percepute la vânzarea devizelor erau menite să alimenteze fondul din care statul plătea primele pentru cumpărarea de devize. Raportul comisiei constată în această privință: „*Devizele intrate la B.N.R. cumpărându-se cu primă, în prețul de cost intra și prima plătită. Vânzându-se cu scutire de primă valutară, înseamnă că devizele se vindeau sub prețul lor de cost, statul suportînd diferența*”.

Or, la aproape toate transferurile casei regale s-au aplicat în mod ilegal scutiri de prime valutare; din aceasta a rezultat un câștig pentru beneficiarii transferului și o pierdere pentru stat — care a suportat el primele pe care în mod legal ar fi trebuit să le încaseze — de 256 081 386 lei¹. Socotind astfel în total contravaloarea oficială a devizelor cedate, primele suportate de stat și primele suportate de solicitanți, valoarea transfe-

¹ Pe baza unor considerații juridice pe care nu e necesar să le analizăm, deoarece nu schimbă cu nimic fondul problemei, Comisia a găsit justificată suportarea de către buget a unor prime în valoare de 19,1 milioane lei, ceea ce face ca în calculele raportului paguba directă a țării să fie evaluată la 236 975 146 lei. Primele acestea de care casa regală a fost scutită, au fost suportate din fondul taxelor „ad valorem” de 12%.

rurilor obținute de fosta casă regală în decurs de cinci ani se ridică la suma de 1 003 595 226 lei.

Cine au fost beneficiarii acestor transferuri de peste un miliard lei, efectuate în răstimpul a numai 5 ani pe spinarea economiei naționale a României ? Tabelul de mai jos răspunde la întrebare :

Tabel nr. 1

Beneficiar	Motivul transferului	Contravaloarea în lei a devizelor cedate	Primă suportată de stat	Primă suportată de solicitator
1	2	3	4	5
Casa regelui Carol al II-lea	Depozite la bănci	153 835 667	58 332 006	—
	Salarii, pensii, ajutoare..	7 757 601	2 507 880	—
	Mașini-auto	35 473 221	13 472 686	—
	Timbre	30 731 591	11 513 358	—
	Bijuterii	8 612 440	3 788 814	—
	Blănuri (articole de lux)	26 430 688	10 469 406	8 390
	Băuturi spirtoase	800 729	390 475	—
	Cheltuieli pentru întreție- nerea unor imobile în străinătate	57 093 891	20 326 614	—
	Diverse mărfuri	45 944 287	15 359 539	—
	Cai de curse	5 190 730	2 108 520	—
	Cheltuieli de voiaj	28 676 942	10 873 115	—
	Efectiv	9 829 389	3 996 007	—
	Total lei :	410 377 176	153 137 620	8 390
Casa reginei Maria	Diverse	64 618 417	10 015 321	43 383
Casa principelui Nicolae	Întreținere	63 720 997	20 998 954	5 085 606
	Import de mărfuri	23 474 543	4 568 750	196 297
	Efectiv	10 381 246	3 338 042	145 046
	Total lei :	97 576 786	28 905 746	5 426 949
Casa reginei mamă Elena	Diverse	30 191 673	11 912 791	—
Casa principesei Elisabeta	Diverse	46 660 536	23 159 475	—
Casa arhiducesei Ileana	Diverse	17 602 735	697 209	51 395
Casa voevodului Mihai	Diverse	3 292 419	952 733	—
Domeniile coroanei	Diverse	1 749 748	566 427	72 214
Ernest Urdăreanu	Diverse	40 745 940	14 990 014	3 415
Construcția pala- tului	Diverse	29 090 664	9 744 050	—
	Total lei : . .	741 906 094	256 081 386	5 607 746
Total general lei :		1 003 595 226		

5. — *Aur din stocul de acoperire.* Deoarece regulamentul legii privind comerțul cu devize enumera printre devize și „aurul în monete sau lingouri”, — „Comisia pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către Banca Națională a României” a cercetat și ieșirile de aur de la B.N.R.¹

Cercetarea a cuprins două categorii de aur :

a) Aurul din stocul de acoperire ;

b) Aurul rezervei din străinătate, afară din stoc și reprezentînd devize.

Materialul adunat în legătură cu cea de a doua categorie de aur nu interesează tema comunicării de față. Vom reține deci numai datele privind aurul din prima categorie.

Semnificativă apare cercetarea acelor cazuri cînd din stocul de acoperire a fost înstrăinat aur.

Datele comisiei constată că, exceptînd aurul destinat baterii de monezi jubiliare, ieșirile de aur din perioada 1935—1940 se cifrează la 43,247 kg, din care aur vîndut de B.N.R. : 13,850 kg și aur eliberat cu titlu gratuit : 29,397 kg.

Cui a vîndut aur B.N.R. și cu ce scop ? Eliminînd vînzările mici și motivele minore, constatăm că o cantitate de 10,043 kg a fost vîndută următoarelor întreprinderi particulare : „Șantierelor Navale Galați”, „Petroșani”, „Mica”, „Metrom”, la care se adăuga Regia Autonomă C.F.R. — Motivarea ? Pentru daruri oferite lui Carol al II-lea.

Este greu de imaginat că întreprinderile capitaliste ofereau daruri în kilograme de aur fostului rege în mod dezinteresat, mai cu seamă dacă avem în vedere epoca la care ne referim, de intense comenzi militare din partea statului.

Nu mai puțin semnificativă este și destinația aurului eliberat cu titlu gratuit de B.N.R. — Dintr-odată, o cifră se impune : 20,516 kg donate *direct* de către Banca de Emisiune fostului rege Carol al II-lea.

Alături de această cantitate, apar și alte donații de peste 4 kg aur făcute de B.N.R. Regimentului de pionieri de gardă, Primăriei orașului Balcic și Ministerului Apărării Naționale cu aceeași motivare oficială : pentru daruri oferite lui Carol al II-lea.

Concluzia comisiei poate fi transcrisă fără nici un comentariu : „Se constată dar că din cele 43,247 kg aur de mai sus B.N.R. a vîndut și donat — și aceasta numai în anii 1938, 1939 și 1940 — 35,441 kg pentru daruri făcute direct de B.N.R. sau de alte instituții fostului rege Carol II, deci aproape 80%, din totalul aurului ieșit în decurs de 5½ ani”.

Nu vom mai menționa aici cantitățile, relativ mai mici, de aur risipite pentru mărțișoare ale Frontului Renașterii Naționale, medalii diferite ș.a.m.d.

În schimb trebuie amintite legile din 1939 și 1940, adoptate deci tot în cursul dictaturii regale, prin care s-a stabilit baterea de monede

¹ Raportul nr. 511 din 20 octombrie 1941 înaintat Președinției Consiliului de Miniștri.

jubiliare de aur. Pentru aceste monede s-a scos din stocul de acoperire al B.N.R. o cantitate de 263,686 kg aur. Aparent aici se crease un anumit cadru legal, deși în fond avem de-a face tot cu o sustragere a aurului din stoc. Aparența de legalitate cade imediat ce constatăm că o parte a monezelor jubiliare a fost distribuită *gratuit* de conducerea Băncii. Nu dispunem de lista beneficiarilor, dar știm din documentele amintite că o bună parte a monedelor a luat drumul casei regale, a diferiților demnitari ai vremii etc. În octombrie 1940, după abdicarea lui Carol al II-lea, B.N.R. a cerut acestor beneficiari să restituie monezile de aur primite. O bună parte dintre ei a făcut acest lucru. Au existat însă și excepții. Din lista celor care nu au restituit monezile primite gratuit, pe primul loc se situează casa regală cu 222 monezi de aur, ceea ce, după un calcul sumar, echivalează cu alte 33 kg aur sustrate din avutul țării.

Făcînd totalul, constatăm că în decurs de trei ani, la adăpostul regimului de dictatură instaurat în țară și pe calea ilegalităților și abuzurilor, fostul rege Carol al II-lea a sustras pur și simplu o cantitate de aproape 70 kg aur din stocul de acoperire monetară al Romîniei.

6. — *Exporturi speciale în compensație.* Între măsurile luate sub pretextul stimulării exportului, o atenție specială se cuvine acordată exportului în compensație. „*Sistemul compensației este sistemul cotei negociabile, la care cota negociabilă se transformă în troc executat de exportator sau de mandatarul lui*”¹.

În esență, autorizația de compensație specială scutea pe exportator de obligația de a ceda devizele sale Băncii Naționale a Romîniei și lăsa aceste devize (în total sau în mare parte) la libera lui dispoziție, spre a efectua — la valoarea respectivă — importuri de mărfuri, chiar în afara cotei de contingentare. Prin derogare de la regimul obișnuit al devizelor se crea astfel o situație deosebit de avantajoasă exportatorului „în compensație”, avantaje care erau cu atît mai mari cu cît cota compensabilă se apropia de 100%². Aceste avantaje erau totuși subordonate anumitor obiective: mărirea exportului la mărfurile greu exportabile, scutirea B.N.R. de a acorda devize din stocul său pentru anumite importuri etc.

În fapt aceste obiective n-au fost atinse și „Comisiunea pentru controlul acordării și întrebuintării devizelor de către B.N.R.” a trebuit să încheie că exporturile speciale în compensație „*au adus pagube importante economiei romînești*”³.

Abuzurile comise prin compensațiile speciale au impus în octombrie 1935 o anumită limitare a lor. Este vorba de introducerea unei liste (A) de mărfuri care pot fi exportate în compensație cu import de mărfuri figurînd într-o a doua listă (B). În plus, s-a introdus garanția bancară și obligația pentru exportator de a face, în termen de cinci luni de la executarea exportului, dovada că s-a efectuat și importul respectiv.

¹ Valentin Al. Georgescu, *Probleme de drept valutar*, București, 1942, p. 101.

² *Ibidem*, p. 102.

³ Raportul nr. 631 din 16 ianuarie 1942 înaintat Președinției Consiliului de Miniștri.

Ținând seama de marile posibilități de speculații pe care exporturile în compensație le deschideau, nu mai poate fi surprinzător pentru noi faptul că între beneficiarii de asemenea autorizații întâlnim din nou casa regală, prin domeniul Broșteni (fostul principe Nicolae) și domeniile coroanei” (fostul rege Carol al II-lea).

Astfel, în martie 1936 „Domeniul Broșteni” obține o autorizație, ilegală de altfel, pentru un export de cherestea în valoare de 30 milioane lei. Motivul compensației: achitarea unor arierate de 270 000 lire sterline pe piața engleză. O motivare falsă, deoarece ulterior se invocă lipsa de arierate pe piața engleză, pentru a se obține aprobări succesive ca plata arieratelor să se facă în Danemarca, Olanda și America. Deși termenul de export a fost prelungit pînă la 1 aprilie 1937, valoarea exportului efectuat în cadrul compensației a fost de 15,1 milioane lei. Nici după 6 ani de la aprobare însă, domeniul Broșteni nu depusese vreun act justificativ privind întrebuințarea devizelor respective.

Motivetele acestei omisiuni pot fi deduse atunci cînd urmărim modul în care au fost utilizate alte două autorizații de compensare pe care domeniul Broșteni le obținuse în octombrie 1936, pentru un export de lemn brut, cherestea și derivate în valoare de 7,5 milioane lei și în februarie 1937 pentru export de cherestea, lemn de brad și fag, lăzi de lemn și celuloză în valoare de 46 milioane lei. În total, exporturi de 53,5 milioane lei, la care cota de devize B.N.R. era de 10 %, iar restul de 90 % erau lăsate la dispoziția exportatorului pentru plata unor datorii comerciale. Lăsînd la o parte caracterul ilegal al primei autorizații (lemnul brut nu figura pe lista A de mărfuri exportabile în compensație), e necesar să menționăm că nici în aceste cazuri domeniul Broșteni n-a depus acte justificative cu privire la utilizarea devizelor rezultate de pe urma unui export de 41,8 milioane lei.

Cercetările întreprinse de comisie au scos la iveală însă, în acest caz, adevărul: pentru a obține a treia autorizație de export în compensație, domeniul Broșteni invocase datoriile pe care le avea la firmele „Société générale de Sucreries” — Bruxelles (20 milioane lei), „S.A. des Ciments de l'Europe Orientale” — Anvers (12,5 milioane lei) și Banca „J. Alland” — Bruxelles (8,5 milioane lei).

În realitate, cele trei firme belgiene erau strîns legate de unele firme din țară: „Danubiana” (sucursala lui „Société générale de Sucreries”), „S.A. Cimenturi din Europa Orientală” — Cernavodă (sucursala lui „S.A. des Ciments de l'Europe Orientale”) și „Imobiliara” (debitoare a Băncii „J. Alland”).

Cele două sucursale aveau de plătit centralelor respective dividendele la capitalul investit, iar „Imobiliara” o datorie financiară către Banca „J. Alland”. Din lipsă de devize, nici una nu reușise însă să obțină transferurile necesare și sumele rămăseseră ca „lei blocați interni”. Potrivit dispozițiilor legale în vigoare care urmăreau să împiedice evaziunile de capital, leii interni nu puteau fi întrebuințați decît în interiorul țării pentru investiții imobiliare sau industriale, cumpărări de efecte publice și acțiuni, salarii etc.

În această situație intervine în toamna anului 1936 o înțelegere prin care firmele românești menționate împrumută domeniului Broșteni fără scadență sau dobîndă (!), sume de lei echivalente cu cele pe care doreau să le plătească centralelor lor din Belgia. Imediat apoi, domeniul Broșteni pretextînd că are datorii nu la sucursalele din țară, ci direct la centralele din Occident, obține în mod ilegal autorizațiile de compensație și eludînd legea, efectuează în fapt transferul de capital dorit de acționarii străini.

Operațiunea amintită dezvăluie astfel un alt aspect al activității economico-financiare desfășurată de membrii fostei case regale care, de astă dată prin intermediul domeniului Broșteni, ne apar ca intermediari și complici ai capitalului străin.

Desigur, elementul nou pe care-l aduce această afacere nu constă decît în paravanul monarhic pe care capitaliștii străini îl utilizau în perioada 1935—1940 spre a realiza evaziuni de capital din România, după ce ani de zile utilizaseră același paravan spre a acapara bogățiile țării. Acest element întărește însă concluzia că în tot timpul cît a stat pe tronul țării, familia Hohenzollern-Sigmaringen a fost unul din instrumentele capitalului monopolist internațional, pentru jefuirea muncii poporului român.

Dacă fostul principe Nicolae utiliza „exportul special în compensație” pentru a face jocul intereselor capitalului străin, Carol al II-lea l-a utilizat spre a-și constitui depozite personale în străinătate.

Sînt semnificative în acest sens autorizațiile de compensație obținute de domeniile coroanei.

În aprilie 1936 s-a acordat astfel domeniilor coroanei o autorizație de export în compensație pentru 100 000 m.c. lemn în Anglia. Toate devizele obținute (cotă compensabilă 100%) urmau să fie utilizate de exportator pentru pretinse plăți arierate în Anglia. Pe cererea respectivă delegația economică a guvernului menționa că „se aprobă în aceleași condițiuni ca pentru domeniile Broșteni. Probabil că autorii rezoluției nu intenționaseră să facă aluzie la „aceleași condiții” de ilegalitate, deși n-ar fi greșit de loc...

În martie 1937, domeniile coroanei obțin o nouă autorizație de export în compensație pentru cherestea, lăzi și celuloză, de astă dată în valoare de 80 milioane lei. Spre deosebire de prima autorizație, cea de-a doua n-a mai fost însoțită de legalele garanții bancare, dar cota compensabilă era acum de 90%. Motivul invocat: plata unor datorii în Anglia. Cu toate intervențiile făcute, domeniile coroanei n-au mai depus pînă în 1940 actele justificative pentru utilizarea dată unei sume de 70 milioane lei în devize, rezultate ca urmare a exportului.

Abia în cursul cercetărilor efectuate de comisie, domeniile coroanei au recunoscut că din această sumă 34.000 lire sterline au fost depuse în străinătate în contul lui Carol al II-lea, încercînd să dea justificări neplauzibile pentru utilizarea restului de 35 000 lire sterline. În realitate deci, exportul în compensație a fost utilizat de Carol al II-lea spre a-și constitui în 1937—1938 un depozit de 69 000 lire sterline în Occident.

7. — *Alte operațiuni.* Între transferurile de devize aprobate de B.N.R. în anii 1935—1940, unele din cele mai oneroase pentru economia națională sînt cele efectuate sub pretextul „naționalizării” unor întreprinderi cu capital străin. Am subliniat cu alt prilej daunele grave pe care economia Romîniei le-a suferit ca urmare a afacerilor încheiate de marea finanță, la sfîrșitul primului război mondial, sub lozincă „naționalizărilor”¹. În condițiile reglementării operațiunilor cu devize, după criza din 1929—1933, lozincă „naționalizărilor” a fost larg folosită pentru a se obține transferul unor sume imense în favoarea capitalului străin. Materialele „Comisiei pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către B.N.R.” sînt extrem de bogate în această privință și analiza lor va reliefa aspecte pînă astăzi nestudiate, de legalizare a evaziunilor de capital străin. Nici din acest gen de operațiuni casa regală n-a lipsit.

De pildă, după ce Banca „Kreditanstalt” din Viena a intrat în lichidare ca urmare a crizei, un grup de capitaliști străini intrat în posesia unei creanțe pe care banca vieneză o avea asupra Soc. Lujani, a convenit cu Banca de Credit Romîn și Max Aușnit să cedeze acestora creanța respectivă în schimbul a 300 000 lire sterline. Aranjamentul era avantajos atît pentru capitaliștii străini, care altfel nu și-ar fi putut realiza creanța, ceea ce explică și succesivele reduceri de preț acceptate, cît și pentru Banca de Credit Romîn și Max Aușnit, interesați ca Soc. Lujani să nu fie declarată în stare de faliment. Ani de zile plata n-a putut fi totuși efectuată datorită opoziției B.N.R. care refuza să aprobe un asemenea transfer important de devize, cu toate procesele și tratativele care au avut loc.

În această situație, se face apel la casa regală și în vara anului 1937 sînt oferite *gratuit* casei regale o sută de mii de acțiuni ale Soc. Lujani. Deodată, atitudinea Băncii Naționale a Romîniei se schimbă și transferul de 300 000 lire sterline este aprobat sub pretextul „naționalizării” Soc. Lujani.

De menționat, un amănunt suplimentar : transferul s-a aprobat și efectuat în rate, între 24 iulie 1937 și 24 mai 1938. Poate fi socotit drept o simplă coincidență faptul că în toată această perioadă numărul de acțiuni „Lujani” primit gratuit de casa regală a crescut avînd să ajungă în 1939 la 510 000 acțiuni ? Și că tot în această perioadă, fostul rege Carol al II-lea „cumpără” și acțiuni ale „Băncii de Credit Romîn” devenind principalul acționar al acesteia ?

Presiunea Palatului asupra B.N.R. este atît de evidentă, încît nici membrii comisiei amintite, în fața actelor, nu o pot nega. Carol al II-lea folosea în mod fățiș poziția sa de „șef al statului”, pentru a jefui economia națională ; instaurarea dictaturii regale n-a făcut decît să-i înlesnească asemenea operațiuni. Faptul că transferul s-a făcut în devize libere din cele mai căutate în acel moment — lire sterline —, ceea ce a agravat și mai mult situația financiară a țării incapabilă să facă față integral

¹ C. Murgescu, *Lupta capitalului străin pentru acapararea economiei naționale a Romîniei între anii 1919 — 1922.* Comunicare ținută la sesiunea Academiei R.P.R. din iulie 1956. Text litografiat la Biblioteca I.C.E., p. 43 și urm.

obligatiunilor sale decurgînd din datoria publică externă, sau faptul că pretextul „naționalizării” n-avea în fapt nici o legătură cu operațiunea la care ne referim, întrucît acționarii Soc. Lujani erau și înainte de aceasta cetățeni romîni, nu mai adaugă multe elemente în plus la precizarea profilului monarhiei așa cum el apare din datele aici citate. Poate, un element în plus l-ar aduce numai amănuntul că chiar plata transferului astfel aprobat n-a mai fost făcută de „Banca de Credit Romîn” și de Max Aușnit, ci de Banca Națională a Romîniei, prin două întreprinderi finanțate și garantate de stat: Societatea Națională de Credit Industrial și C.E.C.-ul¹.

Pentru modul în care membrii fostei case regale foloseau locurile pe care le ocupau în viața publică spre a-și consolida pozițiile de mari capitaliști sînt semnificative și aprobările de transfer acordate Soc. Banloc. „Comisia pentru controlul acordării și întrebuițării devizelor de către B.N.R.” analizînd transferurile obținute de Soc. Banloc ajunge la concluzia că ele au temei legal și sînt justificate de „nevoile economiei naționale”. În realitate este vorba de adevărate privilegii pe care Consiliul de Miniștri le acorda în 1937 acestei societăți spre a înființa o fabrică de produse de cauciuc, în care scop era încuviințată să importe liber, fără considerația țării de proveniență, toate articolele necesare pentru instalarea și montarea fabricii, materii prime și orice alte cumpărături cerute de procesul de producție. Cu aceste autorizații, Soc. Banloc încheie în mai 1938, în plină dictatură regală, un contract cu firma americană B.F. Goodrich & Co. pentru proiectarea și punerea în funcțiune a fabricii, iar ulterior obține un transfer de un milion dolari pentru plăți *anticipate* legate de activitatea fabricii, deosebit de rentabilă în anii de militarizare a economiei naționale. Nu insistăm asupra aspectului juridic al transferului obținut, deși din actele comisiei nu reiese o justificare integrală a devizelor utilizate². Este necesar însă să menționăm că la Soc. Banloc erau în cel mai înalt grad interesați, fosta regină Elisabeta a Greciei și Carol al II-lea.

În raport cu operațiile menționate, alte aspecte ale jafului de deșize făcute de membrii fostei case regale trec pe planul al doilea — deși, la rîndul lor, și acestea consumau din disponibilul țării. De pildă, cu prilejul călătoriei pe care Carol al II-lea a făcut-o la Londra și Paris în anul 1938, i s-au acordat transferuri de deșize și valute efective în lire sterline, franci elvețieni, franci francezi, în valoare de 30,8 milioane lei³.

Uneia dintre fostele soții ale lui Carol al II-lea, Zizi Lambrino, i se transfera anual o rentă în franci francezi, la care prima valutară era suportată de stat și de B.N.R. În numeroase cazuri, Banca Națională

¹ Raportul nr. 165 din 18 decembrie 1940 trimis Ministerului de Justiție și nr. 608 din 28 octombrie 1941 trimis Președinției Consiliului de Miniștri. O expunere mai amănunțită a acestei operații, în lucrarea Constanța Bogdan, *Unele operații cu deșize privind „naționalizarea” Soc. Lujani, a fabricelor de hîrtie și celuloză Zărnești și a s. a. ungare Nitrogen*. Comunicare la sesiunea din februarie 1958 a Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R.

² Raportul nr. 233 din 4 februarie 1941 trimis Ministerului de Justiție.

³ Raportul nr. 340 din 26 martie 1941 și nr. 629 din 14 ianuarie 1942 trimise Președinției Consiliului de Miniștri. Comisia menționează că din cele 30,8 milioane lei arătate mai sus, 8,1 milioane lei au fost incluși în calculul transferurilor acordate casei regale (vezi supra-punct 4).

a Romîniei, care cumpăra pe piața liberă deize, acorda totuși — în ciuda interdicțiilor legale — din disponibilul propriu deize pentru casa regală (370 milioane în anii 1938—1940).

Am încercat să sintetizăm mai sus, pe baza materialelor citate, câteva aspecte care ni s-au părut mai semnificative privind operațiile cu deize făcute de membrii fostei case regale între anii 1935—1940.

Chiar dacă sînt incomplete, datele de mai sus nu sînt prin aceasta mai puțin edificatoare. Adăugîndu-se celor pînă acum publicate, ele pot contribui la întregirea profilului prădalnic al casei de Hohenzollern-Sigmaringen.

În lumina cifrelor și faptelor, teza apologetilor monarhiei potrivit căreia regele s-ar fi aflat „deasupra națiunii”, ca un fel de „arbitru” între clase, ca un „apărător” al intereselor „generale” ale țării, devine ridicolă. „Arbitru” între țărănimia lipsită de pămînt, exploatată și înfometată, pe de o parte și moșierime, pe de altă parte — cel mai mare moșier al țării? „Arbitru” între proletariatul exploatat și burghezie, unul din cei mai mari capitaliști ai țării? „Deasupra națiunii”, unul din cei mai tipici exponenți ai capitalului financiar? Istoria Romîniei a consemnat modul în care monarhia și-a exercitat acest rol de „arbitru”, „deasupra națiunii”: patronînd și încurajînd reprimarea sîngeroasă a răscoalelor țărănești de la 1888 și 1907, organizînd masacrul din Piața Teatrului Național din decembrie 1918, supraveghînd reprimarea sîngeroasă a luptătorilor ceferiști și petroliști din februarie 1933. N-a fost nici un moment în istoria modernă a Romîniei în care fosta familie domnitoare să nu-și fi manifestat poziția de clasă în mod fățiș, transformînd palatul într-un centru de coalizare al burgheziei și moșierimii, a tuturor claselor exploatatoare împotriva poporului muncitor.

Cu tot atîta zel și-a îndeplinit casa de Hohenzollern-Sigmaringen și rolul pe care i-l încredințase imperialismul internațional, sprijinînd permanent politica de subjugare economică și politică a Romîniei în fața capitalului monopolist din Occident, iar după primul război mondial fiind un pion sigur și deosebit de activ al coaliției antisovietice.

Același rol nefast l-a jucat Casa de Hohenzollern-Sigmaringen, în noile condiții istorice, și după 23 August 1944, încercînd să se opună din răspuneri desfășurării revoluției democrat-populare și ruperii Romîniei din lanțul imperialist.

Consecvența poziției anti-populare și anti-naționale a fostei case regale nu are desigur nimic surprinzător, din moment ce membrii ei, în frunte cu regele, erau reprezentanți direcți, nemijlociți ai intereselor marilor proprietari funciari și ai oligarhiei financiare din Romînia și, concomitent, ai marilor trusturi internaționale.

În perioada la care se referă lucrarea noastră, perioadă de pregătire și desfășurare a celui de-al doilea război mondial, suprimarea pînă și a

rămășițelor de libertăți democratice burgheze și instaurarea dictaturii fasciste sub scutul tronului, au înlesnit fostei case regale să-și consolideze pozițiile monopoliste în economia națională și să-și mărească depozitele în străinătate, ținând seama de instabilitatea regimului în fruntea căruia se aflau. Nu încapă îndoială că dezvoltarea cercetărilor în legătură cu activitatea economico-financiară a fostei case regale va da o imagine și mai completă în viitor asupra variatelor aspecte economice, sociale și politice care determinau grava incompatibilitate dintre prezența monarhiei și cerințele dezvoltării democratice a vieții publice în România, incompatibilitate care a dus în 1947 la răsturnarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române.

CONTRIBUȚIE LA ISTORICUL LUPTEI CALFELOR DIN TRANSILVANIA ÎMPOTRIVA REGIMULUI REACȚIONAR AL BRESLELOR ÎN TIMPUL ABSOLUTISMULUI AUSTRIAC (1849—1860)

DE

C. GÖLLNER

Revoluția burghezo-democratică din anii 1848—1849 a deschis și în Transilvania perspective noi pentru dezvoltarea capitalistă a agriculturii și a industriei. În deceniul cinci al secolului al XIX-lea, dezvoltarea capitalismului mai era totuși frînată de puternicile rămășițe feudale, de politica economică austriacă și întîrziată de așezarea limitrofă a Transilvaniei în imperiul austriac. Slabele resurse ale majorității populației orășenești au dus la limitarea consumului intern, iar puterea de cumpărare a țărănimii era foarte scăzută. Mijloacele pentru finanțarea procurării utilajului tehnic modern erau greu de găsit, deoarece capitalul bancar abia apăruse¹.

Breslele, bazîndu-se pe caracterul lor exclusivist, încercau să împiedice dezvoltarea liberă a industriei. Breslașii spuneau : „Ce nu putem face astăzi, facem mîine, cererea tot nouă trebuie să ni se dea”². Lipsa de inițiativă a breslelor a avut drept urmare ca mărfurile lor să fie înlocuite în Țara Romînească și Moldova prin produse engleze și franceze. În timp ce meseriașii ardeleni cedau treptat debușeurile lor de dincolo de Carpați,

¹ I. Kovács, *Adatok az 1848 útani erdélyi tókes mezogazdaságról*, Buc., 1957, 248 p. ; St. Imreh, *Az erdélyi manufakturaipar munkásairól a XIX százod első felében*, în *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről*, București, 1956, p. 45—97 ; idem, *Proveniența și numărul muncitorilor din întreprinderile manufacturiere din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Studii și referate privind istoria României*, București, 1944, partea II, p. 1077—1093 ; O. F. Jickeli, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Sibiu, 1913, p. 94—106 ; E. Tandler, *Die industrielle Entwicklung Siebenbürgens*, Brașov, 1906, p. 30—38.

² N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p. 160—163.

înlăturarea barierelor vamale interne în anul 1848 a avut ca efect o concurență mai intensă a mărfurilor austriece pe piața locală, aceste produse fiind tot mai mult cumpărate în detrimentul celor ale micilor meseriași autohtoni. Nu putea fi înlăturată însă concurența, „care distruge fără cruțare paradisul patriarhal al micilor meseriași și meșteșugari pe care nimeni și nimic nu-i turbura în îndelungata lor vegetare”¹. N-a putut fi împiedicată înlocuirea muncii manuale prin munca mecanică a mașinilor; revoluția industrială n-a fost oprită de zidurile groase, medievale, ale orașelor din Transilvania.

„Toate bazarele sînt pline de manufactură europeană . . . pericolul ne amenință de la concurența străină . . . criza este generală”, scrie *Gazeta Transilvaniei*². Un contemporan de vază, Eugen von Trauschensfels, exclamă în anul 1860; „Ne merge așa de prost, încît nu este de conceput o înrăutățire mai mare”³. Situația precară a economiei din Transilvania este oglindită și în rapoartele Camerei de Comerț din Brașov⁴. Concurența industriei manufacturiere și de fabrici a ruinat un mare număr de meseriași breslași. Creștea numărul calfelor și sărăcimea orașelor, creștea lumpenproletariatul la orașe și la sate⁵. Autoritățile civile și militare remarcă cu îngrijorare dezvoltarea proletariatului. „Cine nesocotește breslele, acela dorește proletariatul, cine dorește proletariatul acela vrea revoluția”, constată primarul orașului Sibiu⁶. „Proletariatul va zdruncina temelia societății burgheze”, reflectează un consilier orășenesc⁷.

La Brașov, numărul breslelor a scăzut de la 43, cîte erau în 1798, la 29 în 1848⁸. La Sibiu din anul 1829, pînă în anul 1854, numărul meșterilor cojocari a scăzut de la 84 la 24, al croitorilor de la 66 la 43, al faurilor de la 24 la 9⁹. Aprecierile asupra numărului calfelor și a muncitorilor din întreprinderile manufacturiere sînt discutabile. I. Söllner observă că este greu de stabilit numărul meseriașilor și al muncitorilor, deoarece în orașele mici nu se poate preciza cine este țaran și cine este meseriaș, majoritatea meseriașilor ocupîndu-se și cu agricultura. Autorul amintit calculează că în jurul anului 1848 ar fi fost 43 701 persoane ocupate în industrie, meserii și comerț¹⁰.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, București, Ed. P.M.R., 1951, p. 311.

² *Gazeta Transilvaniei*, 8, III, 1852.

³ E. Tandler, *op. cit.*, p. 32.

⁴ *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, Brașov, 1853, 162 p.

⁵ St. L. Roth, *Der Geldmangel und die Verarmung in Siebenbürgen*, în O. Folberth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, Sibiu, 1933, vol. IV, p. 437; R. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1854*, București, 1921, p. 181, 248, 301.

⁶ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1805/1848; 452. 1138.

⁷ *Ibidem*, 2574/1850. „Wenn nun jeder nach Hermannstadt zureisende Diensbotte und Tagelöhner . . . das Glück haben hier längere Zeit hindurch annehmbar Dienste, und Beschäftigung zu finden . . . so dürften einerseits Hermannstadt in kurzer Zeit die Niederlassung eines ausbreiteten Proletariats in sich fassen”.

⁸ Fr. Killyen, *Brașovul în preajma revoluției de la 1848*, în *Studii și articole de istorie*, Buc., 1956, vol. I, p. 177; Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Sibiu, 1910, vol. III, p. 172.

⁹ *Ibidem*, p. 172.

¹⁰ I. Söllner, *Statistik des Gorrsfürstentumes Siebenbürgen*, Sibiu, 1856, p. 391.

Date prețioase cu privire la numărul calfelor și al muncitorilor necalificați se găsesc în rapoartele Camerei de Comerț din Brașov. Pe baza acestor date se poate constata că numărul celor dintii a scăzut, ca urmare a tendinței lor de a se elibera de tutelarea meșterilor, în timp ce numărul muncitorilor necalificați a crescut. Citeva cifre sînt concludente :

Localitatea	Bresla	1854	1855	1856
Brașov	măcelari	33	27	21
	țesători	110	82	74
	tăbăcari	71	65	53
	cismari	220	197	162
	cojocari	62	55	48

În anul 1852 lucrau la Sibiu 90 calfe de țesători, 8 ucenici, 190 lucrători necalificați¹, la Csnădie 80 calfe de țesători, 30 ucenici, 2 000 lucrători necalificați. În anul 1853 sînt amintiți la Sibiu 1 105 calfe, 336 ucenici și 660 lucrători necalificați².

Ca urmare a procesului de diferențiere a meseriașilor, se adîncește tot mai mult prăpastia dintre pătura de meșteri înstăriți și pătura de calfe care cu greu puteau să asigure existența familiilor.

În timpul absolutismului austriac, care a însemnat un deceniu de depresiune economică, s-au conturat și mai mult pozițiile de luptă dintre breslele medievale și interesele manufacturilor și industriilor capitaliste; s-a ascuțit lupta de clasă între meșterii breslași, calfe și muncitorii necalificați. Meșterii breslași încearcă să-și asigure cîștiguri considerabile la o vînzare redusă, prin ridicarea prețurilor și prin exploatarea tot mai accentuată a lucrătorilor.

În goana după supramuncă, timpul de lucru al unei calfe este mereu sporit, ajungînd între anii 1854—1856, la 12—14 ore pe zi. La Mediaș calfele de cojocari lucrează în timpul sezonului de iarnă de la ora 5 dimineța pînă la ora 10 seara³.

Normativul breslelor din anul 1805, la care se referă inspectorii și după anul 1848, obligă calfele să lucreze „fără supărare” (ohne Ünmut) de la ora 6 dimineța pînă la ora 10 seara. De altfel, dacă erau lucrări urgente, se putea cere calfei să lucreze și după aceste ore (α 39)⁴. Retribuția unei calfe la o asemenea muncă istovitoare este în medie de 1 fl. C.M. — 2 fl. C.M.; un muncitor necalificat este plătit cu cca. 20 creițari. La unele bresle (cismari și frînghieri) se pretinde muncitorilor și executarea unei munci fixate de mai înainte⁵.

¹ *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt 1853—1856*, Brașov, 1859, p. 100—180; evidența aceasta s-a făcut pe baza unui material documentar dispersat în întregul volum.

² *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt 1852*, Brașov, 1853, p. 105 și urm.

³ *Ibidem*, 1859, p. 100—180.

⁴ I. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Sibiu, 1857, vol. III, p. 87.

⁵ *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt, 1853—1859*, p. 100—180.

Instrucțiunile provizorii pentru reglementarea raporturilor comerciale și industriale în Transilvania, prima mare breșă în privilegiile breslelor, n-a îmbunătățit situația calfelor și a lucrătorilor necalificați. În aceste instrucțiuni se stipulează : „În privința timpului de probă, a lucrului de executat, a remunerației, locuinței, patului, premenelelor, lumînărilor, timpul deciziei și a termenelor de plată, trebuie să se îndeplinească cele prevăzute prin contract între dătătorul de lucru și sodali”. Condițiile de muncă, salarizarea, durata timpului de lucru nu sînt deci stabilite (α 138). În schimb se menține examenul de meșter, lucrarea de măiestrie și perioada denumită în actele vremii *Wanderjahre* se mărește de la 4 la 6 ani. Primirea calfelor se face prin bresle; acestea stabilesc „moralitatea calfelor” (α 95). Iată noi bariere greu de trecut pentru a ajunge meșter. Direcția poliției își rezervă și dreptul de a examina trecutul politic al fiecărui candidat de meșter¹. Se menține și mai departe repartizarea calfelor prin „părintele casei calfelor” — un reprezentant al meșterilor. Dispoziție : „Sodalul este autorizat a-și alege un singur maestru și a-l schimba. Ordinea trimerterii, unde este, nu poate întemeia silă, nici pentru maestru, nici pentru sodal, ci slujește pentru aceea că sodalii cari nu cunosc relațiunile locale, să-și poată afla lucru fără silă (137, 149); nu se respectă, și calfele care cer aplicarea dispozițiunilor legale sînt socotite rebele și amenințate cu expulzarea din oraș”².

Se semnalează nenumărate cazuri în care dreptul calfelor de a-și alege singure un meșter a fost nesocotit. Dispoziția din instrucțiunile provizorii, că fiecare calfă are dreptul să-și aleagă locul de muncă, a fost înlăturată printr-o adresă a „Statthalterei” — care lămurește că normativul breslelor din anul 1805 rămîne în vigoare, în privința calfelor care caută de lucru³. Acestea sînt prin urmare obligate să se prezinte de îndată ce sosesc în oraș la „casa calfelor” (*Herberge*), unde sînt repartizate de „părintele casei calfelor” (*Harbergsvater*). Le este strict interzis a trage la un han și a-și căuta singure un meșter⁴. Un meșter din Sibiu care a îndrăznit să angajeze o calfă fără ordinul de repartizare (*Zuschichschein*) a „părintelui casei calfelor” este amendat cu 4 florini, i se interzice a lua parte la adunările de breaslă și i se pune în vedere că dacă nu va concedia imediat această calfă nu i se va repartiza în viitor nici un muncitor. Evidența calfelor este asigurată prin cărțile denumite *Wanderbücher*. Se cere înlocuirea acestui termen (*Wanderbuch*) printr-unul mai propriu de „carte de muncă” (*Arbeitsbuch*). Acestea vor asigura un control riguros al calfelor și al muncitorilor necalificați : „Supravegherea clasei muncitoare în general și mai ales evidența acelor indivizi ai acestei clase fără lucru,

¹ *Landesregirungsblatt für Siebenbürgen*, 1851, p. 668.

² Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 875/1853... „dass sie weil sie die Handhabung der neuen Gewerbs Instruction verlangt vom Zunfinspektor und der Zunft für Rebellen erklärt”.

³ Arhivele Statului, Or. Stalin, Actele magistratului, 10 947/1852.

⁴ *Ibidem*, 7059/1851. Breasla curelarilor erată hotărit punctul ei de vedere : „Die Sattlergeschellen welche nach Kronstadt kommen müssen auf ihre Herberge einkehren, denn von einem andern Ort wird nicht um Arbeit umgeschaut”. *Ibidem*, 1620/1851.

este în toate privințele de cea mai mare importanță”, relevă șeful poliției din Sibiu¹.

Iată o altă piedică pusă în calea unei calfe din alt oraș! Magistratul orașului Sibiu precizează că acordarea dreptului de practicare a unei meserii nu înseamnă că meseriașul respectiv poate și locui în acest oraș². Dreptul de cetățenie urbană va fi acordat numai după ce s-a cercetat situația materială, morală și politică a solicitantului.

„Instrucțiunile provizorii pentru regularea raporturilor comerciale și industriale în Transilvania” nu reglementează situația muncitorilor necalificați, al căror număr pare a fi fost chiar mai mare decât al celor calificați.

„Regulamentul provizoriu de servitori și servitoare pentru •Marele Principat al Ardealului.” din anul 1857 ce se aplica muncitorilor necalificați din manufacturi, fabrici și ateliere, enumeră o serie de restricții, pedepse și chiar corecțiuni (44), ca 15 lovituri de toiag pentru diferitele infracțiuni ce urmează a fi stabilite de patron³.

Prin asemenea măsuri, proprietarii de fabrici și meșterii breslași încercau să-și întărească autoritatea față de „tendențele turbulente ale proletariatului”.

Actele magistratului sibian și brașovean ne oglindesc fidel lupta calfelor și a muncitorilor contra restricțiilor feudale de breaslă și contra exploatării capitaliste.

Poziția patronilor față de revendicările muncitorimii este determinată de oferta mare a muncii necalificate și de lipsa muncitorilor calificați în anumite ramuri de producție (ex. construcție). Acumularea primitivă care a început în cadrul relațiilor feudale a deposedat o mulțime de nevoiași, deoarece relațiile capitaliste nu erau încă suficient de maturizate pentru a asigura majorității lor un loc în industrie. Crește numărul oamenilor nevoiași, numărul „vagabonzilor”⁴, în timp ce se resimte o lipsă acută de muncitori calificați.

Meșterii tâmplari din Brașov se plîng că nu pot executa comenzile din lipsă de calfe⁵; zidarii caută calfe⁶. Aceasta este consecința tendințelor egoiste de a primi cu mare greutate un nou ucenic, și acum cînd se construiesc multe clădiri pentru instituțiile administrative, se aduc muncitori din Pesta și Viena⁷. În vara anului 1851, 30 zidari, lăcătuși și tâmplari italieni debarcă din tren la Sibiu⁸. Breasla lemnarilor din Brașov plănuia să aducă 16—20 de calfe din Boemia. Dulgherii solicitați n-au sosit, deoa-

¹ Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 5836/1852.

² Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3671/1853.

³ *Landesregierungsblatt für Siebenbürgen*, 1857, II/II, p. 17.

⁴ *Convention in betreff zu beobachtenden Reciprocität in der Auslieferung der Desert euere und Vagabunden* (tipăritură); 1856, 6 p.; Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 8687/1851; Arhivele Statului Or. Stalin, 7957/1850.

⁵ *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, 1853, p. 78.

⁶ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3665/1857.

⁷ *Siebb. Bote*, 28, I, 1854.

⁸ *Ibidem*, 23, VII, 1851.

rece nu le conveneau „condițiile climaterice” din Transilvania¹. S-au luat de asemenea măsuri pentru a se aduce calfe și servitori din Secuime². În anumite ramuri de producție începe să se facă simțită chiar lipsa muncitorilor necalificați. Ei vin mînați de foame și pleacă după cîteva săptămîni, nevoind să-și vîndă libertatea pentru cîteva creișari. „Print-un instinct comun”, explică Gh. Barițiu, țărani se feresc de unele locuri de muncă din jurul Sibiului, ca de „locale infectate”³. Producția fabricii de zahăr din Sibiu suferă din cauza marei fluctuații de muncitori⁴. Unele neajunsuri au fost semnalate și de presă, însă „toate au prins loc la oamenii noștri cît nuca în părete”, constată *Gazeta Transilvaniei*⁵. Guvernatorul Transilvaniei, Wolgemuth, a încercat zadarnic să rezolve prin ordonanțe această problemă spinoasă⁶. Generalul Bordolo interzice categoric magistratului orașului Brașov „să mai elibereze servitorilor, zilierilor, zidarilor, lemnarilor sau altor calfe și ucenici pașapoarte pentru Muntenia sau Moldova”⁷. Autoritățile erau preocupate în aceste împrejurări să utilizeze numărul mare de deținuți. În penitenciarul din Sibiu deținuții lucrau pentru 12 meșteri țesători locali⁸. O dispoziție a guvernatorului autoriză întrebuințarea deținuților și pentru construcții⁹.

O formă obișnuită de luptă a fost astfel, mai ales la muncitorii de construcții, lipsa de la lucru, începutul luptei greviste. Patronii solicită din această cauză legături mai strînse „cu salariații, ca muncitorul plecat să fie readus cu forța la locul de muncă”¹⁰. Ajutorul solicitat din partea autorităților austriece n-a întîrziat. Comandantul militar al orașului Sibiu ordonă să fie întocmită cît mai neîntîrziat o listă a calfelor de dulgheri „leneși” (*lässig*) pentru a fi ridicăți cu forța și întrebuințați la construirea digului¹¹. Un alt ordin al aceluiași for a dispus ca acele calfe de zidari, amintite nominal, care au plecat fără voie de la șantiere, să fie ridicăte cu forța și puse la dispoziția maestrului Setz¹². Ordinul este întărit cu mențiunea : „să se vegheze cu toată seriozitatea ca ordinul dat să fie executat întocmai”¹³. În urma avertismentului, toți zidarii în cauză s-au prezentat la lucru, afară de Georg Ziegler care este arestat pentru „ne-supunere” (*Niederspenstigkeit*)¹⁴. Calfa de zidar Fr. Poldner este readus

¹ *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1857*, in Beilage zur Kronstädter Zeitung, nr. 27, p. 31, vezi p. 53.

² Arhivele Statului Or. Stalm, Actele magistratului, nr. 884/1849.

³ Gh. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1890, vol. II, p. 669.

⁴ *Bericht der Handelskammer*, 1853, p. 124.

⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 19, X, 1855.

⁶ I. Kovács, *op. cit.*, p. 81; Arhivele Statului Or. Stalm, 5226/1850, adresa Comitetului N. Săsești; Salmen „Um dem Mangel herrschender Handwerker abzuhelpfen ist auf Vermehrung der betreffenden Gewerbe cinzuwirken”.

⁷ Arhivele Statului Or. Stalm, 9869/1852.

⁸ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 160/1852.

⁹ *Ibidem*, 3254/1854, 4990/1850, 4117/1853.

¹⁰ S. Bote, 8, II, 1851, „Fuhlbar beim Bauwesen das laxe Band der Arbeiter”.

¹¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7541/1851.

¹² *Ibidem*, 5827/1854.

¹³ *Ibidem*, 6229/1854.

¹⁴ *Ibidem*, 5827/1854.

sub escortă de la Gura Rîului¹, deținut un timp și predat maestrului Setz. Regulamentul provizoriu de „servitori” din anul 1857 încearcă să frîngă orice încercare de grevă, amintindu-le că vor fi readuși cu forța la locul de muncă (α 34). Autoritățile politice au sarcina să supravegheze mai ales pe muncitorii neangajați, iar primarii comunelor sînt obligați să îndrume „locuitorii la muncă”, urmînd ca acești străini de comună, care nu s-au angajat, să fie expulzați².

Mai mulți zidari au „fugit de la un șantier” (Entwichen von der Arbeit) și s-au angajat la un șantier militar, de unde sînt reclamați, de magistratul orașului Sibiu³. Adresa magistratului subliniază: „ei nu vor scăpa de pedeapsa legală, cu atît mai mult cu cît nu există nici o lege care să facă o excepție cu calfele neconstiințioase. Există la Sibiu o breaslă de zidari legal autorizată și există autorități care au puterea să oblige pe membrii acestei bresle să-și facă datoria”⁴.

Se pare că la Sibiu calfele l-au boicotat pe meșterul zidar Setz. Pentru a preveni asemenea întâmplări, breslele au luat măsurile cuvenite⁵.

Cînd autoritățile militare aveau lucrări urgente de terminat, se interzicea pur și simplu executarea altor lucrări. Calfele erau consemnate și n-aveau voie să părăsească raza orașului Brașov, altfel erau pasibile de pedepse, conform dispozițiilor militare⁶.

Sînt cunoscute și cazuri cînd breslele au luat măsuri de boicotare a unor calfe, pentru a le sili să părăsească orașul. Calfa I. Schnell cere ajutorul autorităților împotriva persecuțiilor din partea breslei, care încerca să-l împiedice să lucreze la un maestru⁷. Măsuri similare s-au luat față de unele calfe sub motivul că au „simpatizat cu rebelii”⁸. Calfei Fr. Poldner i se refuză de asemenea lucrul și i se pune în vedere că dacă nu va face dovadă în timp de opt zile, că este angajat, i se va anula dreptul de calfă⁹. Este de fapt o măsură care urmărește excluderea sa din breaslă. I se interzice chiar închirierea unei locuințe la Sibiu¹⁰.

Pentru a-și asigura munca unei calfe pe un timp mai îndelungat, meșterii cismari, tîmplari și frîngieri din Brașov, îndemnau pe muncitorii din atelierelor lor să contracteze împrumuturi mari pe care nu erau în stare să le plătească. Astfel ei se vindeau meșterului care putea pe viitor să dispună nu numai de forța de muncă a calfei, ci și de persoana sa. Era și uzul de a o ceda pe urmă (ceda — auskaufen) în condiții avantajoase unui alt meșter. Se ivesc astfel conflicte dese între meșteri și calfe, conflicte judecate de breaslă și soluționate tot în favoarea meșterilor.

Breasla refuză acestor calfe dreptul așa denumit (Wanderbewilligung). Sistemul împrumuturilor dezavantaja și pe meșterii mai puțin

¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3992/1857.

² *Landesregierungsblatt*, 6 aprilie 1857, II/II, p. 17.

³ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 4254/1857.

⁴ *Ibidem*, 4259/1857.

⁵ *Ibidem*, 7620/1851.

⁶ Arhivele Statului Or. Stalin, 884/1849, 2085/1849.

⁷ Arhivele Statului Sibiu, 5272/1850.

⁸ *Ibidem*, 1361/1849, 1504/1849.

⁹ *Ibidem*, 3992/1857.

¹⁰ *Ibidem*, 226/1850.

înstăriți, care nu puteau să-și angajeze calfe. Pentru a preveni agitații mai mari a trebuit să intervină direcția poliției interzicând acest abuz¹.

Pe lângă această măsură de constrângere economică, o vie nemulțumire provoacă în rândul calfelor, dispoziția breslelor de a li se interzice căsătoria. Camera de Comerț din Brașov își însușește acest punct de vedere, luând măsurile necesare ca preoții să nu officieze căsătoriile „îndivizilor” care nu pot face dovada că posedă o concesie de practicarea unei meserii pe cont propriu². Semnificativă este constatarea țesătorului Scherg că și așa calfele „nu-și pot întreține, cu ceea ce câștigă, familiile lor”³.

În timp ce calfele încercau să scape de toate aceste restricții și să ajungă meșteri, breslele erau preocupate să le mențină în situația de muncitori salariați. În condițiile creșterii diferențierii meseriașilor, cei mai bogați, pe lângă angajarea cu plată a meșterilor ruinați, ridicau tot mai multe piedici în calea transformării calfelor în meșteri, obligându-le astfel să lucreze la ei. Interzicerea meseriașilor de a executa toată viața lor meseria pe cont propriu, echivala de fapt cu exproprierea lor: fiind siliți a lucra la un meșter breslaș, erau astfel transformați în muncitori salariați⁴. Situația fostului ucenic devenit calfă se schimba numai întrucât el putea să-și vîndă forța de muncă unui meșter în schimbul salariului. „Bresla respingea cu mare grijă orice încălcare din partea capitalului comercial, singura formă liberă a capitalului ce-i stătea în față. Comerciantul putea să cumpere marfă, numai munca nu o putea cumpăra ca pe o marfă. El nu era admis decît ca debitant al produselor meșteșugărești”⁵. Meșterul breslaș avea nu numai monopolul stabilirii prețurilor la mărfuri, ci și pe acela de a cumpăra forța de muncă calificată.

Lung, greu și spinos era drumul parcurs de un ucenic pentru ca să ajungă meșter. Numai puțini puteau să pătrundă prin labirintul întortochiat al tuturor dispozițiilor breslașe și să treacă peste toate barierele ce înconjurau ca o zonă de protecție poziția monopolistă a meșterului breslaș.

Breslele au menținut și după anul 1849 toate dispozițiile medievale pentru învățarea meseriei: 4—5 ani de ucenicie, stagiul de calfă de 4—6 ani, calfa fiind obligată să-și facă stagiul denumit *Wanderjahre*; înainte de a se prezenta la examenul de meșter, calfa trebuia să lucreze cu un salariu redus timp de 1—2 ani, considerați ca ani de probă (*Muthjahr*). Înainte de a fi primit în breslă, meseriașul calfă trebuia să fi executat lucrarea de măiestrie, care putea fi respinsă sub diferite pretexte. Dacă meșteșugurile medievale justificau o ucenicie atît de îndelungată, acest lucru nu mai era de loc motivat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd uneltele de producție se dezvoltaseră atît de mult⁶.

¹ Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 9246/1856.

² *Protokoll der dritten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1857*, în Beilage zur Kronstädter Zeitung, nr. 58.

³ *Ibidem*, nr. 22, „Mit ihren Arbeitslohn können sie ihre Familien nicht erhalten”.

⁴ N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării clasei muncitoare în România*, Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., 1956, anul II, nr. 6, p. 46—49.

⁵ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, ed. P.M.R., 1948, p. 336.

⁶ St. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*, București, 1954, p. 258—337.

Regimul de favoare pentru fiii de meșteri a produs de asemenea frământări în sinul ucenicilor și al calfelor; regimul consta în scutirile de taxe și reducerea uceniei de la patru la doi ani¹. „Deși o dispoziție din anul 1850 obliga să fie primiți în breaslă tineri fără deosebire de naționalitate², totuși se semnalează unele măsuri de restricție nu atât naționale, cât mai ales sociale³. Se cere a se lua în considerare posibilitățile de câștig „ai propriilor fii” și a nu deschide „porțile” (Tür und Tor öffnen) calfelor străine⁴. „Breslele tind să împiedice astfel prin toate mijloacele intrarea persoanelor străine în breaslă. Din organizații democratice de mici meșteșugari de la început, breslele se transformă în organizații închise, în interesul meșterilor bogați⁵.

Poziția retrogradă a breslelor rezultă și din comportarea lor față de școlile de duminică înființate pentru ucenici, la Brașov, de asociația meseriașilor (Gewerbeverein). Johann Gött, cunoscutul tipograf și reprezentant al progresului, constată cu regret că toate cererile lui de sprijin pentru această școală n-au găsit la breslele locale înțelegere⁶. Demersurile lui J. Gött au determinat pe magistratul brașovean să publice un afiș prin care se punea în vedere meșterilor breslași, să nu mai rețină ucenicii de la frecventarea acestei școli (vom fleissigen Besuch der Sonntagsschule abhalten)⁷.

După ucenie, tînăra calfă era obligată, de unele bresle din Sibiu, să facă așa-zisul „an de mulțumire” (Dankjahr), lucrînd meșterului la care a învățat meseria, încă un an, dar tot cu retribuția unui ucenic⁸.

Meșterii pălării din Brașov și Cluj pretind chiar calfelor calificate din alte localități, să învețe încă un sfert de an meseria în localitate (nachlernen), primind în acest timp numai salariul unui ucenic⁹. Acesta este și punctul de vedere al meșterilor pălării din Sibiu, care au aceeași pretenție față de calfele din Brașov¹⁰.

Urmează 4—6 ani de călătorie. Înainte de a se putea prezenta la examenul de meșter, calfa întîmpina o nouă încercare: „anul de probă” (Muthjahr), în care urma să fie examinată comportarea ei morală. Era repartizată unui meșter din breaslă, primind un salariu mai mic decît celelalte calfe. Astfel era nevoită să-și cheltuiască banii agonisiți, lipsindu-i pe urmă mijloacele bănești ca să-și poată începe meseria pe cont

¹ I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Sibiu, 1857, vol. III, p. 89.

² Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 5226/1850.

³ Referatul lui C. Maafer către magistratul orașului Brașov din 7 mai 1851, ibidem 132/1852.

⁴ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 868/1848.

⁵ St. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania*, p. 289.

⁶ „Die Zünfte diese Anstalt nicht unterstützen, die vielfältigen Bitten und Aufforderungen des Gewerbevereins gar nicht beachten... um nicht zu sagen, als Gegner, doch auch nicht als Förderer bewierbeweissen”. Arhivele Statului Or. Stalin, 2813/1851.

⁷ Tipăritură din 12 aprilie 1851, poartă titlul „An die ehrsamten Zünfte”, Arhivele Statului Or. Stalin, 2813/1851.

⁸ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7293/1851.

⁹ Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 8448/1852.

¹⁰ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 2833/1852.

propriu¹. Reclamațiunile calfelor că acest an de probă nu este prevăzut în „Instrucțiunile provizorii” din anul 1851 rămân fără rezultat².

Semnificativ este felul în care se fac diferite obiecțiuni din partea breslelor pentru a refuza unui candidat prezentarea la examenul de meșter. Toate aceste obiecțiuni se rezumă în afirmația: „calfa n-a avut o purtare morală”. Unor calfe li se refuză primirea în breaslă, fiindcă sînt acuzate că ar fi luat parte la „insurecția ungară”³, altora li se obiectează că asupra trecutului lor „domnește un întuneric misterios”⁴; o calfă este caracterizată ca „lipsită de modestie”⁵, iar cererea lui Josef Neuber nu este rezolvată favorabil „deoarece este străin și nu mai este nevoie de meșteri tineri”⁶. Deși poliția a stabilit încă din anul 1849, că acuzația adusă calfelor Galgotzi, Jets, Oláh și Gyöngyösi, că ar fi susținut cauza revoluționarilor, era neînsemnată⁷, totuși n-au fost primiți în breaslă pînă în anul 1853⁸. Cine a lucrat o dată pe cont propriu (Störer-Pfuscher) era socotit nedemn să se prezinte la examenul de meșter⁹. În același timp breslele au cerut expulzarea unor solicitanți¹⁰.

Dacă lucrarea de măiestrie era, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, justificată la unele bresle, la altele, ca la brutari, morari, măcelari, ea ajunsese o simplă formalitate. Ziarul „Satellit” propune de aceea, desființarea lucrării de măiestrie la unele meserii¹¹. În ședința din 3 ianuarie 1856 a Camerei de Comerț și Meserii din Brașov, un consilier constată: „Cine are protecție la o breaslă este ajutat să treacă ușor această probă, altora li se pune adeseori piedici nemotivate în cale”¹². Breasla cismarilor refuză într-un caz avizul asupra unei lucrări de măiestrie¹³; olarului Johan Schubert i se cer în anii 1849—1853 alte lucrări, pînă cînd intervine guvernatorul militar curmînd acest abuz¹⁴. Meșterii timplari refuză să primească în breaslă meseriași care au făcut lucrarea de măiestrie într-o localitate mai mică¹⁵. Unei calfe de morar i se creează în mod intenționat diferite dificultăți, ca oprirea apei cînd urma să-și arate îndemîinarea lui la morărit; gustarea oferită „comisiei de examinare” se pare că a fost prea modestă și din această cauză este declarat incapabil să exercite meseria pe cont

¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3835/1852; Arhivele Statului Or. Stalin, 7537/1851.

² Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1394/1850; 907/1851; 3835/1852.

³ Ibidem, 2058/1849.

⁴ Ibidem, 4721/1853, 6501/1850.

⁵ Ibidem, 7714/1851.

⁶ Ibidem, 7294/1851.

⁷ Ibidem, 2089/1849.

⁸ Ibidem, 315/1853.

⁹ Ibidem, 2058/1849.

¹⁰ Ibidem, 3853/1853; Șt. Imreh, *Az erdély manufakturaipar munkasariol*, p. 67.

¹¹ *Der Satellit*, 5.IV, 1853.

¹² *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1856*, am 5 Januar, p. 2.

¹³ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7814/1841.

¹⁴ Ibidem, 9899/1850, 8573/1851, 2345/1853, 3247/1853, 4236/1853; vezi și refuzul lui Robert Milenz, ibidem 6720/1850.

¹⁵ *Kronstädter Zeitung*, 9.IX, 1852; *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1857*, am 6 Mai, Beilage zur *Kronstädter Zeitung*, nr. 78, p. 69.

propriu”¹. Diferitele reclamații referitoare la aceste abuzuri au determinat administrația austriacă (Stathalterei) să ceară a se lua măsuri împotriva acestor practici samavolnice, întrebunțate mai ales de meșterii breslași, pentru a-și asigura monopolul producției².

O piedică serioasă pentru intrarea în breaslă o constituiau și condițiile materiale formulate de bresle. După ce calfa își consumase micile economii în timpul anului de probă, i se pretindea, pe lângă taxa de meșter, și alte sume considerabile pentru ea drept capital de investiție. Unei țesătoare i s-a cerut suma de 40 de florini ca participare la bunurile breslei și, pentru a-și asigura plata acestei sume, i s-a pus un lacăt la războiul de țesut³. La Sibiu se pretinde unui faur să depună, ca garanție, suma de 300 de florini⁴, unei calfe de cojocari i se pretinde chiar 400 florini⁵, sumă ce depășea câștigul anual al unei calfe.

Cînd nu se mai găsesc motive de refuz pentru primirea unei calfe în breaslă, această formalitate se amină din an în an. Calfele de zidar Georg Poldner și Samuel Kraus care au făcut lucrarea de măiestrie în anul 1844—1846 n-au fost primite în breaslă nici în anul 1857⁶.

În nenumăratele reclamații și scrisori adresate magistratului și forurilor militare și administrative austriace sînt amintite abuzurile de mai sus. Multe reclamații au rămas fără răspuns, sau rezolvarea a întîrziat atît de mult, încît reclamanții deznădăjduiți au capitulat în fața dificultăților. Cu „mai este timp” . . . „es ist noch Zeit”, amîneau meșterii breslași pe solicitanți⁷. Ziarul „Siebenbürger Bote” semnaleză că pierderea timpului și „cheltuielile de proces” l-au oboșit pe reclamant înainte ca magistratul să fi dat o decizie în cauză⁸.

O dispoziție din „Landesgesetzblatt” obligă de acum înainte pe magistrat să rezolve toate reclamațiile cu privire la refuzul breslelor de a primi o calfă, în timp de 15 zile⁹. Este adevărat că se iau măsuri în consecință, dar diferitele admonestări ale autorităților locale din partea guvernatorului, amintesc reclamațiunile nerezolvate. Breslele nu dau de altfel totdeauna curs dispozițiilor primite. Un meșter de breaslă declară „Domnul primar nu are să-mi comande”, și chiar un ordin al guvernatorului militar nu este respectat¹⁰. În același timp calfele ce fac reclamații împotriva breslelor sînt expuse persecuțiilor din partea acestora¹¹. Magistratul orașului Sibiu a încercat să prevină zadarnic aceste reclamațiuni, care creează

¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5133/1851.

² *Kronstädter Zeitung*, elfte Sitzung am 15 August, p. 142.

³ Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 6081/1851.

⁴ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5210/1850.

⁵ Ibidem, 8574/1851 ; 9516/1851.

⁶ Ibidem, 4800/1857.

⁷ Georg Poldner declară la 25 august 1857 „Ich wurde vertröstet von Jahr zu Jahr es wäre noch Zeit”. Ibidem, 4800/1857.

⁸ *Siebb. Bote*, 11, 1, 1851.

⁹ *Landesgesetzblatt*, 13 sept. 1851, p. 512.

¹⁰ Arhivele Statului Sibiu, 1178/1853.

¹¹ Ibidem, 4330/1852.

o stare de agitație în sinul populației, calificând redactorii („Winkelschreiber”) reclamațiunilor drept „tulburători” de liniște¹.

Multe calfe care n-au fost primite în breaslă nu lucrau ca muncitori salariați la un meșter, ci preferau să se retragă la țară sau să lucreze în cartierele marginase ale orașelor ca „cîrpaci” (Pfuscher-Störer). Breslele confiscă uneltele acestor muncitori², îi maltratează, le fac percheziții, cer arestarea lor, amendarea și expulzarea din oraș³. Croitorilor li se interzice categoric a lucra acasă⁴; un afiș al magistratului din Sibiu previne populația orașului să nu dea de lucru „cîrpacilor”⁵. Un zidar care lucra fără autorizație la Gurarăului este ridicat de jandarmi⁶ și depus în beciul primăriei Sibiu; un dulgher din Turnișor este, pentru același motiv, arestat de mai multe ori⁷. Din Dumbrăveni, Sighișoara, Făgăraș și Orăștie se semnaleză Camerei de Comerț și Meserii, din Brașov, numele unor calfe ce lucrează pe cont propriu⁸. Camera de Comerț și Meserii susține sancționarea acestor cazuri conform paragrafului 141 din Instrucțiunea Provizorie din anul 1851 care interzice calfelor să lucreze pe cont propriu; atrage însă în același timp atenția breslelor că nu le este permis să procedeze la percheziții, la confiscarea de unelte și să maltrateze unele persoane fără prezența unui delegat al magistratului⁹.

O calfă amenințată să fie arestată fiindcă a lucrat ca „cîrpaci” declară fățiș: „Nu negăm că nu lucrăm la un meșter... căci cu salariul ce-l primim de la meșteri, și care ne înjosec, nu putem trăi; noi am dori să lucrăm foarte bucuros la meșteri, însă salariul derizoriu și tratamentul neomenos ne obligă să căutăm alte posibilități de existență”¹⁰.

Scumpetea crește din an în an. Ziarul „Der Satellit” ia poziție față de specula meșterilor breslași: „Aproape toate produsele meseriașilor noștri sînt cu 40, 80, 100 și chiar 200% mai scumpe ca acum 5 sau 7 ani... Se pare că au convenit să amendeze pe acei care vînd cu prețuri mai reduse”¹¹. Consumul alimentelor scade în același timp ca urmare a pauperizării clasei muncitoare¹², salariile fiind în anul 1856 mai scăzute ca în anul 1855¹³. Meș-

¹ Arhivele Statului Sibiu, 9519/1851, vezi adr. guvern. militar adresat magistratului Or. Sibiu, 30 sept. 1851, „der Magistrateregreif Parthei für die Zunft statt unpartheiisch in der Sache des Amt zu handeln”.

² Ibidem, 1032/1850; *Bericht der Kronstädter Handelskammer*, 1852, p. 80.

³ Arhivele Statului Sibiu, 3667/1857, 4876/1855, 4338/1857, 3992/1857.

⁴ Ibidem, 1893/1854.

⁵ Ibidem, Actele magistratului, 1855/1851.

⁶ Ibidem, 3992/1857.

⁷ Ibidem. 2227/1851, vezi și idem 7724/1850.

⁸ *Protokolle der Sitzung der Kronstädter Handels u. Gewerbekammer*, 1857, Beilagen, nr. 35, 125, 185, *Der Kronstädter Zeitung*, p. 17, 125, 155, *Der Satellit*, 29, IV, 1854.

⁹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5774, 5406, 5201, 5403/1850, 1197/1852.

¹⁰ Ibidem, 3389/1857.

¹¹ *Der Satellit*, 25, I, 1853; *Gazeta Transilvaniei*, 2, XI, 1855; „Sînt prețuri ce nu s-au pomenit niciodată în țara noastră, *ibidem*, I, VI, 1855; *Kronstädter Zeitung*, 2, IX, 1852; concludente sînt mercurialele de prețuri.

¹² *Der Satellit*, 17, IV, 1852.

¹³ *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt 1853—1856*, Brașov, 1859, p. 100—180.

terii breslași fac apel la forța publică cînd calfele solicită mărirea salariilor¹. Se iau și unele măsuri în spiritul „Instrucțiunilor provizorii” din anul 1851 (paragr. 141) care prevăd pedepse penale pentru muncitorii care se înțeleg între ei pentru obținerea unui salariu mai mare sau a condițiilor mai favorabile de muncă².

Refuzul calfelor de a lucra la un meșter breslaș cu salariul stabilit este privit însă din partea autorităților nu numai ca luptă economică împotriva restricțiilor de breaslă, ci și ca o nesupunere față de absolutismul austriac, care susținea breslele ca un instrument de control al clasei muncitoare. Calfele își amintesc de timpul scurt în care orașele din sudul Transilvaniei au fost ocupate de armatele revoluționare care desființaseră toate restricțiile de breaslă³.

„Spiritul de nesupunere între calfele din Sibiu crește”⁴, citim într-un raport contemporan. Alarmant pentru autorități este și un referat al breslei dulgherilor. „Ne permitem să observăm că epoca revoluționară a avut mai ales asupra acestei populații (clasa muncitoare, — *C. G.*) urmări nefaste, și ne exprimăm convingerea că domnia bunului plac va crește în măsura în care autoritățile neglijează a lua măsuri hotărîte împotriva indivizilor care batjocoresc pe față legile existente”⁵. Între calfele de zidari există frămîntări continui care necesită mereu intervenția autorităților pentru aplanarea conflictelor. Astfel slăbirea disciplinei în muncă (*Relaxation*) este urmărită cu îngrijorare⁶, jandarmeria este însărcinată să depisteze pe „cîrpaci”, care urmau apoi să fie sancționați de autoritățile militare⁷. Se iau măsuri pentru expulzarea tuturor calfelor și muncitorilor necalificați care nu lucrează într-o manufactură, fabrică sau la un meșter breslaș⁸.

Se interzice calfelor și muncitorilor a trece în timpul deplasărilor prin Elveția, deoarece acolo există organizații muncitorești primejdioase⁹. Emigranții ce se vor întoarce din Statele Unite vor fi cu vigilență supravegheați ca să nu aducă de acolo ideile subversive¹⁰.

În aceste condiții de existență, lupta de clasă între meșteri și calfe se ascute; calfele trec de la refuzul de a lucra, de la fuga de la locul de muncă, de la nerespectarea restricțiilor breslașe, la forme mai active de luptă: nesupunerea fățișă față de autoritățile breslașe, conspirații și greve de masă. Calfa Rusch adresează cuvinte de ocară meșterului de breaslă în plină adunare¹¹; în adunarea calfelor cismari s-a ridicat calfa Zerfözö, „a

¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3853/1853; *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Kronstadt*, 1852, Brașov 1853, p. 66.

² *Landesgesetz und Regierungsblatt für das Kronland Siebenbürgen*, 1861.

³ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1504/1849, „Insurgenten bessere Menschen endlich frei geworden zu sein”.

⁴ *Ibidem*, Actele magistratului, 2227/1851.

⁵ *Ibidem*, 2227/1851.

⁶ Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 166/1851.

⁷ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistrat., 6082/1852, 5342/1854.

⁸ *Ibidem*, 1032/1855.

⁹ *Landesregierungsblatt*, 1854, I, Abt. p. 733.

¹⁰ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 724/1853.

¹¹ *Ibidem*, 6501/1850.

luat odiosul regulament al breslelor, și a lovit cu el pe părintele calfelor”¹. Calfa Georg Capp a insultat breasla dulgherilor, refuzînd să execute lucrarea de măiestrie ².

Pentru a obține condiții mai bune de muncă și de salarizare, calfele s-au organizat încă din evul mediu după modelul meșterilor. Asociațiile „tinerilor calfe” (Bruderschaften) au ajuns în secolul al XIX-lea cu totul sub controlul breslelor, devenind o anexă a acestora ³. Asociația calfelor de pălărier care a scăpat de sub controlul breslelor a fost dizolvată din anul 1854, ca fiind o asociație dăunătoare „bunei ordini”⁴. Poliția a reușit să descopere în anul 1850 o conspirație a calfelor de cismari, dar ancheta n-a putut stabili amănunte pentru a deschide un proces, deoarece calfa Ștefan amestecată în această conspirație a dispărut din Sibiu fără urme ⁵.

În noiembrie 1848, calfele de croitori din acest oraș declară greva, cerînd majorarea salariilor. Greviștii sînt ridicați cu forța de la sediul lor și deținuți la primărie, unde sînt obligați să lucreze sub supravegherea poliției ⁶. Ni s-a păstrat și numele unei calfe care s-a situat în fruntea luptei calfelor de cismari din Sibiu. Acesta este Josef Rumpelmeier, calificat de breaslă ca „instigator și proletar dovedit”. El a fost încă din anul 1842 arestat, deoarece susținuse revendicările materiale ale calfelor. În anul 1853 Rumpelmeier se pune iarăși în fruntea calfelor nemulțumite, deoarece meșterii le desființaseră un vechi drept al lor (Lichtbratl). Calfele se răscoală și declară apoi o grevă de 3—4 săptămîni ⁷. Ca represalii se refuză lui Rumpelmeier o repartizare de lucru. Este boicotul oficial al breslei ⁸.

Luptele calfelor împotriva îngrădirilor de breaslă în timpul absolutismului austriac sînt aspecte ale luptei de clasă în sînul breslelor care au devenit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea organizații protecționiste ale meșterilor înstăriți.

¹ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 452/1850.

² Ibidem, 1199/1852.

³ St. Pascu, *op. cit.*, p. 276.

⁴ Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 736/1854.

⁵ Ibidem, 2261/1851.

⁶ Ibidem, 1805/1848.

⁷ Ibidem, 1805/1853, declarația calfei Michael Pilz „wodurch unter den Gessellen ein Aufstand erregt wurde”.

⁸ Ibidem, 2567/1853.

ACTIVITATEA TIPOGRAFICĂ A LUI MIHAIL ȘTEFAN ÎN GRUZIA

DE

DAN DUMITRESCU

Se împlinesc anul acesta 450 de ani de la prima carte tipărită în Țara Românească, la 10 noiembrie 1508. Drumul parcurs de arta tipografică românească de-a lungul secolelor mărturisește o dezvoltare excepțională. Până în secolul trecut, s-au putut tipări cărți în nenumărate limbi, printre care găsim limba slavă veche, limba română, cu litere chirilice, limbile greacă, arabă, gruzină cu alfabetele respective ș.a.

Dacă E. Legrand (în *Bibliographie hellénique*, Paris, 1894), atribuie cărților tipărite în Principate, în limba greacă, o importanță deosebită pentru istoria umanismului în nordul Dunării, cu atât mai multă însemnătate trebuie să atribuim altui aspect al activității tipografice românești, în acele timpuri.

Urmînd tradiția culturală a Moscovei și Kievului care în secolul al XVII-lea au dăruit romînilor tipografii, domnitorul muntean Constantin Brîncoveanu a contribuit cu material tipografic, cu meșteri și cu mașini la înființarea primelor tipografii în Siria pentru arabi și în Tbilisi pentru gruzini.

Ocupîndu-ne în nota aceasta de Gruzia, constatăm că în anul 1709 se tipăresc primele cărți pe teritoriul gruzin, în tipografia instalată în orașul Tbilisi, cu ajutorul material al domnitorului muntean Constantin Brîncoveanu și al lui Antim Ivireanu. Pentru organizarea tipografiei și tipărirea cărților în limba gruzină, a fost trimis cel mai bun ucenic tipograf al lui Antim Ivireanu, anume Mihail Ștefan.

În scrierile istorice și bibliografice, găsim prea puține amănunte în legătură cu activitatea acestei tipografii. Primul care menționează, incomplet, o singură carte tipărită în 1710 la Tbilisi de Mihail Ștefan, este Dm. Bakradze.

După dînsul, aceeași carte este menționată și de I. Bianu și N. Hodoș (*Bibliografia romînească veche*, I, București, 1903, p. 483—484); acești autori mai adaugă încă una, o evanghelic georgiană, tipărită de

Mihail Ștefan în Tbilisi, în anul 1709. Nici alți autori ca H. Schuchardt (în *Wiener Zeitschrift fuer die Kunde des Morgenlandes*, vol. XI, p. 205) și Emile Picot (*Anthime*, p. 521, în notă) nu aduc noutăți. În ultimul timp, acad. P. Constantinescu-Iași, într-un foarte interesant și documentat articol despre legăturile Țării Românești cu Gruzia (*Studii*, nr. 4, București, 1951, p.161), menționează tot evanghelia din 1709 și liturghierul din 1710 ca fiind tipărite în Gruzia, în Tbilisi, de către Mihail Ștefan, care, probabil, se va îngriji și de publicarea Apostolului.

În cercetarea pe care am făcut-o nu de mult la Tbilisi, datorită concursului amabil și competent al profesorilor I. V. Abuladze și Kristiné Sarașidze din Muzeul Gruziei, am putut descoperi date noi, care dovedesc că activitatea tipografică a lui Mihail Ștefan nu s-a rezumat numai la aceste două cărți. În afară de aceasta, cercetarea primelor cărți tipărite pe teritoriul Gruziei dovedește că Mihail Ștefan a adus cu sine din Muntenia și ornamente tipografice cu desen diferit, precum și anumite gravuri, semnate IWANIKIE, gravor întâlnit în cărțile editate de Antim Ivireanu în Țara Românească. Avînd în vedere și timpul extrem de scurt, în care a fost organizată și pusă în stare de funcționare această tipografie, precum și alte considerente de natură tehnică, Mihail Ștefan a adus din Țara Românească și ponoanele necesare, cu ajutorul cărora a turnat în Tbilisi literele alfabetului gruzin, caracterele numite „nushuri” și „mrglovani”. Caracterele „mrglovani” sînt mari, rotunde, utilizate pentru titluri, pentru text întrebunîndu-se „nushuri”, mici și colțuroase. Peste un an, în 1710, apare a treia formă de litere, care se menține pînă în zilele noastre, numită „mhedruli”. Mhedruli a fost folosit prima oară în tipărirea *Condac*-ului (Liturghier) de către Mihail Ștefan. Se poate presupune că acest ultim caracter de literă a fost conceput și executat chiar în Tbilisi.

Cărțile tipărite de Mihail Ștefan sau Stepanesvili, sau Stepanidze cum l-au numit în Gruzia, din anul 1709 și pînă în 1712, cînd a fost trimis de Vahtang al VI-lea în Olanda pentru probleme legate de tipografie, via Moscova (unde a dus și o solie din partea patriarhului Hrisant Notaras) sînt următoarele :

1709

1. *Evanghelia*, textul tipărit cu „nushuri”, în negru.
2. *Psalmii lui David*, textul tipărit cu „nushuri”, în negru.
3. *Apostolul*, textul tipărit cu „nushuri” în două culori, în negru și roșu.

1710

4. *Condac* (Liturghier), text tipărit cu „nushuri” și „mhedruli” nou apărut, în două culori, negru și roșu.
5. *Ceaslov*, în care textul principal este tipărit cu „mhedruli” în negru și roșu, cu paginația indicată prin cifre indo-arabe.

6. *Ceaslov*, cu textul tipărit cu caractere „nushuri”, mai mărunte decât cele precedente.

7. *Molîtovenic*, tipărit cu „nushuri” mici.

8. *Biblia*, începută probabil în anul 1709 și continuată pînă în 1711, dar rămasă neterminată, textul întrerupîndu-se la Evanghelia lui Luca. Textul tipărit cu un alt caracter de tip „nushuri”, de mărime mijlocie; paginată indicată cu cifre indo-arabe; tipar într-o singură culoare. După părerea lui Kristiné Sarașidze, întreruperea tipăririi se datorește persecuției crîncene a lui Saba Orbeliani, renumit învățat gruzin din secolul al XVII—XVIII-lea, autorul *Călătoriei în Europa*, care redacta textul în limba gruzină.

Persecuția se datora faptului că era bănuțit de „catholicism”.

1711

9. *Psalmii lui David* tipăriți cu caractere de tip „mhedruli” și „nushuri” la care se adaugă și litere grecești.

10. Ieromonahul Gherman *Învățătura despre felul cum se cuvîne să fie pregătîți ucenici* cu textul tipărit cu caractere de tip „mhedruli”.

În toate aceste cărți apărute la Tbilisi, în limba gruzină, în afară de un exemplar defect al *Psaltirii* din 1709, pe foaia de titlu, sau cîteodată la sfîrșit, sînt imprimate rîndurile următoare, relative la tiparul efectuat: „de mîna lui Mihail Stepaneșvili din Ungrovalahia”. Cîteodată, cum am mai spus, forma gruzină a numelui este redată și prin: „Stepanidze”.

Tipograful român Mihail Ștefan nu a organizat numai tipografia tipărînd cărțile indicate mai sus, ci în tot timpul petrecut în Gruzia, pe lîngă activitatea cotidiană în legătură cu tipărirea și crearea noilor variante de caractere gruzine, s-a ocupat și cu instruirea ucenicilor tipografi, recrutați dintre tinerii gruzini. Numele acestor ucenici tipografi ai lui Mihail Ștefan apar în cărțile imprimate după plecarea acestuia în Olanda (din primăvara anului 1712 pînă în anul 1722), cînd tipografia se desființează în urma intervenției turcești.

Menționăm cărțile apărute după plecarea lui Mihail Ștefan dintre care multe sînt reeditări:

1. Șota Rustaveli, *Viteazul în piele de tigru*, cu un epilog amplu scris de însuși Vahtang al VI-lea; textul este tipărit cu litere de tip „mhedruli” în două culori: negru și roșu. Pe foaia de titlu se găsesc imprimate rîndurile explicative: „de mîna fiului curteanului Decanoza — Mikael”. Acest Mikael este numit tipograf — „mestambe” în limba gruzină, în versurile de la finele poemei lui Șota Rustaveli.

2. *Psalmii* în ediția a III-a cu litere de tip „nushuri” de dimensiune mijlocie, tipăriți de același Mikael, fiu al curteanului Decanoza.

3. Un *Trebnic* tipărit în 1713 cu litere de tip „nushuri” de mărime mijlocie, în traducerea episcopului Samtavneli Kiprian (ca mirean Kozma Eristavi).

4. O *Psaltire* (Psalmii lui David) se tipărește în 1716 în a IV-a ediție din care a rămas un singur exemplar păstrat în biblioteca Institutului

de orientalistică din Leningrad. Textul este tipărit cu caractere de tip „nushuri”.

5. A doua ediție a *Ceaslovului* se tipărește în anul următor, 1717, cu „nushuri” mici. E o copie a ediției din anul 1710 a lui Mihail Ștefan.

6. *Molitvenic* apare tot în anul 1717, în a doua ediție repetând întocmai prima ediție, din 1710, fiind la un nivel tehnic de execuție mult mai scăzut.

7. În anii 1719—1720 se tipărește lucrarea *Consacrarea bisericii* în care textul este imprimat cu caractere de tip „nushuri”.

8. În 1720 se tipărește un *Paraklison*.

9. Apare *Cosmografia* tipărită cu litere de tip „mhedruli”, cu foaia și titlurile imprimate cu caractere de tip „nushuri”.

10. Ultima carte apărută în tipografia înființată la rugămintea lui Vahtang al VI-lea de către Mihail Ștefan, prin bunăvoința domnitorului Constantin Brîncoveanu, este un *Ceaslov* imprimat cu caractere de tip „mhedruli”.

După această ultimă carte, tipografia își încetează complet activitatea, iar foștii ucenici ai lui Mihail Ștefan se răspîndesc în toate părțile; unii dintre ei ajung în Damasc, Bagdad și Teheran, orașe în care, datorită lor se înființează primele tipografii. Cu toate vremurile grele învățătura adusă de Mihail Ștefan, a dat roade spre folosul mai multor popoare.

Kristiné Sarașidze în (1709—1722) (*Prima tipografie gruzină (1709—1722)*), arată la pagina 85 că priceperea lui Mihail Ștefan era atât de cuprinzătoare în domeniul poligrafiei, încît el putea să întreprindă orice pentru a umple cu cărți Gruzia. În privința aceasta, însuși Mihail Ștefan scrie în postfețele sale, la unele dintre cărțile tipărite în Gruzia. Chiar Vahtang al VI-lea, spune Kristiné Sarașidze în lucrarea citată, (p. 85), l-a iubit ca pe un fiu pe tipograful Mihail Ștefan, care a sosit din Valahia și a înfrumusețat și luminat Gruzia, prin cărțile tipărite.

Mihail Ștefan tipograful care a știut să lege meșteșugul său, priceperea sa, talentul său cu multisekularele tradiții de artă a manuscriselor gruzine. aparține în același timp atât culturii gruzine cît și culturii romîne.

PUBLICAŢII DE PESTE HOTARE DESPRE ACTIVITATEA
ISTORICILOR DIN R.P.R.

Istoricii sovietici urmăresc cu interes dezvoltarea ştiinţei noastre istorice. Participarea unora dintre ei la sesiunea ştiinţifică a Institutului de Studii Romîno-Sovietic din iunie a.c., colaborarea la revistele noastre de specialitate şi publicarea în revistele sovietice a unor materiale referitoare la istoria poporului romîn şi istoriografia romînească arată acest lucru.

În nr. 5/958 al revistei *Вопросы истории*, istoricul sovietic N. A. Mohov publică articolul „*Interpretarea istoriei Romîniei din sec. XIV—XVII în paginile revistei «Studii»*, în care, cercetînd numerele revistei pe perioada 1954—1957, subliniază realizările obţinute în anii puterii populare de către istoricii romîni, realizări determinate de însuşirea metodologiei marxist-leniniste şi de studierea trecutului poporului romîn de pe poziţiile materialismului istoric.

După o succintă caracterizare a conţinutului revistei, autorul analizează critic întregul material pe care îl împarte pe probleme.

În ce priveşte cercetările asupra istoriei economice din cele trei state feudale romînceşti, autorul se opreşte asupra problemei meşteşugarilor. Analizînd lucrarea lui M. Turbatu „*Rolul meşteşugurilor de la sate în dezvoltarea producţiei de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Ţara Romînească*” (nr. 3/955), în care se tratează despre diviziunea muncii, fiind socotită prima jumătate a secolului al XVII-lea drept una din perioadele hotărîtoare în dezvoltarea meşteşugurilor la sate. Autorul socoteşte că încheierea la care ajunge M. Turbatu nu reuşeşte să fie convingătoare, deoarece nu aduce documente suficiente pentru susţinerea tezei respective.

În domeniul cercetărilor de istorie economică transilvană, Al. Neamţu comunică unele date interesante în legătură cu „*Inovatorii romîni în tehnica minieră din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*” (nr. 1/957), în ce priveşte dezvoltarea forţelor de producţie şi a relaţiilor capitaliste, în condiţiile caracteristice Transilvaniei de la sfîrşitul acestui veac.

Pentru situaţia economică din Moldova, studiul lui Şt. Olteanu (nr. 3/957) „*Un aspect al producţiei meşteşugăreşti în oraşele din Moldova în secolul al XVII-lea (Prelucrarea pieilor)*”, este socotit o lucrare de sinteză privitoare la unul din aspectele industriei meşteşugăreşti din Moldova. Deşi contribuţia istoricilor romîni la elucidarea acestor teme este din ce în ce mai remarcabilă, recenziile semnalează lipsa unor cercetări mai ample, care să cuprindă o mai mare varietate de probleme şi care să determine elaborarea unor monografii de sinteză.

De asemenea subliniază ca o deficiență a revistei „Studii” faptul că nu se discută asemenea materiale care apar în alte publicații de specialitate.

O altă problemă analizată de istoricul sovietic este aceea a istoriei sociale. Teza lui L. Lehr în „Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650” (nr. 2—3/955), după care secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea au reprezentat perioada de maximă centralizare a statului feudal în Țara Românească, este după părerea lui N. A. Mohov, insuficient argumentată pentru a putea fi pe deplin convingătoare.

Recenzentul este de acord cu B. Cimpina care, în „Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare” (nr. 4/957), articol ce constituie încheierile unei lucrări mai mari a autorului, ajunge la concluzia că în Moldova în timpul domniei lui Ștefan se limitează imunitatea feudală, se pune capăt fărâmițării feudale și apare o nouă categorie socială, aceea a slujitorilor, sprijin puternic al domniei marelui voievod.

În articolul lui Al. Gonța „Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare” (nr. 4/957) este abordată o teză destul de puțin cercetată, aceea a stăpînirii feudale de pămînturi în Moldova. Observînd o oarecare inconsecvență în analizarea cauzelor care au determinat alcătuirea clasei feudale, N. A. Mohov este de părere că autorul tratează problema numai în parte, socotind că baza stăpînirii feudale de pămînturi s-a făcut prin daniile domnești, pierzînd din vedere o altă posibilitate, aceea a constituirii unei noi aristocrații, în urma destrămării obștei și a uzurpării dreptului de proprietate al acesteia. Problema stăpînirii de pămînturi feudale convenționale (în formă de beneficii) nefiind încă pe deplin clarificată, tezele susținute de V. Costăchel în „Studii” nr. 1/953, care încearcă să stabilească un raport între forma respectivă de stăpînire și noțiunea de „vîslujenie” (răsplata pentru slujbă), ca și C. Cihodaru („Forme de proprietate feudală în Moldova”) în „Studii și cercetări științifice”, nr. 3—4/955, cu privire la legătura între stăpînirea feudală convențională de pămînturi și unele forme ale deținerii provizorii cu beneficiul dijmei, sînt socotite ca aflîndu-se în faza discuțiilor. Istoricul sovietic se ocupă în mod deosebit de problema slujitorilor și a așezării lor pe moșiile domnești. El socotește că în mod greșit unii istorici romîni continuă să considere așezarea slujitorilor pe pămînturile domnești o stăpînire de pămînturi țărănești, iar pe aceștia ca o categorie specială de țărani. N. A. Mohov vede începutul stăpînirii convenționale de pămînturi în daniile de pămînturi făcute de domn slujitorilor, cu dreptul de a le folosi numai cît timp rămîn în slujbă, dania putînd fi revocată; el socotește că lipsa unei categorii numeroase de slujitori așezați pe pămînturile statului ca sprijin puternic al domniei, a împiedicat desăvîrșirea procesului de centralizare a statului. El ajunge la concluzia că această problemă deosebit de importantă nu și-a găsit încă o rezolvare satisfăcătoare.

O apreciere deosebită acordă istoricul sovietic recenziei lui N. Stoicescu și V. Curticăpeanu asupra vol. 1 din „Studii și materiale de istorie medie”. Dintre articolele recenzate, cităm „Dreptul de strămutare al țărănilor în țările romine pînă la mijlocul secolului al XVII-lea”, de P. P. Panaitescu. El este de acord cu opinia recenzenților care combat teza lui P. P. Panaitescu, cu privire la inexistența rentei în muncă în secolul XV. N. A. Mohov subliniază seriozitatea argumentelor aduse de recenzenți și adaugă o serie de alte dovezi care confirmă existența rentei în muncă în epoca respectivă. El nu se raliază tezei lui P. P. Panaitescu asupra genzei feudalismului în Țara Românească și Moldova.

Un alt aspect din istoria Romîniei care reține atenția istoricului sovietic, este lupta de clasă. Articolele din revista „Studii” care ilustrează această preocupare vorbesc mai mult despre Transilvania, mai puțin despre Moldova și ignorează acest fenomen istoric în Țara Românească. La expunerea lui Șt. Pascu „Contribuții noi privitoare la răscoala țărănilor din 1514 în Transilvania” (nr. 5—6/955), N. A. Mohov adaugă știrea referitoare la extinderea acestei

răscoale în Moldova, știre furnizată de cronică lui Macarie. Șt. Pascu, în articolul său, deși utilizează documente inedite, totuși nu analizează cauzele care au determinat înfringerea răscoalei.

Un studiu care a suscitat o discuție deosebită, este semnat de Gh. Duzinchevici „Despre mișcarea condusă de țarul Iovan” (1526—1527). Concluzia autorului, contrară celorlalți istorici români și unguri cu privire la structura etnică a participanților, precum și teza că răscoala n-ar fi fost o mișcare antifeudală a țăranimii ci una îndreptată împotriva stăpînirii turcești, nu este — după părerea lui N. A. Mohov — destul de convingător argumentată, deși documentele cercetate ar fi putut s-o dovedească.

Referindu-se la lupta poporului român pentru independență, N. A. Mohov combate opiniile lui P. P. Panaitescu care socotește încercarea de înrobire a Moldovei de către statul feudal polon în a doua jumătate a secolului XIX (nr. 4/956) ca pe o expansiune a cercurilor feudale, nu a statului polon; el subliniază faptul că acesta (statul polon), ca reprezentant al intereselor feudaților poloni, nu putea fi decât exponentul intereselor lor. C. Mureșanu, în articolul „Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane” (nr. 4/956), după N. A. Mohov, n-a acordat în expunerea sa, destulă atenție rolului care revine țăranimii în desfășurarea acestor lupte.

Importanță pentru cercetătorii științei istorice este considerată comunicarea lui M. Guboglu 'despre „Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova’ nr. 2—3/956), precum și publicarea „Tabelelor sincronice. Datele Hegirei și datele erei noastre” (Buc. 1955), recenzate cu competență de I. Matei, în revista „Studii” (nr. 2—3/956).

S. Vianu în „Mișcarea național liberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787—1790)” subliniază contribuția adusă de lupta împotriva Porții pentru eliberarea națională a poporului român de sub stăpînirea turcească, precum și răsunetul larg pe care îl găseau în masele populare din Moldova și Țara Românească, — fapt care a determinat formarea detașamentelor de voluntari, iar mai târziu va contribui la alcătuirea germenilor armatei naționale; autorul — după opinia recenzentului — a reușit să rezolve bine această temă.

O problemă dezbătută în articolul lui N. A. Mohov este preocuparea istoricilor români referitoare la studierea istoriei legăturilor româno-ruse. Studiul lui E. Stănescu despre „Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al secolului XVI” (nr. 3—4/954) relevă rolul cazacilor în lupta de eliberare a poporului moldovean de sub opresiunea otomană. Lucrarea contribuie la lichidarea unor teorii false și la studierea tenețică a legăturilor româno-ucrainene. În ceea ce privește omogenitatea componenței, interesele politice și atitudinea diferitelor grupuri ale căzăcimii din Ucraina (marca căzăcimii fiind nu alături de poloni, ci de partea celor care luptau împotriva asuprii turcești), opinia lui N. A. Mohov este că teza susținută s-ar fi bucurat de o elucidare mai pregnantă dacă autorul ar fi utilizat într-o măsură mai mare izvoarele rusești, ucrainene și, în special, polone.

N. A. Mohov remarcă faptul că în arhivele sovietice se găsesc documente privind secolul XVII, de o deosebită valoare, necunoscute încă cercetătorilor români. Astfel ar putea fi studiate relațiile de călătorie în Moldova a unor oameni de stat și diplomați moscoviți, A. Ordin Nașciokin, B. Dubrovskii, ș.a.

Ca o întregire a problemei acestor legături, istoricul sovietic relevă nota „Despre necesitatea unei bibliografii a relațiilor româno-ruse” (nr. 5/956). Munca pentru elaborarea unei asemenea publicații a și început. Un colectiv de istorici ai Filialei moldovenești a Academiei de Științe din U.R.S.S. în colaborare cu istorici ai Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. și cu cercetători ai Institutului de istorie al Academiei din R.P.R., pregătesc pentru tipar materiale și documente din secolele XV—XVIII.

În încheierea observațiilor sale asupra conținutului revistei „Studii” pe perioada 1954—1957, cu privire la tratarea secolelor XV—XVIII din istoria României, N. A. Mohov subliniază valoarea studiului semnat de Șt. Ștefănescu în nr. 1/957 al revistei, în care autorul își propune să prezinte evoluția concepțiilor în știința istorică din România despre epoca feudală.

A. I.

DIN ACTIVITATEA ISTORICILOR DIN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ

Institutul de istorie al filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. (care astăzi a fost transformat în două institute: unul de limbă și literatură, celălalt de istorie și arheologie) a luat ființă în 1940 la Chișinău. Primul an de activitate a fost consacrat problemelor organizatorice. Lucrările au fost apoi întrerupte în perioada celui de-al doilea război mondial. În 1944, Institutul și-a reluat activitatea mai întâi în orașul Buguruslan, în regiunea Cikalov, unde câțiva cercetători științifici au și început pregătirea unor lucrări. De la 1944 Institutul funcționează regulat la Chișinău; are două secții, peste 100 de colaboratori și dispune de o bogată bibliotecă științifică. La diferite ocazii, Institutul a dezbătut în sesiuni științifice probleme importante pentru dezvoltarea studiilor locale, iar expedițiile arheologice, cercetările folcloristice și dialectologice, etnografice și altele, au furnizat un material bogat cercetătorilor. La sfârșitul anului 1957, sub auspiciile sectorului rețelei bibliotecilor speciale ale Academiei de Științe a U.R.S.S. și ale Institutului din Chișinău, a apărut la Moscova un indice bibliografic consacrat „Lucrărilor colaboratorilor Institutului de istorie, limbă și literatură” (1944—mai 1957). Meritul întocmirii acestuia revine lui L. A. Guțul, A. S. Kidel și A. S. Madatov, redactor fiind E. M. Russev.

O lucrare de istorie de mari proporții pentru care a fost nevoie de pregătiri îndelungate, în ceea ce privește culegerea documentării și reconsiderarea întregului material, este *Istoria Moldovei*, apărută la Chișinău în limba rusă în editura „Școala sovietică”, în anul 1951. Volumul I de 654 pagini cuprinde epoca „din cele mai vechi vremuri până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie”. Lucrarea a fost redactată de un colectiv de istorici, printre care I. S. Grossul, A. M. Lazarev, N. A. Mohov și alții. În același an a apărut și al II-lea volum al lucrării, cuprinzând perioada istorică „De la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie până în zilele noastre”, de 436 pagini. În anii 1954—1955 a fost tipărită și traducerea în limba moldovenească a acestor două volume.

Lucrarea „Relațiile feudale în Moldova în perioada secolelor XIV—XVIII” apărută în 1950 la Chișinău, este o culegere de articole semnate de N. A. Mohov, E. M. Russev, N. V. Berezniakov, V. P. Koroban și I. S. Grossul.

Periodicele Institutului din Chișinău prezintă și ele un bogat material documentar. Astfel *Știrile filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S.* sînt consacrate problemelor arheologice (nr. 5/955, nr. 4/956) și istorice (nr. 3—4/953); un număr din 1955 este dedicat primei revoluții ruse. De asemenea și *Insemnările științifice* ale Institutului, cele șase volume apărute în anii 1948—1957 care publică lucrări de istorie și filologie.

Subliniem, de asemenea, contribuția oamenilor de știință din R.S.S. Moldovenească la publicațiile din alte centre culturale ale Uniunii Sovietice și mai ales la cele din Moscova și Leningrad. Astfel, un volum (nr. 56/954) al *Comunicărilor scurte ale Institutului de istorie a culturii materiale*, a fost consacrat referatelor cu privire la expedițiile arheologice și etnografice ale cercetătorilor din Chișinău. În *Marea enciclopedie sovietică* (vol. 28, p. 85—91, ed. II) articolul despre R.S.S. Moldovenească este redactat de I. S. Grossul, N. A. Mohov,

S. E. Levit și alții. De asemenea, în al doilea volum al *Studiilor asupra istoriei gândirii filozofice și social-politice a popoarelor U.R.S.S.*, 1956, p. 574—649, articolul despre „gândirea social-politică în Moldova” este iscălit de N. Agasieva, P. Kovcekov și V. Koroban.

Dacă voim să cercetăm printr-o periodizare istorică lucrările oamenilor de știință din Chișinău, trebuie să ne oprim mai întâi asupra arheologiei. Afară de cercetări arheologice din lumea greco-romană, întreprinse la Tyras (Cetatea Albă) și în alte colonii antice mai cunoscute, în domeniul trecutului îndepărtat al regiunii dintre Prut și Nistru s-a cercetat puțin. De aceea, prezintă un interes deosebit cercetările paleolitice și mezolitice ale lui A. P. Cerniș, întreprinse în regiunea Nistrului. Cerniș ca și ceilalți arheologi menționați mai jos, a publicat rezultatul cercetărilor în *Comunicările scurte ale Institutului de istorie a culturii materiale* (de la 1949 încoace) și în alte periodice de specialitate.

Problemele neoliticului și eneoliticului și cele ale culturii de tip Tripolie constituie preocuparea arheologului T. S. Passek, autoarea prețioasei cărți despre *Periodizarea așezărilor de tip Tripolie, milenii III—II înainte de era noastră* (Moscova-Leningrad, 1949). Epoca fierului — epoca scito-sarmată — a fost cercetată de A. I. Meliukova, A. A. Nudelman, E. A. Rikman și G. D. Smirnov. Acesta din urmă a întreprins, printre altele, săpături la necropola din Saharna (Gura Gulboaca) și la horodiștea Saharna Mare.

O valoare deosebită prezintă cercetările arheologului G. B. Feodorov, în domeniul așezării și vieții medievale a slavilor. Participând ani de zile, mai ales la săpăturile din regiunea Nistrului, Feodorov a cercetat numeroase seliște și horodiști slave (Ekimăuți ș.a.) și încă de la 1952 a publicat, în *Buletinul Academiei de Știință a U.R.S.S.*, articole în care a expus rezultatele expedițiilor slave din regiune.

Arheologia medievală, inexistentă în trecut, a găsit cercetători în persoana lui E. A. Rikman (săpăturile de la Lăpușna ș.a.), G. D. Smirnov (săpăturile de la Orheiul Vechi), și G. F. Ciobotarenko, iar în domeniul numismaticii activează L. L. Polevoi.

În ceea ce privește epoca nașterii și dezvoltării feudalismului în Moldova (sec. XIV—XVIII) sînt importante studiile lui N. V. Bereznikov, care au și intrat fragmentar în volumele : *Istoria Moldovei, Studii de istorie a U.R.S.S. sec. XIII și Relațiile feudale în Moldova în perioada secolelor XIV—XVIII*. N. V. Bereznikov scrie despre jugul turcesc fanariot în Moldova și despre lupta poporului moldovenesc împotriva acestei oprîmări.

Începuturile Moldovei în secolul IX—XV constituie preocuparea lui F. Grecul. Acest cercetător își consacră studiile legăturilor teritoriului dintre Carpați și Dunăre cu statul kievian și cu principatul Galiției și Voliniei ; cercetează, de asemenea, trecutul orașului moldovenesc din sec. XV și stările social-economice din aceeași perioadă.

Problema toponimiei vechi în legătură cu procesul de populare a teritoriului dintre Prut și Nistru, preocupă pe G. F. Bogaci și A. S. Kidel, care recenzează un articol al profesorului M. V. Serghievski (1946).

V. N. Ermuratski consacră cîteva articole și o carte lui Dimitrie Cantemir și concepțiilor sale social-politice (1956, Chișinău).

Dezvoltarea social-economică a Moldovei și relațiile feudale din sec. XIV—XV, legăturile istorice ale poporului moldovean cu popoarele ucrainian și rus constituie tematica studiilor istoricului N. A. Mohov. Trecutul Moldovei sub jugul turcesc, opera culturală a cărturarilor Ureche, Ion Neculce, Nicolae Milescu sînt oglindite în cele publicate de E. M. Russev. Relațiile culturale moldo-ruse sînt cercetate de I. D. Ciobanu (primul articol în revista *Вопросы истории*, nr. 2, p. 59—71/945).

De destrămarea feudalismului și dezvoltarea capitalismului în Moldova și de cultura moldovenească din secolul al XIX-lea se ocupă prof. univ. I. S. Grossul. Începînd cu războiul ruso-turc din anii 1806—1812, vorbind despre rolul progresist al marelui popor rus în eliberarea

Moldovci de sub jugul turcesc, I. S. Grossul urmărește dezvoltarea social-economică a Moldovei, stăruiind în mod special asupra vieții țărănimii și a luptei pentru drepturile ei. Studiile lui I. S. Grossul apar în operele colective din Moscova cu privire la istoria U.R.S.S. Principalele lui lucrări au fost publicate la Chișinău în 1956: *Țăranii din Basarabia în 1812—1861*, și *Reforma țărănească din deceniile VII—VIII ale secolului al XIX-lea* (în colaborare cu I. Budak).

A. S. Kidell, I. D. Ciobanu, G. F. Bogaci, V. P. Koroban, D. E. Semiakov cercetează cultura moldovenească din aceeași epocă. I. I. Meșceriuk studiază emigrările bulgare de la începutul secolului al XIX-lea.

Merită a fi menționat: volumele: *Kutuzov în Principatele dunărene* (1948) și *Bagration în principatele dunărene* (1949), culegeri de documente de N. V. Berezniakov și V. A. Bogdanova; *Dezvoltarea capitalismului în agricultura Basarabiei în perioada de după reformă* (1954), de I. Budak ș.a.

Epoca imperialismului și a revoluțiilor burghezo-democratice e studiată de I. G. Ivanov și D. E. Semiakov, mai cu seamă în lucrarea lor: *Mișcarea revoluționară în Moldova în anii 1905—1907* (1955). Același Ivanov a cercetat activitatea tipografiei „Iskrei” leniniste din Chișinău, precum și mișcarea muncitorească a social-democraților în perioada anilor 1896—1903. Răspunderea operelor lui V. I. Lenin în Basarabia și alte probleme strâns legate de lupta revoluționară a muncitorilor sînt cercetate și de D. E. Semiakov.

Marca Revoluție Socialistă din Octombrie și războiul civil sînt temele de studiu ale lui N. V. Berezniakov, care analizează lupta diplomației sovietice în legătură cu problema Basarabiei în anii 1918—1924. Cronicarul evenimentelor din această perioadă este I. G. Dikov (1957). De asemenea, lupta revoluționară locală este înfățișată de E. A. Esaulenko, M. Itkis, I. M. Kopanski, S. E. Levit, B. M. Beriozin ș.a.

Scerile lui S. I. Afteniuk, A. S. Esaulenko, A. N. Kidell, I. I. Nemirov ș.a. sînt dedicate eroilor din războiul civil, Grigore Kotovski și Serghei Lazo, născuți în Basarabia.

Mișcarea revoluționară din Basarabia din anii 1918—1910 este expusă în studiile lui N. V. Berezniakov printre care se numără și cele din volumul consacrat *Luptei oamenilor muncii din Basarabia împotriva intervenționistilor în anii 1917—1920* care a apărut la Chișinău în 1957. Alți istorici ai acestei perioade sînt: V. A. Bogdanova, I. S. Grossul, I. Dovgoplii, I. Kopanski, N. A. Mohov, I. U. Haselev, S. Levit, N. Roitman ș.a.

Despre Marele Război pentru Apărarea Patriei și despre lupta de partizani din această perioadă scriu S. I. Afteniuk, D. Elin, S. Levit, N. V. Berezniakov ș.a. Același S. I. Afteniuk scrie și despre refacerea economiei Republicii Moldovenești în anii de după război. Amintim de asemenea cartea intitulată: *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească* (1947).

Istoria României preocupă de asemenea pe istoricii R.S.S. Moldovenești. Astfel, o valoroasă contribuție o constituie volumul lui N. V. Berezniakov: *Mișcarea revoluționară și națională de eliberare din Principatele Dunărene în anii 1848—1849* (ed. II corectată și completată, Chișinău, 1955). În *Marea Enciclopedie Sovietică* unele articole cu privire la trecutul țării noastre sînt iscălite de N. V. Berezniakov (*Valahia*), vol. VI, p. 558; F. Grecul (*Moldova*), vol. 28, p. 106—108 și (*România* perioadă veche), vol. 37, p. 337—339; S. I. Levit și N. A. Mohov (*România* perioada nouă), vol. 37, 339—344.

Un articol al lui S. Levit apărut în 1957 tratează despre *Planurile cotropitoare ale României burghezo-moșierești în preajma celui de-al doilea război mondial*.

Lucrările istoricilor din R.S.S. Moldovenească, în care sînt studiate multe din problemele ce alcătuiesc și obiectul cercetărilor noastre, contribuie la stringerea legăturilor dintre istoricii noștri și istoricii din R. S. S. Moldovenească.

G. B.

DISCUȚII ÎN PROBLEMA „CÎRJALIILOR”

Ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea constituie, pentru istoria popoarelor din Imperiul otoman, o perioadă de mari frământări. În această vreme își fac apariția cîrjaliile, cete înarmate de oameni, despre care izvoare contemporane — cunoscute pînă acum — ne păstrează imaginea unor devastatori de sate și jefuitori. Acesta este un fapt istoric neîndoielnic, însă nu constituie decît un aspect al problemei. Adevăratele cauze, însă, care i-au dat naștere nu au fost studiate de vechea istoriografie.

Apariția cîrjaliilor este strîns legată de întreaga dezvoltare economică și social-politică a Imperiului otoman pînă spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea și nu poate fi desprinsă de aceasta.

Explicarea pe această bază a apariției și activității cîrjaliilor era o necesitate imperioasă pe care noua istoriografie a Bulgariei trebuia să o împlinească.

Studiul istoricului bulgar Steriu Atanasov, *Cine au fost cîrjaliile și împotriva cui s-au luptat ei?*¹ se situează în această acțiune generală a istoriografiei bulgare de reconsiderare — în lumina materialismului istoric — a momentelor capitale din istoria Bulgariei.

El este o dezvoltare și o punere la punct a articolului *Despre caracterul evenimentelor din Bulgaria de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, publicat în nr. 2/1953 al revistei *Voенно-istoriceski sbornik*. Redacția acestei reviste chema atunci (p. 210) pe ceilalți istorici să-și spună părerea în legătură cu acest articol care „ridică probleme deosebit de importante”.

În introducere, intitulată „Interpretarea problemei” (p. 1—12), autorul arată că a urmărit — studiind mișcarea cîrjaliilor — să pună pe o bază științifică problema caracterului acestei mișcări, caracter pe care istoriografia contemporană turcă, bulgară și în general străină, îl numește „de jaf”, lăudînd în același timp așa-numitele reforme ale sultanului Selim al III-lea.

Analiza propriu-zisă a acestei mișcări începe tocmai prin reconsiderarea acestor „reforme” în capitolul imediat următor intitulat „În ce a constat esența reformelor sultanului Selim al III-lea” (p. 13—22). Autorul se folosește pentru aceasta de materialele inedite aflate în Arhiva Ministerului de Afaceri Străine al U.R.S.S., fondul Relațiilor Rusiei cu Turcia. E vorba, în primul rînd, de raportul pe care V. P. Kociubei, ministrul plenipotențiar al Rusiei la Constantinopol în această perioadă, îl trimite la începutul anului 1797 la Petersburg. Autorul studiului subliniază că, așa cum au arătat Marx și Engels, Rusia era foarte bine și exact informată despre situația din Imperiul otoman, astfel că cele relatate de ambasadorii și consulii ruși au o deosebită și autentică valoare documentară (p. 10—11) pentru înțelegerea realităților istorice de atunci. Raportul lui Kociubei, intitulat „Scurtă cercetare privitoare la situația din Imperiul otoman”, precum și cel al lui M. Golenişev-Kutuzov, arătau că așa-numitele „consilii” pe care le „înființase” Selim al III-lea existau de fapt de mai înainte și că ele nu puteau și nu luau hotărîri fără consimțămîntul sultanului și mai ales al marelui vizir, Izet Mehmet.

Aceste „reforme” sînt arătate în adevărata lor lumină în capitolul următor, intitulat: „Care a fost influența Revoluției franceze asupra evenimentelor din Turcia” (p. 22—29). Ideile revoluției franceze au influențat în primul rînd „elementele revoluționare progresiste” din Imperiul otoman, îndeosebi pe cele grecești, care își desfășoară acțiunea lor, în special, de la Viena. Lozincile „sans culot”-ilor libertate, egalitate și fraternitate și „Război palatelor și libertate popoarelor” au făcut pe sultan să dea Imperiului otoman o organizare aparent deose-

¹ St. Atanasov, *Koi sa bili kârdjaliite i protiv kogo sa se borili te?* Sofia, 1954. 104 p.

bită de cea precedentă; în fond, exploatarea raialei (populației creștine) continua ca și mai înainte. Ba mai mult, în capitolul următor „Situția Bulgariei spre sfârșitul sec. al XVIII-lea și apariția mișcării cîrjaliilor” (p. 30—39), se arată că spre sfârșitul sec. al XVIII-lea situația țărănimii aservite bulgare se înrăutățește. În această perioadă „se intensifică îndeosebi exploatarea feudală”. În timpul lui Selim al III-lea proprietățile feudale și drepturile de stăpînire iobage asupra țărănilor se vindeau la licitație publică.

Marii acaparatori făceau parte din pătura superioară feudală turcă din Adrianopol și Constantinopol și „aristocrația fanariotă”. Pe de altă parte, apropierea Bulgariei de marile piețe comerciale, Adrianopol și Constantinopol „împingeau înainte în mod inevitabil dezvoltarea forțelor de producție din Bulgaria și apariția unor noi clase sociale — burghezia comercială și manufacturieră, meseriașii, calfe și ciraci, care întîlnesc în drumul lor despotismul turcesc brutal și de nesuferit”, precum și asupra națională (p. 30). Războaiele ruso-turce, la care participaseră ca voluntari — sau chiar înrolați în armata rusă — și bulgari, întăreau încrederea că poporul rus va aduce eliberarea Bulgariei de sub turci¹.

Aceste condiții duc la apariția în Turcia europeană în general și în Bulgaria în special a mișcării cîrjaliilor, și nicicum o pretinsă *concediere* în masă a ienicerilor, concediere care de fapt nici nu este atestată istoricește (p. 35). Tratatul de pace din 1791—1792 nu a interzis Imperiului otoman să țină ieniceri în cetățile dunărene.

Un astfel de „marș” al ienicerilor nu ar fi scăpat neobservat nici de vestitul comandant de oști rus din această vreme, Mihail Golenișcev-Kutuzov. Istoriografia veche bulgară și străină. începînd cu Jirek, L. Ranke, N. Stanev și I. Ormangiev, a folosit și a luat drept bune izvoarele provenind de la Constantinopol și care aruncau vina pe acești ieniceri, trecînd sub tăcere realitatea. Numele acestei mișcări vine de la primul dintre conducătorii cetelor de haiduci, care au început să-și intensifice acțiunile după 1790, Kîrjali (p. 39). După analizarea situației economice și sociale a Bulgariei în perioada cîrjaliilor, autorul trece la lămurirea problemei care a frământat și frământă încă pe istorici: „Jaf sau răscoală este mișcarea din Bulgaria de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea?” (p. 39—52). De la început, St. Atanasov arată că documentele oficiale, emanate din partea sultanului califică drept jefuitori tocmai pe cei care se ridicaseră împotriva *adevărăților* jefuitori ai populației creștine și ai unei părți din cea musulmană: feudații Imperiului otoman. Mișcarea cîrjaliilor (*inițial* — pînă spre 1792 — a haiducilor) este, după părerea autorului, „*expresia luptei de clasă a țărănimii iobage, a populației slave și mahomedane împotriva clasei dominante feudale*” (p. 41) (subl. [n.—A. C.]). În ceea ce privește jafurile, pe care le atestă izvoarele bulgare și străine (între care și cele românești, adăugăm noi) ele sînt fenomene inevitabile ale oricărui „război țărănesc” (p. 48), ele sînt un răspuns *de același gen* dat clasei conducătoare feudale (p. 49), ale cărei represalii și expediții de pedepsire a cîrjaliilor le *întrec* (p. 52—53).

În capitolul „Bulgarii — elementul de bază în mișcarea cîrjaliilor” (p. 53—62) autorul arată că participarea *în masă* a țărănilor iobagi bulgari în această mișcare este o urmare firească a însuși faptului că ei formau majoritatea populației Balcanilor. Rapoartele consulare ruse inedite pe care le folosește istoricul bulgar vorbesc deschis chiar despre numărul bulgarilor în diferitele acțiuni (p. 55—58). Între cei mai vestiți conducători bulgari ai cîrjaliilor cîntați în poezia populară sînt amintiți: Inge voievod², Kara Koliu, Kara Tanas, Anghel voievod Haidut Velko, Kondo voievod, Korcio voievod ș.a. (p. 57—59).

¹ Teza această este tratată pe larg de St. Atanasov în articolul: *Rolul războaielor ruso-turcești pentru dezvoltarea mișcării de eliberare națională din Bulgaria* (Roletata na rusko-turkite vojni, în *Voенно-istoriceski sbornik*, 1953, 1, p. 1—31).

² Voievozi se numeau între sec. XIV—XIX conducătorii cetelor de haiduci.

În capitolul „Cu privire la problema caracterului social și de clasă al mișcării cîrjalilor” (p. 62—72), autorul pune în lumină — pe bază de documente — interpretările noi. Chiar în izvoarele oficiale turcești se vede că sultanul solicita ajutorul ciorbagiilor bulgari și al „notabililor nobili” în speranța că ei „vor urmări și executa pe toți acei agenți provocatori care pe față sau în ascuns vor instiga populația pașnică la răscoală și jaft” (p. 63). Poeziile populare îi arată de asemenea pe ciorbagii ca sprijinitori ai puterii centrale feudale (p. 64—66). Pe de altă parte, Pazvantoglu, așa cum mărturisește medicul lui, refugiat la București, folosește averile turcilor bogați pentru a-și plăti armata (p. 68). El duce o acțiune de atragere a populației țărănești de partea lui prin *mieșorarea dărilor* (p. 71). Mulți chiar din rîndurile oștii sultanului trec de partea lui Pazvantoglu. Autorul ar fi trebuit aici să adîncească analiza acestor acțiuni, arătînd că Pazvantoglu era un „abil demagog” și că aceste manevre, la fel ca și încercările lui de a duce o politică externă proprie, nu au fost decît „un joc politic mărunț și fără rezultat”¹.

Cîrjalii dau adevărate bătălii cu oștile sultanului. Ele sînt arătate în capitolul „Luptele mai importante ale răsculaților cu oștile sultanului” (p. 73—92). Între timp ele încep să capete amploare după 1793 și durează, cu oarecare întreruperi, aproape 20 de ani, pînă la luarea Vidinului de către oștile sultanului, în 1813, și înfrîngerea răscoalei sîrbești în același an (p. 73).

Ultimul capitol se ocupă de „Distrușgerea armatei turcești de Adrianopol lîngă Lozengrad de către Inge Voievod și Kara Feiz în iulie 1799” (p. 92—100). După înfrîngerea oștilor turcești lîngă Vidin, la sfîrșitul anului 1798, răscoalele țărănești capătă un nou avînt. Detașamentele cîrjalilor conduse de Inge voievod, Kara Koliu, Kara Feiz și alții urmăresc oștile sultanului care se retrăgeau. Ei trec munții Stara Planina și se îndreaptă spre sud în direcția Strandja și Adrianopol ciocnindu-se cu o oaste turcă de 6 000 de oameni — de zece ori mai numeroasă decît cîrjalii — sub conducerea lui bostangi-bașa (p. 92). Autorul prezintă în detalii această luptă după relatarea inedită, aflătoare în arhivele sovietice, a buluc-bașei domnului moldovean. El se găsea atunci în tabăra turcă și fusese martor ocular al evenimentelor (p. 93—98). Buluc-bașa era în același timp și curierul consulului general rus din Iași. Ultima mare luptă a cîrjalilor împotriva armatei regulate a sultanului, luptă pe care autorul o consideră că a avut o influență favorabilă pentru dezvoltarea cu succes a răscoalei sîrbelești pentru scuturarea jugului turcesc, s-a desfășurat în iulie 1804 (p. 97—99), în regiunea Adrianopol — Babaeski unde erau concentrate trupele ce urmau să fie trimise să înăbușe răscoala sîrbilor. „Scurte concluzii” (p. 100—104) rezumă tezele dezvoltate de autor în capitolele amintite. În plus, se arată și rezultatele acestei mari mișcări sociale: a) desființarea dării pe oi; b) permisiunea pentru magnații din Constantinopol și în general mării stăpîni de pămînt, de a vinde pămînt din averile lor *oricui vor voi* lucru nefgăduit mai înainte (p. 102); c) suprimarea de fapt a haraciului în acest interval (el nu mai putuse fi strîns tocmai din cauza luptelor) și însărcinarea, din anul 1808, dată patriarhiei de a-l strînge.

În nr. 1 din 1954 al revistei amintite, istoricul progresist turec S. Ustüngel, în succintul articol *Din istoria răscoalelor populare din Bulgaria în timpul sultanului Selim al III-lea*², se alătură tezelor istoricului Atanasov subliniind că societatea feudală turcă *nu poate fi înțeleasă* fără admiterea existenței și a contradicțiilor claselor și păturilor sociale, precum și a mișcării de eliberare a popoarelor creștine balcanice. El compară răscoala lui Pugaciov, *ca esență socială*, cu cea a cîrjalilor (p. 45).

La un an după prima publicație a lucrării istoricului bulgar Atanasov apare *Istoria Bulgariei*³ editată de Institutul de Slavistică al Acad. de Științe a U.R.S.S. Partea privitoare

¹ *История Болгарии*, vol. I, Москва, 1954, p. 239—240.

² S. Ustüngel, *Iz istoriata na narodnile västania v Bălgaria prez vremeo na sultan Selim III*, în *Voенно исторически сборник*, XXIII, 1954, nr. 1, p. 43—46.

³ *История Болгарии*, vol. I, Москва, 1954, p. 237—240.

la cîrjalii confirmă în esență interpretarea pe care a dat-o St. Atanasov mișcării cîrjaliilor. Totodată, se aduc foarte prețioase precizări în lămurirea problemei puse, și anume: se arată, în primul rînd, că trebuie făcută deosebire între cetele de cîrjalii cu majoritatea turci și cetele cu majoritatea bulgari. Primele „au fost un instrument al reacțiunii feudale și au folosit lupta în scopurile îmbogățirii lor” (p. 238), în timp ce „participarea bulgarilor în mișcarea cîrjaliilor a fost o manifestare de *eliberare națională și a luptei anti feudale legate de ea*”¹ (subl. n. A.C.).

Asupra componenței sociale a cetele de cîrjalii cu majoritatea turcă *Istoria Bulgariei* nu lasă nici o urmă de îndoială. Ele erau formate în primul rînd din „*șărani* din Anatolia *sărăciți de pămînt* care slujiseră în armata turcească, iar după terminarea războiului ruso-turc rămăseseră fără lucru și fără casă”² (subl. noastre — A.C.). Apoi erau „bulgari, care intraseră de bună voie (în mod voluntar) în detașamentele care se luptau împotriva ocîrmuirii (otomane) precum și cei prinși în timpul distrugerii unor sau altora din punctele populate”³. În sfîrșit, o minoritate o formau și cei care vor imprina un caracter de jaf unora dintre acțiunile cîrjaliilor: „elemente de clasă ale căror interese constau mai înainte de toate în îmbogățirea personală”⁴. Acestui „miscelaneu” social i s-au alăturat haiducii bulgari în frunte cu cei mai buni conducători (voievozi) ai lor. Faptul acesta este semnificativ și întărește tezele de mai sus ale istoricului bulgar Atanasov care leagă haiducia de unele acțiuni ale cîrjaliilor.

Principalul preopinent al tezelor expuse de St. Atanasov este D. Kosev. În articolul *Cu privire la clarificarea unor probleme din istoria Bulgariei în sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea* publicat în revista *Istoričeski pregled*, nr. 3—1956 (p. 26—62), D. Kosev tratează o serie de probleme foarte interesante pentru istoria generală a sec. al XVIII și al XIX-lea⁵ oprindu-se, în cea de-a treia parte a articolului (p. 52—62) să trateze: „Despre caracterul mișcării cîrjaliilor și al răscoalei feudalului turc Osman Pazvantoglu”. D. Kosev reproșează lui St. Atanasov că acesta din urmă nu a dat importanța cuvenită unor știri — îndeosebi ale *contemporanilor* — despre incursiunile de jaf ale cîrjaliilor, că nu ar fi folosit deci izvoarele care veneau în sprijinul noii concepții asupra cîrjaliilor. Considerăm că părerea aceasta nu poate fi considerată ca suficient de întemeiată fiindcă:

I. Șt. Atanasov a menționat și citat acele știri și izvoare, dar nu și-a însușit „caracterizarea” lor pentru întreaga mișcare a cîrjaliilor, ca fiind de jaf. Notăm în plus că ele provin de la clericul Sofronie de Vrața, dascălul Todor de Pirdop ș.a. care, evident, conform concepției lor asupra lumii și societății, nu puteau să vadă și *alteva* decît jaful.

II. Mișcarea cîrjaliilor este o mișcare socială *mult mai complexă* decît o prezenta vechia istoriografie bulgară și străină avînd contradicțiile, dinamica și evoluția ei proprie.

III. Șt. Atanasov nu a supraestimat rolul lui Pazvantoglu, și nici ideologia lui, arătînd doar *melodele* prin care el se folosea de nemulțumirile raiale pentru a-și atrage forțe în lupta lui contra puterii feudale centrale.

IV. Afirmația literatului sîrb Vuk Karadzic despre cîrjalii că aceștia ar fi fost îmbrăcați în „mătase și catifca” nu poate fi generalizată. O notă romantică este evidentă în această caracterizare.

V. Mișcarea cîrjaliilor, spontană, lipsită de o conducere unitară, fără un program, eterogenă prin compunerea ei, cu contradicții interne, *nu putea să fie decît înfrîntă de statul feudal turc*.

În nr. 1 1957 redacția revistei *Voenna — istoričeski sbornik* se declară de acord cu tezele istoricului Atanasov arătînd că ele cîștigă din ce în ce mai mulți istorici și mase largi

¹ *История Болгарии*, I, p. 238.

² *Ibidem*, p. 237.

³ *Ibidem*, p. 237—238.

⁴ *Ibidem*, p. 237.

⁵ Asupra lor vom face o dare de seamă aparte.

de cititori. „Discuția trebuie să continue” se numește această intervenție a redacției. În ea se arată de asemenea că felul în care istoricii sovietici interpretează mișcarea cîrjaliilor (în vol. I, din *История Болгарии*, I, editată în U.R.S.S.) confirmă cele expuse de St. Atanasov privitoare la caracterul mișcării cîrjaliilor și nu cele exprimate în *Istoria na Bălgaria*, editată de Institutul de istoria bulgară de pe lângă Acad. de științe bulgară, la a cărei redactare a luat parte activă D. Kosev. Redacția se declară nesatisfăcută de răspunsul lui D. Kosev în această problemă, deoarece: a) Aceeași „metodă” s-ar putea obiecta și lui D. Kosev; b) D. Kosev nu a luat în discuție dacă au participat sau nu țărani bulgari în mișcarea cîrjaliilor și nici problema: care a fost baza socială a acestei participări. (Se arată din nou că izvoare istorice nefindoelnice atestă această participare). Redacția invită și alți istorici să se pronunțe în această discuție punînd la dispoziție paginile revistei „indiferent de părerea lor” (pro sau contra). Redacția arată că ceea ce trebuie adîncit este tocmai analiza istorico-științifică a acelor exprimări — defavorabile mișcării cîrjaliilor — ale unor gînditori revoluționar-democrați bulgari din sec. al XIX-lea. Noi considerăm că ele au în vedere nu pe cîrjalii bulgari ci acele „elemente declasate” care au imprimat uneori caracter de jaf acțiunilor cîrjaliilor. Nu trebuie uitat de asemenea că și gîndirea revoluționarilor-democrați bulgari nu se ridică pînă la înțelegerea materialist-dialectică a istoriei și că în acel moment — o parte a burgheziei bulgare în ascensiune — care îi ajuta — nu putea vedea în cîrjalii un element de progres pentru ea. Burghezia comercială, îndeosebi, era interesată în dezvoltarea pieței interne, lucru care nu se putea face în condițiile activității cîrjalilor, ci ale unei relative stări de pace.

Am considerat util a prezenta istoricilor noștri și publicului larg — studiul istoricului St. Atanasov și discuția asupra lui deoarece istoria Țării Românești de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea are contingența cu activitatea cîrjaliilor și a lui Pazvantoglu. O analiză atentă a izvoarelor noastre istorice privind această temă în lumina noii interpretări a mișcării cîrjaliilor pe care o dă istoriografia bulgară și sovietică ar putea aduce lucruri noi pentru Tratatul de istoria Romîniei, la a cărui elaborare s-a trecut.

A. Constantinescu

REVISTA ARHIVELOR (seria nouă) București, nr. 1/1958, 345 p.

A apărut de curînd *Revista arhivelor* (seria nouă) organ cultural-științific al Direcției generale a arhivelor statului, una dintre cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră.

Prin sarcinile pe care și le propune, această nouă publicație va putea să completeze lacunele existente în cunoașterea fondurilor arhivistice din țara noastră, contribuind în felul acesta la asigurarea unei solide baze documentare necesare atît pentru cercetătorii din domeniul istoriei, cît și pentru cei din alte ramuri științifice.

Primul număr al *Revistei arhivelor* constituie o promisiune în acest sens. Conținutul lui reflectă un număr variat de teme dezbătute la rubricile: studii, comunicări științifice, note, discuții, documente. Alături de teme de strictă specialitate arheografică, se găsesc și teme de interpretare științifică din domeniul istoriei medievale și moderne a țării noastre.

A. Dintre temele de specialitate arheografică menționăm o serie de articole care se referă la organizarea arhivelor, la modul de editare a izvoarelor istorice, la folosirea materialelor arhivistice ș.a.

Necesitatea organizării unei secții a materialelor statistico-economice în vederea cercetării izvoarelor și a istoriografiei economiei și statisticii, este subliniată de Manea Mănescu în *Importanța organizării arhivelor statistico-economice*.

În articolul intitulat *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575—1841. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, Sigismund Jáko propune reorganizarea arhivelor vechi din Transilvania pe baza valorificării a ceea ce e bun.

În dorința de a contribui cu câteva sugestii la întărirea colaborării dintre Arhivele statului și cercurile largi de cercetători, cărora să le înlesnească munca, Ion Mărcuș face unele propuneri în acest sens, ca de pildă introducerea practicii obligatorii în arhive pentru studenții facultăților de istorie (*Cîteva propuneri în problema folosirii materialelor arhivistice*).

Tratarea subiectelor din istoria medievală și modernă a țării noastre ocupă în revistă un spațiu destul de larg. În general aceste subiecte gravitează în jurul a trei mari grupe de probleme : economice, sociale și politice.

B. Din cadrul grupei de probleme economice, menționăm mai întâi articolul lui Fr. Pall intitulat *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani*. Pe baza unei largi documentări, autorul arată că dezastrul Ungariei din 1526 a favorizat comerțul levantin în Transilvania, în dauna negustorilor sași. Astfel, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, se constată în Țara Românească prezența unor negustori raguzani care participă activ în circuitul de mărfuri cu Brașovul, unde importau lână din regiunile sud-dunărene.

Al. Neamțu în *Cîteva probleme de istorie oglindite în arhivele miniere din Transilvania*, atrage atenția asupra unor materiale documentare mai semnificative din aceste arhive complet neglijate de istorici. Aceste materiale aruncă o lumină vie asupra politicii economice duse de Curtea din Viena pe domeniile miniere din Transilvania. Deosebit de instructive, pentru istoria tehnicii miniere, sînt schițele și desenele din unele documente reprezentînd unelte și „mașini” folosite în aceste mine la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. Tot pe baza acestor arhive poate fi urmărită de la un an la altul producția de aur, precum și alte probleme ca de pildă condițiile grele de muncă ale minerilor, lupta de clasă și formele ei etc.

Mai remarcăm din această grupă articolele : *Un important document privind începuturile industriei de hîrtie din Moldova* de Valerian Popovici în care este vorba de primul hrisov cunoscut pînă acum în Moldova prin care se acordă dreptul de deschidere unei fabrici de hîrtie și *Două etaloane : palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brîncoveanu* de Ileana Leonte, în care se aduce la cunoștință descoperirea a două măsuri de lungime de lemn utile pentru ilustrarea metrologiei din trecut.

C. Problemele sociale conțin unele articole ca de pildă : *Acele de stare civilă în Moldova pînă la Regulamentul Organic* de Gh. Ungureanu și *Registrele profesionale de stare civilă din Transilvania* de Liviu Moldovan. Majoritatea acestor registre de stare civilă, în special cele din Transilvania, cuprind pe lîngă însemnările propriu-zise de stare civilă (nașteri, căsătorii, decese), o serie de amănunte sociale și politice. Studiarea sistematică a acestor documente ne ajută să ne facem o imagine asupra vieții administrative sub acest aspect.

Un mare interes pentru istoria socială îl prezintă articolul *Despre catagrafia ținutului Putna din anii 1773—1774* de Ion Ionașcu întocmit pe baza unei părți din materialul documentar descoperit în Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova. De aici necesitatea de a se analiza întregul conținut al catagrafiilor din Moldova și Țara Românească aflătoare în Arhivele din Moscova, izvoare de prima mînă pentru cercetarea problemelor sociale ale secolului al XVIII-lea moldovenesc.

D. În fine, alte comunicări și note, sau documente se referă la unele evenimente politice din trecutul istoric al țărilor romîne. Dintre ele notăm : *Documente referitoare la Principatele romîne aflate în fondul Voronțov păstrate în Arhiva centrală de stat a actelor vechi din*

Moscova de Al. Andronic, interesante pentru cunoașterea relațiilor romino-ruse în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea; importanța izvoarelor turcești pentru cercetarea evenimentelor istorice este relevată de M. Guboglu în *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din țările românești în jurul anului 1821* prin care redă istoriei o serie de documente originale turcești.

În afară de acestea, *Revista arhivelor* (seria nouă) mai cuprinde rubricile de cronică recenzii și note bibliografice care îmbogățesc cuprinsul făcându-l și mai interesant și mai atractiv.

Salutăm cu bucurie apariția acestei noi publicații istorice, dar folosim acest prilej spre a sublinia că numai prin stabilirea unui profil tematic clar, această publicație își va îndeplini cu adevărat menirea. Publicație de specialitate în domeniul arhivistic (căreia trebuie să i se dea cu deosebită precădere atenție) ea va putea să slujească drept prețios instrument de lucru pentru cercetarea istorică din țara noastră.

Șt. Olteanu

(*Corespondență din Sighișoara*)

DESCOPERIREA RESTURILOR UNUI MONUMENT ÎNCHINAT GENERALULUI BEM

În partea de est a orașului Sighișoara, în dreapta șoselei ce duce spre comuna Albești, exista încă prin anii 1880—1890 și chiar 1905, o fântână arteziană și un zid mare de piatră semi-circular ridicat în spatele ei, la poalele dealului din acea parte. Astăzi nu se mai vede acolo decât un zid părăsit și ruinat. Acest monument, descoperit abia acum, a fost ridicat în forma expusă mai sus, în 1849, în memoria generalului Bem, gloriosul comandant al trupelor revoluționare maghiare, în revoluția de la 1848.

El a fost construit din inițiativa comandantului pieței orașului Sighișoara de atunci, Franz Haller, cu ajutorul ofițerilor din garnizoană, a 4—5 familii maghiare refugiate și al unui însemnat număr de români și sași localnici, care și-au manifestat astfel venerația lor față de generalul luptător pentru ideile de libertate, egalitate și fraternitate între popoare.

În zidul amintit era fixată o placă de marmoră cu următoarea inscripție pe care o redăm în trei limbi :

<u>Die Freiheitsquelle</u>	<u>Szabadságforas</u>	<u>Izvorul libertății</u>
Friede und Segen Disem Land Von heute an in Ewigkeit	Béke és áldás Ennek az országnak Mátol örökre	Pace și binecuvîntare Acestei țări De azi în veci

Interesant este faptul că primele trei litere din rindurile 1—3 ale textului maghiar citat mai sus, formează numele BEM. Monumentul acesta a fost descoperit de noi cercetînd nr. 97 din 30 iulie 1849 al ziarului german *Siebenbürger Bote*, în coloanele căruia se găsește articolul cu valoare de document în care se dau detalii despre atitudinea romînilor și a sașilor față de cauza revoluției, dragostea soldaților față de generalul Bem și amănunte asupra monumentului ridicat în memoria acestuia, prin contribuția sașilor și mai ales a romînilor.

Afirmațiile din document sînt întărite în parte și de tradiția orală păstrată de localnicii vîrstnici. Astfel, Mild Frederik de 75 ani, din Sighișoara str. Ecaterina Varga nr. 14, își amintește de unele povestiri ale tatălui său, care cunoștea acea fîntină și că în anul 1852 ea se mentinea în stare bună.

Reinhardt Albert de 77 ani susține că monumentul se mai păstra încă între anii 1880 și 1890.

Moldovan Ioan, țăran, de 69 ani, din Sighișoara, str. Avram Iancu nr. 20, susține că în anul 1905 fîntina arteziană se mai menținea ; numitul își mai amintește și de inscripția de pe zid, însă susține că ar fi fost scrisă în limba germană. El mai afirmă că aici era amenajat un loc pentru adăpat vitele și că el însuși a folosit apa acestui izvor pentru adăpatul vitelor sale.

Sighișorenii localnici romîni numesc și astăzi acest loc „La Șipot”, iar sașii, „Beim Springbrunnen”.

Nici unul nu cunoaște adevărul istoric legat de acest monument ; se știe doar că a existat.

Monumentul închinat generalului Beim în Sighișoara este o expresie a dragostei marii părți a populației sighișorene față de ideile de libertate, egalitate și fraternitate ale revoluției ; este mai ales o expresie a ecoului puternic pe care aceste idei l-au avut în sufletele romînilor, maghiarilor și sașilor, a unirii lor pentru o cauză comună.

Asemenea celorlalte monumente de cultură și acestuia va trebui să i se acorde atenția și protecția cuvenite. Ar fi de dorit ca pe zidul existent să fie repusă o nouă placă în care să fie gravat continutul textului original de odinioară, ca astfel valoarea lui istorică să fie concretizată.

Alexe Mureșan

Academician I. M. MAISKII *Spania, 1808—1917*

Editura Academiei de Științe U.R.S.S., Moscova, 1957, 454 p.

Lucrarea academicianului I. M. Maiskii constituie, după cum se arată în prefața cărții, primul tratat de istorie a Spaniei moderne privit prin prisma istoriografiei marxiste. O astfel de lucrare nu s-a mai scris pînă acum nici în limba rusă, nici în alte limbi. Marx și Engels au tratat într-o serie de articole importante anumite momente din istoria Spaniei (războiul de independență din anii 1808—1814, revoluția din anii 1854—1856, prima republică din anul 1873), aruncînd o lumină vie asupra desfășurării luptei de clasă în Spania, însă nu au consacrat problemei un studiu special.

În U.R.S.S. s-au publicat de asemenea o serie de broșuri și cărți tratînd diferite perioade ale istoriei Spaniei, în special perioada de după anul 1917, revoluția, războiul civil și intervenția străină, dar nici una din lucrări nu a cuprins în ansamblu perioada 1808—1917.

În prefața cărții, autorul explică de ce a ales ca delimitare a istoriei moderne a Spaniei perioada 1808—1917. În primul rînd pentru că anul 1808 joacă în istoria Spaniei aproximativ același rol pe care l-a jucat anul 1789 în istoria Franței, adică de început a primei revoluții burgheze. În al doilea rînd pentru că anul 1917 este granița de la care istoriografia sovietică consideră începutul istoriei contemporane — istoria orînduirii socialiste, formată sau în curs de formare.

Pentru o cît mai accesibilă înțelegere a expunerii, autorul face o scurtă prezentare a situației Spaniei înainte de anul 1808. El arată în primul capitol al lucrării, că Spania de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea era o monarhie absolutistă centralizată, cu puternice rămășițe ale feudalismului medieval, sub o marcantă in-

fluență a bisericii catolice și cu elemente relativ slabe ale începuturilor capitalismului. Clasa dominantă o formau marii proprietari funciari de tip feudal, care erau stăpînii absoluți ai țării din punct de vedere economic și politic. Această dominație era consolidată printr-o legislație care favoriza concentrarea pămîntului și formarea latifundiilor și, în același timp, menținerea țărănimii într-o poziție de strictă dependență economică. La exploatarea crîncenă a țărănimii contribuia și biserica, a cărei putere politică și economică în Spania era mai mare decît în orice altă țară. Opresiunea feudală se exercita atît asupra țărănimii cît și asupra populației orașelor care era supusă continuu la fel de fel de impozite și greutăți ce stînjeneau dezvoltarea comerțului și începuturile industriei.

Subliniînd prin diferite documente și statistici starea de înapoiere a Spaniei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, autorul trece în revistă pe exponenții ideilor progresiste din acel moment, relevînd în special figura lui Gaspar Jovellanos. Făcînd o paralelă între programul de reforme burgheze al lui Jovellanos și cel al filozofilor progresiști din anii premergători revoluției franceze, autorul subliniază faptul că deși în multe privințe este asemănător, programul lui Jovellanos exclude însă orice apel la mase și urmează a fi realizat numai printr-o „îmbunătățire treptată și continuă prin legi și nu prin răsturnări violente”. Starea economică înapoiată a avut numeroase consecințe sociale și politice, care revin ca un fir roșu de-a lungul întregii lucrări despre istoria modernă a Spaniei.

Una din consecințele cele mai importante a fost slăbiciunea relativă a burgheziei spaniole care deși a început să joace un rol tot mai mare în complexul de forțe pe arena istoriei

la începutul secolului al XIX-lea, nu a reușit să obțină, nici în epoca lui Napoleon, nici ulterior în cursul numeroaselor revoluții care au zguduit Spania în veacul al XIX-lea, o victorie decisivă asupra feudalismului, care să amintească măcar pe departe victoria obținută de burghezia franceză în revoluția din 1789.

O altă particularitate a istoriei Spaniei relevată de I. M. Maiskii și care a avut influențe profunde asupra dezvoltării politice și economice a țării a constituit-o ponderea mare a caracterelor specific locale, care s-a manifestat printr-o tendință spre conducere autonomă a diferitelor provincii și orașe. Bazându-se pe constatările lui Marx din lucrarea „Spania revoluționară”, I. M. Maiskii arată că viața locală a Spaniei — independența provinciilor și comunelor ei, diferențierile sociale, au fost inițial condiționate de specificul geografic al țării iar apoi s-au dezvoltat istoric, astfel că în cele din urmă monarhia absolutistă a Spaniei nu avea aproape nimic comun cu monarhiile absolutiste ale Europei ci aducea mai mult cu o formă de despotism asiatic, în genul Turciei. Acest caracter se manifesta în Spania printr-o mare varietate a formelor de guvernare în diferitele provincii în funcție de bunul plac al vicereșilor și al guvernatorilor locali, în modul de a interpreta legile. Despotismul oriental restrânge autonomia locală numai când aceasta se ciocnește de interesele sale directe. După cum reiese clar din lucrarea academicianului I. M. Maiskii, această particularitate istorică a Spaniei și-a pus amprenta pe dezvoltarea țării, chiar până în zilele noastre, în special în Catalonia și Țara bascilor, și a influențat puternic tot mersul evenimentelor pe o lungă perioadă de timp.

Începutul epocii tratate de autor găsește Spania în fața invaziei lui Napoleon. Acesta nu vede forța poporului spaniol în care se acumulează de veacuri mari rezerve de energie revoluționară. După cum arată I. M. Maiskii, aci Napoleon a făcut una din cele mai mari greșeli din viața lui, ignorând forța rezistenței populare. Autorul se referă chiar la Napoleon, care a caracterizat războiul spaniol ca prima cauză a înfringerii Franței și a declarat că dacă ar fi putut prevedea urmările sale nu l-ar fi început niciodată.

Descriind, într-un amplu capitol al cărții, toate fazele războiului pentru independență dus de poporul spaniol contra lui Napoleon, autorul arată pe larg consecințele care au urmat pentru Spania. În timpul luptei contra lui Napoleon a fost elaborată constituția din 1812, care pentru vremea respectivă a fost un model de democrație și a servit ca steag de luptă în revoluțiile următoare. Au pătruns în

armată, în posturi de comandă elemente democratice, ceea ce a avut o urmare importantă în revoluțiile ulterioare, în special în marea revoluție din anii 1820—1823. După cum subliniază I. M. Maiskii, lupta contra lui Napoleon s-a soldat cu o compromitere a claselor conducătoare și cu trezirea conștiinței naționale.

Autorul acordă o deosebită atenție expunerii evenimentelor din anii 1820—1823, scoțînd în relief influența revoluției spaniole asupra mișcărilor revoluționare din alte țări, în special asupra mișcării decembrieștilor din Rusia, precum și rolul nefast al Sfintei Alianțe în zdrobirea revoluției. I. M. Maiskii, înfățișînd pe larg faptele eroice ale revoluției, subliniază și slăbiciunile ei care, după cum arată, s-au manifestat prin lipsa de hotărîre în combaterea reacțiunii interne, prin nerezolvarea problemei țărănești și în general printr-o preocupare excesivă de a se ține în limitele legalității, în ocazii în care se cereau măsuri energice de apărare a cuceririlor revoluției.

Un merit deosebit al lucrării „Spania” de I. M. Maiskii este că aruncă o lumină asupra cauzelor războaielor carliste care s-au desfășurat de-a lungul unei mari perioade din secolul al XIX-lea. Sere deosebire de istoricii burhezi, care prezintă războaiele carliste ca fiind cauzate de un simplu conflict pentru succesiunea la tronul Spaniei, I. V. Maiskii le caracterizează ca o continuare, într-o formă particulară, a luptei între elementele feudalo-catolice cele mai reacționare, folosindu-se în scopurile lor de tendințele autonomiste ale bascilor și catalonilor și de țărănimia din regiunile de nord plină de idei obscurantiste, grupate în jurul pretendentului la tronul Spaniei, Don Carlos, pe de o parte, și elementele burgheziei liberale care, în acei ani de reacțiune internă și externă, se grupaseră în jurul reginei Cristina, pe de altă parte.

Autorul consacră o mare parte a expunerii istoriei începuturilor mișcării muncitorești din Spania și a momentului cînd proletariatul a devenit o forță politică de sine stătătoare, trecînd de la poziția de ajutor al burgheziei la rolul conducător în revoluție. Creșterea rolului proletariatului s-a produs, în condițiile dezvoltării capitalismului, sub semnul unor puternice rămășițe feudale. Într-o strălucită analiză, I. M. Maiskii, arată cum slaba dezvoltare economică a țării a influențat caracterul burgheziei spaniole, care a ales „calea prusacă” de dezvoltare, a mers la compromisiuri cu marii proprietari agricoli lăsîndu-le lor posturile de conducere în aparatul de stat și formînd cu ei o alianță în lupta contra proletariatului care se ridica. Autorul

arată pe larg, prin statistici și analize economice, specificul dezvoltării capitalismului în Spania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și înapoierea acesteia față de marile puteri industriale din acel timp (Anglia, Germania, Franța). Într-un capitol special se cercetează urmările nefaste pe care le-a avut „calea prusacă” adoptată de burghezia spaniolă, bazată pe un regim de fals parlamentarism, atât asupra întregii istorii a Spaniei, în general, cât și asupra mișcării muncitorești, în special. În legătură cu aceasta, autorul dezvăluie cauzele care au dus la scindarea, încă de la început, a mișcării muncitorești din Spania și la apariția unui curent anarhist relativ puternic, care a apăsător greu asupra capacității de luptă a proletariatului. Trezind prin luptele din timpul primei Republici din anul 1873 și a perioadei de așa-zisă stabilitate politică care a cuprins sfârșitul secolului al XIX-lea, lucrarea lui I. M. Maiskii trasează un tablou sugestiv a falimentului regimului pseudoparlamentar al restaurației, care s-a terminat prin înfrângerea din războiul spano-american și excluderea definitivă a Spaniei din rândurile marilor puteri din epoca începuturilor imperialismului. În ultima perioadă tratată (1898—1917) se produce descompunerea vechilor partide politice, slăbirea mecanismului puterii de stat și întărirea rolului armatei în politică, paralel cu continuarea politicii de represiune a mișcării revoluționare.

În încheiere, autorul depășește cadrul inițial al lucrării și arată dezvoltarea Spaniei până la a șasea revoluție, care a înscris o nouă pagină glorioasă în istoria poporului spaniol. Făcând analiza etapelor parcurse de ultima revoluție spaniolă, autorul

scoate în relief apariția primelor semne de transformare a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, în timpul luptei contra forțelor reacțiunii interne și internaționale grupate în jurul lui Franco. Prin această transformare, explică I. M. Maiskii, originea aceluși entuziasm, a aceluși eroism și forță vitală de care a dat dovadă Republica Spaniolă în cursul luptei inegale pe care a dus-o timp de 32 luni în contra unor forțe mult superioare.

În afară de prețioasa analiză marxistă a evenimentelor istorice din perioada 1808—1917 și de combaterile a interpretărilor denaturate date de istoriografia burghezi, lucrarea academicianului I. M. Maiskii oferă un bogat material documentar din cele mai variate surse, incluzând piese din arhiva Ministerului de Externe rus, statisticii spaniole ale timpului etc. O dată cu expunerea desfășurării luptei de clasă în diferitele ei manifestări de-a lungul perioadei tratate și a caracterizării raporturilor de forțe, autorul dă și o serie de portrete a unor personalități care au avut un rol marcant în istoria Spaniei moderne. Sînt caracterizați o serie de oameni politici progresiști ca Jovellanos, Riego, Espertero, Pi-y-Margall și alții, cât și o serie de fruntași ai reacțiunii ca Godoy, Narvaes, O'Donnell, Canovas, membrii ai familiei regale spaniole și alții.

Alcătuîtă pe baza unor cursuri ținute de autor în perioada 1948—1953 la Universitatea de Stat Lomonosov din Moscova, lucrarea prezintă un mare interes, atât pentru cei ce se ocupă direct de probleme istorice, cât și pentru un cerc larg de cititori, care găsesc un material interesant într-o expunere atrăgătoare.

G. C.

MEȘTEȘUGARI ȘI NEGUSTORI DIN TRECUTUL CRAIOVEI. DOCUMENTE (1666 — 1865)

București, 1957, 373 p. Direcția Arhivelor Statului

În literatura noastră istorică, culegerile de documente cu caracter economic sînt foarte puține. Cele mai multe documente de acest gen sînt împrăștiate fie prin reviste istorice și economice, fie prin lucrări monografice, fie că rămîn mai departe prin arhive, încă necunoscute. De aceea publicarea culegerii de documente, întocmită de Al. Bălintescu, șeful serviciului Arhivelor Statului din Craiova și Ion Popescu-Cilieni, trebuie primită cu mult interes.

Autorii au însoțit textele documentelor de o introducere (p. 3—42). În care au căutat să expună cititorilor unele aspecte din istoricul dezvoltării meșteșugurilor și comerțului Craiovei din sec. al XVI-lea pînă la jumătatea sec. al XIX-lea. Această introducere are următoarele subtitluri: *Tirgul Craiovei* (p. 3); *Meșteșugari și neguțatori craioveni în veacurile XVI—XVII* (p. 5); *Neguțatori craioveni între 1700—1865* (p. 7); *Neguțatori clisurenii* (p. 11); *Desprinderea meșteșugurilor și negoțului de*

agricultură (p. 12); *Companiile de neguțatori și meșteșugari cu prăvălii sau bolți* (p. 13); *Prăvălii neguțătorești și meșteșugărești* (p. 18); *Mărfuri ce se cumpărau și se vindeau în vechiul trg al Craiovei* (p. 22); *Manufacturi și fabrici* (p. 25); *Industria morăritului* (p. 26); *Zalhanale* (p. 27); *Băcani sau bacali* (p. 28); *Bărbieri* (p. 29); *Brutari sau pitari* (p. 31); *Cizmari* (p. 33); *Cojocari* (p. 35); *Croitori* (p. 38); *Răscoala patentarilor* (p. 40—42). Urmează apoi: *Tabla documentelor* (p. 43—51); *Documentele, propriu-zise în număr de 263* (p. 52—329) și un indice general (p. 331—373).

Cele 263 documente provin din trei fonduri principale arhivistice ale orașului Craiovei și anume: 1) Muzeul regional Craiova (40 doc.); 2) Arhiva parohiei Sf. Apostoli din Craiova (4 doc.); 3) Arhivele Statului Craiova (219 doc.). Ultimul fond arhivistic se compune din: Manuscrise (38 doc.), Documente vechi (103 doc.), Primăria Craiovei (16 doc.), Prefectura jud. Dolj (53 doc.), Curtea de apel din Craiova (3 doc.) și Tribunalul comercial din Craiova (6 doc.). Din punct de vedere cronologic, cele 263 documente pot fi împărțite astfel: unul din sec. al XVII-lea, 39 din sec. al XVIII-lea și 223 din sec. al XIX-lea. Rezultă, așadar, că cea mai mare parte a documentelor provine din Arhivele Statului din Craiova și din sec. al XIX-lea.

Ideea care a călăuzit pe autori de a face o introducere la culegerea de documente vine în ajutorul multora dintre cercetătorii care se ocupă mai ales cu asemenea probleme de istorie economică, sau cu monografia orașului Craiova. Materialul documentar publicat în prezenta lucrare ar fi fost totuși insuficient pentru a oglindi dezvoltarea economică a orașului Craiova în perioada aleasă. De aceea, pentru sec. al XVIII-lea și al XIX-lea au folosit documentele publicate integral în anexă; în schimb, pentru perioada sec. XVI—XVII pe materiale publicate; în culegerea de documente este numai un singur document din sec. al XVII-lea (1666).

Înainte de a trece la cunoașterea diferitelor probleme pe care le ridică autorii în *Introducere*, să ne oprim un moment asupra planului expunerii acestei *Introduceri*. Din subtitlurile anunțate reiese că autorii s-au lăsat antrenați de criteriul cronologic, mult influențați de sistemul de aranjare al documentelor în partea a doua a lucrării. De aceea, prezentarea problemei comerțului și meșteșugurilor se face mai întâi pe secole, iar apoi pe momente mai importante în desfășurarea lor.

Credem că cele două probleme principale — comerțul și meșteșugurile craiovene — puteau fi tratate în două mari capitole, unde să

se urmărească în mod cronologic dezvoltarea lor.

Să vedem acum ce probleme ridică autorii în *Introducere*.

Formarea orașului feudal în Țara Românească este o preocupare care stă în atenția medievistilor din țara noastră. Încercarea autorilor de a preciza începuturile orașului feudal Craiova vine, așadar, să completeze unele fapte puțin cercetate. Autorii ajung la concluzia că satul Craiova apare în documente pentru prima dată la jumătatea sec. al XV-lea (p. 4) și ca oraș, abia în deceniul al nouălea al sec. al XV-lea, pe baza actului din 1582 (p. 4). În legătură cu această ultimă afirmație avem ceva de spus. În primul rând, cea mai veche mențiune pentru Craiova, ca oraș, pare a fi ceva mai devreme și anume din 1576. Într-un zăpis al jupinsei Slavna călugărița din 1576 apare expresia „scaunul Craiovei”¹. Prin „scaunul Craiovei” înțelegem o reședință cu caracter administrativ, care credem că se afla la nivelul târgului unde existau meșteșugari și negustori. Cît privește actul din 1582, unde apare prima dată expresia „orașul Craiovei”, el este din 25 mai și nu din 25 iulie². De altfel în transcrierea actului s-a scris greșit *Vuia* în loc de *Buia* și *Drăgușin*, în loc de *Dragosin*³. Ceea ce trebuie de observat, privind trecerea Craiovei de la o așezare rurală la una urbană, este faptul că la sfârșitul sec. al XVI-lea tocmai în deceniile 8—9 apar cele mai vechi mențiuni de negustori și meșteșugari craioveni.

Se trece apoi la problema meșteșugurilor. În primul rând, autorii ridică o problemă puțin cercetată pînă azi și anume aceea a meșteșugarilor pe domenii sau de curte. Nu înțelegem însă de ce ei au recurs la documente din sec. al XIX-lea referitoare la Moldova pentru a dovedi existența acestei categorii de meșteșugari în Oltenia și la Craiova, cînd există documente interne din Țara Românească de acest gen pentru sec. XVI—XVII.

Cu o asemenea mențiune, socotim că această problemă nu a fost rezolvată de autori, deși ar fi avut posibilitatea s-o facă. Pînă la 1576, Craiova a fost o proprietate cel puțin boierească și în acea vreme curțile boierești dispuneau de meșteșugari care deserveau nevoile domeniului lor.

Orașul Craiova, ca și celelalte orașe ale Țării Românești, sînt rezultatul dezvoltării comerțului și al meșteșugurilor. În lucrările care se ocupă cu formarea orașelor în țara

¹ Documente privind istoria României, *reacul XVI. B. Țara Românească*, vol. IV, p. 217.

² *Ibidem*, vol. V, p. 56.

³ *Ibidem*, p. 55—56.

noastră se arată că cea mai mare parte a populației țărilor și orașelor a fost de la început formată din meșteșugari și negustori. Despre meșteșugurile orașenești din sec. al XVI-lea știrile date de autori sînt fragmentare și insuficiente. Pentru perioada sec. XVII—XVIII, autorii menționează cele mai des întîlnite meșteșuguri orașenești, dar nu fac o analiză adîncă a procesului de dezvoltare a meșteșugurilor și a apariției ierarhiei profesionale. Inexistența unor asemenea documente printre cele prezentate nu înseamnă că un asemenea fenomen nu a existat. În atelierul meșteșugăresc orașenesc în sec. al XVIII-lea exista o ierarhie a meșteșugarilor. În afară de cunoscutul statut al breslașilor craioveni, iată și un document din 1797, care menționează pe un Ianache, *calfă* de cismar la Craiova¹.

O altă problemă este aceea a negustorilor craioveni. Ocupîndu-se de ea, autorii nu precizează că pînă tîrziu în sec. al XIX-lea cei mai mulți meșteșugari sînt în același timp și negustorii propriei lor mărfi, iar negustorii propriu-zisi, care se ocupă numai cu vînzarea mărfurilor meșteșugărești apar chiar din sec. al XVI-lea. În ceea ce privește prezentarea categoriilor de mărfuri care au circulat pe piața Craiovei, materialele prezentate sînt destul de bune, dar nu îndeajuns de suficiente (p. 22—25). Cred că era mai nimerit să se fi utilizat tariful vamal din 1727 din vremea stăpînirii austriace în Oltenia². În legătură cu pătrunderea negustorilor străini în Craiova, autorii fac afirmații care se contrazic. Astfel la p. 11 se arată că aceștia „învadează” piața Craiovei după 1831, pentru ca la pagina următoare (p. 12) să afirme că negustorii chiproviceni se stabilesc în Craiova prin 1690.

În legătură cu existența manufacturilor și a fabricilor în Craiova era necesar ca de la început să se facă precizarea că în acest oraș nu sînt asemenea întreprinderi pînă la 1829. Cît privește moara cu aburi din 1852, ea era cunoscută publicului bucureștean în acel an datorită unui interesant anunț apărut în *Vestitorul românesc* din 25 mai 1852 sub mențiunea de „moară mecanică care umblă prin puterea de vaporii”.

Expunerea și varietatea problemelor prezentate fac de cele mai multe ori agreabilă lectura *Introducerii*. Totuși, în unele cazuri, autorii vin cu afirmații prea hazardate care pot să-i deruteze pe unii cercetători. De exemplu, se arată că „copuzarul turc anume Curtu” făcea chitare sau cobze; era deci un

meșteșugar. În același timp, se spune că acesta „l-au învățat cu copuzul”. Cred că a-l învăța pe cineva cu chitara nu înseamnă a-l învăța să o confecționeze, ci să umble cu ea, adică să cînte. Cît privește actele din 1654 și 1673 (p. 6), ele se referă la negustorii olteni și nu la negustorii craioveni. În fine, *Aman* indicat la p. 287 ca fiind D. Aman negustorul craiovean (p. 331, Indice) este A. Aman (p. 288). O eroare ceva mai gravă este enunțarea unui subtitlu din *Introducere*: „Desprinderea meșteșugurilor și negoțului de agricultură” (p. 12). De data aceasta, autorii fac o greșeală de ordin teoretic. Prin acest subtitlu ei contopesc cele două mari diviziuni sociale ale muncii și anume: 1) despărțirea meșteșugurilor de agricultură; 2) despărțirea comerțului sau negoțului de meșteșuguri. Din formularea dată de autori rezultă că din agricultură s-au desprins în același timp meșteșugurile, pe de o parte și negoțul, pe de alta. În realitate au fost două procese social-economice diferite și în timp și în spațiu.

Relativ la „Răscoala patentarilor” din Craiova din anul 1860 (p. 40—42) era util pentru autori și pentru cititori dacă se foloseau și ultimele cercetări³ în această problemă intruelt ele se bazează pe un material mai bogat decît al autorilor prezentei Culegeri de documente.

În publicarea documentelor din Arhivele de la Craiova ținem să atragem atenția asupra unor acte de mare valoare, privind sec. al XIX-lea și anume: Catagrafiile din 1831 ale neguțătorilor și meseriașilor din Craiova (p. 162—202), Statistica orașului Craiova din 1832 (p. 208—214), precum și Statistica fabricilor din Craiova din 1852 (p. 236 237, 293—296). Aceste documente ne pot da o imagine a dezvoltării comerțului și meșteșugurilor și industriei din Craiova în prima jumătate a sec. al XIX-lea, comparativ cu celelalte orașe ale Țării Romînești. Tot din aceste materiale se pot întrevădea premisele dezvoltării relațiilor capitaliste în sectorul industrial în România sec. al XIX-lea. Dintr-o analiză mai atentă a documentelor publicate nu am putut să ne explicăm cum a fost posibil să scape autorilor cîteva documente din sec. al XVIII-lea, privind pe meșteșugarii și negustorii din Craiova, documente aflate la Arhivele Statului Craiova, fondul Documente vechi. De exemplu, actele din pachetul CCI nr. 7 (privind pe Voico *polcovaru* al vistierului N. Brîncoveanu din Craiova, 24 sept.

³ Dan Berindei, *Prîmîntările orașenești din noiembrie 1860 în Țara Romînească. Tulburările de la Craiova și Ploiești*, extras din *Studii și articole de istorie*. Buc., 1950, p. 258—313.

¹ Arh. St. Buc., ms. 36, f. 81.

² C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriacă*, Buc., vol. II, p. 499.

1780), nr. 16 (privind pe Hristea Belivacă *negustor* craiovean — 24 apr. 1793), pachetul CC nr. 12 (privind pe Gheorghe *tabacul* din Craiova — 19 sept. 1794), pachetul CCV nr. 11 (privind pe Andrei *cojocarul* din Craiova — 25 oct. 1793), pachetul CXC VIII nr. 5 (privind pe Gr. Hoartă *cojocarul* din Craiova care ia în arendă de la biserica Madona Dudu o vie în dealul Vlăcăneștilor — 20 iunie 1787), pachetul XXVII nr. 8 (privind ulița *cizmarilor* din Craiova — 8 ian. 1783), pachetul XXVIII nr. 8 (privind proprietatea din Craiova a lui Iancu *cojocarul* — 23 oct. 1797).

Tabla documentelor a fost bine întocmită, ca și aparatul critic al documentelor înseși.

Un alt element pozitiv al acestei lucrări îl constituie Indicele general, alcătuit în mod analitic și cu foarte multă atenție (p. 331—373). El mărește valoarea lucrării de față.

Cu toate observațiile menționate, Culegerea de documente a lui Al. Bălintescu și I. Popescu-Cilieni rămâne o lucrare utilă și extrem de necesară. Ea poate fi folosită în studierea problemei meșteșugurilor și a comerțului craiovean, dar și pentru o monografie a orașului Craiova.

Ar fi bine ca Direcția Arhivelor Statului să continue publicarea unor asemenea lucrări, întrucât ele reprezintă cea mai bună formă de cunoaștere a fondurilor arhivistice.

C. Șerban

V. G. GAFUROV, *История таджикского народа в кратком изложении, Том I с Древнейших времён до Великой Октябрьской Социалистической Революции 1917, издание третье, исправленное и дополненное, Государственное Издательство Политической Литературы*

Moscova — 1955, 544 p. + 6 h.

Printre marile succese ale istoriografiei și orientalisticii din U.R.S.S. un loc important îl ocupă și cercetarea vieții popoarelor din Asia centrală, sub diverse aspecte. În această privință sînt cunoscute numeroase articole, studii și opere de mari proporții privind istoria uzbekilor, turkmenilor, cazașilor, kirghizilor etc. din Orientul sovietic¹.

În această serie se încadrează și lucrarea învâțatului și militantului social acad. V. G. Gafurov², cunoscută atît din cele două ediții anterioare (1949 și 1952) cît și din cîteva recenzii scrise cu o deosebită competență de cercetătorii și savanții sovietici³. La noi a fost semnalată print-o notă bibliografică numai prima ediție⁴. Apariția celor trei ediții, în zeci de mii de tiraje, și într-un timp relativ scurt, arată a marele succes reputat de cartea

lui B. G. Gafurov. Autorul ținînd seama de observațiile unora dintre recenzenți a făcut unele completări și îmbunătățiri, ceea ce a ridicat și mai mult nivelul științific al operci sale.

Însuși titlul cărții ne arată că B. G. Gafurov nu s-a limitat la o istorie a Tadjikistanului sau a R.S.S. Tadjice⁵, ci se ocupă și cu trecutul tuturor tadjicilor, care în cea mai mare parte se găsesc dincolo de hotarele Uniunii Sovietice în Pamir, Afganistan și Iran. Amintim în treacăt că în afară de R.S.S. Tadjică (146,6 mii km², peste 1,8 mil. locuitori) din sud-estul Asiei centrale, cu capitala Stalinabad, tadjicii se găsesc în număr mare în R.S.S. Uzbekă și în număr mai restrîns în R.S.S. Cazahă. Cu toții vorbesc o limbă iraniană, adică persană.

Istoria poporului tadjic a lui B. G. Gafurov, privită în ansamblu, este o operă interesantă care cuprinde o expunere cît se poate de sistematică și clară, a vieții social-economice, politice și culturale a poporului tadjic, începînd din cele mai vechi timpuri pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Din prefața cărții (p. 5—6) rezultă că poporul tadjic are un trecut istoric foarte bogat și a jucat un însemnat rol, mai ales în

¹ Cf. Mihail Guboglu, *Quarante ans d'études orientales en U.R.S.S. (1917—1957)*, în *Studia et Acta Orientalia*. 1 (Bucarest—1958), p. 291—300.

² Despre Бобджан Гафурович (р. 1909) ... cf. Большая совет. энцикл., 10 (1952) p. 276.

³ R. Nablev în: *Правда Востока* din 15 apr. 1950 și N. Chislakov în rev. *Советская этнография*, 1950, nr. 3, p. 222; Al. Inkubovski: *Un studiu serios asupra istoriei poporului Tadjic* în: *Kommunist*, 1, (1953), p. 103—107 în: V. A. Romadin și B. G. Gafurov, *Istoria poporului tadjic* în: *Вопросы истории*, 1953, nr. 1, p. 145—150 etc.

⁴ Cf. *Analele romîno-sovietice*, seria Istorie-filozofie nr. 7 (1951), p. 120—122 (M. Guboglu).

⁵ Cf. art. *Tadjic* în *Enciclopedia de l'Islam*, IV, (1934), p. 623—629 (W. Bsrthold) și în special în БОЛ. СОВ. ЭНЦИКЛ., t. 41 (1956), p. 404—501.

istoria culturii din Asia centrală, una din oazele cele mai vechi a culturii și civilizației omenești. Aici, autorul nu uită să sublinieze că din punct de vedere istoric soarta poporului tadjic se împletește cu aceea a uzbekilor, turkmenilor, cazahilor, chirghizilor și caracalpacilor. Toate aceste popoare au dus o luptă comună încă din vremuri vechi împotriva exploataților dinăuntru și cotropitorilor dinafară. Toți aceștia au parcurs aceeași cale istorică: de la *feudalism* la *socialism*, evitând faza capitalistă. Apoi începând cu epoca sovietică, pe baza unor noi principii de colaborare dintre popoare, ei luptă pentru construirea comunismului.

Partea I (p. 9—41) tratează în două capitole distincte despre: *Orinduirea comunei primitive în Asia centrală (I) și triburile Iranului răsăritean din Asia centrală în perioada descompunerii comunei primitive* o dată cu începutul mileniului I î.e.n. (II). Concluziile autorului cu privire la aceste probleme sînt fundamentate pe serioase date arheologice și pe unele vechi texte scrise. Pentru ilustrare se dă și un fragment din cel mai vechi manuscris *Avesta* (p. 35).

A II-a parte (p. 45—108), consacrată problemei: *Strămoșii tadjicilor în epoca dezvoltării relațiilor sclavagiste*, începe cu capitolul *Triburile Iranului răsăritean în perioada apariției și stabilirii claselor sociale*. De aici aflăm că la baza poporului tadjic sînt: bactrii și sogdii (*sakii*). În continuare ocupîndu-se cu: *Primele state sclavagiste în Asia centrală din secolul VI pînă pe la începutul e.n.*, autorul arată că între veacurile VI—IV î. e. n. Asia centrală se găsea sub puterea ahemenizilor din Persia. Aici se acordă o atenție deosebită unor răscoale populare ca de pildă aceea a *sakilor* din 513.

Cap. III se încheie cu unele considerații interesante asupra *Orînduirii social-economice*, culturii și religiei în Sogdia, Horezm și Bactria (sec. VI—IV î.e.n.).

Este cît se poate de interesant capitolul IV în care este vorba de *Lupta popoarelor Asiei centrale împotriva invadatorilor greco-macedoneni, culminată cu răscoala lui Spitamen (sec. IV î.e.n.)*. După sfîrșimarea puterii ahemenide (333—331), Alexandru Macedon pătrunse în Bactria și se îndreptă spre Maracanda, capitala Sogdiei. Pretutîndeni însă a avut de înfrînat rezistența dîră și lupta maselor populare. Autorul conturează cît se poate de bine pe căpetenia militară Spitamen, conducătorul răscoalei bactriilor și sogdienilor, una din figurile cele mai cunoscute din istoria poporului tadjic (p. 62—63). Amintindu-se de căderea imperiului lui Alexandru Macedon,

autorul insistă asupra urmărilor cuceririlor macedoniene în Asia centrală. E de reținut că începînd din această epocă, în locul vechilor tipuri de orașe modeste construite din chirpici, apar orașe mari ca de pildă Kalai-Miz, Mikojarabad etc.

În capitolul următor (V), autorul ocupîndu-se mai îndeaproape de statele: *part, greco-bactrian și horezmian* (sec. III—II î.e.n.) subliniază că între anii 140—130 î.e.n. datorită mișcărilor de eliberare ale strămoșilor poporului tadjic, domnia bactro-grecească se prăbuși, făcînd loc dominației marilor *kușanți* (sec. II î.e.n. — III e.n.) inaugurată cu apariția triburilor *tohare* (IV). Autorul procedează foarte bine că și aici, printre numeroasele figuri, dă și un fragment dintr-un ms. *toharic* (p. 98).

În concluzie la cele două părți dă o privire de ansamblu asupra trăsăturilor generale ale epocii sclavagiste în Asia centrală.

Un rol important în istoria tadjicilor a jucat și ținutul *Fergana*, „davan” în chineză, care în a doua jumătate a veacului II avea strînse legături comerciale și diplomatice cu China. E de remarcat că populația stabilă de aici se ocupă cu lucrarea pămîntului, creșterea vitelor și cu meșteșugurile. În special datele arheologice din Isfarinsk, din nordul Tadji-kistanului, au demonstrat că viața culturală a nomazilor din primele veacuri ale erei noastre era foarte apropiată de cea a sarmaților.

Partea a III-a (p. 113—169), consacrată perioadei în care are loc *apariția relațiilor feudale în Asia centrală*, începe cu descrierea *decadenței puterii kușan și nașterea puterii eftaliților*. În continuare amintindu-se de unele mișcări populare (sec. V—VI e.n.) împotriva asupririlor feudale, B. G. Gafurov insistă asupra mișcării sociale conduse de Mazdek, ale cărui cuvinte caracteristice sînt citate din poema marelui poet Firdousi (p.115). Suferințele lui Mazdek și ale partizanilor săi sînt ilustrate printr-o interesantă miniatură din manuscrisul *Cărții șahiilor (Şahname)* (p. 117).

Este cît se poate de interesant paragraful în care este vorba de *Organizarea politică și economică a Asiei centrale* (sec. V—VI e.n.). Acest capitol (VII) se încheie cu o serie de observații interesante asupra „economiei rurale, meșteșugurilor și culturii din Asia centrală sub dominația eftaliților”.

În cap. III analizîndu-se sumar trecutul popoarelor Asiei sub dominația hanatului turcesc (sec. VI—VII e.n.) se insistă asupra rolului jucat de *Toharistan și Horezm*, ridicării Sogdei și mișcării sociale a lui Abruî (a. 586) care mobiliză masele țărănești contra exploatații feudale. În concluzie autorul arată că

Asia centrală, în această perioadă, era arena unor acerbe lupte de clasă (p. 142). Printre interesantele ilustrații din acest capitol amintim de un *calendar sogdian*, în caractere runice, descoperit în muntele Mug (p. 139). Se acordă o deosebită atenție *Luptelor duse de popoarele Asiei centrale împotriva invadatorilor arabi*, precum și *răscoalei lui Mukanna* în cursul veacurilor VII—IX (cap. IX). După decăderea statului sasanid pe la mijlocul veacului al VII-lea e.n. urnează cucerirea ținutului de dincolo de râul Amudaria (arab.: *Maverannahr*) de către arabi (673—714 e.n.). Analizându-se sumar *Situația popoarelor Asiei centrale sub califatul arab*, autorul insistă asupra *mișcărilor populare împotriva acestei dominații*. Concomitent se scoate în relief și *marele rol jucat de popoarele Asiei centrale în luptele dintre omezi și abasizi* pentru supremație. Această parte se încheie cu o serioasă analiză privind: *Răscoala lui Sumbad Moga și mișcarea lui Mukanna*, meseriaș din Merva. Acestea zguduiră din temelie puterea califatului abasid, pe la mijlocul jumătății a doua a veacului VIII, constituind un moment important din istoria popoarelor Asiei centrale împotriva exploatării feudale.

A IV-a parte (p. 173—355), după cum se vede cea mai dezvoltată, tratează cât se poate de amănunțit despre: *Poporul tadjic în perioada dezvoltării și întăririi orânduirii feudale în Asia centrală* (sec. IX—X e.n.). Capitolul care inaugurează această parte (X) poate fi socotit ca cel mai important fiind vorba de: *Formarea poporului tadjic și organizarea sa statală*. După cum a rezultat și din primele părți, în procesul formării tadjicilor au contribuit numeroase neamuri din Asia centrală, în special *bactrii, sogdii*, precum și nomazii *saki* sau *sciti*. Aflăm că sub raport cronologic acest proces interesant începe încă în veacul V—VI e.n., se continuă în perioada cuceririi arabe (sec. VII—VIII), încheindu-se în secolul X în cadrul statului *Samanid*. Autorul, după ce analizează sumar vremelnica putere a dinastiei *tahiride* (821—903) insistă asupra formării statului *samanid* (875—999). Merită să reținem cel puțin titlurile paragrafelor: *Dezvoltarea gospodăriilor sătești, meșteșugurilor, orașelor din Maverannahr*, ilustrate ca diverse monumente arhitectonice. Autorul își concretizează concluziile la acest capitol cu: *Desăvârșirea procesului formării poporului tadjic în cursul veacului al IX-lea*.

Autorul nu se mulțumește cu expunerea situației politice și a structurii social-economice a statului tadjic, ci insistă și asupra unor probleme de altă natură. Așa de pildă, este cât se poate de interesant cap. (XI): *Știința și literatura poporului tadjic* (sec. IX—X). După

ce se ocupă mai îndeaproape cu: *Primele opere scrise în limba tadjică* („dari”) din sec. IX, B. G. Gafurov amintește în încheiere și de opera unui geograf tadjic intitulată: *Granițele lumii* (*Hadud al-Olam*), una dintre cele mai importante izvoare istorice pentru cercetarea vieții social-economice din Asia centrală și regiunile învecinate în sec. X e.n. În ediția I aceasta fusese trecută cu vederea.

În legătură cu *Dezvoltarea literaturii artistice* se scot în relief câteva figuri proeminente nu numai din istoria literaturii tadjice, ci și din cea universală în frunte cu Rudaki și mai ales Firdousi (sec. X—XI), nemuritorul autor al operii *Şahname*. Pentru ilustrarea acestei opere se dă și o miniatură dintr-un manuscris în legătură cu o răscoală (p. 217). Printre figurile celebre ale științei tadjice cu care se ocupă autorul este și aceea a lui Ibn Sina și Avicenna (987—1037 e. n.), mare medic și gânditor (p. 219—222). Portretul lui Avicenna apare alături de acela a lui Firdousi.

Reluând firul expunerii politice și social-economice, se tratează despre *Decăderea Imperiului samanid și viața tadjicilor în satele Carahanid și Gaznevid*, începând de pe la finele veacului al X-lea și pînă în al XI-lea (XII). După schițarea *invaziei turcilor seldjucizi și decăderea statului Gaznevid* se insistă asupra literaturii și științei tadjice în veacul al XI-lea. Urmind metoda adoptată, după o sumară expunere, privind *soarta poporului tadjic în stnul statelor guride, seldjucide și horezmiene în sec. XI* — începutul celui de-al XIII-lea, autorul analizează știința și literatura tadjică în perioada respectivă. Dintr-o bogată serie de figuri proeminente, unele chiar pentru știința și literatura universală, reținem de pildă pe Omar Kaiam (1040—1123) ale cărui *Calrene* sînt traduse și în limba română. Ca urmare la această problemă este apariția unui curent religios numit *sufism*, un fel de ascetism musulman și pătrunderea acestuia în literatura tadjică. Unul din reprezentanții literaturii sufite a fost și imamul Nozali (1058—1111).

Un capitol aparte îl constituie: *Jugul mongol și mișcările populare împotriva ocupanților mongoli și exploatarelor locali în cursul veacului al XIII-lea* (XIV).

Descrierea cuceririi Asiei centrale de forțele lui Ghinghiz-han este ilustrată de două miniaturi: *războaiele mongole și asedierea cetății Samarcaand* (1220). Un moment important din istoria mișcărilor populare, în general, și împotriva ocupanților mongoli în special, este: *Răscoala meseriașilor tadjici condusă de Mahmud Tarabi*. Această mișcare care luase mari proporții la Buhara și împrejurimile sale (1238) a fost înăbușită cu mari eforturi. Secolul

al XIV-lea se caracterizează prin lupta hanului Geagatai, al doilea fiu al lui Ginghiz, de a apropia marile centre culturale, supunerea nomazilor și venirea lui Timur [Lenk] (1370) care contribuie la întărirea feudalismului în aceste părți.

Trecând în revistă situația Asiei centrale după moartea lui Ginghiz-han, autorul insistă asupra *mișcărilor populare ale sarbadzilor (1365—1366). Intimplate mai ales în orașul Samarcand. Urmează descrierea vieții tadjice în imperiul lui Timur, în decursul veacului al XIV-lea (cap. XV).*

E de reținut că și în cursul acestor două veacuri (13—14) poporul tadjic a avut figuri celebre în istoria culturii în frunte cu poetul *Haflz* și cronicarul *Rașid ad-Din* (m. 1317), care a conceput pentru prima oară o istorie universală intitulată: *Colecție de letopisește Djami et-Tevarich*, având mențiuni și pentru noi (*Kara-Ulug*).

În continuare, în cap. XVI autorul ocupându-se cu: *viața politică și culturală sub timurizi* (sec. XV) scoate în relief rolul lui *Ulugbek* (1394—1449), fondatorul unei școli astronomice în Samarcand, a poezilor *Mir Altișer Navoi* (1441—1501), *A. Djami* (1469—1506), considerat ultimul clasic etc. Analiza sumară a operelor acestora este ilustrată de câteva miniaturi splendide.

În partea a V-a (p. 359—413) se analizează, în câteva capitole (17—19), *rolul poporului tadjic în perioada decăderii feudalismului în Asia centrală*, începând cu veacul al XVI-lea. Reținem de aici: *Viața tadjicilor sub hanatul din Buhara* în secolul al XVII-lea și prima jumătate a celui următor.

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea hanatul din Buhara slăbind, căzu sub dominația persană a lui Nadir-Șah. În scurt timp după moartea acestuia (1747), tadjicii trec sub dominația afganilor și apoi sub stăpânirea emirului Mangit din Buhara.

Merită să scoatem în relief și capitolul XIX care tratează despre: *Criza politică și economică în Asia centrală*, precum și *Viața tadjicilor sub hanatele de aici în a doua jumătate a veacului al XVIII și prima jumătate a celui de al XIX-lea*.

În fine, ultima parte (VI, 417—491) este consacrată unei profunde analize privind: *Poporul tadjic în perioada unirii Asiei centrale cu Rusia și dezvoltarea relațiilor capitaliste în aceste părți*. După ce se vorbește despre începuturile cuceririi țariste în Asia centrală și formarea guvernământului general de Turchestan sub generalul Kaufman (1867), autorul insistă asupra unei probleme foarte interesante și anume: *Importanța istorico-*

progresivă a unirii Asiei centrale cu Rusia (p. 423—425).

Capitolul următor (XI) este axat pe *Lupta poporului tadjic nu numai împotriva emiratului din Buhara ci și împotriva țarismului în a doua jumătate a veacului al XIX-lea*. Aici, vorbindu-se de *politica colonială a țarismului*, se scoate în relief *situația maselor populare din Turchestan și hanatul din Buhara*. Printre numeroasele ilustrații amintim de: lucrarea pământului cu boi, iaci și cu sapa de lemn numit *omaci* (foto din sec. XIX). Și aici se acordă atenția cuvenită *mișcărilor populare din Asia centrală și contribuția tadjicilor la acestea* (p. 446—449) scoțându-se în relief activitatea lui Ahmad Doniș și a iluminștilor (p. 449—451). Subliniem importanța capitolului următor (XVII): *Poporul tadjic în ajunul și perioada revoluției din 1905—1907*. După ce scoate în relief contribuția tadjicilor la marea revoluție de aici, autorul schițează literatura tadjică pe la începutul veacului al XX-lea și analizează rădăcinile curentului naționalist-șovin numit *Djadidism* (p. 473—477) care în esență nu era decât panislamism și panturcism.

Ultimul capitol al lucrării (XXIII) tratează despre rolul poporului tadjic între 1908—1917. Trăind situația ținutului Turchestan și a hanatului din Buhara pînă la primul război mondial (1905—1914), B. G. Gafurov insistă asupra *revoluției burghezo-democratice* (febr. 1917) și importanța ei în viața poporului tadjic.

Ca anexă, după o privire de ansamblu asupra izvoarelor și literaturii, urmează o bogată și prețioasă listă bibliografică, metodic aranjată pe probleme (p. 492—538). Urmează 6 hărți executate cu multă precizie și în condițiuni tehnice cît se poate de bune.

Prezentarea succintă a conținutului acestei lucrări prețioase ne permite unele aprecieri generale asupra ei.

★

Din capul locului se recunoaște că B. G. Gafurov a făcut un pas înainte față de ediția I și chiar a II-a în ceea ce privește „*periodizarea istoriei poporului tadjic*”, în lumina învățăturii marxist-leniniste, pe care a căutat s-o adîncească cît mai mult. Unul dintre marile merite ale lucrării este acela că autorul a reușit să trateze pe baza metodologiei marxist-leniniste cele mai importante probleme din istoria tadjicilor și ale altor popoare din Asia centrală. Istoria tadjicilor este tratată în strînsă legătură cu trecutul altor popoare ale Asiei centrale, așa cum se spune în partea introductivă: „Soarta istorică a popoa-

relor tadjice se împletește cu soarta uzbecilor, turmenilor, chirghizilor și caracalpa-cilor" (p. 5).

În altă ordine de idei, subliniem marele merit al autorului care a reușit să scoată în relief rolul hotărâtor al proletariatului rus în soarta tuturor popoarelor Asiei centrale, deci și a tadjicilor. Autorul a reușit să arate în mod just că în ciuda intențiilor guvernului țarist și ale burgheziei ruse care duceau o politică de colozare, apropierea poporului tadjic și a celorlalte popoare din Asia centrală de proletariatul rus a jucat un rol progresist de cea mai mare însemnătate în viața acestor popoare. Alipirea lor la Rusia a contribuit la destrămarea relațiilor feudalo-patriarhale în Asia centrală, și a deschis calea spre dezvoltarea forțelor de producție ale țării. În același timp B. G. Gafurov, spre deosebire de reprezentanții istorio-rafiei burgheze care proslăveau eroismul hanilor și șahilor, acordă o deosebită atenție maselor muncitoare. Totodată se demască pînă la capăt cruzimea și jосnicia vîrfurilor societății feudale. Cu această ocazie se subliniază eroismul și abnegația poporului împotriva exploatarelor locali și străini. Acest fapt este arătat foarte bine în capitolele consacrate mișcării lui Mukanna împotriva arabilor, izbucnită în a doua jumătate a secolului VIII și a răscoalii lui Mahmud Tarabi împotriva mongolilor la Buhara în anul 1238.

Lucrarea lui B. G. Gafurov reflectă în mod just istoria maselor populare creatoare de valori materiale și culturale tadjice.

Amintindu-șe de soarta acestor popoare care au luptat în comun împotriva asupritorilor locali și străini se remarcă că ele au parcurs, în dezvoltarea lor, același drum istoric: de la feudalism au trecut direct la socialism sîrind peste stadiul capitalist.

Cartea lui B. G. Gafurov deschide perspective pentru a înțelege trăsăturile specifice ale popoarelor Asiei centrale, deoarece acordă o atenție specială acțiunilor și legăturilor reciproce dintre nomazi și sedentari. Cu această ocazie sfîrșimă tradiționala poveste a istoricilor burghezi care vedeau și văd numai vîrjăbă și dușmănie între aceste popoare, în așa-zisa veșnică luptă dintre „stepă și oază”.

Un merit deosebit al operei, după cum s-a mai subliniat și cu altă ocazie, este acela că se insistă mult asupra originalității și autenticității culturii tadjicilor. Astfel, autorul B. G. Gafurov se străduiește continuu să redea complexitatea fenomenului cultural tadjic, insistînd asupra marelui rol jucat de reprezentanții acestui popor nu numai în viața culturală a Asiei, ci și în aceea a Europei

(Rudeki, poet și muzicant, A. Firdousi-a autorul măreței poeme *Şahname*, cronicarul Balamî, traducătorul cronicelor arabe ale lui at-Tabari, Ibn Sina sau Avicenna, mare medic, naturalist și filozof, Nasir-i Hosrove, cunoscut ca mare călător ș.a.m.d.).

În legătură cu valoarea literaturii și poeziei tadjice B. G. Gafurov combate părerile orientaliștilor burghezi care nu fac distincție între tadjici și perși, subliniind că e o mare confuzie. În această privință scoatem în evidență că B. G. Gafurov demonstrează în mod cît se poate de convingător caracterul de sine stătător al culturii tadjicilor și uzbecilor. În vederea ilustrării exemplelor autorul insistă asupra unor figuri proeminente ca Avicenna și marele poet A. Firdousi. În același timp autorul cărții demască pe imperialiștii anglo-americani care sprijină pe orice cale tendințele paniraniene și caută să atribuie toate creațiile culturale ale poporului tadjic și uzbec, afganilor sau perșilor.

Spre deosebire de celelalte ediții, acum se acordă o atenție cuvenită arhitecturii și în general monumentelor de cultură materială în care Asia centrală este foarte bogată. Exemplele fiind ilustrate cu numeroase fotografii, alese cu mult gust, măresc valoarea cărții.

De o mare însemnătate este atitudinea categorică a autorului față de curentul „Djaidism”, apărut în Asia centrală pe la începutul sec. al XX-lea, pe care demascîndu-l arată că e o mișcare antipopulară, național-burgheză și contrarevoluționară. O victimă a lui Djaid a fost și învățatul scriitor iluminist Ahmad Doniș.

De asemenea, autorul a dezvoltat esența reacționară de clasă a curentului islamic, numit *carmatism*, care a avut o largă răspîndire în veacurile IX—XI în Asia.

Cartea lui B. G. Gafurov, prin claritatea expunerii materialului se adresează nu numai specialiștilor în istorie, ci oricărui om iubitor de cultură și progres.

Contribuția originală a lui B. G. Gafurov în diverse probleme prezintă un mare rol și pentru dezvoltarea și progresul științei istorice sovietice.

E de reliefat faptul că savantul B. G. Gafurov a reușit să explice în mod științific procesul formării poporului tadjic. Autorul poate fi socotit primul cercetător care acordă o deosebită atenție formării statului samanid, care a jucat un rol hotărâtor în desăvîrșirea etnogenezei poporului tadjic. Aici, amintim că autorul cu ocazia participării la cel de-al XXIV-lea Congres internațional al orientaliștilor (München—1957) a prezentat o co-

municare despre: *Creșterea și decăderea sarmizilor*¹.

Spre deosebire de cercetătorii burghezi, B. G. Gafurov vede în garda palatului sarmid nu un element de progres, ci un simplu instrument de oprimare în mina emirilor feudali îndreptat împotriva propriului lor popor.

În același timp se amintește de crearea unor condiții favorabile pentru formarea și dezvoltarea limbii și literaturii tadjice.

Încă la prima ediție, critica sovietică a subliniat că relațiile anglo-ruse din sec. al XIX-lea au fost tratate just de către autor. Acestea au fost adâncite în edițiile următoare.

Harta „Cazahstanul și Asia centrală în prima jumătate a sec. al XIX-lea” care indică inexact granița Afganistanului în regiunea Pamir (ed. a II-a) acum apare rectificată.

Spre deosebire de edițiile anterioare autorul a acordat atenția cuvenită pentru formele de arendă care constituiau o formă de exploatare feudală a țărănimii în Orient. În ceea ce privește vechea afirmație că pe vremea lui Malik-șah (1072—1092) „statul seldjuicilor se întindea din Marea Mediterană până la granițele Imperiului chinez”, acum este rectificată în urma folosirii critice a

operei cronicarului arab Ibn al-Asir (sec. XII—XIII). De asemenea, se rectifică că cucerirea Iranului de către arabi a avut loc în timp de cincisprezece ani și mai bine și nu în decurs de zece ani cum se afirmase în ediția a II-a.

În același timp au fost înlăturate unele erori tipografice destul de supărătoare strecurate în cele două ediții anterioare.

Ar fi fost bine dacă autorul, cel puțin în această ediție, dădea un *Indice* care ar ajuta enorm de mult folosirea rapidă a lucrării.

În concluzie, rezultatul muncii acad. B. G. Gafurov este de o mare valoare pentru cercetările sovietice din domeniul studierii istoriei popoarelor din Asia centrală. În același timp meritele acestei ediții, în care autorul a adâncit cercetările sale cu privire la trecutul poporului tadjic în lumina învățării marxiste, prezintă un mare interes pentru dezvoltarea științei istorice din U.R.S.S.

În urma acestor trei ediții, completate și îmbunătățite cititorii și cercetătorii istorici așteaptă cu nerăbdare apariția volumului II, deja promis de autor, consacrat istoriei poporului tadjic în epoca sovietică.

M. Guboglu

MÁLYUSZ ELEMÉR: *Zsigmondkori Oklevéltár* [Documente privitoare la epoca lui Sigismund de Luxemburg]

Vol. I (1387—1399), Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1951, XVI + 795 p. Vol. II₁ (1400—1406), 1956, XXV + 658 p.; II₂ (1407—1410), 1958, VI + 630 p.

Cu apariția acestei lucrări se împlinește o lacună existentă pentru toți aceia care se ocupă cu istoria Ungariei din prima jumătate a secolului XV. În ultimele decenii ale secolului trecut apăruseră documentele Casei Arpadiene, ale Casei Angevine și ale Huniazilor, dar, lucru destul de ciudat, nu s-au publicat documentele domniei lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437), rămânând astfel, între perioada angevină și aceea a Huniazilor un gol de o jumătate de secol.

Această lacună își are povestea ei, caracteristică pentru cunoașterea mentalității retrograde de care era stăpînită vechea școală istorică. Academia de Științe Maghiară, încă înainte de sfârșitul secolului XIX, hotărîse și publicarea documentelor domniei lui Sigis-

mund, însărcinînd cu editarea lor pe L. Fejérpataky, considerat ca cel mai bun cunoscător al materialului documentar pentru istoria medie a Ungariei. Lucrurile au rămas însă pe loc. Fejérpataky, care era un spirit progresist, voia să dea o ediție care să oglindească și viața maselor populare: propunea deci, să se tipărească tot materialul documentar important. Cum însă publicarea integrală a unui material atît de vast reclama zeci de ani de muncă și cheltuieli enorme, el era de părere ca documentele să fie publicate nu în extenso, ci în extrase latinești, care să conțină elementele esențiale și mai importante. În chipul acesta, materialul care, publicat integral, ar fi umplut peste 20 de volume, redat în extrase, putea fi cuprins în 4 volume, făcîndu-se astfel economie de spațiu, de timp și de bani.

Conducerea Academiei, speriată de tendințele prea pronunțat democratice ale lui

¹ Cf. B. G. Gafurov, *The rise and fall of Sarmizids*. Moscova, 1957 (Academy of Sciences U.R.S.S.).

Fejérpataky, a respins proiectul propus și a dispus ca documentele să fie publicate după obiceiul consacrat, în extenso, alegându-se însă numai acelea „care interesează istoria politică, culturală și bisericească a țării”, și dându-se „o atenție deosebită donațiunilor și trecutului familiilor care au avut influențe hotărâtoare asupra țării”. Se cerea, cu alte cuvinte, să fie scoase în relief privilegiile clasei dominante și rolul ei în istorie. Lucrările au fost pornite, dar s-au ivit noi piedici. Adunarea de material mergea încet, apoi de la o vreme a fost părăsită, iar documentele adunate au rămas nepublicate. Și astfel, timp de două generații, epoca lui Sigismund, adică ultimele două decenii din secolul XIV și primele trei decenii din secolul XV a rămas perioada cea mai puțin cunoscută din istoria medie a Ungariei.

După eliberare, sub regimul de democrație populară, Academia de Științe Maghiară a căutat să pună capăt acestei situații, dînd în sfîrșit la lumină această lucrare cu un destin atât de vitreg. Dar acum, materialul adunat de Fejérpataky nu mai putea fi utilizat: parte din documente fuseseră publicate, între timp, de diferite instituții, se descoperiseră arhive noi care trebuiau cercetate, pe de altă parte documentele privind viața socială, în-deosebi condițiile țărănimii, fuseseră lăsate la o parte și, în general, concepția care sta la baza colecției lui Fejérpataky se învechise.

Noile cerințe ale vremii impuneau editarea ei pe baze noi, în lumina metodelor marxist-leniniste și într-un cadru mult lărgit. Trebuia totul luat de la început.

E. Mályusz, cunoscutul istoriograf maghiar, căruia i-a fost încredințată această sarcină, reluînd proiectul respins altădată de Academie, al lui Fejérpataky, de a da materialul sub forma prescurtată, a pregătit cu ajutorul unui colectiv de cercetători, o ediție în 4 volume, în care documentele sînt reproduse în regeste și extrase. Pentru a pune lucrarea la îndemîna unui cerc mai larg de cititori, Mályusz prelucrează materialul în limba maghiară. În 1951 apare volumul I (1387—1399) cu un număr de 6234 documente, urmat în 1956 de volumul II, partea 1 (1400—1406) cu 5207 documente și în 1958 de volumul II, partea a 2-a (1407—1410) cu 2948 documente, cuprinzînd laolaltă, sub formă de regeste și extrase, un total de 14389 documente, așezate în ordine strict cronologică.

Practic s-a procedat astfel:

1) Documentele care au mai fost tipărite înainte sînt redacte sub formă de scurte regeste, cu indicarea publicației, a greșelilor mai mari și a locului unde se păstrează originalul.

2) Documentele publicate pentru întia dată sînt redacte în extrase mai scurte sau mai dezvoltate, scoțînd în relief evenimentele esențiale; expresiile și părțile caracteristice, care, traduse în ungurește, ar putea da loc la interpretări multiple, au fost reproduse în limba originală a documentului.

Volumele prezintă astfel un text compact, — sînt pagini care cuprind pînă la 15 documente — care se cere citit cu răbdare și multă atenție.

Scopul de a concentra în această lucrare întregul material documentar — din țară și străinătate — considerat util, n-a fost atins integral. A fost publicat materialul din arhivele de pe teritoriul Ungariei de azi; n-a fost publicat însă decît într-o mică parte materialul arhivelor din Transilvania, Slovacia, Iugoslavia și Austria. Această lipsă, care apare în volumul I, se menține — din motive arătate în prefață — și în volumul II, rămînd să fie remediată prin publicarea unui volum suplimentar.

Sînt de observat și unele scăderi în expunerea materialului, adică în întocmirea regestelor și extraselor. În volumul I, regestele sînt prea rezumative și din această pricină nu destul de clare. În volumul II acest neajuns a fost remediat în parte: la unele documente regestele sînt lărgite, iar la documentele tipărite mai înainte cu greșeli, sînt adăugite și corectările de rigoare (vz. de ex. vol. II, nr. 441). În general însă, majoritatea regestelor sînt încă prea rezumative. Oricum însă, regestele aduc un serios serviciu cercetătorului, semnăndu-i existența documentelor și scutîndu-l, prin indicarea publicațiilor, de cercetări oboșitoare și, de multe ori, zadarnice.

Extrasele apar de asemenea îmbunătățite în volumul II: se observă preocuparea de a da esențialul din cuprinsul documentelor într-o formă cît mai ușor de înțeles și de a reduce cît mai mult cu puțință interpretările greșite, înmulțînd citatele din limba originală a documentului.

Majoritatea documentelor se referă la teritoriile dinafera granițelor Ungariei actuale, mai ales la Slovacia, Iugoslavia și Transilvania (pentru aceasta din urmă avem 1/6 din totalul documentelor), dar se găsesc date însemnate și pentru țările vecine, cu care Ungaria medievală a avut legături politice sau comerciale, ca Austria, Polonia, Țara Românească, Moldova, Turcia. Colecția constituie astfel un prețios instrument de lucru nu numai pentru cercetătorii istoriei Ungariei ci și pentru cercetătorii străini. Din păcate însă, nu poate fi folosită de cercetătorii care nu cunosc limba maghiară.

Această colecție, dacă nu conține tot materialul documentar existent, are în schimb calitatea de a prezenta tot ceea ce este esențial pentru cunoașterea epocii lui Sigismund din toate punctele de vedere, accentuând îndeosebi latura socială, cu totul neglijată de colecțiile anterioare.

Numeroase documente privesc proprietatea feudală (donații, arendări, zalogiri, vânzări, confiscări, moșteniri, restituiri, răscumpărări) ca și manifestările anarhice ale societății (atacuri cu bande înarmate asupra proprietății vecinilor, violențări, furturi și tot felul de silnicii, mai ales asupra țăranilor iobagi).

La alegerea și organizarea materialului s-a ținut seama îndeosebi de asigurarea și exploatarea iobăgimii sub toate formele: amenzi, bătaie, închisoare, gonirea de pe moșie, răpiri cu sila etc.

Din numeroasele documente care privesc acest aspect al vieții feudale reproducem documentul de mai jos, care, pe lângă conținutul caracteristic epocii de anarhie, poate servi și ca exemplu de felul cum sînt întocmite extrasele.

„16 apr. 1387 (Bude, f. III, p. oct. passe). Sigismund către conventul de Leles. Să se cerceteze pîngerea lui Bereck, fiul lui Nicolae de Ayak, potrivit căreia : din porunca lui Ioan episcopul de Oradea, Ladislaus dictus de Zegy și oamenii lui au năvălit înarmați pe moșia <pirîșului> numită Ayak, au ridicat de aici cu forță pe iobagii lui „cum universis eorum rebus bonis et domibus ac quibuslibet ligneis edificiiis in superficie dicte possessionis sue constitutis et reperitis”, i-au luat actele, care se găseau la casa lui Ioan, fiul lui Petru Zevke, spărgînd lada și i-au pustiiit moșia, tăind pomii fructiferi” (I, 21).

O atenție deosebită au dat editorii, luptei de clasă, sub diferitele ei forme, încît cercetătorul găsește pentru această problemă o nebanuită bogăție de date.

Se găsesc de asemenea date interesante — mai puține decît pentru istoria socială — cu privire la starea economică : mod de producție, piață, circulația monetară, ca și pentru întocmirile de suprastructură : dieta fărîi, autonomia comitatensă, „universitatea nobililor și a oamenilor de orice stare din părțile Transilvaniei”, justiția feudală etc. Un număr de vreo 30 de documente se ocupă de cneji și instituția cnezatului din diferitele părți ale Transilvaniei și Ungariei: Banat, Arad, Bihor, Baia Mare, Maramureș, Turda, Hunedoara. Amintim documentul inedit din 4 septembrie 1402, important pentru cunoașterea instituțiilor rominilor din Hațeg, în care figurează „iurati ac universitas nobilium

et keneziorum de districtu Haczak”, cu nume de veche rezonanță, ca de ex. Kende, Coztha, Barb, Cristul, Lythowoy, Daan etc. (II, 1877).

Altă serie de documente confirmă existența rominilor pe tot cuprinsul regatului ungar din timpul lui Sigismund : în Bosnia, în Dalmația (Zara și insule, Sebenico Cattaro, Trau, Cetinje, Raguza), în Croația (Corbavia, Ostrovița, Zyn și Brecevo), în Ungaria (comitatele Szepes, Bereg, Esztergom, Borsod). Dintr-un document cu data de 20 februarie 1409 se constată, în acest comitat din urmă existența unui sat locuit de romîni, numit Oláhkeresztes, care ținea de domeniul cetății Diósgyőr din apropierea orașului Miskolc (II, 6601). Este localitatea istorică cunoscută mai tîrziu sub numele Mezökerezes, unde a avut loc celebra luptă dintre turci și imperiali în 1596.

Documentele care privesc direct Țara Românească și Moldova sînt puțin numeroase : 37 în vol. I și 20 în vol. II, în total deci 57 documente, din care numai 20 inedite (17 în vol. I, abia 3 în vol. II). Vom trece aici în revistă numai documente inedite sau pe cele puțin sau de loc cunoscute la noi.

Documentele care privesc Moldova sînt mai ales în legătură cu străduințele lui Sigismund de Luxemburg de a ține această țară sub ascultarea sa. Cel mai vechi, din 4 noiembrie 1390 — important pentru lămurirea relațiilor Moldovei cu Ungaria în timpul lui Petru Mușat — este o aminare de proces a lui Ioan de Kalló, care dorește să meargă „ad presentem exercitum regium versus partes Moldouanas” (I, 1732). Printr-un act din 30 ianuarie 1395 (emis „in terra nostra Molduana ante villam Karachonkw), fostul ban Ladislau, fiul lui Ștefan de Lossonch, proscris pentru felonie, este iertat de Sigismund „capiti et universis possessionibus ac portionibus possessionariis necnon rebus et bonis eiusdem”, deoarece luptînd cu credință, s-a distins în lupta glorioasă dusă de rege „contra Molduanos” și „contra Stephanum minoris Wolachye sui terre nostre Molduane Wayuodam” (I, 3801). Un alt act de aceeași natură, din 3 februarie 1395 (emis „ante castrum Nempch in terra nostra Moldouana”), se dă magistrului Ioan, fiul lui Nicolae, din Binținț (I, 3804). Alte 4 acte din anii 1395, 1396 și 1397 au ca obiect, tot în legătură cu campania lui Sigismund în Moldova, amînări de procese (I, 3815), înnoirea actelor de proprietate pierdute în timpul campaniei (I, 3820), noi donații de moșii ca răsplată familiei pentru moarte pe cîmpul de luptă (I, 4233, 4621, 5401), sau pentru vitejie — aceasta din urmă din 1404 — (II, 3055).

Raporturile dintre Sigismund și Moldova, după acest război, sînt prezentate în două documente. Primul este tratatul de pace dintre Sigismund, Vladislav regele Poloniei și Vitold principele Lituaniei, din 14 iulie 1397 (Iglau), prin care se promite lui Sigismund ajutor pentru redobîndirea și luarea în stăpînire a Moldovei („totam terram Moldouanam nobis dominioque et ditioe corone regni nostri Hungarie recuperare, reintegrare et appropriare iuvabit”) (I, 4872). Al doilea este actul din 31 martie 1410 (Marienburg), prin care marele magistru al cavalerilor teutoni încheie alianță cu Sigismund contra lui Vladislav și prișjinatorii lui lituani, ruteni, tătari, obligîndu-se să-i predea „Țările înstrăinate de Ungaria: Rusia, Podolia și Moldova”, în cazul cînd le-ar cuceri în timpul războiului (II, 7462). După cum se știe, această alianță a fost în parte cauza înfrîngerii teutonilor în lupta de la Tannenberg (15 iulie 1410).

Cît privește Țara Romînească, se găsească două acte de donație pentru merite cîștigate în campania din 1395 și 1396 contra turcilor în Țara Romînească „in nostra expeditione exercituali in partibus nostris Transalpinis” (I, 4651) și la asediul Nicopolului (I, 4653), și, tot în legătură cu pericolul turcesc la Dunăre, cererea de ajutor a lui Mircea către Sigismund din 23 martie 1399, dată zici ca inedită dar publicată la noi mai de mult. (V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924).

Două documente ne aduc noutăți importante cu privire la raporturile dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund. Din primul act — un proces de hotărnicie — cu data de 23 ianuarie 1399, rezultă că Mircea cel Bătrîn a obținut de la Sigismund de Luxemburg, „de curînd”, cu titlul de donație, cetatea și domeniul „Hunyadvár” (I, 5680). Cetatea aceasta, numită în acte cînd Sebes sau Sebesvâr, cînd Hunyad sau Hunyadvár (rom. Huedin) se afla ruinele se mai văd încă pe un pisc de deal deasupra satului Bologa de azi, în apropierea trecătorii Ciucea, pe unde se făcea legătura între Transilvania și Ungaria. Era domeniul cel mai important din comitatul Cluj, cuprinzînd aproape 20 de sate. Documentul acesta, important și pentru studiul instituțiilor, conține și un interesant episod din lupta de clasă: Țărani din satul Săula aparținînd acestui domeniu nemulțumiți cu hotărnicia dată de reprezentanții guvernului cu ani în urmă, profită de schimbarea de stăpîn și-și fac singuri dreptate, distrugînd semnele de hotar puse de autorități. (În volumul II, care cuprinde perioada 1400-1410, nu mai apare nici o informație în legătură cu această posesiune).

Al doilea document, cu data de 18 noiembrie 1399 — tot un proces de hotărnicie — ne arată pe soția lui Mircea cel Bătrîn în stăpînire satului Haraszt, din comitatul Pesta, primit ca zălog de la Sigismund. Satul ține de domeniul cetății Buda-Vecse și este așezat pe malul Dunării, nu departe de Buda, devenită sub Sigismund capitala Ungariei (I, 6149). În legătură cu această stăpînire, mai există un document cu data de 4 august 1400 — acesta în regist, fiind publicat în altă parte — care nu aduce însă nimic nou, fiind doar un act de amînare a procesului amintit mai sus (II, 441).

Se știe mai dinainte dintr-un document cu data de 3 iulie 1400, pe care îl regăsim și aici în regist (II, 370), că soția lui Mircea cel Bătrîn era în posesiunea satului Tomay din Ungaria transdanubiană, așezat pe malul lacului Balaton — și se pare în stăpînire nu numai a satului amintit, ci și a cetății și domeniului lui Rezi din apropiere — și s-a căutat să se stabilească pe baza acestui document originea soției lui Mircea. Noile documente privind posesiunea satului de la Dunăre nu simplifică problema originii atît de discutată a doamnei Mara. În schimb, aceste două documente, ca și actul privitor la posesiunea cetății Hunyadvár de către Mircea, pun într-o nouă lumină raporturile dintre domnul român și Sigismund, în anii critici de la sfîrșitul veacului XIV, cînd primejdia otomană la Dunăre, agravată de anarhia feudală, care submina forțele vitale ale Ungariei, făcea atît de necesară prietenia lui Mircea cel Bătrîn.

Mai amintim, pentru încheiere, două documente. Primul, dat în regist, ca document cunoscut, este actul lui Mircea de la Tismana din 23 noiembrie 1406, cînd era în drum spre Severin, unde trebuia să se întîlnească cu Sigismund (II, 5132). Al doilea, dat în extras, este un act cu data de 6 iunie 1400, care citează un act mai vechi, din 27 decembrie 1324, întărit cu dubla pecete a lui Carol de Anjou, pierdută în expediția din Țara Romînească (II, 7669).

Editorii au ținut să informeze pe cercetători asupra condițiilor în care au luat ființă aceste volume, arătînd în prefață greutățile întîmpinate, lipsurile pe care n-au putut să le evite la acele două volume, planurile de îmbunătățire pentru volumele următoare. Sub titlul de prescurtări se dă bibliografia de care s-au folosit la întocmirea lucrării.

Folosirea colecției este înlesnită de un indice de nume și materii judicios întocmit și publicat la sfîrșitul fiecărui volum, în care sînt scoase în evidență toate problemele importante, în deosebi cele de ordin social și economic. Sînt, firește, și greșeli, inerente la

Intocmirea unui indice dezvoltat. Voi semnala doar cteva, descoperite întâmplător, și numai în legătură cu probleme care interesează mai deaproape pe cercetătorii români. La cuvântul „cneaz” sînt omise documentele, I, 1823 și I, 2535, iar un nume de familie derivat (Kenézi) e pus la instituții (I. 3578). Localitatea Merche din Ungaria apuseană e pusă la „Mircea”, domnul Țării Românești (II. 6221). În volumul I referințele la Țara Românească sînt împărțite sub două titluri cu același înțeles: Havasalföld (Muntenia) și Oláhország (Țara Românească), fiind sub primul 9, și sub al treilea 3 referințe. În volumul II această inadvertență a fost eliminată, concentrînd referințele sub titlul „Havasalföld”.

Documentul II, 550, în care este vorba de „vlahii” din Croația, este trecut în indice și la „români” și la „vlahi”. De asemenea, sînt trecuți la „vlahi” românii din Brașov (I, 6200) și românii din nordul Transilvaniei (II, 7226).

Am semnalat cteva greșeli întîlnite la întîmplare, ceea ce denotă că la o cercetare amănunțită pot fi descoperite și altele. În schimb, aproape nu există greșeli de tipar. Am observat o singură inadvertență: în volumul I, p. 224, numerotarea documentelor se face greșit, în loc de 2039—2043 este pus 2069—2073, cifre care se repetă și în locul lor în pagina 231. În general, volumele au fost scoase în condițiuni tehnice exemplare.

I. Totoiu

EMERIC RÉVÉSZ, *Études historiques*, Budapesta, 1957, 138 p.
(Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae¹⁵).

Cele două studii istorice ale acad. Emeric Révész se adaugă la seria studiilor istorice apărute sub egida Academiei de Științe Ungare, serie în care predomină mai ales cercetările privitoare la epoca revoluționară 1848—1849 și la activitatea lui Kossuth, în special. Ele aduc la lumină aspecte pline de interes ale fazelor politice desfășurate în acești ani, interes sporit de unele contingente pe care studiile acestea le au cu evenimentele contemporane din țara noastră.

Studiul *Lamennais și Ungurii* își propune să prezinte pentru prima oară în istoriografia ungară, influența pe care a avut-o celebrul abate francez asupra epocii de reforme și asupra mișcării de eliberare maghiare. Cercetînd modul în care au pătruns lucrările lui Lamennais în Ungaria, autorul arată că despre cartea *Paroles d'un croyant* se vorbește cu prilejul unei ședințe a Tinerimii parlamentare, intrunite la 10 iulie 1834, după mai puțin de trei luni de la apariția lucrării; cu o lună mai tîrziu, la 8 august, vicecancelarul baron Ignatie Eötvös, fiul, atrăgea atenția palatului Iosif asupra acestei cărți, cerîndu-i să vegheze ca opera să nu fie introdusă în țară și să decreteze ca toate volumele surprinse să fie confiscate. Doi ani mai tîrziu opusculul era tradus; secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei deține o traducere în manuscris, intitulată *Egy hívő szavai*, care este lacunară, superficială și inexactă, vîndînd faptul că autorul său fusese preocupat numai de redarea ideilor. Cartea mai este semnalată a-și fi făcut apariția în părțile orientale ale monarhiei,

introdusă acolo, probabil, de emigranții revoluționari polonezi, care, deși urmăriți de poliție, se bucurau de privilegiile nobilitare maghiare. Lucrarea lui Lamennais mai prilejuieste în acel an o ședință nocturnă a unor membri radicali ai Tinerimii parlamentare, care, inspirîndu-se din cap. XIII, țin o conferință cu tema: „Coborîrea împăratului Franz la iad”; puțin estetă, poliția arestează pe participanți, cărora li se înscenează și un proces cu grave urmări. Aceasta demonstrează, spune autorul, că influența operii asupra tinerimii revoluționare creștea pe fie ce zi ce trecea. În capitolul II, autorul tratează îndelung relațiile dintre Lamennais și Franz Liszt, singurul ungar care a avut mai multă vreme relații personale cu abatele francez. După ce menționează, în capitolul III, alte relații personale dintre Lamennais și unguri, lucrarea relevă unele urmări ale influenței acestuia asupra literaturii și vieții publice maghiare. În afara traducerii inexacte datorată Tinerimii parlamentare, opera franceză a mai fost transpusă în ungrește și de Ștefan Dobrossy, unul din primii admiratori ai lui Petöfi, care s-a condus după ediția germană a lui Börne, făcută de un anonim care a lucrat, probabil, după original în colaborare cu marele poet Ioan Arany, traducere pierdută, dar relatată elogios de mărturii contemporane. A patra traducere este menționată de Mihai Tăncsis, care, împreună cu Petöfi a fost conducătorul ideologic cel mai ascultat al aripii stîngi plebeiene a revoluției ungare și care pomenește de un manuscris redactat de

Alexander Lánzer; în sfârșit a cincea este a lui Ludovic Varga, din 1878.

În presă, Lamennais a fost prezentat publicului ungar de buletinul Academiei de Științe Ungare. *Tudománytár*, care-l cota ca „cel mai mare scriitor al Franței actuale, prin ultima sa lucrare depășind cele mai de seamă spirite, chiar Chateaubriand...” (1841) și de *Pesti Hirlap* care conținea o notă a lui Kossuth, exprimându-și simpatia pentru abatele francez condamnat la închisoare (9 ianuarie 1841). Influența entuziastului Lamennais mai este resimțită și în scurta broșură a lui Carol Kornis, care se ridică cu tărie și pasiune împotriva regalității (ianuarie 1849); în acest document dramatic al punctului culminant al revoluției, străbat stilul și ideile din *Paroles d'un croyant*. Cronică destinului lui Lamennais în Ungaria mai înregistrează un eveniment, acesta amuzant; în vremea ocupației, în toamna lui 1849, un ofițer din armata țaristă se prezintă la Biblioteca din Debrețin și ceru cartea lui Lamennais. Pe această cale ocolită și delicentă a reușit opera lui Lamennais să pătrundă și în rîndurile armatei țariste. Singura traducere integrală tipărită a apărut mult mai târziu, în 1871, și ea se datorește unui pastor protestant, Carol Racz, din comunitatea reformată Szaparyfalva, comitatul Krassó-Szörény (astăzi comuna Tipari, în Transilvania); cel mai mare elogiu a fost adus de un străin, un combatant pentru Comună, Louis-Auguste Rogeard, care la 3 ianuarie 1879 ținu, în saloanele Geraudo, o conferință elogiind figura abatelui revoluționar.

„Democrat burghez radical, care aspira la o transformare revoluționară a instituțiilor politice și, în primul rînd, la abolirea monarhiei”, cum îl caracterizează Emeric Révész, Lamennais s-a făcut un bun propagandist al vremurilor sale, „adevărul propriilor sale lupte aflînd un puternic răsunset dincolo de frontierele Franței”. Sub acest aspect, lucrarea istoricului ungar capătă un interes sporit; ea stabilește etapele pătrunderii unei gândiri revoluționare în rîndurile tinerimii trezită la conștiința națională, etape mult asemănătoare celor desfășurate în țările românești, unde Lamennais a cunoscut o faimă cel puțin identică. Reamintim faptul că Vasile Mălinescu discuta „Proudhon, Lamennais, Aimé Martin și altele” cu Al. C. Goleșcu-Albul la Brussa în februarie 1851, precum și explicația dată de C. A. Rosetti privitoare la lozinca ziarului *Románul*, „Voiesce și vei putea!” printr-un citat din „strălucitul Lamennais” (articol din nr. 24, 28.III/9.IV, 1858). De altfel *Paroles d'un croyant* văzură lumina tiparului în țările românești mai curînd decît în Ungaria; în

1848, tipografia lui Iosif Kopaining din București, făcea să apară: *Cuvintele unui credincios, de A. F. Lamennais. Tradusă din franțuzește dată la lumină și închinată poporului romîn de un romîn*, urmată de o a doua ediție, apărută la Iași, în tipografia lui Goldner, la 1859. În iunie 1848, tipografia lui C. A. Rosetti și Winterhalder din București făcuse să apară *Note evanghelice prin care Sf. Lamene la 1846 a manifestat lumii că reformarea ce vor să facă este întocmai pe temeiurile Evangheliei. Tălmăcite de sfinția sa eclisiarhul Ioasaf Znaogoveanul, 1848, iunie. Împărțite în dar*. Este interesantă preocuparea cercurilor progresiste de la noi de a răsîndi lucrări revoluționare, care să aibă totuși o mireazăm tradițională, mai îmbietoare decît aroma necunoscută a noului, după cum interesant este faptul că abatele francez și găsește discipoli chiar printre clerici. Aceste opere evidențiază, însă, în primul rînd, atenția pe care revoluționarii romîni, asemenea celor maghiari, au acordat-o operei lui Lamennais. În sfârșit, în 1876, apărea la București, la Petrescu-Conduratu editor-tipograf, *Cartea Poporului după Lamennais*, „dedicațiune poporului român”. Mai menționăm faptul că înaripatele sentințe, ca: „Să nu socotiți că veți afla libertate, siguranță și pace, decît luptîndu-vă împotriva unor asemenea oameni” (mîndri, lacomi, răpitori și ucigași) — p. 88, ed. Buc., 1848 — redă cel mai corect text francez (compară cu lucrarea lui Yves le Hir, *Les paroles d'un croyant de Lamennais. Texte publié sur le manuscrit autographe*, Paris, Colin, 1949, 293 p.).

În acest înțeles lucrarea acad. Emeric Révész este deosebit de interesantă, atît pentru studierea formării gândirii revoluționare burgheze în răsăritul Europei, cît și pentru cunoașterea răsunsetului operei celui care a fost considerat, cel puțin pentru anii 1817—1834, ca adevărat barometru al secolului său (vezi: René Rémond, *Lamennais et la démocratie*, Paris, PUF, 1948, 77 p.).

A doua lucrare din volum are titlul: *Kossuth și declarația de independență a națiunii ungare*, declarație care este privită de autor, ca fiind de o extraordinară importanță pentru istoria Europei. Intrucît reprezintă prima mare lovitură dată din interior, din centru, edificiului zdruncinat al absolutismului habsburgic. Înfrîțișînd procesul evoluției lui Kossuth către ideea rupturii definitive de casa de Habsburg, autorul pune în lumină trăsăturile fundamentale ale acestui document, care urmează, în fond, linia unei reforme constituționale și a păstrării drepturilor istorice, întemeiat pe ideea dreptului natural, ideologie

a capitalismului care era, încă din veacul al XV-lea, în fruntea mișcării pentru progresul politic în Occident. De aci, studiul relevă și părțile negative ale declarației, care izolează pe Kossuth și partizanii săi de elementele cu adevărat revoluționare și progresiste din Europa, care au surprins în acest document semnele unei alunecări spre reacționarism. Izolată de proletariatul englez și francez, de forțele burgheze progresiste de stînga, mișcarea lui Kossuth a plătit scump greșelile sale. Re-

dînd integral textul declarației, studiul are o valoare deosebită.

De altfel, scrise la un înalt nivel științific, într-un stil precis și atrăgător, lucrările acad. Emeric Révész dau o deosebită semnificație episoadelor cercetate din istoria Ungariei, pe care, angrenîndu-le în istoria veacului respectiv, le înfățișează ca făcînd parte dintr-o frescă mai mare, cea a istoriei maselor populare.

Al. Dușu

Akta Stanów Prus Królewskich (Acta Statuum Terrarum Prussiae Reggalis),
wydali Karol Górski i Marian Biskup.

Tom. I (1479—1488), Torun, 1955, LXIII + 607 p; tom. II (1489—1492), Torun, 1957, XXXII + 502 p. (Towaszystwo naukowe w Toruniu, Fontes 41, 43).

Deși greu lovite în timpul războiului, arhivele polone conțin încă numeroase fonduri de documente, a căror publicare urmează în ritm accelerat, parte integrantă a marelui efort de reconstrucție al perioadei postbelice. Ceea ce trebuie subliniat e nu numai numărul impresionant de izvoare narative și documentare publicate în ultimii ani în Polonia democrat-populară, dar mai ales nivelul științific ireproșabil și excepționalele condiții tehnice ale publicațiilor. Revoluția culturală ce se desfășoară în Polonia de la eliberarea ei de sub jugul hitlerist își arată cu prisosință roadele și în acest domeniu: apariția unor monumentale ediții de izvoare care mărturisesc dragostea poporului polon pentru trecutul istoric așa cum o mărturisește refacerea avîntată a orașelor medievale distruse de ocupații germano-fasciști.

Cum este de așteptat, aceste izvoare — cînd e vorba de materiale referitoare la relațiile externe ale Poloniei — conțin deseori și știri privitoare la trecutul țării noastre, în-deosebi al Moldovei.

Între publicațiile mai recente, un loc însemnat pentru istoria Poloniei în veacul al XV-lea îl ocupă documentele dietelor Prusiei regale, fost teritoriu al ordinului cavalerilor teutoni, încorporat în anul 1466 regatului polon. Deși în cele două volume publicate pînă acum preocupănesc știrile referitoare la istoria internă a teritoriului Prusiei regale, la diverse aspecte economice, sociale și politice ale vieții provinciei în a doua jumătate a veacului al XV-lea, nu lipsesc însă nici informațiile de istorie generală. Acestea își fac apariția în măsura în care interesau direct statul polon și formau obiect de discuție în dietele provinciale. Cele mai multe dintre do-

cumentele culegerii sînt scrise în limba germană a veacului al XV-lea, de lectură nu întotdeauna ușoară, și doar cîteva în limba latină; rezumatele foarte ample care preced documentele sînt redactate în limba polonă, ca și lămuririle și notele care le însoțesc. Fiecare volum are un indice.

Perioada 1479—1488, care formează obiectul primului volum, e însemnată în istoria Europei răsăritene prin desăvîrșirea dominației otomane asupra Mării Negre. Căderea Chilie și a Cetății Albe sub stăpînire otomană a constituit momentul final al transformării Mării Negre în lac turcesc. Intervalul 1484—1490 e deosebit de însemnat în istoria Moldovei; el cuprinde două momente importante în politica externă a lui Ștefan cel Mare: jurămîntul de vasalitate depus de domn la Colomeea, pentru obținerea concursului polon, fără de care nu puteau fi recucerite cetățile pierdute și începutul politicii antipolone în vara anului 1490, politică ce avea să culmineze cu lupta din Codrul Cosminului.

La 15 iulie 1484 starostele de Sztum era informat de sosirea unui sol moldovean prin care Ștefan, domnul Moldovei, vestea regelui Cazimir invazia în număr mare a turcilor în țara sa; știrea s-a răspîndit repede în întreaga Polonie (I, p. 231). Intervenția militară polonă nu a început însă decît în anul următor, în 1485. Se știe că în vederea acțiunii militare, regele Cazimir convocase dieta de la Thorn (Torun), în cursul căreia nădăjduia să obțină adeziunea și concursul stărilor Prusiei regale la campania pe care o pregătea în Moldova¹.

¹ N. Iortza, *Studii istorice asupra Chilie și a Cetății Albe*, București, 1920, p. 169.

Posedăm acum textul integral al dezbatelor dietei, care s-au desfășurat în prezența regelui Cazimir, între 6 martie și 19 aprilie 1485. Încă de la început purtătorul de cuvânt al regelui expunea rostul convocării dietei, recapitulând evenimentele recente: invazia turcilor în Moldova sub conducerea sultanului, ocuparea cetăților, imposibilitatea în care se afla Ștefan de a face față, singur, atacului. Aceasta se explică în parte prin marile devastări pe care le suferise țara în timpul campaniilor turcești din vremea lui Mahomed II: „iar tatăl acestui împărat turc a stricat mai înainte Moldova și i-a provocat mari pagube, trăind poporul din țară”. Acum „voevodul Moldovei nu mai are decât câmpia, pădurile și câteva mici orașe”. De aceea Ștefan a stat ascuns în păduri (n den Welden) în timp ce turcii ocupau cele două cetăți, dintre care una a fost cucerită „cu mare putere, cealaltă prin trădare” („eyns mit groszer macht und das andere mit vorrentnisse”, I, p. 288)¹.

Primejdia unei invazii militare turcești în Polonia în primăvara anului 1485, „de îndată ce va crește iarba” (condiție indispensabilă pentru deplasarea cavaleriei, I, p. 270, 289), și primejdia militară permanentă pe care o reprezenta pentru regatul polon stabilirea definitivă a turcilor în sudul Moldovei, i-au determinat pe Cazimir să răspundă favorabil cererilor insistente de ajutorare ale lui Ștefan. Acesta își anunțase sosirea în Polonia în cursul verii, în speranța că cu ajutor polon va putea recuceri cetățile, înainte de întărirea acestora de către turci (I, p. 289). Forțele militare de care dispunea Ștefan la data aceasta erau evaluate de poloni la 20 000 oameni (I, p. 289).

Nobilii ea și orașele Prusiei regale se arătau însă refractare unei acțiuni militare în Moldova și nu înțelegeau să dea concursul solicitat de Cazimir. E ceea ce a dat dezbatelor, în câteva rânduri, un caracter violent și a provocat de repetate ori intervenția directă și iritată a lui Cazimir.

Argumentele folosite de rege pentru a împune stărilor Prusiei participarea la lupta antiotomană au fost de două ordine: unul al situației de fapt primejdioase create pentru Polonia în urma cuceririi Chiliei și a Cetății Albe de către turci, al doilea al obligațiilor de drept pe care le avea regele Poloniei față de

Moldova, stat vasal și deci parte componentă a regatului. Transformarea cetăților cucerite într-o bază de atac împotriva Poloniei constituia o primejdie gravă, de aceea apărarea Moldovei, arată regele, însemna apărarea Poloniei („Esz gehet ins hochste; so die Walaichie beschirmet wirt, wirt ouch beaschirmet die Crone”). În același timp regele anunța începutul unei acțiuni diplomatice pentru coalizarea prinț palerilor puteri interesate să stăvilească expansiunea otomană; în acest scop fuseseră trimiși soli la pașă, la împărat și la regele Ungariei (I, p. 289, 304–305).

Reprezentanții stărilor Prusiei și marele maestru invocau însă „pacea perpetuă” (tratatul încheiat între rege și ordin în 1466) care excepta timp de 20 de ani ordinul și stările Prusiei regale de la obligația de ajutorare a regelui. Dar citirea textului a arătat că excepția prevăzută de tratat nu avea aplicare în eventualitatea unui atac turcesc împotriva Poloniei. Cu acest prilej însă reprezentanții stărilor au ridicat o însemnată chestiune de drept internațional feudal: Moldova trebuie sau nu considerată parte componentă a regatului, cu alte cuvinte obligația prevăzută de tratatul din 1466 urma să se aplice sau nu și pentru apărarea Moldovei?

Răspunsul afirmativ al regelui s-a sprijinit pe două argumente: prezența stemei Moldovei, a cărei descriere se dă, pe însemnele regale polone („Sy/Moldova/ wirt undir der Crone entholden, wen das wopen der Walaichie ist eyn ochsenhoupt myt eym rade und ist yn des herrn königs herzeichen”, I, p. 307); jurământul depus de vechii domni ai Moldovei față de coroana polonă și angajamentul lui Ștefan de a se conforma cît de curînd tradiției (I, p. 289). Jurământul pe care domnul Moldovei urma să-l depună la Colomeea trebuia să confirme situația de drept în baza căreia regele Poloniei era autorizat să ceară supușilor săi îndeplinirea obligațiilor feudale de stat și ajutor în vederea campaniei pe care o pregătea.

Reprezentanții stărilor au opus argumentelor regale interpretarea conform căreia obligațiile lor de vasalii erau mărginite la teritoriul coroanei, în limitele pe care acesta le avea la data încheierii pactului feudal dintre ei și rege (1466); acesta însă îi considera obligați la prestarea serviciului feudal pe toți vasalii săi și în raport cu toate teritoriile coroanei, „de la mare pînă la Dunăre”, indiferent de data dobîndirii lor. De aceea, susținea purtătorul de cuvînt al regelui, vasalii coroanei de pe teritoriul Prusiei regale erau îndatorați să participe la campania antiotomană din Moldova. Marele maestru al ordinului a consimțit în cele din urmă să dea ajutorul cerut,

¹ Căderea prin trădare a uneia dintre cele două cetăți, semnaltă și de izvoarele apusene, N. Torza, *op. cit.*, p. 162 (reprodusă după un izvor italian și de Leunclavius, *Neue Chronica Türckischer Nation...* Frankfurt am Mayn, 1590, p. 332), e confirmată acum de un izvor mult mai autorizat. Informația revine și la p. 304.

dar reprezentanții stărilor Prusiei regale au refuzat, sub diverse pretexte, să se conformeze dorinței regelui.

Acțiunea militară în Moldova avea să se desfășoare după depunerea jurământului de către Ștefan (15 sept. 1486). În vederea acestei acțiuni, regele transmitea reprezentanților stărilor Prusiei regale, întrunți în dietă la Grawdencz la 24 iunie 1485, ordinul trimis în toată țara celor îndatorați să presteze serviciul militar. Acei care nu se vor afla la 25 iulie a aceluiași an înarmați vor pierde bunurile deținute cu titlul feudal („sub honorum feudaliūm privatione”). Regele se afla la data aceea la Lwow însoțit de o mare armată de mercenari cu care se pregătea să intre în campanie.

Campania însă s-a desfășurat sub conducerea a doi dintre fiii regelui, printre care și Ioan Albert. La dieta de la Elbing din 12 decembrie 1485 s-au dat câteva detalii asupra desfășurării operațiilor. În fața trupelor polone turcii s-au retras în grabă: consolidate cu câteva mii de mercenari, trupele polone au ajuns până la Dunăre unde se mai aflau încă la sfârșitul anului („... etzlich towsendt soldener bisz an dy Thunow und noch do legenn”, I, p. 391). Reprezentantul regelui a relatat omagiul depus de domnul Moldovei și înfrângerea suferită de turci, anunțând însă în același timp informația pe care o deținea despre intenția sultanului de a invadea Moldova, în vara următoare cu trupe multe și cu concursul tătarilor. Din nou se cerea ajutorul stărilor Prusiei care însă s-au menținut și de data aceasta în atitudine negativă (I, p. 398—399).

Ostilitățile s-au prelungit și în cursul anului următor, când amenințarea turcă împotriva Poloniei se agravează. La dieta de la Marienburg, la 11 martie 1487, reprezentanții stărilor erau informați asupra acțiunilor turcești care „au întărit câteva orașe și cetăți și au pricinuit pagube mari... iar unde ajung nu numai că iau tot ceea ce gălesc, dar și întăresc orașele și cetățile pe care le cuceresc și le ocupă definitiv”. Trupele de mercenari au fost trimise împotriva lor anunțându-se intenția regelui de a trimite din nou pe fiul său cu alte trupe (I, p. 425). La dieta de la Elbing, la 15 septembrie 1487, se dădeau noi amănunte cu privire la acțiunile militare ale turcilor care „în puțin timp au luat sub stăpânire multe orașe din Moldova și zilnic întăresc câte o cetate”. Din Moldova turcii făceau incursiuni în Podolia unde „au produs mari pagube alor noștri; pe cei în vîrstă îi omoară, pe tineri, femeile și fetele tinere îi duc cu ei și îi maltratează ca pe cîini, după obiceiul lor”. De data aceasta Polonia era direct lovită de turci și regele cerea stărilor să participe la apărarea

regatului, lăsînd deoparte toate considerentele juridice pe care se întemeia pînă atunci refuzul lor (I, p. 466). Fîm regelui (probabil tot Ioan Albert) era trimis la graniță și se afla în drum spre Cămenița, unde se trimisese multă cavalerie și infanterie cu ordinul de a se cucerii *celatea întărită acolo de turci*. Deoarece tezaurul regal era epuizat de efortul militar, regele cerea reprezentanților stărilor și ajutor pecuniar. Din nou însă aceștia s-au eschivat de la un răspuns categoric afirmativ.

Anul 1488 a înscunat în același timp continuarea luptelor și începutul tratativelor de pace între turci și poloni. Între 1 și 9 mai 1488 o solie a stărilor Prusiei regale se afla la Piotrokow la Cazimir. Acesta le dădea informații asupra evoluției negocierilor cu turcii (I, p. 498). Cu același prilej regele informa stările asupra celor trei lupte care avuseseră loc de curînd cu tătarii, în care aceștia fuseseră înfrînți, în cea dintîi de către domnul Moldovei („Czuwor durch die dienstleuwe unde das folk des wolaschen woywodenn”, I, p. 505).

Luptele cu tătarii și cu turcii au continuat și în anul următor. La 15 martie 1489 un sol trimis de rege la marele maestru cerea concurs militar împotriva tătarilor care devastau în număr mare Polonia și Lituania (II, p. 15: alte știri despre luptele cu turcii și tătarii în cursul aceluiași an, p. 31, 37, 135 și 137). Anul următor a adus o însemnată modificare în politica externă a Moldovei. Ștefan rupe legăturile cu Polonia, a cărei cooperare în acțiunea militară din Moldova nu fusese suficientă pentru a îngădui recucerirea Chiliei și a Cetății Albe; îl pune acum capăt ostilităților cu turcii. În aceeași perioadă se situează primele sale acțiuni împotriva Poloniei; trupele moldovene invadează în cursul verii teritoriul polon, amenințînd Cămenița și Lwowul (II, p. 211).

La dieta de la Grawdencz, 10-11 oct. 1490, se relatează că o armată otomană formată din 9000 oameni a suferit o grea înfrîngere pe teritoriul polon; o parte dintre prizonierii turci au fost duși la Cracovia, unde au declarat că invazia în Polonia a fost îndepărtată la sugestia domnului Moldovei („Andtwerthen sy, mit willen des woywodenn aus der Wallachie”, II, p. 228). Și alte aspecte de politică internațională se reflectă în volumele recenzate, de pildă criza deschisă de moartea lui Matei Corvin și de lupta pentru succesiunea la tronul Ungariei.

Materialul celor două volume de documente prezintă un interes deosebit și pentru cercetătorul stărilor și a adunărilor de stări medievale în această perioadă în care se realizează un echilibru între puterea centralizatoare a regalității și forțele locale, nobilitate, cler și

orașe. Se pot urmări limitele impuse autorității regale, de rezistența stărilor, situațiile de fapt și argumentele juridice pe care se întemeia această rezistență, concesiile pe care reușea să le smulgă deseori regelui (opозиția stărilor e unul din factorii care au îngreuiat acțiunea polonă în Moldova și i-au redus eficacitatea). Foarte limpede reies conflictele pe care le provoca încercarea regelui de a-și impune interesele în relațiile cu episcopatul Prusiei, de a supune teritoriul provinciei ad-

ministrației regale, prin numirea stărilor etc. În sfârșit, se poate studia mecanismul de convocare a dietelor și procedura după care se desfășurau întrunirile. O întreagă epocă din istoria acestei instituții cu rol deosebit de însemnat în toată Europa medievală, dar cu viitor excepțional tocmai în Polonia unde va reuși să împiedice procesul de centralizare, se reflectă în volumele recenzate.

Șerban Papacostea

Studii și cercetări de bibliologie,
vol. II, 1957, 467 p. (Bibl. Acad. R.P.R.)

Biblioteca Academiei R.P.R., asimilată cu un institut de cercetări în domeniul bibliologiei, a scos în 1955 primul volum al acestei publicații. Au fost distribuite primele exemplare în timpul lucrărilor primei sesiuni științifice de bibliologie și documentare (București, 15—16 dec. 1955), ținută sub auspiciile Bibliotecii Academiei R.P.R. Cu acest prilej s-au inițiat studii și cercetări în domeniul biblioteconomiei, istoriei cărții, bibliografiei și documentării. Cercetătorii încadrați ai Bibliotecii, bibliotecarii specialiști din întreaga țară — cîteva sute — au participat la lucrările sesiunii.

Unele dintre comunicările ținute în acea sesiune văd lumina tiparului acum, în „Studii și cercetări de bibliologie”, vol. II.

Ion Crișan, „Începuturile răspîndirii textelor marxiste în România”; G. Baiculescu, „Despre problemele organizării bibliografiei naționale retrospective”; I. Lupu, „Un precursor al documentării științifice românești: E. G. Racoviță”; N. Liu, „N. Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca «Magazinului istoric»”; Dan Sinonescu, „Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași”; Alexa Farczady și Margareta Székely, „Istoricul și situația actuală a bibliotecii documentare «Bolyai» din Tîrgu Mureș”¹.

Studiul lui I. Crișan urmărește referințele române despre Marx și Engels, începînd cu cea mai veche, din 1871, și pînă în 1921. Autorul apreciază și traducерile române din

operele celor doi clasici, pe aceeași perioadă de timp. Reproduseri fotografiate din periodicele timpului ilustrează cu folos studiul. Această lucrare însă a mai fost publicată și ca introducere la lucrarea bibliografică „Marx și Engels în limba română”, 1871—1944, București, 1956, 64 p., editată de Biblioteca Academiei R.P.R. în „Seria de bibliografii retrospective”. Revistele de specialitate au semnalat cu interes studiul lui I. Crișan și i-au adus completări necesare (v. „Cercetări filozofice”, V, 1958, nr. 1, p. 162—165 și „Studii”, XI, 1958, nr. 1, p. 167). Între introducerea lui Crișan și bibliografia care îi urmează sînt inadvertențe cronologice, care, în versiunea din *Studii și cercetări de bibliologie*, au fost corectate.

G. Baiculescu prezintă o sumară analiză a lucrărilor bibliografice publicate de fosta Academie Română, în domeniul cărților românești vechi, al cărților din sec. al XIX-lea și periodicelor. În partea a treia a studiului, autorul expune planul de lucru în domeniul bibliografiei, la care s-a anagajat Biblioteca Academiei R.P.R.: bibliografia publicațiilor moderne 1831—23 August 1944, a publicațiilor contemporane de la 23 August 1944 pînă la zi, a publicațiilor străine referitoare la români. Multe dintre lucrările planului le știm începute încă de multă vreme, altele terminate, înct luna cercetătorilor așteaptă cu firească nerăbdare tipărirea lor. Lucrările bibliografice sînt atît de necesare progresului științific, înct ar fi de dorit ca tipărirea lor să se facă într-un ritm mai viu.

I. Lupu subliniază în studiul său un aspect necunoscut din activitatea biologului și speologului român Emil Racoviță: opera lui de bibliograf, metodist și de organizator

¹ Alte comunicări. Intregi sau rezumate, au fost publicate în vol. *Prima Sesiune științifică de bibliologie și documentare. București 15—16 decembrie 1955. Comunicări și discuții*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1957, 307 p.

al documentării științifice (sistemul vertical de clasificarea fișelor tematice).

N. Liu ne dă un articol folositor istoricilor. Autorul a descoperit între filele ms. 2688 al Bibliotecii Academiei R.P.R. și în alte materiale, lista de comandă a 57 cărți, majoritatea referitoare la istoria turcilor, pe care N. Bălcescu le strângea cu asiduitate pentru o bibliotecă documentară permanentă în redacția *Magazinului istoric pentru Dacia*. Autorul folosește acest prilej pentru a comunica și alte materiale prețioase privitoare la istoria primelor librării (de ex. a lui Enric Winterhalder), rolul lor ca localuri și cabinete de lectură și de întruniri conspirative în perioada 1845—1848. O compoziție defectuoasă a articolului face însă ca aceste materiale să se îngrămădească în note, în loc să se dezvolte în textul articolului sau în alte eventuale articole.

A. Farczady și M. Szkély fac istoricul Bibliotecii documentare „Bolyai” din Tîrgu Mureș, întemeiată în 1557, ca bibliotecă școlară. Studiul oferă cercetătorilor culturii feudale române multe probleme de studiat și mult material documentar de prelucrat: sporirea fondului bibliotecii prin donații, prin cumpărări, dominarea cărții de limbă latină, germană și franceză în defavoarea cărții de limbă română și maghiară, studiul tehnicii vechilor cataloage (inventare) de bibliotecă, aportul cultural adus de populația germană și maghiară la progresul științelor și civilizației pe teritoriul actual al patriei noastre — iată numai câteva din problemele ridicate de acest studiu.

Dar, în afară de aceste studii care au fost comunicări la sesiunea științifică de bibliologie ținută în decembrie 1955, mai sînt altele independente de sesiune. Între acestea, un interes deosebit trezește studiul lui V. Cîndea, „*Histoire de la Valachie*”, de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu (p. 71—136). Dol tineri istorici progresiști și revoluționari în operele lor, Kogălniceanu la 20 de ani și Bălcescu la 24 de ani, stau față în față, primul ca autor al operei franceze *Histoire de la Valachie* (Berlin, 1837), al doilea ca cititor și adnotator critic al operei „*Histoire de la Valachie*”, a primului. Adnotările numeroase (publicate de Cîndea, la p. 106—132) și alte marginalii pe *letopisețul Țării Româneșii*, în copia lui Stoian din Tunșii, 1747 (publicate la p. 132—133) nu sînt semnate de Bălcescu. Tocmai în aceasta stă meritul lui Cîndea, de a fi documentat prin studiul paleografic, al izvoarelor și al conținutului de idei — că însemnările sînt ale lui Bălcescu; că acesta le-a scris în 1839 și prin 1843 și 1844, la o nouă lectură a cărții lui Kogălniceanu: Asimilarea

critică a operei lui Kogălniceanu a întreprins-o Bălcescu cu scopul de a se orienta asupra unei sinteze de istoria romînilor, pe care voia să o scrie el însuși. În dreptul celor mai multe pasaje din opera lui Kogălniceanu, Bălcescu adaugă transcrieri întregi din așa-zisul „*letopisețul cantacuzinesc*” în copia lui Tudose sin Stoian din Tunșii, din anul 1747. Aici este necesară o explicație care lipsește studiului lui Cîndea. Colectivul „*Cronici*” al Institutului de istorie a dovedit că ms. lui Tudose sin Stoian din Tunșii, împreună cu alte cîteva manuscrise, dau o versiune mai completă a „*letopiseșului cantacuzinesc*” în ce privește participarea ungarilor la luptele duse în Balcani împotriva turcilor (sec. XIV și XV). Manuscrisul lui Stoian din Tunșii este singurul dintre manuscrise care are interpolarea folosită de Bălcescu, referitoare la bătălia de la Cîmpii Rigăi (17, 18, 19 oct. 1448) unde s-au distins în luptă romîni și maghiarii. Interpolarea, pe întindere de cîteva pagini, este traducerea unui pasaj dintr-o cronică a lui Gaspar Heltai. Rezultă, deci, că Bălcescu voia să adîncească, mai mult decît Kogălniceanu, colaborarea de arme romîno-maghiară din sec. XV, împotriva jugului otoman. Această tendință se mai vede și din alte adnotări ale lui Bălcescu în care acesta citează *Histoire d'Enric comte de Tekely* (Cologne, 1693).

Adnotările publicate de V. Cîndea arată că Bălcescu a fost „un cititor pasionat, cu aplecare spre erudiție, prețuind amănuntul și atras de o serie de fapte pe care le marchează în cursul lecturii, pentru a reveni, dar și cu atitudine politică față de opera examinată, cu spirit critic și realist, un patriot îndrăgostit de popor și de lupta lui pentru libertate...” (p. 101).

Acesta este aportul pozitiv al studiului lui V. Cîndea. Cititorul va descoperi însă cu greutate acest aport, pentru că prea multe note și prea lungi se adaugă mereu textului, împiedicînd curgerea lină a ideii principale. De ce la p. 83, de pildă, era nevoie de 4 note lungi ca să se spună un adevăr simplu: pe la 1850, Bălcescu și Kogălniceanu nu puteau identifica într-o compilație de cronici ce aparține letopiseșului cantacuzinesc și ce aparține cronicii lui Greceanu. Se spune la p. 87: „F. 1^r — 2^v, probabil adăugate la legat, dar scrise de aceeași mînă” (din ms. lui Stoian din Tunșii cuprind „povestea” lui Ghinea Țucală și a lui Radu Vărzarul omorîți de Seimeni) ca și cum această poveste ar fi independentă de letopiseș. Acele foi au fost legate greșit la începutul ms, iar „povestea” face parte din letopiseș. În unele manuscrise din grupa 0 ea este situată la sfîrșitul domniei

lui Matei Basarab, pentru că în vremea domniei lui au fost uciși cei doi boieri. La p. 99—100, nota 5, care arată în ce opere Kogălniceanu scrie despre revoluția lui Tudor Vladimirescu să se adauge și lucrarea *Viața lui Hrisoverghi* (1843), unde se spune: „Revoluției, dar, de la 1821, fi sntem datori cu cel dintîi impuls, ce am prin it spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației”! (vezi *M. Kogălniceanu despre literatură*, Buc., E.S.P.L.A., 1956, p. 110—112, citatul la p. 112).

Alexandru Duțu și Octavian Barbosa semnează un articol despre bibliografia din presa romină care a precedat Unirea Principatelor. În acei ani dintre 1855—1859, de fapt, nu a existat o bibliografie de presă în sensul de astăzi, pe tema unirii, ci numai aprecieri (note și recenzii) asupra unor cărți străine care propagau ideea unirii. Între ele excelează aprecierile lui M. Kogălniceanu, din *Steaua Dunării*. R. Niculescu pune în valoare opera de gravor în metal și lemn a pictorului Const. Stahi (nu se dau anii existenței lui: c. 1850—1920). Fotografiile care înscălesc textul arată înalta valoare artistică a gravurilor lucrate în dăltiță. Importantă este știrea că Institutul de artă al Academiei R.P.R. posedă copia dactilografiată a autobiografiei lui Stahi (p. 201, nota 4).

În studiul său, Paul Simonescu supune unei analize critice principalele bibliografii romine istorice dintre anii 1885—1957, realiznd astfel o bibliografie a bibliografiilor istorice romine. Deși selectivă, bibliografia este bogată: în mulțimea de publicații, autorul introduce ordine, distingînd bibliografiile generale și speciale; acestea din urmă le divide în bibliografii pe epoci, tematice și personale. Autorul arată nevoia întocmirii unor lucrări bibliografice complete privind istoria Romniei, pentru că asemenea lucrări ar economisi considerabil timpul atît de scump al cercetătorilor științifici, în munca lor de informare și documentare. Articolul semnat de Clio Racoviță împărtășește bibliotecarilor unele învățături metodice privind clasificarea publicațiilor și a fișelor respective, în cataloagele sistematice.

Articole de conținut mai restrîns urmează în *Note* (p. 255—319); sînt articole de ordin cultural și bibliografic semnate de I. Mușlea (*Calendarul lui Barișiu*), Aug. N. Pop (*Relații tipografice între Heliade Rădulescu și M. Kogălniceanu*), Aurora Ilieș (*Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu*) ș.a. Articolul Elenei G. Zane, *Criptografia în corespondența revoluționarilor romni de la 1848* a reușit să reconstituie cifrul folosit de N. Bălcescu și I. Ghica în mod conspirativ și astfel prinde viață o sumă de scrisori, pînă acum ce

neînțeles (v. editarea fragmentelor criptografice, p. 297—299). Pentru istoria presei lui Asachi, semnează un articol V. Osoianu. Numismații O. Iliescu și I. Băncilă scriu, primul despre manuscrisele referitoare la monede, din Biblioteca Academiei R.P.R. și al doilea „Despre groșii «cu cască» de la Ioan Sracimir” țărul Bulgariei (1360—1396). Articolul lui Pompilu Teodor dezvăluie date puțin cunoscute pînă acum, privind fondul de cărți din bibliotecile ardelenе a lui St. Solciai (1786) și Alexandru Fiscuti (sec. XVIII).

Din listele publicate (p. 267—269) reiese că în Ardeal, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se citeau cu interes cărți latine, italiene, germane. N. Camariano atrage atenția asupra unei ediții necunoscute, din *Harta generală a Moldovei* (p. 300—302) alcătuită în 1804 de Rigas Velestinlis; pînă la studiul lui Camariano era cunoscută numai ediția din 1797.

Redacția revistei „Studii și cercetări de bibliologie” bine a procedat acordînd spațiu tipografic mai întins pentru *Recenzii* (p. 321—401). *Note bibliografice* (p. 403—421) și *Cronica* înfăptuirilor bibliotecare și bibliografice din lumea toată (p. 423—464). Numeroase lucrări de biblioteconomie și bibliografie apărute recent în U.R.S.S., Germania, Franța S.U.A., Cehoslovacia, Ungaria, Italia, Norvegia, Anglia sînt prezentate în recenzii ample. Problemele lucrărilor recenzate sînt variate și arată preocupările actuale a unei lumi imense de cercetători, dornici să înalțe știința în condițiile construcției pașnice și a bunelor relații între popoare. De pildă problema documentării științifice, a creării instrumentelor de lucru în domeniul tuturor științelor este mult dezbătută în întreaga lume (p. 398, 413, 414, 415 ș.a.).

Istoricii pot urmări marile realizări în domeniul bibliografiei istoriei (p. 336, 343, în U.R.S.S.; p. 343, în Polonia; p. 349, în Norvegia; p. 412, în Germania).

Însăși revista *Studii și cercetări de bibliologie* poate și trebuie să-și îmbunătățească metodele și formele ei de muncă. Așa, de pildă, revista este departe de a reprezenta cel mai autorizat cuvînt în aprecierea în primul rînd, a lucrărilor bibliologice (cu toate ramurile ei) din țara noastră. Toate lucrările de specialitate din R.P.R. ar trebui semnalate, apreciate, autorii lor ajutați în muncă. Între lucrările romine de specialitate au fost semnate numai cinci, dintre care trei sînt din domeniul tehnicii poligrafice (p. 403—404) și două (p. 404 și 419) din domeniul istoriei cărții. Este obligatoriu pentru o revistă romină de bibliologie să alcătuiască an de an bibliografia literaturii de specialitate (așa

cum, de exemplu, I. Mușlea publică bibliografia folclorică în *Revista de folclor*.

Studii și cercetări de bibliologie ne îndepărtează prea mult de actualitățile bibliologice naționale și mondiale; în bibliologie, inovațiile intervin rapid, ca și în tehnică. De exemplu, vol. II din *Studii — 1957* își propune să ne informeze despre publicații și evenimente bibliotecare din anul 1955; dar găsim și aprecieri asupra unor cărți apărute în 1954 și 1956, în timp ce lipsește majoritatea manifestărilor științifice bibliotecare din 1956. Un tel al revistei este de a atrage atenția cercetătorilor români asupra publicațiilor și evenimentelor bibliotecare mondiale și române; urmărirea acestora se face însă cu prea mare întârziere. În timp ce ar trebui să se facă asupra unor realizări cât mai apropiate de actualitate. De altă parte, revista *Studii și cercetări de bibliologie* cred că va trebui să devie un instrument practic de lucru în mna cercetătorilor în toate domeniile științei, publicând articole asupra bogăției de cărți, periodice, fonduri speciale, manuscrise, documente din unitățile bibliotecare academice. Sarcina revistei de a contribui la progresul științei din țara noastră trebuie să fie mai evidentă în planul ei de activitate și ea se poate realiza nu atât prin studii monografice limitate, ci prin largi articole de informare. Revista nu are un profil bine definit pe linia bibliologiei: cu excepția grupeii „Recenzii”, care este totdeauna în materie, conținutul celorlalte rubrici („Studii” și „Note”) va trebui să frământe mai mult redacția, pentru a se păstra o proporție mai logică și mai folositoare între temele dezvoltate. De exemplu, în numărul pe care-l recenzăm, sînt patru articole

consacrate lui M. Kogălniceanu, dintre care numai două au contingente cu bibliologia (Kogălniceanu ca editor și ca tipograf, iar celelalte două cu istoria (Kogălniceanu medievist judecat de Bălcescu și epoca Unirii). În schimb, un singur articol despre valorificarea muncii bibliotecii Academiei R.P.R. Lucrările teoretice și practice de bibliografie, știința și organizarea bibliotecilor, dar mai ales valorificarea fondurilor Bibliotecii Academiei R.P.R. și ale bibliotecilor filialelor și institutelor Academiei trebuie preferate, în timp ce studiile din domeniul istoriei (istoriei pure, istoriei literare și culturale, istoria cărții și bibliotecilor) pot fi subordonate. Un model bun de urmat în privința unei tematici unitare și încheiate, pe linia bibliologiei, este revista sovietică *Lucrările Bibliotecii Academiei de Științe a U.R.S.S. și ale Bibliotecii fundamentale de științe sociale a Academiei de Științe a U.R.S.S.* (vol. I, 1948; II, 1955). Determinându-și un profil mai practic, îmbunătățindu-și serios metodele de muncă, revista *Studii și cercetări de bibliologie* va putea aduce un aport mai prețios decît a adus pînă acum în domeniul bibliologiei mondiale și naționale pentru toate ramurile ei: știința cărții și a scrisului, organizarea bibliotecilor, studiul cataloagelor de bibliotecă, bibliografia, studiul individual cu cartea, documentare și arta grafică.

Revista *Studii și cercetări de bibliologie* a Bibliotecii Academiei R.P.R. va trebui să devie organul de informare asupra tuturor materialelor aflate în rafturile bibliotecilor centrale și filiale ale Academiei.

Dan Simonescu

Probleme noi în revista Voprosî Istorii

(Nr. 1 6/1958)

Principala revistă sovietică de istorie *Voprosî Istorii* publică articole privind toate epocile și toate țările, deși statistic predomină cele de istorie modernă și contemporană și cele care privesc istoria popoarelor din U.R.S.S. Nu rareori însă revista consacră articole privind istoria internă a altor țări, articole scrise fie de autori sovietici, fie de istorici din țările respective. Conținutul revistei este variat nu numai prin temele abordate în studiile de istorie, ci și prin diversitatea rubricilor (articole, dezbateri și discuții, istoriografie, critică, bibliografie, comunicări, știința istorică în

U.R.S.S., știința istorică peste graniță, recenzii ș. a.).

În prima jumătate a anului 1958 revista a publicat trei editoriale¹: „Coeziunea și unitatea mișcării comuniste internaționale”, legat

¹ „Сплоченность и единство международного коммунистического движения” (în В. И., nr. 1 p. 3—21), „В. И. Ленин и вопрос партийности в исторических науках” (în В. И. nr. 4, p. 3—22), „за творческое изучение истории Советских Вооруженных Сил” (în В. И. nr. 2, p. 3—19).

de Declarația reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova, „Pentru studierea creatoare a istoriei Forțelor Armate Sovietice” și „V.I.Lenin despre partinitate în știința istorică”.

Revista a continuat să publice studii și articole de istorie a marxismului. Folosind documentele Internaționalei I și unele izvoare nepublicate din arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C. C. al P.C.U.S., Ir. A. Bah în articolul „Marx și problema agrară în Internaționala I”¹ își propune să înfățișeze unele aspecte ale elaborării de către Marx și Engels a principiilor programatice și tactice în problema agrară. După ce face o trecere în revistă a concepțiilor cu privire la problema agrară expuse în lucrările lui Marx scrise pînă la 1864, autorul analizează pe larg disputele care au avut loc în Consiliul General și la Congresele Internaționalei I pe marginea acestei probleme. Acestea au furnizat lui Marx un bogat material care i-a ajutat să formuleze programul agrar al proletariatului și să fixeze locul țărănimii în revoluția proletară.

Un aspect de importanță primordială din istoria mișcării muncitorești internaționale este prezentat în articolul lui K. S. Trofimov „Despre rolul lui V. I. Lenin în elaborarea principiilor unității de acțiune a clasei muncitoare”². Se știe că după izbucnirea primului război mondial conducerea partidelor socialiste din țările apusene au adoptat o poziție trădătoare, potrivnică intereselor clasei muncitoare, de sprijinire a guvernelor burghize din propriile lor țări. Aceasta a însemnat falimentul Internaționalei a II-a. În timpul războiului fracțiunile de stînga din sînul partidelor socialiste, iar în Rusia partidul bolșevic condus de Lenin, au combătut cu tărie poziția trădătoare a social-democraților care a dus la scindarea clasei muncitoare. În numeroase articole și cuvîntări, V. I. Lenin a arătat pericolul pe care îl reprezenta pentru cauza revoluției proletare scindarea clasei muncitoare. După sfîrșitul războiului, în condițiile puternicului avînt revoluționar apărut în întreaga Europă în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, forțele sănătoase ale proletariatului mondial grupate în partide comuniste s-au organizat în Internaționala a III-a comunistă. În această vreme V.I.Lenin considera justă linia ca partidele comuniste să acționeze în comun cu muncitorii care mai

urmau încă pe liderii Internaționalei a II-a, dar cu condiția să nu se abată de la principiile marxiste. În mod concret pentru a restabili unitatea de acțiune a clasei muncitoare. V. I. Lenin a propus ținerea unei conferințe a celor trei Internaționale (centriștii se constituiseră și ei în Internaționala II 1/2). Conferința a avut loc dar, ca și în zilele noastre cînd socialiștii de dreapta pun condiții absurde pentru restabilirea unității de acțiune a clasei muncitoare, și la conferința celor trei Internaționale de la Berlin din aprilie 1922, ei au pus condiții care nu aveau nici o legătură cu interesele proletariatului. Cu toate acestea un oarecare acord s-a încheiat: în 1922 s-a adoptat o declarație comună, însă influența din ce în ce mai mare a Cominternului în rîndurile maselor de muncitori, care se găseau în toilul unor mari demonstrații, i-a speriat într-atîta pe oportuniști, încît în mai 1922 ei au convocat o conferință la Haga fără să mai invite pe reprezentanții Internaționalei a III-a. Acest act trădător exprima limpede calea pe care aveau s-o urmeze liderii social-democraților în viitor.

Istoria mișcării muncitorești internaționale, istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, construcției socialiste din U.R.S.S., este oglindită în mai multe articole. Astfel articolul lui I. A. Fridman „Mișcarea de ajutoare a Uniunii Sovietice de către proletariatul internațional”³, descrie activitatea organizației „Ajutorul muncitoresc internațional” prin intermediul căreia tînărul stat socialist a primit sprijinul material din partea proletariatului din celelalte țări. Se știe că abia se terminase războiul civil și un nou pericol s-a abătut asupra Rusiei Sovietice: întinse regiuni agricole au fost bîntuite de secetă. Burghezia din țările capitaliste a căutat să profite de această calamitate naturală pentru a sili guvernul sovietic să accepte condițiile ei ultimative care urmăreau în realitate înăbușirea puterii sovietice. În vederea acestui scop imperialiștii au recurs la amenințări și șantaj, la amestecul în treburile interne ale Statului Sovietic, sprijinind elementele contrarevoluționare prin intermediul unor așa-zise societăți de ajutor (de ex. ARA). În acești ani grei pentru puterea sovietică, cînd burghezia internațională după ce suferise o înfrîngere totală în intervenția armată trecuse la luptă indirectă împotriva primului stat socialist din lume, solidaritatea proletariatului internațional a făcut posibil să se trimită Rusiei

¹ Ir. A. Bah, Маркс и аграрный вопрос в I Интернационале (în В. И., nr. 5, p. 65—82).

² К. S. Трофимов, К вопросу о роли В. И. Ленина в разработке принципов единого фронта действий рабочего класса (1921—1922), (în В. И., nr. 4, p. 45—56).

³ I. A. Fridman, Движение помощи международного пролетариата Советской России в 1921—1922 годах (în В. И., nr. 1, p. 85—101)

Sovietice ajutoare dinafară, Aceste acțiuni au contribuit atât la ajutorarea materială a Rusiei Sovietice, cât și la stabilirea legăturilor culturale dintre oamenii înaintați din Apus și Rusia Sovietică.

Articolul lui Johannes Selt¹ descrie acțiunile întreprinse pe plan internațional de către clasa muncitoare în apărarea celor doi muncitori italieni Sacco și Vanzetti, condamnați la moarte prin electrocutare fără a avea vreo vină. Autorul descrie pe baza a numeroase surse (lucrări tipărite, presă, protocoalele Internaționalei Comuniste ș. a.) solidaritatea clasei muncitoare de pretutindeni în apărarea celor doi muncitori nevinovați și rolul conducător al MOPR-ului (Organizația Internațională pentru ajutorul revoluției). Totodată în articol este demascată poziția trădătoare a liderilor social-democrați de dreapta.

O pagină nouă se adaugă glorioasei istorii a partidului bolșevicilor din anii dinaintea revoluției prin articolul lui F. L. Alexandrov și M. Z. Olhovski „Partidul bolșevicilor în fruntea luptei proletariatului din Rusia pentru ziua de muncă de 8 ore (1912—1917)”². Autorii, pe baza unui bogat material de arhivă, descriu acțiunile clasei muncitoare conduse de bolșevici, pentru introducerea zilei de muncă de opt ore în fabrici și uzine.

Un alt articol semnat de D. A. Kovalenko și D. V. Oznobișin³ tratează despre victoria revoluției burghezo-democratice din februarie. O importanță uriașă în procesul de transformare a acesteia în revoluție socialistă l-a avut opera creatoare revoluționară a masei muncitoare. Masele muncitoare au creat în primul rând societate care, sub conducerea bolșevicilor, au devenit organe ale răscoalei și puterii revoluționare. În fabrici și uzine, în urma grevelor muncitorilor, au fost introduse condiții noi de muncă (s-a adoptat ziua de muncă de opt ore) și a început să se exercite controlul muncitoresc.

Unele studii scot la iveală aspecte noi din perioada Revoluției din Octombrie și a anilor imediat următori. Dintre acestea face parte și studiul semnat de V. M. Selunskaja „Rolul

conducător al clasei muncitoare în revoluția socialistă la sate (1918—1920)”⁴. Procesul lichidării proprietății moșierești, al victoriei elementelor proletare și semiproletare împotriva burgheziei sătești a fost un proces de lungă durată, în comparație cu naționalizarea mijloacelor de producție la orașe, care în vara anului 1918 era deja înfăptuită. Naționalizarea pământului a creat condiții pentru trecerea spre proprietatea colectivă, dar lucrul acesta nu s-a realizat ușor. Una dintre etapele hotărâtoare ale revoluției la sate o reprezintă cea de-a doua jumătate a anului 1918, cînd clasa muncitoare întărește alianța sa cu țărănimea muncitoare și organizînd țărănimea săracă, a început un adevărat război împotriva burgheziei sătești. Articolul semnat de V. M. Selunskaja aduce o contribuție de seamă la istoria înfăptuirii revoluției proletare la sate. În această operă de mare importanță rolul conducător l-a avut clasa muncitoare. În anul 1918 aproape 60 000 de muncitori din orașe au fost trimiși la sate⁵.

P. A. Golub semnează în nr. 4. articolul „Armata revoluționară poloneză din Rusia în anii 1917—1920”⁶. Pînă acum nu a fost cercetată problema celor un milion și jumătate polonezi care se găseau pe teritoriul Rusiei în 1917, refugiați de pe teritoriul polonez în 1915, și a celor peste 600 000 de soldați de origine poloneză din rîndurile armatei rusești. Articolul lui P. A. Golub reprezintă o primă încercare de a înfățișa episoadele la care au luat parte polonezii în lupta pentru victoria puterii sovietice în Rusia. Autorul descrie formarea grupelor comuniste de polonezi și lupta acestora împotriva dușmanilor revoluției, printre care se număra și guvernul burghezo-moșieresc al lui Pilsudski. După datele pe care le aduce autorul, aproape 18 000 de polonezi comuniști au luptat pentru apărarea tînrului stat sovietic. La sfîrșitul lunii iulie 1920 la Belostok s-a format un comitet revoluționar care a trecut în luna următoare la organizarea armatei roșii poloneze. Victoria contrarevoluției în Polonia a împiedicat dezvoltarea revoluției în această țară, dar lupta a continuat ani de zile pînă cînd, în timpul celui de-al doilea război mondial, poporul polonez cu sprijinul armatei sovietice s-a eliberat de sub jugul fascist.

¹ Johannes Selt (R.D.G.), *Борьба международного рабочего класса в защиту Сакко и Ванцетти в 1927 году* (В. И., nr. 3, p. 64—70).

² F. L. Alexandrov, M. Z. Olhovski, *Партия большевиков во главе борьбы пролетариата России за восьмичасовой рабочий день (1912—1917 гг.)* (В. И., nr. 6, p. 3—21).

³ D. A. Kovalenko, D. V. Oznobișin, *К вопросу о революционном творчестве рабочих масс после свержения самодержавия в России*, (in В. И., nr. 1 p. 22—44).

⁴ V. M. Selunskaja, *Руководящая роль рабочего класса в социалистической революции в деревне (1918—1920 гг.)* (in В. И., nr. 3, p. 3—23).

⁵ *Ibid.*, p. 12

⁶ P. A. Golub, *Польские революционные войска в России в 1917—1920 годах* (in В. И., nr. 3, p. 44—63).

Pentru construcția socialistă este specifică apariția unor probleme noi, cu totul inexistente în alte orînduiri sociale. O astfel de problemă o reprezintă apariția consfăturirilor de producție în industrie¹. Articolul lui I. P. Ostapenko și I. V. Vcsresenski face istoricul consfăturirilor de producție în industrie, subliniind contribuția substanțială a acestor consfătuiri la activizarea maselor muncitoare, la creșterea productivității muncii.

Istoricii sovietici acordă o atenție sporită studierii dezvoltării economice naționale în perioada construcției socialiste. În nr. 2, revista *Voprosi Istorii* a publicat articolul lui P. V. Soloviov „Valorificarea Hibirului și crearea industriei de apatită în U.R.S.S.”². Valorificarea Hibirului reprezintă o problemă importantă în istoria industrializării Uniunii Sovietice. Articolul descrie transformarea Peninsulei Kolski dintr-un ținut nelocuit într-o regiune industrială de primă importanță.

Se știe că una dintre sarcinile de bază ale istoricilor sovietici este și întocmirea unei lucrări fundamentale cu privire la Marele Război pentru Apărarea Patriei. Această lucrare în cinci volume este prevăzută să apară pînă în 1960. Pînă atunci însă revistele de specialitate abordează în studii separate diferite aspecte ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei. O pagină glorioasă din acest război o constituie fără îndoială lupta nelinfrăcată pe care au dus-o partizanii în spatele frontului. Cu toate că în Uniunea Sovietică au apărut mai multe cărți care descriu mișcarea de partizani, tema este departe de a fi epuizată. Articolul lui I. P. Petrov³ urmărește pe baza unor documente de arhivă felul cum partizanii au fost neconștient îndrumați, organizați și conduși de partid. Astfel, la începutul războiului, C.C. al P.C.U.S. a adoptat măsuri cu privire la centralizarea conducerii mișcării, iar în a doua jumătate a aceluiași an a convocat o consfătuire a conducătorilor de partizani care a luat măsuri practice pentru intensificarea mișcării. În septembrie 1942 s-a format Secția Politică de pe lîngă conducerea centrală a mișcării de partizani. În articol se arată că organizațiile ilegale de partid din spatele fron-

tului au dus tot timpul o muncă de coordonare a operațiilor de luptă.

În legătură cu istoria războiului și a Forțelor Armate Sovietice, în general, revista *Voprosi Istorii* a mai publicat și alte articole. Editorialul nr. 2, pune problema studierii profunde a istoriei Forțelor Armate Sovietice. În același număr al revistei a fost publicat articolul lui I. B. Berhin „Întărirea organelor politice de partid și îmbunătățirea muncii politice de partid în Armata Roșie în anul 1924—1925”⁴. După terminarea războiului civil trecerea Armatei Roșii pe picior de pace a pus probleme serioase legate de efectuarea serviciului militar și verificarea cadrelor. Cu toate acestea Troțki care conducea atunci Direcția Centrală a Armatei nu numai că nu a luat nici o măsură de îmbunătățire, dar a împiedicat întărirea forțelor armate. Problema situației Armatei Roșii a fost pusă la plenara C.C. al P.C. (b) din ian.-feb. 1924. Plenara a demascat politica criminală a lui Troțki și a luat măsuri radicale de întărire a conducerii forțelor armate. Articolul lui Berhin descrie tocmai una dintre cele mai importante măsuri luate în cadrul reformei armatei din 1924—1925 și anume întărirea aparatului politic de partid și îmbunătățirea muncii politice de partid în rîndurile forțelor armate.

N. F. Kuzmin⁵ în articolul său publicat în nr. 4 se referă la recrutarea cadrelor din conducerea Armatei Roșii, la organizarea școlilor militare, la munca politică în armată, pe care a recomandat-o cu insistență Lenin și la unele episoade caracteristice din anii 1918—1920, cînd tînăra Armată Roșie trebuia să ducă un război crîncen împotriva gardiștilor albi și a intervențiștilor.

În paginile revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958 se găsesc mai multe articole care tratează istoria Rusiei din timpul feudalismului și din secolul XIX. Astfel, acad. M. N. Tihomirov⁶ consacră un articol interesante probleme a convocării adunărilor zemstvelor (zemskie sobori) în secolul XVI, iar S. D. Skazkin, membru corespondent al Academiei de Știință al U.R.S.S. discută

¹ I. P. Ostapenko, I. V. Voskresenski, Из истории производственных совещаний в промышленности СССР (1926—1932 гг.) (В. И., nr. 6, p. 22—40).

² P. V. Soloviev, Освоение Хибин и создание опытной промышленности в СССР (В. И., nr. 2, p. 45—59).

³ I. P. Petrov, Компартия организатор и руководитель партизанского движения в годы Великой Отечественной Войны (В. И., nr. 5, p. 23—42).

⁴ I. B. Berhin, Укрепление партийно-политических органов и улучшение партполитработы в Красной армии в 1924—1925 гг. (ib. В. И., nr. 2, p. 23—24).

⁵ N. F. Kuzmin, В. И. Ленин и создание командных и политических кадров Советских Вооруженных Сил (1918—1920) (ib. В. И., nr. 4 p. 23—44).

⁶ M. N. Tihomirov, Словно-представительные учреждения (земские соборы) в России XVI века (ib. В. И., nr. 5, p. 3—22).

problemele celei de-a doua iobăgii în Europa centrală și de răsărit¹.

Problemele istoriei războiului țărănesc din Rusia de la începutul secolului XVII revin la rubrica discuției în articolul lui A. A. Zimin². A. A. Zimin pune în discuție în special teza susținută de I. I. Smirnov, potrivit căreia rășcoala condusă de Bolotnikov reprezintă atât prin amploare cât și prin importanță cel mai mare război țărănesc din Rusia. Această identificare a rășcoalei lui Bolotnikov cu războiul țărănesc de la începutul secolului XVII, după părerea lui A. A. Zimin, provoacă obiecții, întrucât rășcoala lui Bolotnikov a marcat numai momentul culminant al războiului țărănesc care s-a desfășurat în Rusia între anii 1603-1614³.

În articolul „Proiectele nobilimii pentru întărirea finanțelor de stat în Rusia la jumătatea secolului XVII”⁴, S. M. Troițki socotește ca un pas înainte în gândirea economică a acestei perioade desființarea vămilor interne în Rusia, măsură care răspundea necesităților economiei țării. În schimb, realizarea propunerilor reprezentanților nobilimii de a ridică impozitele indirecte și de a intensifica folosirea monedei regaliene a dus la o simțitoare înrăutățire a situației maselor muncitoare din Rusia.

Secolul XVIII din istoria Rusiei este reprezentat prin articolul lui K. V. Sivkov cu privire la trecerea de la proprietatea feudală la cea burgheză⁵. Autorul arată că trecerea de la proprietatea feudală la cea burgheză s-a desfășurat în condițiile unei ascuțite lupte de clasă. În secolul XVIII țărani s-au răscolit de nenumărate ori, iar la sfârșitul acestui secol, mișcarea țărănească cuprinsese 30 de gubernii ale Rusiei.

O prețioasă contribuție la studiul începuturilor capitalismului în Rusia aduce N. I. Pavlenko în articolul său „Munca salariată în industria metalurgică din

Rusia din a doua jumătate a secolului XVIII”⁶.

Unele probleme ale politicii externe promovată de Rusia țaristă în secolul XIX, sînt dezbătute în articolul lui A. V. Fadeev⁷. Autorul urmărește să demonstreze că în perioada descompunerii sistemului iobăgîst politica externă a Rusiei se caracteriza prin intensificarea tendințelor de cucerire generate de străduințele clasei moșierești spre dezvoltarea feudalismului în largime, prin orientarea sa contrarevoluționară determinată de teama care o cuprinsese în fața zguduirilor revoluționare din alte țări. În același timp diplomația țaristă se arăta din ce în ce mai puțin capabilă să asigure interesele naționale ale Rusiei pe arena internațională. Autorul subliniază că, independent de aceste tendințe ale țarismului, politica externă a Rusiei a contribuit la dezvoltarea fenomenelor progresiste ale vieții politice internaționale din acel timp, de felul mișcărilor naționale din 1812-1814 și ale mișcării de eliberare ale popoarelor balcanice.

Un loc foarte important în tematica revistei *Voprosi Istorii* îl ocupă relațiile internaționale. Istoria relațiilor dintre U.R.S.S. și Anglia în perioada marii crize economice este descrisă pe baza a numeroase izvoare contemporane în articolul lui A. N. Krasilnikov⁸. Autorul arată că după restabilirea relațiilor diplomatice din 1929 între U.R.S.S. și Anglia politica acesteia din urmă față de primu stat socialist a continuat să fie dușmănoasă. Reluarea relațiilor fusese acceptată de guvernul englez sub presiunea unor firme comerciale care aveau interes să importe cereale, produse lemnoase și alte mărfuri din U.R.S.S., dar politica guvernului era dictată de cercurile financiare ale Angliei. Relațiile dintre U.R.S.S. și Anglia care aveau perspective serioase de dezvoltare în urma încheierii acordului comercial din aprilie 1930 au fost otrăvite de campania de calomnii împotriva „dumpingului” sovietic, dirijată de monopolurile engleze. Introducerea sistemului discriminatoriu în relațiile comerciale cu U.R.S.S. a determinat contramăsuri din partea guvernului sovietic.

¹ S. D. Skazkin, Основные проблемы так называемого „второго издания крепостничества“ в Средней и Восточной Европе (în В. И., nr. 2, p. 96-119).

² A. A. Zimin, Некоторые вопросы истории крестьянской войны в России в начале XVII века (în В. И., nr. 3, p. 97-113).

³ Ibid., p. 98 și 113.

⁴ S. M. Troițki, Дворянские проекты укрепления государственного финансов в России в середине XVII века (în В. И. nr. 2, p. 60-75). Т.

⁵ K. V. Sivkov, Важный этап в переходе от феодального к буржуазному землевладению в России (В. И., nr. 3, p. 24-43).

⁶ N. I. Pavlenko, Наемный труд в металлургической промышленности России во второй половине XVIII века (în В. И., nr. 6, p. 41-53).

⁷ A. V. Fadeev, О некоторых чертах внешней политики царской России в период разложения крепостнической системы (В. И., nr. 1, p. 45-62).

⁸ A. N. Krasilnikov, Из истории антисоветской политики правящих кругов Англии (1929-1932) (în В. И., nr. 4, p. 78-99).

Autorul arată că în politica sa dușmănoasă față de U.R.S.S., Anglia a atras și alte state, printre care și România.

Folosind numeroase surse, în articolul său despre istoria convorbirilor franco-germane din 1936—1937¹, I. D. Ostaița-Ovșeani arată că guvernul francez a făcut concesii serioase pe seama libertății și independenței unei serii de țări și chiar pe seama securității Franței. În contradicție cu declarațiile oficiale pe care le făcea cu privire la apărarea principiului securității colective, guvernul francez, în cursul tratativelor secrete, și-a dat de fapt consimțământul la ocuparea Austriei de către Germania și la acordarea autonomiei regiunii Sudete. Prin această concesie din urmă guvernul francez încalca tratatul de ajutor mutual încheiat cu Cehoslovacia și Uniunea Sovietică. Analizând acțiunile diplomației franceze din anii 1936—1937 autorul sovietic combate teza istoricilor burghezi din Franța, potrivit căreia Franța a fost nevoită numai sub presiunea Angliei să facă concesii lui Hitler. În realitate guvernul francez nu a fost cu nimic mai prejos decât cel englez în încercările lui de a îndrepta acțiunile agresive ale lui Hitler spre Răsărit împotriva chiar și a aliaților săi.

Istoricii sovietici duc o luptă necruțătoare împotriva falsificărilor și denaturărilor istoricilor burghezi din Apus, în privința politicii odioase pe care a dus-o imperialismul american între cele două războaie mondiale. Sub masca neutralității și a neamestecului în treburile Europei, diplomația americană a jucat un rol activ în întărirea Germaniei hitleriste, în pregătirea și desfășurarea conferinței de la München. În articolul său, I. V. Arutiunian², aducând numeroase fapte în sprijinul afirmațiilor pe care le face, arată că imperialismul american a încurajat agresiunea lui Hitler, oligarhia financiară din S.U.A. considerând că o apropiere de Germania hitleristă va contribui la slăbirea contradicțiilor germano-americane și va întări poziția imperialiștilor americani în relațiile cu concurenții lor japonezi și englezi. Aceste calcule, după cum se știe, au fost greșite pentru că Germania în ciuda Münchenului și-a îndreptat principalele forțe înfi asupra Apusului.

Prin publicarea celor două volume care conțin corespondența din timpul celui de-al doilea război mondial dintre I.V. Stalin pe de o parte și W. Churchill, Fr. Roosevelt, și

H. Truman pe de altă parte, istoricii sovietici au căpătat o sursă sigură cu ajutorul căreia pot combate mistificările istoriografiei burgheze din Apus cu privire la faptele din timpul celui de-al doilea război mondial. Academicianul I. L. Maiski în articolul „Problema celui de-al doilea front în istoriografia anglo-americană”³, arată că în problema creșterii celui de-al doilea front, în sinul coaliției anti-hitleriste s-au manifestat contradicțiile celor două sisteme, capitalist și socialist, că puterile occidentale în tendința lor de a împiedica o victorie rapidă a U.R.S.S. împotriva Germaniei hitleriste, au încălcat de nenumărate ori obligațiile lor de aliați în relațiile cu Uniunea Sovietică. Totuși colaborarea care s-a realizat între Uniunea Sovietică și puterile occidentale, în lupta lor comună împotriva Germaniei hitleriste, a demonstrat că dacă la baza relațiilor dintre aceste state stă bunăvoința, coexistența pașnică este posibilă cu toate deosebirile de sistem.

Articolul lui G. N. Sevostianov⁴ se adaugă valoroaselor lucrări pe care le-a dat istoriografia sovietică în problemele Orientului îndepărtat. Este cunoscut faptul că istoricii burghezi au prezentat denaturat, fiecare de pe poziția guvernului țării respective, evenimentele și substratul politicii puterilor imperialiste în Orientul îndepărtat în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial. Astfel istoricii americani s-au străduit să justifice politica S.U.A. și s-o prezinte chiar drept o politică iubitoare de pace dusă în interesul apărării popoarelor din estul și sud-estul Asiei, împotriva Japoniei imperialiste. Istoricii japonezi, la rândul lor, susțin că Japonia a fost nevoită să ducă o politică expansionistă numai din cauza acțiunilor agresive întreprinse de S.U.A. și Anglia. G. N. Sevostianov arată că în primele luni după ce Germania învinsese o serie de țări din Europa și încheiase pactul tripartit cu Japonia și Italia, lupta dintre puterile imperialiste s-a agravat în Orientul îndepărtat. Această împrejurare a avut o mare influență asupra adâncirii crizei generale din Orientul îndepărtat care a dus în ultimă instanță la războiul din Oceanul Pacific, izbucnit în decembrie 1941.

În zilele noastre populația din insula Cipru duce o luptă grea pentru alungarea cotropitorilor englezi. Cititorul va remarca cu inte-

¹ I. D. Ostaița-Ovșeani, Из истории франко-германских переговоров в 1936—1937 годах (В. И., nr. 4, p. 102—112).

² I. V. Arutiunian, Роль американской дипломатии в организации мюнхенской конференции 1938 года. (В. И., nr. 2, p. 79—95).

³ I. M. Maiskii, Проблема второго фронта в англо-американской историографии (В. И., nr. 1, p. 62—84).

⁴ G. N. Sevostianov, Обострение империалистических противоречий на Дальнем Востоке после заключения Тройственного пакта (сентябрь 1940—апрель 1941), (В. И., nr. 5, p. 83—102).

res în nr. 3 al revistei *Voprost Istorii*, un articol despre istoria cuceririi Ciprului de către Anglia¹. Articolul lui G. N. Reutov tratează lupta diplomatică dusă în culise în timpul războiului ruso-român-turc din 1877—1878, care a culminat între altele și cu încheierea convenției asupra Ciprului, de la 4 iunie 1878.

În paginile revistei *Voprost Istorii* se publică destul de des articole și note cu privire la istoria internă a altor țări, scrise fie de istorici din țările respective, fie chiar de istorici sovietici. În numerele pe care le prezentăm un loc de seamă îl ocupă istoria Chinei.

Succesele Chinei populare care stârnesc admirația oamenilor muncii de pretutindeni sînt reflectate în articolul lui I. N. Korkunov „Lupta partidului comunist chinez pentru cooperativizarea agriculturii în perioada de prefacere (1949—1952)”². Articolul este scris pe baza materialului din presa chineză și a informațiilor extrem de prețioase cuprinse în cele două volume „Materiale cu privire la cooperarea agricolă în perioada refacerii economiei naționale (1949—1952)”, editate de Institutul de economie al Academiei de Științe al R.P. Chineze.

Un alt articol, scris de data aceasta de un istoric chinez³, tratează problema răspîndirii marxismului în China. Deși în literatura chineză au apărut mai multe lucrări cu privire la această interesantă problemă, cititorul din țările de democrație populară din Europa cunoaște încă destul de puține lucruri în această privință. Primul om care a vorbit despre socialism în China a fost gânditorul progresist de la sfîrșitul secolului XIX Kan Iu-văi, în a sa carte „Despre marea Unire”, apărută în 1887. Elevul lui Kan Iu-văi, burghezul reformator Lian-Ti-Ciao a scris, în jurul anului 1900, numeroase articole despre socialism în care el recunoștea pe Marx drept cea mai mare figură a socialismului. În primul deceniu al secolului nostru au fost traduse mai multe lucrări care expuneau învățătura marxistă. Gazeta „Minbao” a lui Sun-Ian-Sen de asemenea a contribuit în mare măsură la răspîndirea ideilor socialiste în China, deși uneori această gazetă prezenta denaturat ideile lui Marx. Dintre lucrările întemeietorilor marxismului a fost lucrarea lui Engels „Dezvoltarea

socialismului de la utopie la știință” tradusă în 1912. Cu toate acestea, pînă la Revoluția din Octombrie, răspîndirea marxismului în China nu a căpătat baze largi în masă. Numai după Revoluția din Octombrie după înființarea Partidului Comunist Chinez, au început să fie traduse principalele lucrări ale lui Marx și Engels. Din păcate spațiul restrîns al acestei prezentări nu ne permite să reproducem mai multe date din interesantul articol al lui Tian Ciun-fan cu privire la răspîndirea marxismului în marea țară din Asia după Revoluția din Octombrie. În sfîrșit despre relațiile ruso-chineze tratează A. N. Heifeț „Din istoria luptei comune a muncitorilor ruși și chinezi de la K.V.J.D. împotriva intervențiștilor și a gardiștilor albi (1918—1920)”⁴.

O interesantă contribuție la cunoașterea istoriei unei țări care s-a eliberat nu de mult de cătușele colonialismului aduce A. S. Kaufman în articolul despre formarea clasei muncitoare din Birmania⁵. Se știe că deși unii istorici burghezi din Apus au scris lucrări despre istoria Birmaniei, ei au ignorat studierea problemelor sociale, cum ar fi lupta poporului birman împotriva jughului englez, lupta de clasă, nașterea proletariatului etc. Articolul istoricului sovietic reunește numeroase informații din monografiile, ziare și anuare statistice care aruncă lumină asupra îndelungatului proces de formare a clasei muncitoare din Birmania. Totodată autorul arată că, deși proletariatul industrial din Birmania era puțin numeros și concentrat mai ales în industria orezului (85% din numărul total) el a jucat un rol important în dezvoltarea mișcării naționale de eliberare. În ultima parte a articolului, A. S. Kaufman arată sumar, acțiunile cele mai însemnate ale proletariatului birmanez care au culminat cu obținerea independenței naționale în 1848.

Interesante articole au fost publicate la rubrica „Discuții” în special în legătură cu caracterul reformei și al războiului țărănesc din Germania și cu caracterul revoluției din noiembrie 1918 din aceeași țară.

Articolul lui I. M. Grigorian⁶ reprezintă a treia participare la o discuție provocată de

¹ G. N. Reutov Из истории захвата Кипра Англией (în В. И., nr. 3, p. 136—151).

² I. N. Korkunov, Борьба коммунистической партии Китая за кооперирование сельского хозяйства в восстановительный период (1949—1952 гг.) (în В. И., nr. 4, p. 57—77).

³ Tian Ciun-fan (КНР), Из истории распространения марксизма в Китае (în В. И., nr. 5 p. 43—64).

⁴ A. И. Heifeț, Из истории совместной борьбы русских и китайских рабочих КВЖД против интервентов и белогвардейцев (1918—1920) (în В. И., nr. 4, p. 127—145).

⁵ A. S. Kaufman, О формировании и развитии промышленного пролетариата в Бирме до провозглашения независимости (în В. И., nr. 3, p. 80—96).

⁶ I. M. Grigorian, К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войны в Германии (în В. И., nr. 1., p. 123—129).

studiul lui O. G. Ceaikovski „Problema caracterului Reformei și războiului țărănesc din Germania”. Alături de problema nivelului economiei Germaniei dinaintea de reformă, în discuții s-a dezbătut și un aspect teoretic legat de problema „primei revoluții burgheze”. Se știe că Engels a numit reforma din Germania „revoluție burgheză”. Autorul susține că Engels a avut în vedere cele trei etape istorice în care burghezia a dat lupta împotriva feudalismului. (Reforma în Germania, revoluția engleză și revoluția franceză) și că fiecare din acestea s-a deosebit de celelalte prin sarcinile și rezultatele sale. În cazul reformei și războiului țărănesc din Germania, I. M. Grigorian consideră că acestea au făcut o breșă serioasă în edificiul feudalismului și au consolidat ideologia burgheziei, fără însă ca aceasta să însemne „revoluție burgheză”. La aceste discuții a participat cu un articol și istoricul ceh Iosif Maček¹.

În nr. 4 S. M. Stain reia aceeași problemă într-un articol intitulat „Ce a fost în realitate reforma din Germania?”² și ajunge la concluzia că reforma a fost totuși o revoluție burgheză timpurie.

De peste doi ani în coloanele revistei *Voprosi Istorii* se poartă discuții despre caracterul revoluției din noiembrie 1918 în Germania. Unii istorici sovietici au considerat că revoluția din noiembrie 1918 a fost o revoluție burghezo-democratică (articolele lui I. S. Drapkin, V. I. Billik, V. F. Selike). Istoricii R. Leibbrand și A. Schreiner (din R. D. G. au publicat și ei cite un articol în revista *Voprosi Istorii*, privind această problemă. R. Leibbrand de pildă a susținut că revoluția din noiembrie are un caracter socialist. I. A. Joldak³ după ce face o trecere în revistă a punctelor de vedere exprimate mai înainte în această problemă, discută unele aspecte ale revoluției din noiembrie. Mai întâi el combate pe participanții la discuții pentru limitele cronologice pe care le stabilește revoluției.

¹ Iosif Maček, К дискуссии о характере реформации и крестьянской войны в Германии (în В. И., nr. 3.), p. 114-121).

² S. M. Stain, Чем же в действительности была Реформация в Германии? (în В. И., nr. 4, p. 100-113).

³ I. A. Joldak, О характере и некоторых особенностях ноябрьской революции 1918 г. в Германии (în В. И., nr. 2. p. 120-138).

I. A. Joldak susține, spre deosebire de ceilalți istorici, că revoluția din Germania a continuat și după înfrângerea Republicii Sovietice Bava-reze, aducând în sprijinul acestei afirmații mai multe dovezi. Revoluția, după părerea lui Joldak, a durat în Germania nu șase luni, ci cinci ani, între 1918—1923, iar ritmul lent îndelungat și prelungit constituie numai una din particularitățile ei naționale. Ținând seama de acest fapt, autorul crede că denumirea cea mai potrivită este de „revoluția burgheză germană din 1918—1923”. El atrage atenția însă că prima etapă a revoluției (din 1918) merită să fie cercetată separat întrucât ea reprezintă particularități deosebite.

În nr. 6 V. D. Kulbakin, făcând o expunere a punctelor de vedere cu privire la caracterul revoluției din Germania din 1918, exprimate la prima sesiune a istoricilor din U.R.S.S. și R.D.G. care a avut loc în luna noiembrie 1957 la Leipzig⁴, combate și el pe acei care au susținut că revoluția din noiembrie ar fi fost o revoluție proletară. V. D. Kulbakin ajunge la concluzia pe baza analizei dezbaterilor sesiunii de la Leipzig că majoritatea istoricilor sovietici și o parte dintre istoricii germani înclină să atribuie revoluției din noiembrie caracterul burghezo-democratic.

Un deosebit interes prezintă rubrica istoriografiei care nu a fost absentă în nici unul din cele șase numere ale revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958. După ce într-unul din numerele anterioare au fost publicate articole asupra realizărilor istoriografiei sovietice în sectorul epocilor feudale și moderne, în cei 40 de ani de putere sovietică, în nr. 1/1958 revista publică un articol asemănător despre realizările istoriografiei sovietice a antichității.

Aruncind o privire de ansamblu asupra celor șase numere ale revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958 putem trage concluzia că revista aduce contribuții de seamă la clarificarea a numeroase probleme de istorie generală, la întărirea ideologiei marxist-leniniste, la lupta care trebuie purtată fără cruțare împotriva manifestărilor ideologiei burgheze în știința istorică.

N. Copoiv

⁴ V. D. Kulbakin, Обсуждение проблем Германской революции 1918 г. на первой сессии историков СССР и ГДР в Лейпциге (în В. И., nr. 5, p. 103-119).

ISTORIA ROMÂNIEI

EMIL VÎRTOSU, *Ce înseamnă „domn singur stăpînitor” în titulatura domnească a Țării Românești și a Moldovei* (în *Analele Universității C. I. Parhon*, Buc., 1957, nr. 9, p. 45—59).

Există în documentele medievale din țările romine o serie de termeni, epitete, formule, în limba slavă, de o mare însemnătate pentru lămurirea diferitelor probleme din istoria patriei noastre. Parte din ele au trecut neobservate, altele au reținut atenția cercetătorilor din epoci diferite, însă din cauza unei insuficiente analize sensul real a fost denaturat. Este cazul epitetului „singur stăpînitor” (în l. slavă: *само вѣжакни* etc.) din titulatura domnilor Țării Românești și ai Moldovei din sec. XIV-XV. Supunând unei atente analize documentele care cuprind în formularul lor acest epitet (lucru care caracterizează de altfel pe autor), E. Vîrtosu, a reușit să lămurească lucrurile acolo unde dăinuiau încheeri de suprafață.

După ce mai întâi enumără actele din sec. XIV-XV din Țara Românească și Moldova, în care apare epitetul mai sus-amințit, în diferite formule înrudite (p. 45—46) și după ce arată câteva din traducerile de care s-a bucurat în curgerea timpului (p. 48) autorul trece în revistă interpretările date pînă acum acestui titlu. În această ordine de idei, E. Vîrtosu, constată că majoritatea istoricilor care s-au ocupat cu această problemă, dau acestui titlu un caracter de independență. După părerea noastră, paginile 50—53, cuprind baza pe care se sprijină noua interpretare dată epitetului „singur stăpînitor”. Aici se face o minuțioasă analiză a documentelor, stabilind locul și legătura de text ale epitetului în întregul titulaturii domnești. Se arată că (p. 51) el (epitetul) „privește și se acordă cu «domn» ca un atribut al acestui

titlu” și are o situație de „subordonare”, în raport cu epitetul „mare” (p. 54).

Cînd „ingur stăpînitor” însoțește epitetul „mare voievod” este menit să-i întărească și să-i dezvolte sensul prin precizarea că numai purtătorul lui deține puterea suverană. Amîndouă aceste epitete „reprezintă reflectarea în diplomatică a unicității puterii politice interne” (p. 54). Domnul titular posedă toate atribuțiile legate de persoana suverană pe cînd domnul asociat posedă și exercită puterea numai pentru că i se conde de domnul titular. Folosind și alte elemente, autorul ajunge la concluzia că epitetul „singur stăpînitor” prezent în titulatura domnească a Țării Românești și pentru scurt timp și în titulatura domnească a Moldovei, nu exprimă independența statală cum a fost interpretat pînă acum, ci reprezintă una din formulările diplomatice prin care se manifestă existența asocierii la domnie în secolele XIV-XV.

Șt. O.

CAROL GÖLLNER, *Refugiații din Țara Românească la Sibiu în anul 1821*, în *Studii și Comunicări* 1. Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956, p. 13—62.

În lucrarea de față pe baza unui important material arhivistic aflat la Sibiu, publicat în anexă — autorul scoate în evidență atitudinea autorităților austriace și a populației față de refugiați.

Politica imperiului habsburgic, determinată de interesele de clasă, ale nobilimii dominante, urmărea înăbușirea răscoalei din țările romine prin orice mijloace. Autoritățile austriace voiau să închidă frontiera refugiaților suspecți pentru a nu le da posibilitatea să influențeze și să sprijine țărănimea din

Transilvania la răscoală. Lucrarea atrage atenția în special asupra discriminărilor sociale ale autorităților. Unele documente semnalează atitudinea binevoitoare a autorităților austriace față de boierii refugiați și de ostilitate față de împotriva populației de rînd și în special față de „rebelii” care au căutat adăpost în Transilvania, după ocuparea țărilor române de către oștirile turcești. Alte documente ilustrează simpatia populației față de răsculați și față de refugiații de rînd, precum și manifestările de antipatie față de „ciocoi blestemați”. Materialele ne mai întregesc informația privitor la măsurile guvernului austriac de a înăbuși orice intenție de răscoală a populației din Transilvania.

Autorul a pierdut din vedere să precizeze în lucrare că la începutul răscoalei „dezertori din Transilvania” au fost înrolați în oștirea răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu (M. Popescu, *Contribuțiuni documentare la revoluția din 1821*, Buc., 1927, p. 7).

În general. C. Gölner încadrează bine știrile extrase din actele arhivelor sibiene. Ele întregesc și completează informațiile provenite din alte arhive aflate în țară și în străinătate cu privire la importanta problemă a răscoalei din 1821 și în special asupra ecourilor ei în Transilvania.

I. N.

ISTORIA U.R.S.S.

История С. С. С. Р. Эпоха социализма, 1947—1957, Ed. de stat pentru literatură politică, Moscova, 1957, 771 p. + 10 h.

Cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost redactat un manual pentru uzul studenților și al cadrelor didactice, care cuprinde istoria societății sovietice, istoria contemporană a epocii socialiste din viața popoarelor din U.R.S.S. Manualul apare sub redacția unui colectiv format din : M. P. Kim (redactor principal), L. S. Gaponenko, E. B. Ghenkiva, A. P. Kucikin, Iu. A. Poleakov, A. L. Sidorov și M. I. Stîșov.

Prima parte a manualului se ocupă cu victoria revoluției proletare și construirea socialismului în U.R.S.S. în perioada 1917—1937. Cele mai importante probleme ridicate sînt : Marea Revoluție Socialistă din Octombrie ; Războiul civil din 1918—1920 ; Restabilirea economice naționale în U.R.S.S. (1921—1925) ; Dezvoltarea reconstrucției naționale. Victoria socialismului în U.R.S.S. (1933—1937) ;

Partea a doua se ocupă cu desăvîrșirea construcției societății socialiste, trecerea treptată spre comunism (1938—1957). Problemele principale ridicate sînt : intrarea U.R.S.S. în faza desăvîrșirii construcției societății socialiste (1938—1941) ; Marele Război pentru Apărarea Patriei (1941—1945) ; dezvoltarea continuă a U.R.S.S. pe calea trecerii treptate spre comunism (1945—1957).

Manualul este însoțit de 10 hărți. Primele cinci hărți se referă la perioada Revoluției din Octombrie și a războiului civil și de inter-

venție. Harta nr. 6 prezintă formarea Uniunii Sovietice iar ultimele patru hărți se referă la Marele Război pentru Apărarea Patriei.

G. Ș.

D. A. BAEVSKII, Очерки по истории хозяйственного строительства в периоде гражданской войны, Ed. Acad. de Șt. a U.R.S.S., Moscova, 1957, 447 p.

Lucrarea cuprinde cercetările privind perioada dintre congresele al VII- și al VIII-lea al Sovietelor, adică din decembrie 1919—decembrie 1920.

După o introducere care se ocupă cu situația politică și economică internă a Rusiei sovietice în 1917 și 1918, se trece la studierea principalelor probleme ale temei alese și anume : Comunismul de război (p. 24—145) ; Lupta statului sovietic împotriva lipsei de combustibil în iarna anului 1919—1920 (p. 146—187) ; Lupta puterii sovietice împotriva dezorganizării transporturilor în perioada noiembrie 1919 noiembrie 1920 (p. 188—270) ; Lupta pentru restabilirea industriei cărbunelui (p. 271—325) ; Lupta pentru păstrarea și restabilirea economiei petrolului (p. 326—373) și Planul unic economic (p. 374—419).

În încheiere (p. 420—445) se face bilanțul cercetărilor, insistîndu-se în special asupra următoarelor probleme : 1. Rezultatele obținute pe plan economic în timpul dictaturii proletariului spre sfîrșitul perioadei Războiului civil ; 2. Rădăcinile social-economice ale haosului și condițiile în care acesta a

fost înlăturat ; 3. Despre specificul construcției economice în perioada Războiului civil și rezolvarea sarcinilor generale ale transformării socialiste a țării ; 4. Apariția noilor fenomene ale dezvoltării sociale în 1918—1920 ; 5. Despre rolul activității creatoare a maselor și a conducerii de partid în construcția economică în anii 1918—1920.

I. O.

V. V. GARMIZA, Подготовка земской реформы 1864 г., Ed. Universității din Moscova, 1957, 263 p.

În lucrarea de față se cercetează pregătirea reformei zemstelor din anul 1864, problemă trecută sub tăcere în istoriografia burgheză. Autorul prezintă documente din : Arhiva istorică centrală din Moscova, Arhiva centrală istorică din Leningrad, Arhiva Institutului de literatură din Leningrad, de la secția de manuscrise a Bibliotecii de stat Lenin din Moscova și de la Secția de manuscrise a Bibliotecii Saltikov-Șcedrin din Leningrad, pentru lămurirea unor importante probleme legate de această reformă. Aceste probleme sînt următoarele : Premisele reformei zemstelor (p. 20—50) ; proiectele nobiliare ale reformei zemstelor (p. 51—129) ; începutul lucrării comisiei N. A. Miliutin despre instituțiile agrare, județene și guberniale (p. 130—155) ; dezbaterile proiectului de reformă în comisia lui P. A. Valuev (p. 156—205) ; însemnările lui M. A. Korf și discuții asupra proiectului reformei zemstelor în Consiliul de stat (p. 206—241).

În încheiere, este oglindită poziția democraților revoluționari ruși — Hertzen, Ogariov, Cernișevski, Uspenski precum și a reprezentanților burgheziei liberale și a nobilimii reacționare. De asemenea se prezintă atitu-

dinea lui V. I. Lenin referitoare la această problemă și aprecierile lui față de poziția burgheziei liberale despre care spune că „aceasta se teme de mișcarea maselor și a democrațiilor consecvențe mai mult decît reacțiunea” (p. 247).

Lucrarea conține o bibliografie (p. 254—261) și un indice de persoane (p. 262—263).

I. O.

Хождение за три моря Афанасия Никитина. 1466—1492 гг. Ediția II-a completată și adăugită. Ed. Acad. de St. a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1958, 282 p. +8 pl. +1 h.

Față de prima ediție apărută în 1948 sub redacția lui B. D. Grekov și B. P. Adrianova-Peretș, ediția de față sub redacția numai a B. P. Adrianovei-Peretș, aduce unele lucruri noi și o îmbogățește, cu un text nou „Lista călătorilor din sec. XVI” (p. 33—52), precum și cu unele studii referitoare la jurnalul de călătorii ținut de Ațanasie Nichitin și la epoca în care se desfășoară călătoria sa. De ex., Ia. S. Iurie, *Ațanasie Nikitin și cîteva probleme ale gândirii sociale ruse în sec. XV* (p. 126—142) ; M. K. Kuviriavțev, *India în sec. XV* (p. 143—160) ; Ia. S. Iurie, *Scurtă privire arheografică* (p. 161—182) ; Ia. S. Iurie, *Variante și adosuri la textele* (p. 183—186).

Lucrarea se încheie cu o bibliografie, lista prescurtărilor, indice de numiri geografice indice de nume și o listă a celor 14 ilustrații din text, precum și o hartă detaliată a drumului parcurs de Ațanasie Nichitin de la Tver pînă în India și înapoi.

C. Ș.

ISTORIE UNIVERSALĂ

JOSEF MAČUREK, *Valašské osídlení na Kysucku-Čadecku a jeho souvislosti s Těšínskem (v. 16. a 17. století)* [Așezările valahilor în regiunea Kysucka-Čadecka și legăturile cu regiunea Těšin în sec. al XVI-lea și al XVII-lea] în *Stezské Sborník, Opava, 1954, p. 454—499.*

Prof. Macurek își îndreaptă cercetările spre regiunea din nordul Slovaciei, asupra căreia s-a stăruit foarte puțin, mai ales, din punct de vedere istoric. Studiile filologice și etnografice de pînă acum n-au

izbutit să prezinte problema originii și evoluției istorice a așezărilor valahe din această regiune în toată complexitatea ei. De aceea, autorul își propune să analizeze următoarele probleme : 1. Procesul comasării proprietății funciare și începuturile colonizării valahilor în regiunea Kysucka-Čadecka, (la sîrșitul sec. al XV-lea și în prima jumătate din sec. al XVI-lea) ; 2. Întinderea acestei colonizări în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și la începutul sec. al XVII-lea ; 3. Colonizarea valahă în aceeași regiune, în sec. al XVII-lea (după 1616) și legăturile cu cei din Těšin.

În cadrul acestor probleme, autorul cercetează procesul creșterii proprietății funciare, apariția a celor dinții valahi în această regiune pe bază de documente, ocupația valahilor, raporturile sociale și juridice dintre ei și autoritățile locale, conflictele dintre această nouă pătură socială și feudali, situația lor economică în cadrul dezvoltării relațiilor și forțelor de producție ș.a. ajungând să formuleze următoarele concluzii: în sec. XVI și XVII, Kysucka-Čadecka a constituit cea mai importantă zonă geografică, înăluntrul căreia s-a desfășurat colonizarea valahilor; 2. Începuturile acestei colonizări nu trec dincolo de sfârșitul sec. al XV-lea. Fazele ei principale de dezvoltare au avut loc în sec. XVI și XVII. 3. La început, n-a fost vorba de o populație de origine polono-sileziană sau slovacă, așa cum s-a admis de unii cercetători mai vechi, ci de un element lipsit de omogenitate. 4. La sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, a avut loc procesul de slovacizare a elementelor valahe; 5. Sosirea valurilor de valahi în această regiune n-a fost întâmplătoare; 6. Valahii aceștia nu se ocupau numai cu păstoritul, ci la un moment dat denumirea aceasta era sinonimă cu paznicul unui castel, cu grănicerul sau paznicul munților ș.a.

Contribuția prof. Mačurek, deși cu caracter regional, are totuși meritul de a lămuri din punct de vedere istoric câteva aspecte esențiale legate de istoria acestei mult discutate probleme, care într-o zi va trebui prezentată într-o mare lucrare de sinteză.

Tr.I.-N.

JAN ŪRSYN z KRAKOWA, *Modus epistolandi, cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis*. Ed. Lidia Winniczuk, Zakład narodowy imienia ossolinskich, 1957. XXX + 221 p. + 5 f. pl.

Cunoscutul tratat de epistolografie al lui Ioannes Ursinus, care se păstra pînă acum într-un număr extrem de redus de exemplare în ediția princeps de la începutul veacului al XVI-lea, a fost reeditat de curînd în Polonia. Editoarea¹ prezintă în introducere personalitatea autorului și locul lucrării sale în literatura epistolografică

¹ Cunoscuta filologă clasică Lidia Winniczuk, editoarea revistei de filologie clasică *Menander* a colaborat la volumul comemorativ Ovidiu editat de Academia R.P.R. cu un studiu învecinat ca preocupare de lucrarea recenzată: *Ovid's *Epistole* und die Epistolographische Theorie* în *Publius Ovidius Naso*. București, 1957 p. 39-70.

a veacurilor al XV-lea și al XVI-lea. Textul autorului cuprinde, în afara unui capitol în care se dă definiția epistolei și a genului epistolar, cîte un model de scrisoare pentru toate subdiviziunile genului (*epistola consolatoria, epistola hortatoria, epistola historialis* etc.). Textul latin e însoțit de o traducere polonă, de note abundente, de o bibliografie și de un indice.

Pentru trecutul nostru volumul e însemnat prin trei modele de scrisori care conțin referințe la atacul turcilor împotriva Chilei și a Cetății Albe în 1484 și la împrejurările căderii cetăților sub dominație otomană. Textul acestor scrisori model fusese semnalat și publicat la noi de către Nicolae Iorga. *Studii istorice asupra Chilei și a Cetății Albe*, București, 1899, p. 279-281. Lucrarea prezintă interes și pentru cercetătorii literaturii latine medievale și ai umanismului în Polonia.

Ș. P.

BISTRA A ŢVETKOVA: *Contribuție la studiul feudalismului turc în Bulgaria sec. XV-XVI...* (Prinos Kam izucavaneto na Turskija feodalizam va Balgarskite zemi prez XV-XVI v.), ... în *Izvestija na Instituta za Balgarska Istorija*, nr. 5, Sofia 1954, p. 71-153.

În disertația sa, B. A. Ţvetkova tratează o serie de probleme privitoare la aspectele economice și trăsăturile caracteristice ale agriculturii feudale de pe vremea dominației otomane în Bulgaria. Prima parte se limitează la veacurile XV și XVI, urmînd să continue și pentru cele următoare.

După o sumară introducere cu privire la ocuparea Bulgariei de turci, autoarea subliniază că feudalismul în Imperiul otoman și mai cu seamă în Bulgaria, constituie o problemă importantă și interesantă. Cu toate acestea a fost foarte puțin studiat în trecut.

În lumina principiilor materialismului istoric și pe baza metodologiei marxist-leniniste, cercetătoarea bulgară încearcă să explice unele probleme fundamentale în legătură cu feudalismul turc în Bulgaria. Un prim loc, printre acestea, îl ocupă: *Caracterul economiei, agricultura feudală, clasa exploatată la orașe și sate, precum și diverse aspecte ale luptei de clasă*.

Interpretarea marxist-leninistă a fenomenelor sociale este bazată pe un număr bogat de izvoare istorice pe care la început le trece în revistă, făcînd unele aprecieri

critice. Pe bună dreptate se poate considera ca una din primele lucrări de acest caracter, care folosește diverse categorii de surse externe ca acte juridice otomane și alte documente turcești privind trecutul Bulgariei, operele cronicarilor și călătorilor turci în frunte cu Ev. Celebi, itinerarii și rapoarte de călătorii și ambasade europene. Aceeași atenție se acordă și izvoarelor indigene locale. Astfel, marea valoare a arhivelor otomane, păstrate în depozitul fondurilor orientale la Biblioteca de stat „Vasil Kolarov” care interesează în parte și istoria României sînt folosite și apreciate la justa lor valoare. Pe baza acestui material documentar, autoarea tratează caracterul feudalismului turc în Bulgaria.

În utilizarea izvoarelor se ține seama de scopul lor tendențios, deoarece acestea reflectă mai mult sau mai puțin ideile clasei dominante.

Este criticată istoriografia burgheză cu privire la această problemă. Astfel, se arată că osmaniștii burghezi ignorează aspectul real al sistemului feudal turc care exploata populația Bulgariei.

În capitolul al doilea tratîndu-se urmările cuceririlor turcești în Bulgaria, se subliniază că acestea au oprit dezvoltarea forțelor de producție și au desființat economia țării. În ceea ce privește regenerarea comerțului, meșteșugurilor și a vieții cetăților, în cursul sec. XV—XVI. este considerată drept urmare a condițiilor dezvoltării economiei feudale existentă pînă la căderea Bulgariei sub turcii și ca rezultat al efortului producător al populației bulgare. Pe baza unor date conexe asupra situației din Bulgaria B. Țvetcova tratează un mare număr de probleme privind aspectele diverselor ramuri de producție ca : agricultura, creșterea vitelor, meșteșugurile, comerțul ș.a. Cu această ocazie se subliniază că agricultura și creșterea vitelor erau principalele ocupații ale raielelor, adică a masei țărănești. Dezvoltarea acestora însă era împiedicată de condițiile înapoiate ale feudalismului turc.

Tratînd despre dezvoltarea meșteșugurilor în orașele bulgare, B. Țvetcova le împarte în trei grupe principale : 1) meșteșugurile care privesc producția produselor alimentare 2) cele care privesc producția de îmbrăcăminte și obiectele de menaj și 3) inventarul de arătură și al arnelor. În același timp dă un tablou din aspectul economiei orașelor bulgare, rezervînd un loc special pentru organizarea meseriilor. Aici, autoarea insistă asupra condițiilor care au favorizat fondarea unui mare număr de corporațiuni numite „esnaf”, subliniind totodată rolul acestora în producția meșteșugărească. Analizîndu-se sursele mește-

șugurilor în orașele bulgare, se arată că în sec. XV-XVI producția meșteșugărească se baza pe muncă manuală și că diviziunea muncii nu exista în diverse ateliere.

Dîndu-se un tablou al comerțului exterior și interior, autoarea încearcă să demonstreze că în ciuda piedicilor puse de sistemul feudal turc, în Bulgaria existau unele condiții care au favorizat dezvoltarea comerțului care se întindea și asupra satelor, principalele furnizoare de materii prime. Principalele centre comerciale însă, erau orașele a căror animație este bine reflectată în relatările bogate ale călătorilor străini și mai cu seamă în izvoarele turcești. În legătură cu aceasta, B. Țvetcova studiază problema monopolurilor comerciale, dreptul de tranzit, impozite etc. Comerțul exterior era în mîinile negustorilor străini, care exportau mai cu seamă materii prime și importau stoffe și obiecte de lux. de obicei din Italia, pe care le plasau, în special, aristocrației feudale turcești.

În continuare, analizîndu-se problema instituțiilor și a raporturilor asupra formării sistemului feudal turc în Bulgaria, se dă o nouă clasificare proprietăților funciare. Domeniile feudale, după caracterele lor diverse erau împărțite în trei categorii de pămînturi numite : *mirie*, *vakuf* și *mülk*. Proprietățile *miriene*, cuprîndeau pămînturile de stat, date în uzufructul feudaților, iar pămînturile numite *mülk* erau proprietate privată. La rîndul lor, proprietățile *mirie* se împărțeau în două categorii principale : fiefuri date temporar, cu condiția unor anumite servicii de stat și fiefuri date în permanentă. Din prima categorie făceau parte *timarii* și *zaimii liberi* (*serbest zeamel ve timar*), precum și feuda sau *has'ul vizirilor* și emirilor (*havas-i vülzera ü ümera*). În a doua categorie intrau pămînturile particulare ale sultanului (*havas-i humatun*) care se mai numeau *gazi mülkü* („posesia gaziilor”), deoarece se acordau luptătorilor (*gazii*) care se distingeau în lupte. Pe baza unei documentări bogate, se explică procedura după care se dădeau fiefurile de servicii, scoțîndu-se în relief caracterul lor convențional. Un astfel de caracter asigură puterii centrale de a avea mînă liberă asupra tendințelor separatiste în țară și totodată era o garanție de unire a forței militare și a disciplinei care exista în imperiu.

B. Țvetcova ocupîndu-se mai îndeaproape cu fiefurile de a doua categorie (*gazi mülkü*) arată că în practică acestea se bucurau de toate drepturile proprietății private, deși din punct de vedere juridic dreptul de proprietate aparținea fiseului. Aflăm că dreptul de proprietate asupra pămîntului *gazi-mülkü* se întindea și asupra raielelor, adică țărănilor

legați de glie, din care ei își trăgeau renta feudală în virtutea dependenței lor feudale.

De asemenea, autoarea tratează problema *pseudo-vakufurilor*, adică a fundațiilor pioase care proveneau din fiefurile războinicilor (*gazi mülkü*). Se stabilește că gazii, în tendința de a păstra veniturile moștenitorilor lor, treceau aceste fiefuri pe seama fundațiilor pioase (*vakıf*). Cu această ocazie se arată că pseudo-vakfurile dispuneau de o mai mare imunitate financiară, decât fiefurile de servicii (*gazi mülkü*), dar spre deosebire de acestea erau private de autonomie administrativă.

Ca încheiere, B. Tvetcova concretizându-și concluziile despre caracterul regimului feudal otoman în Bulgaria, stabilește că acolo exista un sistem feudal care permitea feudalilor și puterii centrale să împartă puterea asupra pământului, asupra produselor, precum și

asupra țăranilor iobagi, care posedau și cultivau aceste pământuri. Din pricina unei astfel de împărțiri, în acest sistem feudal, raiaua, adică masa țăărănească suporta o sarcină dublă, care o strivea.

Din prezentarea sumară a acestui studiu asupra feudalismului otoman în decursul veacurilor XV și XVI în Bulgaria, revine o sarcină și cercetătorilor istorici din R.P.R. pentru studierea feudalismului din nordul Dobrogei care a fost supusă aceluiași regim. De asemenea, ar fi o problemă interesantă dacă feudalismul turc din dreapta Dunării a influențat sau nu orînduirea economico-socială din țările romîne. Această sarcină revine deosebi aceluia care se ocupă cu orînduirea feudală din țările romîne atît în aceste secole cît și în timpurile mai tîrzii.

M. G.

BIZANTINOLOGIE

GERMAINE ROUILLARD, *La vie rurale dans l'empire byzantin*, Paris, 1953, Librairie d'Amérique et d'Orient, 208 p.

Pentru scopurile limitate ale unui ciclu de conferințe despre viața rurală bizantină, autoarea a sintetizat în 1944 rezultatele dobîndite prin temeinicele sale cercetări anterioare. Fiind însă o carte postumă, această lucrare de sinteză cuprinde unele părți lipsite de notele și trimiterile necesare unei expunerii științifice.

În notele pe care fratele autoarei le-a anexat primei părți a acestei lucrări, Germaine Rouillard apare citîndu-se pe sine însăși de 34 ori, făcînd trimiteri la studiile ei publicate mai înainte, printre care figurează mai cu seamă *L'administration civile de l'Égypte byzantine*, 2e éd., Paris, 1928.

Problemele care au reținut atenția autoarei în acest ciclu de conferințe se referă la viața rurală din Egiptul bizantin, viața rurală din celelalte regiuni bizantine în secolele VII—XI, clasele rurale sub Comneni și Paleologi condițiile generale ale vieții țăranilor din imperiul bizantin.

Din 1941, cînd autoarea și-a pregătit conferințele sale cu privire la aceste probleme, și pînă în 1953 cînd s-a publicat această carte, cercetările altor bizantinologi au pus în lumină noi rezultate, și au propus interpretări noi cu privire la aceleași probleme. Absorbirea proprietății țăărănești și extinderea domeniilor

feudale, precum și mișcările sociale din imperiul bizantin au format obiectul unor aprofundate studii, publicate înainte de 1953 de către E. Lipsiț, A. P. Kajdan și E. B. Udalțova în *Vizantiiskii Sbornik* (1945) și *Vizantiiskii Vremennik* (1949, 1950 și 1952).

Publicînd deci în 1953 sinteza unor rezultate depășite ale cercetărilor la care ajunsese Germaine Rouillard pînă în 1944, editorii n-au sporit cu nimic prestigiul științific al acestei erudite bizantiniste. Cartea nu contribuie la promovarea cercetărilor științifice; ea nici nu are la bază rigoarea documentară proprie lucrărilor anterioare ale autoarei. Această carte apare doar ca un act de pietate al familiei autoarei, dacă nu chiar ca o afacere a editurii respective.

G. Cr.

DIKAIOS VAGHIAKAKOS, Δεμῆστικός-Δομῆστικός, Δεμῆστικός-Δεμῆστικός-γονος in „Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου”, V. Atena, 1955, p. 93—101.

Termenul *δομῆστικο*, provenit din latinescul *domesticus*, a fost folosit în Bizanț pentru a indica una din demnitățile curții imperiale. Domesticul era supraveghetorul funcționarilor civili și militari ai curții. Găsim mențiuni privitoare la acest demnitar în primele cronici bizantine.

Începînd din secolul al VI-lea aflăm demnitatea de *mare domestic* în ierarhia militară. Mai tîrziu termenul de domestic a indicat și o funcție bisericească.

Ca și alți termeni bizantini, acest termen a fost folosit apoi în onomastica greacă. Cercetînd documentele medievale grecești, autorul pune în lumină numeroase nume de persoane ca: Domesticos, Demesticos, Demestihos, Dimosticos, Demestihina, Demestichisa ș. a. Cu privire la formarea acestor nume, autorul dă prețioase explicații care pot interesa pe lingviști.

Prin dezvoltarea relațiilor care există între terminologia instituțiilor bizantine și onomastica greacă, acest mic studiu oferă utile sugestii cercetătorilor noștri. Au rămas într-adevăr necercetate terminologiile bizantine care au fost receptate de poporul român și care au trecut în onomastica și toponimia veche, unele supraviețuind ca atare pînă în prezent.

G. Cr.

B. T. GOREANOV, Крупное феодальное землевладение в Византии в XIII-XV вв. [Marea proprietate feudală în Bizanț în secolele XIII—XIV], în *Vizantiiskii Vremennik*, X (1956), p. 111—132.

Din lucrarea sa intitulată *Feudalismul tîrziu în Bizanț*, pe care a pregătit-o ca disertație de doctorat în științele istorice, autorul a publicat sub titlul de mai sus partea privitoare la cercetările sale bazate pe registrele cadastrale bizantine de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Rezultatele la care ajunge autorul promovează în mod efectiv cercetările istorice privitoare la feudalismul bizantin. Goreanov dovedește că feudalismul bizantin a avut trăsături proprii, deosebite de ale feudalismului din Europa apuseană.

Analizînd formele proprietății funciare din perioada tîrzie a Bizanțului, autorul constată

că în secolele XIII și XIV *pronia* se transformase din posesiune convențională și temporară în proprietate ereditară. Această concluzie înlătură susținerile mai vechi ale lui F. Dölger și E. Stein, potrivit cărora *pronia* n-a reprezentat o proprietate funciară, ci a constituit numai un drept acordat particularilor de a percepe o anumită sumă din impozitele statului.

Din registrele cadastrale bizantine rezultă că în secolele XIII—XIV marii proniari acaparaseră pămînturile micilor proniari, fiind investiți cu largi drepturi administrative, fiscale și judiciare asupra parcelilor care depindeau de ei. În aceeași perioadă, proprietatea mănăstirească răvală în întindere cu marea proprietate laică.

Înceercînd să stabilească un raport cantitativ între domeniile feudale și loturile țărănești, autorul apreciază că suprafața loturilor țărănești era cu mult mai mică decît întinderea domeniilor feudale. Autorul stăruie, în sfîrșit, asupra particularităților proprietății feudale din Tesalia, arătînd că aceste particularități se explică prin influențele occidentale ce s-au exercitat acolo în timpul dominației latine.

Cercetările lui Goreanov sînt temeinice, fiind bazate pe o largă documentare. Socotim în general juste rezultatele publicate în studiul de față. În ce privește însă perioada constituirii marii proprietăți feudale în Bizanț, nu putem fi de acord cu autorul. Goreanov socotește anume că marea proprietate feudală s-a constituit cu începere de la sfîrșitul secolului al XII-lea, dezvoltîndu-se în secolele XIII—XIV.

Există însă dovezi neîndoelnice, datînd încă din secolul al X-lea, privitoare la constituirea marilor domenii feudale prin acapararea micilor proprietăți. Procesul acesta a fost însă și mai vechi. Novelele împăraților bizantini din secolul al X-lea oglindesc marea luptă socială ce se dădea atunci între *δυνατοί* și *πένητες* (să se vadă îndeosebi Novelele II, V, VI, XV, XX, XXI și XXIX din colecția lui C. E. Zachariae von Lingenthal, *Jus graeco-romanum*, Pars III, Lipsiae, 1857).

G. Cr.

BIBLIOTECONOMIE-MUZEOGRAFIE

ST. PASCU, JOSIF PATAKI, VASILE POPA, *Clujul*. Ghid istoric, 1957.

Monografia întocmită de cei trei autori, la inițiativa Comitetului regional P.M.R. Cluj și a Comitetului executiv al Sfatului popular

regional, reprezintă o sinteză a dezvoltării orașului sub toate aspectele (social-economic, politic, cultural-artistic, demografic, sanitar, edilitar).

Așezat pe malul drept al Someșului mic, într-un frumos cadru natural, Clujul a urmat

în desfășurarea veacurilor linia caracteristică procesului de transformare a orașelor cu veche tradiție istorică. Descoperirile arheologice dovedesc continuitatea activității omenеști pe teritoriul orașului de azi. Napoca, numele cetății din epoca dacilor, primește apoi numele ce-l poartă astăzi menționat prima oară într-un document din 1173, nume care, după părerea autorilor, pare să derive din forma Miklus și Klaus, corespunzătoare onomasticului slav Nicolaus. De aici numele romnesc, cel maghiar Kolozs/vár/ și cel german Klaus/enburg/. Locul stăpînirii romane îl ocupă apoi popoarele migratoare care au avut o influență neprietnică asupra orașului. După puternica lovitură primită prin năvălirea tătarilor (1241), orașul începe să se refacă în a doua jumătate a sec. XIII. În anul 1316, dinastia de Anjou (Carol Robert de Anjou) îl ridică la situația de „civitas”, dîndu-i stemă (poarta cu trei bastioane) și acordîndu-i unele drepturi, printre care și acela de a ridica întărituri. Ca o consecință a prosperității orașului, o parte dintre meșteșugarii și negustorii constituiți în breșle se îmbogățesc formînd patriciatul local care acaparează conducerea orașului și a breslelor. Voievozii Transilvaniei și regii Ungariei acordă orașului (sec. XV) privilegiul de natură economică, juridică și administrativă. Autorii se ocupă apoi de rolul orașenilor săraci din Cluj în răscoalele țărănești din sec. XV și XVI, și de lupta comună a acestora împotriva exploatării. Dezvoltarea normală a orașului în sec. XVI—XVII este stîljenită de luptele din Transilvania ce au urmat după bătălia de la Mohács, de aservirea Transilvaniei de către turci cu urmările cunoscute, de luptele religioase dintre catolici și reformați, de frămîntările de la sfîrșitul sec. XVI și începutul sec. XVII, marele incendiu din 1797, stăpînirea habsburgică, precum și de luptele dintre curuți și lobonți (1703—1704). Cu toate acestea, Clujul își continuă evoluția și tradiția de centru cultural al Transilvaniei. În 1766 orașul este înzestrat cu o nouă universitate cu patru facultăți: drept, filozofie, științele naturii și chirurgie, universitate care nu mai este sub conducerea ieziuților (ca în 1581), ci sub aceea a piariștilor. Este școala la care au făcut studiile: Gh. Șincai. Petru Maior, Gh. Lazăr, Gh. Barițiu ș. a.

Sub aspect urbanistic, în Cluj se ridică numeroase construcții laice și religioase. Autorii descriu cele mai reprezentative monumente construite în stilul gotic și al Renașterii în sec. XV—XVI. În stil baroc în sec. XIX și empire în sec. XX.

Autorii se ocupă apoi de istoria orașului în perioada trecerii la capitalism. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, au loc două eveni-

mente remarcabile în istoria Transilvaniei, care exercită o mare influență și asupra Clujului: războiul țărănesc de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan, și lupta burgheziei romîne pentru drepturi politice.

Revoluția din 1848 se manifestă la Cluj cu o intensitate deosebită. Aici era sediul acțiunii feudale. Mica burghezie și intelectualii alături de masele populare luptau împotriva conducătorilor orașului care reprezentau interesele feudalo-habsburgice. Se ajunge la un conflict armat; orașul fiind ocupat mai întîi de armatele imperiale, este ocupat apoi de trupele revoluționare conduse de generalul Bem. După înăbușirea revoluției, sub regim austriac viața orașului se desfășoară într-un ritm mai lent.

În această perioadă, datorită eforturilor locale, se întemeiază noi instituții de cultură: clinici medicale, Biblioteca universitară (1873), Conservatorul de muzică, Institutul agronomic, Institutul teologic, Teatrul național ș. a.

Prinul război mondial și perioada care urmează aduc schimbări vădite în viața muncitorimii clujene. Lucrătorii care munceau în condițiuni inumane, însuflețiți de ideologia revoluționară a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, continuă lupta mai organizat, Clujul devenind locul de întîlnire al Congresului Sindicatelor în anul 1923 și al numeroaselor greve. Orașul se modernizează sub toate aspectele; se ridică noi construcții: Palatul telefoanelor, Casa universitarilor, Palatul clinicilor, școli, poduri frumoase peste Someș, Grădina botanică, Parcul de cultură și odihnă „Victor Babeș” ș. a.

După 23 August 1944 cînd România se alătură Uniunii Sovietice în lupta împotriva Germaniei hitleriste și a Ungariei hortiste, în Transilvania liberă se instaurează la 9 martie 1945 administrația romînească, Proclamarea Republicii Populare Romîne, alegerile din martie 1948 și votarea primei Constituții democratice din aprilie 1948, creează condiții favorabile pentru dezvoltarea socialistă a țării și a orașului Cluj. În anii puterii populare, Clujul cunoaște o deosebită înflorire. În 1956, orașul ajunge să aibă 154 752 locuitori, fiind al doilea oraș al țării.

Datorită asezării geografice și existenței monumentelor istorice, orașul are și o remarcabilă valoare turistică. Frumusețea locurilor înconjurătoare și varietatea portului popular romnesc și maghiar, el prezintă un deosebit interes pentru străini.

Lucrarea lui Șt. Pascu, J. Pataki și V. Popa, bogat ilustrată, este o bună monografie istorică a orașului Cluj și în același timp și un prețios ghid pentru vizitatori, avînd în

anexe un catalog al monumentelor, construcțiilor și instituțiilor importante, o listă alfabetică a străzilor, precum și o hartă a orașului Cluj.

A. I.

Din activitatea muzeelor noastre. Studii, referate, dări de seamă, documente. I. Ploiești. 1956, 141 p. Statul popular al regiunii Ploiești.

Prin acea tă lucrare se face cunoscut publicului munca și realizările cercetătorilor pe linie muzeistică din Regiunea Ploiești. Din cuprinsul ei remarcăm, printre altele, următoarele articole: *Simache I. N.*, „Cum vedeau boierii răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu” (p. 49—81). Autorul prezintă un număr de 10 documente inedite din anii 1815—1824, aflate în posesia Muzeului regional de istorie al orașului Ploiești pe baza cărora se întregeste imaginea situației țărănimii din Țara Românească la începutul sec. XIX. De asemenea se dau date importante privind pe Tudor Vladimirescu și pe boieri în timpul răscoalei și după aceea; *Guziec Margareta*, „Ecoul răscoalei lui Tudor Vladimirescu în Regiunea Ploiești” (p. 91—92). Sînt prezentate trei însemnări despre răscoala din 1821 aflate pe paginile unor cărți bisericesti din sec. XVIII; *Teodorescu Stoica*, „Din viața economică a Ploieștilor de altă dată” (p. 93—100). Este un fragment dintr-o lucrare aflată în manuscris intitulată: *Istoricul meșteșugurilor și comerțului ploieștean*. Datele publicate se referă la anii 1819—1821 și sînt scoase după mss-le nr. 245, 247, 261 și 1457 de la Biblioteca Acad. R.P.R. din București; *Simache I. N.*, „O străvechi așezare din Regiunea Ploiești: Tîrșorul vechi” (p. 101—119). Autorul face o scurtă expunere a trecutului orașului Tîrșor din sec. XV pînă la 1800 stabilind perioada de înflorire (sec. XVI), concurența cu orașul Ploiești (sec. XVII) și perioada de decădere (sec. XVIII). Ultima perioadă coincide cu dezvoltarea orașului Ploiești din punct de vedere economic, politic și administrativ. În anexă se dau trei documente inedite din anii 1776—1781 privind orașul Tîrșor.

C. Ș.

VIRGIL BIROU, *1894 Anina*, în *Tribuna*, II, nr. 32 (79), Cluj, 9 august 1958, p. 5.

Cu prilejul zilei minerului din acest an, Virgil Birou, bun cunosător al istoriei ținutului minier din Banat, publică un articol în

care evocă catastrofa minieră care a avut loc la Anina în ziua de 20 octombrie 1894.

Fără pretenții, articolul lui Birou are importanță istorică prin amănuntele inedite privind faptele petrecute atunci la Anina. Pe lângă datele tehnice care explică cauzele care au provocat explozia prafului de cărbune, sînt comentate și documentele încheiate cu această ocazie de către autoritățile miniere superioare din Oravița.

Spicuind din articol, reiese că principala cauză a exploziei a fost totala lipsă a unor măsuri cit de elementare de protecția muncii (instalații pentru umezirea aerului din mină) fapt pe care documentele oficiale îl ocolesc, învinuind în schimb doi mineri care ar fi mînut defectuos explozibilul.

Incendiul care a urmat exploziei, „a luat atare proporții încît amenința existența întregii exploatări de la Anina, toate puțurile de aici fiind în legătură cu puțul Anina”, locul de unde a pornit catastrofa. Sînt apoi înfățișate greutățile care le-au împințat minerii pentru localizarea și apoi stingerea focului. În această nenorocire au pierit 45 de mineri de pe urma cărora au rămas 78 de orfani, aproape fiecare familie avînd între 3 și 7 copii.

Ultima parte a articolului se ocupă de ceremonia înmormîntării victimelor și de măsurile luate de autorități pentru preîntîmpinarea unei mișcări de protest în rîndurile minerilor. Interesantă este și descrierea „Salamandrei” vechi obicei mineresc de înmormîntare a ortacilor morți în mină.

Articolul lui Virgil Birou este o contribuție la cunoașterea unui trist episod din trecutul de suferințe atît de puțin cunoscut al ținuturilor noastre miniere.

O. V.

LIVIA MĂNESCU, *Răscoala din 1907*. Contribuții bibliografice, București, Editura de stat pentru imprimate și publicații. 1957, 143 p.

În cadrul manifestărilor prilejuite de comemorarea a cincizeci de ani de la răscoalele țărănești din 1907, Biblioteca centrală de stat a publicat o bibliografie pe care a închinat-o „jertfei răsculaților”. Lucrarea este binevenită fiind prima bibliografie mai cuprinzătoare a anului 1907.

În prefața semnată de M. Tomescu se afirmă că bibliografia de față „nu reprezintă decît modeste contribuții la bibliografia «răscoalelor țărănești din primăvara anului 1907». Ca atare, în cele ce urmează nu se va urmări.

sezisarea articolelor și lucrărilor care lipsesc din bibliografia întocmită de autoare, ci se vor cerceta principiile și metoda aflate la baza acestei lucrări.

Mai întâi trebuie subliniat ca fapt pozitiv gruparea cronologică a materialului. Puținele lucrări menționate pînă în anul 1944 atestă atitudinea regimului burghezo-mosieresc, de ignorare a răscoalei, iar numărul lor relativ mare din anii de democrație populară vădesc noua orientare a istoriografiei românești.

De asemenea trebuie apreciată adnotarea materialului bibliografiat, ceea ce ajută mult la o rapidă orientare a cititorilor. Totodată este lăudabilă inițiativa de a cuprinde în volum publicațiile și manifestările cu caracter beletristic privind anul 1907. La fel, sînt de un real folos indicii pe autor și localități.

Se știe însă că o asemenea bibliografie se adresează în primul rînd cercetătorilor, adică oamenilor de știință. De aceea ne surprinde lipsa caracterului științific aprofundat al lucrării. Aceasta se observă în primul rînd în sistematizarea pur didactică a materialului.

Ar fi fost de dorit ca de la început, să fi fost prezentate și celelalte lucrări care au premers bibliografiei de față. Or, aceste bibliografii (este drept, foarte puține) au fost așezate sub un titlu vag, tocmai la p. 83—84.

Se mai știe că orice fapt istoric se studiază pe bază de izvoare, dar autoarea, n-a privit în felul acesta materialul abundent pe care l-a avut la îndemînă. Lipsește în bibliografie un capitol care să grupeze izvoarele istorice ale răscoalei din 1907. Așa se face că binecunoscuta culegere de documente publicată de acad. M. Roller în 1949 se află în capitolul I „Studii cu caracter general”, alături de broșuri de popularizare editate de S.R.S.C. Materialul izvoarelor istorice ar fi trebuit clasificat după problemele la care se referă: cauzele răscoa-

lelor, desfășurarea și consecințele evenimentelor anului 1907.

Lipsește din bibliografia prezentată capitolul de metodologie și interpretare marxistă a răscoalelor din 1907, unde ar fi trebuit să figureze lucrările lui Lenin (vezi nr. 10, p. 7) sau Gh. Gheorghiu-Dej (vezi nr. 13, p. 7). Totodată, în adnotări, era necesar să se reflecte poziția politică a autorilor citați.

Pentru că s-a amintit și problema țărănească care a preocupat partidele politice ani de-a rîndul (vezi p. 15—34), nu reiese care sînt limitele cronologice ale acestei bibliografii. Nu ne referim aici la anul de apariție al lucrărilor menționate, ci la perioada pe care și-a propus autoarea să o cuprindă în bibliografie. „Chestia agrară” a fost la ordinea zilei în România din vremea lui Alex. I. Cuza. Discuțiile erau mai vii în epocile de frământare socială și sub influența acestora. Or, bibliografia Liviei Mănescu cuprinde lucrări și din alte perioade cînd se discuta reforma agrară. Astfel întîlnim o serie de lucrări din 1917, dar care au fost scrise sub influența Marii Revoluții din Octombrie, cînd în țara noastră s-a pus din nou în mod acut problema agrară. Este limpede că ele nu s-au scris sub influența răscoalelor din 1907.

Cîteva omisiuni supărătoare, de exemplu în: „Datele calendaristice” (p. 9) se înșiră fapte petrecute în Transilvania în 1906 (la Lugoj și Petroșani), care n-au avut nici o legătură cu răscoalele țaranilor din 1907. Este inexplicabil de ce capitolul: „Urmările mișcărilor țărănești”, subcapitolul „Problema agrară” se începe cu anul 1906 (!) (p. 83).

Bibliografia are astfel caracterul unei lucrări pripite, fiind sub posibilitățile reale ale autoarei și instituției care a patronat editarea sa.

M. U.

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
ПЕРЕДОВАЯ	
П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ. Комитет по амнистиям—легальная организация Коммунистической партии Румынии (1928—1929) . . .	5
* * * Страница из истории партийной борьбы для приготовления вооруженного восстания 23 Августа 1944 года (Документы) . . .	9
СТАТЬИ	
Н. КОПОЮ, Румынская социал-демократическая партия накануне Первой мировой войны	35
Ш. ПАПАКОСТЯ, Молдавия в период реформации. К истории молдавского общества XVI века	55
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
М. БЕРЗА, Восстания в Средневековье. Обзор в освещении тезисов марксизма-ленинизма	79
К. МУРДЖЕСКУ, Хищническая сущность династии Гогенцоллерн-Зигмаринген. Некоторые операции с девизами бывшего королевского дома в 1935—1940 годах	95
К. ГОЛЛНЕР (Сибю), К истории борьбы подмастерьев в Трансильвании против реакционного режима в цехах во время австрийского абсолютизма (1849—1860)	121
ДАН ДУМИТРЕСКУ, Типографская деятельность Михаила Штефана в Грузии	135
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
Зарубежные издания о деятельности историков в РНР (А. И.); О деятельности историков Молдавской ССР (Г. Б.); Дискуссии по вопросу „кыржали” (А. Константинеску); К появлению первого номера Revista Arhivelor (Ш. Олтяну); Корреспонденция из Сигишоары (Остатки памятника, посвященного генералу Бану) (А. Мургешан)	139

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ÉDITORIAL	
* * * Une page d'histoire de la lutte du Parti pour préparer l'insurrection armée du 23 Août 1944 (Documents)	5
ÉTUDES	
P. CONSTANTINESCU-IAȘI, Le Comité pour l'Amnistie, organisation légale du Parti Communiste de Roumanie (1928—1929)	9

	<u>Page</u>
N. COPOIU, Le parti social-démocrate de Roumanie à la veille de la première guerre mondiale	35
Ș. PAPACOSTEA, La Moldavie au temps de la réforme. Contribution à l'histoire de la société moldave au XVI ^e siècle	55

NOTES ET COMMUNICATIONS

M. BERZA, Les soulèvements au moyen âge. Considérations générales, à la lumière des thèses du marxisme-léninisme	79
C. MURGESCU, La rapacité de la dynastie des Hohenzollern-Sigmaringen. Certaines opérations de devises de l'ex-maison royale entre 1935 et 1940	95
C. GÖLLNER (Sibiu), Contribution à l'historique des luttes des ouvriers de Transylvanie contre le régime réactionnaire des corporations ouvrières, au temps de l'absolutisme autrichien (1849–1860)	121
DAN DUMITRESCU, L'activité typographique de Mikhaïl Stéphane en Géorgie	135

LA VIE SCIENTIFIQUE

Les publications étrangères, au sujet de l'activité des historiens de la R.P. Roumaine (A. I.); De l'activité des historiens de la R.S.S. Moldave (G. B.); Discussions touchant la question des <i>kyrjali</i> (A. Constantine cu); A l'apparition du premier numéro de la <i>Revista Arhivelor</i> (Șt. Olteanu); Correspondance de Sighișoara (Les restes d'un monument élevé au général Bem) (Al. Mureșan)	139
---	-----

Pentru a vă asigura o colecție completă a revistei, reînnoiți abonamentul dvs. pentru 1959.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUUREȘTI